SPECULUM QUÆSTIONUM MORALIUM, IN UNIVERSAM ARISTOTELIS Philosophi summi Ethicen, cui additur brevis commentarius in Magna Moralia Aristotelis, qui ab Authore Reflexus speculi Moralis nominatur,

IOHANNE CASO OXONIENSI Doctore in Medicina olim Collegii præcursoris socio Authore,

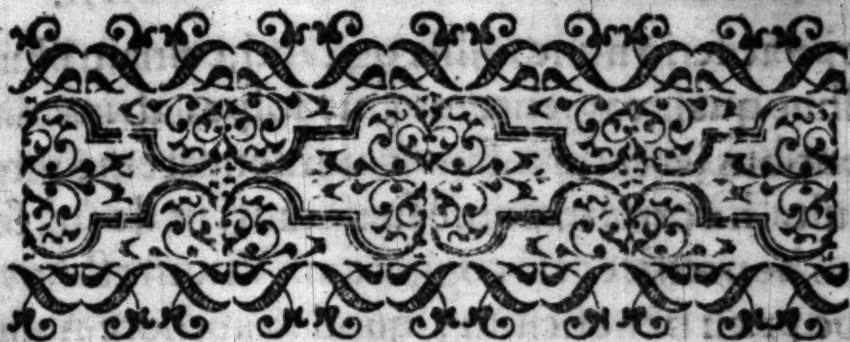
NUNC DENUO RECOGNITUM, & à mendis plerisque repurgatum.

CUM INDICE VERBORUM ET RERUM præcipuè memorabilium locuplete.

OXONIÆ,
Ex officina Typographica Iosephi Barnesij, & veneunt Londini in Cœmiterio D. Pauli, ad insigne Bibliæ.

M. D. XCVI.

ILLVSTRISSIMO VIRO DOMINO ROBERTO DVDLEIO, COMITI

Leycestriæ, Baroni de Denbigh, Aureæ periscelidis & sancti Michaelis Equiti aurato, Senescallo Hospitii serenissimæ dominæ Reginæ, Magistro equorum Regiæ maiestatis, eidemque serenissimæ Reginæ Elizabethæ à consiliis, & almæ Oxoniensis Academiæ Cancellario dignissimo, Domino colendissimo.

Nno pręterito (insignissime Comes) Summam quam in universam dialecticam conscripsi (primitias studiorum meorum) tuo honori obtuli. Tum equidem pollicitus sum me duos alios libros in lucē emissurum, quorum alter morum præcepta, alter totius naturæ mysteria comprehenderet. Illum Minerva mea iam tandem peperit, hunc brevi (si Christus parturienti faveat) est editura.

 Sæpe

Sæpe ac seriò nunc mihi cogitanti, cuinam illum adhuc quasi vagientem (ut sospes ab invidiæ dentibus servetur infans) commendarem; inter multa, hæc tria maximè suaserunt, ut de tuâ solùm honorificentiâ cogitarem. Vnum est novũ hoc præli beneficium, quod te authore nostra Academia nuper recepit: Alterum est incredibilis tuus erga nos amor, quẽ mirificè gratissimus tui adventus confirmavit: Postremum est aureum illud quasi calcar, quod (cum hîc aderas) mihi privatim in hoc genere studiorum laboranti, suavissimis verbis tua sapientia addidit. Prælum hoc novum (cuius author existis) hunc novum de moribus libellum pressit. Ne ergo author libelli præli authori videatur ingratus, tibi primû eiusdem fructum ex animo propinavit; cuius si tu solùm saporem probes, süspensam hederam non requirit. Altera causa, nẽpe perpetuus tuus in Academiam favor, non me solum, sed nos omnes ad tui honoris studium & amorem idque ex officio pertrahit. Hoc autem, uti spero, tum amplè perspexeris, cum præclara & antiqua monumenta nostrorum fundatorum (quæ sunt quasi expressa vestigia omnium in illis virtutũ) videris, Illos (vir honorifice) illos, inquam, habitu regio & pontificio ornatos, per nos illorũ adoptatos filios sic te salutasse putes. Nos (Augustissime Comes) divinitus olim impulsi hęc ampla literarum sacraria struximus, opima vectigalia, optima statuta dedimus, filios mille & quingentos plùs minùs adoptavimus. Omnia

Tres causæ dedicationis.

Laus fundatorum.

Prosopopœia fundatorum gratulatoria.

adhuc

adhuc superstites bene ac prudenter composui-mus, morientes autem maiores tuos lumina rei-pub. & columina Academię nostrę elegim⁹: tùm illis, & per illos, nunc tibi omnia pro sapientia tua moderanda tradidimus. Declinantia omnia bis térve cõservasti, gratias immortales agimus: conservata multis & magnis impetratis privile-giis confirmasti, maiores agimus & habemus. Hãc vocem (vir inclytissime) non à me fictã sed ab illis verè factam fuisse cogita, beatos senum spiritus nobiscum tibi congratulantibus hîc ad-fuisse puta, & sanè etsi illorum cineres ad tem-pus in sepulchris dormiunt, animi tamen in cœ-lo cum Deo vivunt. Miraris fortasse (vir summe) quò tendat hæc mea tam vehemens oratio, eò certè, ut intelligas non minore laude illos omni posteritati esse commendandos, qui sapienter defendunt veteres, quàm qui magnificè no-vas ædificant Athenas. At vestræ adhuc nul-lum senserunt vulnus; te vivo profectò nullum. At sicut in bona valetudine constituti me-dicum sæpe accersunt, ut illius arte tanto bono diutiùs perfruantur: ita nos quidem ad te in prosperis quasi ad asylum concurrimus, vt tua solius ope ab omni metu liberemur. At nullus hic est omnino metus; te certè patrono nullus. Verùm quoniam multi, nescio qua men-te, in nostras immunitates tanquã ranunculę sę-pe coaxarũt, subverendũ est, ne quasi aquilę aut vultures aviculis vim tandẽ intendãt, ac depræ-dentur. Sed Christus nostrã Elizabethã serenissi-

mam principem diutissimè conservet, quæ nobis de suis à consilio viris duos patres, heroas Lecestrensem & Burghleium concessit; quorũ senatoria authoritate ac prudentia naves hæ nostræ, id est, Oxoniũ & Cantabrigia in tutissimũ honoris portũ pervehantur. Date idcirco veniã (sapientissimi viri) vt vestra nomina in marmoreis quasi tabulis immortalitatis pro viribus insculpam; quippe non minus laudis vos in augẽdis & conservandis his datis beneficiis meritos fuisse puto, quàm qui olim florentes rerũ omniũ copia & ubertate eadẽ fundaverunt. Sunt enim non minora monumenta famæ illius relicta, qui defendunt data, quàm qui nova dederunt beneficia: Præsertim si vobiscũ defendant & conservent ea, in quibus semina & flores rerũpub. eminent. Nihil hìc dico de immenso fructu quẽ nõ solũ nos vestri alumni, sed universa respubl. Anglicana ex hoc tanto in Academias favore habet. Hoc tamen facilè perspici potest, si quãtũ lapsum, quantam ruinam, quantam vertiginem rerũpub. adferat defectio & divastatio Academiarum seriò ac impensè consideretur. Propono Græciam olim omnium nationum in orbe terrarum beatissimam, quæ collapsis & sepultis Athenis in plusquam barbaricas tragœdias incidit. Alia hìc apud Scythas, apud Africanos, & Indos recenserem (si non horreret animus) miseranda exempla. Ignoscite quæso (venerandi Patres) si propiùs accedens nostram Hyberniam (terram profectò omnium longè saluberrimã)

Oxonium & Cantabrigia sub Elizabetha Regina florent.

Laudantur Cancellarii utriusq; Academiæ.

Defectio Academiarũ est Mater ignorãtiæ, Barbaritatis, & seditionis.

bertimam) proponã, in qua (ut expertus loquar) sunt feracissima quidem ingenia, ferocissima tamen in nonnullis partibus facta; eâ potissimùm causâ (si vestra cum venia dicã quæ sẽtio) quòd in tàm beato solo nullum Musarum collegium, nullũ philosophię seminariũ floreat: Arte enim, non Marte emolliũtur mores. Quid moror? Cũ olim civili discordia, vt ferunt Annales, antiqua & celebris illa Academia Bangoriensis cecidit, Wallia gens quidem nobilissima magnum vulnus & veluti Eclipsin suę lucis & dignitatis sensit. Sed quid ago? nos quidem sed vestris quasi clypeis tecti in vado sumus, nec non telis, id est, libris armati, sub vestris quasi alis in acie philosophica triumphamus. Non de nugis, non de antiquitatis titulis & vmbris inanis gloriolæ cõtẽdimus; quippe nunc vtrimq; in vtriusq; corpus numerosè inserti, vna, vt ita dicã, Academia sumus, Oxonia Cãtabrigiẽsis, & Cantabrigia Oxoniensis; studio fortasse ęmulationis ardemus, sed contentionis nulla facula incẽsi exardemus. Nã quę causa litis, quę bilis causa inter sorores esset? præsertim cum vnam matrem Angliam dulcissimam, patres duos eosdẽq; reges, fundatores multos eosdẽq; omnes aut in ecclesia põtifices, aut in civitate proceres habuerint: hoc vnũ addo, cum vos duos etiam sapientes Cancellarios in omni procella suę pacis & securitatis summos patronos habeant. Cæterùm non est quin fatear iuvenilem ardorem animi in vtraq; Academia nuper decertasse, vtrum in perdiscendis artibus

Lege Humphredum Lhudum.

Causæ multæ amoris, discordiæ verò nullæ inter Academias.

Lege annales nostros, lege Midẽdorp. de Academiis.

Iuvenilis ardor Ramum induxit, senilis gravitas tãdem deponet.

tibus plus Aristotelis magnũ acumẽ, quàm Rami fluens ingeniũ prævaleret. Sed istam, vt spero, apostasiam à veteri, vera, & sapienti philosophandi consuetudine senilis experientia tollet: *imberbis enim ætas id sæpe agit quod recte fieri canities negat*. Hoc quidem verum esse flos vtriusq; Academiæ tum tandẽ senserit, cum fructus ex flore bonarum artium colligeretur. Faxit Deus vt intuentes sępe nostra insignia, perdiscamus sequi maiorum vestigia: Insignia sunt liber, qui sapientiam; septem signacula, quæ septẽ artes; & deniq; tres aureæ coronæ, quæ artium fines & præmia significant. His præmiis iam, viri honoratissimi, per vos sub verè augusta & gratiosa principe cumulatè perfruimur. Quare vt illi õnia propter maiestatem; ita vobis hæc parva bonarum literarum dona propter insignem erga nos amorem studiosè offerimus. Parva quidẽ sunt, si cũ vestris in nos meritis ac beneficiorũ magnitudine cõferantur: ea tamen quæ vestras laudes & virtutes tanquam exempla imitanda posteris relinquent & eloquentur. Sed cõmuni hac causa relicta, ad postremã venio, quæ est, vt, paucula de meipso locutus, te orem, Mecœnas amplissime, vt lumine honoris tui illustretur hoc speculum laboris mei, id est, vt liber hic meus quem tibi commendo, à te benevolè susceptus, liber & immunis fiat. Sermo ille brevis & sapiens, quẽ vltro bis habuisti mecũ, Londini primũ, cũ librũ tuo honori dederim, & iterũ Oxonii, cũ in medicina respõderim, me quasi stimulus

Nota.

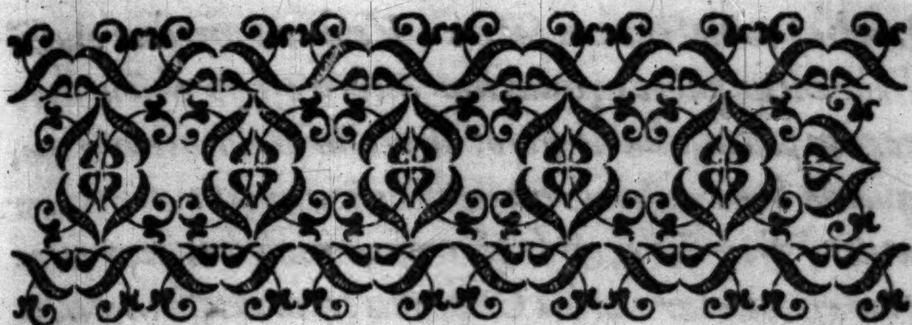
Insignia Academiæ Oxoniensis describuntur.

lus

lus ad hoc opus perficiendũ impulit. Cũ ergo ſis author quòd ſcripſerim, ſis quæſo patronus & fautor vt nõ deficiã. Chriſtũ teſtor, nec ſpe quęſtus, nec gloria cõmotũ me quicquã ſcribere aut ſcripturũ. Hoc ſolum cõtẽdo, vt tot annorũ experientia, quã in veteribus philoſophis perlegẽdis didicerim, mecum in pulverẽ nõ cõmutetur; vtq; ſtudioſi iuvenes vtriuſq; Academię à Ramo ad Ariſt. id eſt, à rivo ad ipſam ſcaturiginẽ bonarũ artiũ revocentur. Ramũ hîc nõ condẽno, nã doctus fuit; Ariſtotelẽ autẽ extollo, nã ſummus extitit. Sed fortaſſe minoris æſtimabitur hoc opus meũ, quòd veteres Ariſtotelis interpretes in eo ſequar: verbo reſpondeo, quòd ſicut dulce & ſalutare vinũ ex vetuſtis & ãnoſis vitibus premi quidem poſsit, quo reficiantur corporis vires: ita nõ ingratũ philoſophię nectar ex priſcis & antiquis rerum ſcriptoribus hauriri poſsit, quo mentes hominũ delectentur; idq; tũ multò maximè, cum reiectis fæcibus, ex animo grato (quod quidem cõtẽdi facere) propinetur. Sed hîc finẽ facio (Mœcenas optime) cœleſte numen ſuppliciter orans, vt tibi vitam cum ſanitate corporis longam, honorem cũ ſtabilitate virtutis firmum, fortunã cum affluentia rerum optimarum proſperam, finem denique cum ſalute mentis beatiſsimam concedat. Vale, Oxoniæ Nonis Martii, Anno 1585.

Tui honoris obſervantiſsimus

IOHANNES CASVS.

AD STVDIOSOS IVVENES VTRIVS-QVE ACADEMIÆ.

Omen Philosophiæ (benigne lector) semper augustũ ac penè divinum fuit. Si enim nihil aliud sit Philosophia, quàm ardens studium seu amor sapientiæ, nescio sanè an quicquam ab homine vi naturæ desiderante scientiã, vel ad mentem excolendam illâ rectius expeti, vel ad voluntatem dirigendam illâ melius exoptari debeat. Quippe si Deus sit cuius centrum ubique, cuius circumferentia nusquam est, ut ait Empedocles: si Deus sit summum bonum ac infinitum verum, ut docet Aristoteles: Si sola philosophia ratione mentem humanam Deo infinito vero per contemplationem: voluntatem Deo infinito bono per actionem adhærere moveat, quanta sit vis tam excellentis sapientiæ, quãtus splendor ac fructus, facilem ex hoc loco (si nihil prætereà superesset laudis)

Philosophia amor sapientiæ. Lib. 1. Metap. cap. 1.

Empedocles.

Obiectum mentis verum, obiectum voluntatis bonũ.

laudis) coniecturam facias. Verùm cum duæ eiusdẽ habeantur partes, quarum altera est in obscuritate verum posita, quæ de vero: altera in probitate morum, quæ de bono disserit: quamvis utraque sit admodum utilis, frugifera, & fructuosa, multò tamen feracior est, ut utar verbis Ciceronis, quæ in officiis versatur, à quibus constanter honestéque vivendi præcepta ducuntur. Aliæ quidem artes humanæ suas lauros hederásque habẽt, sed ad hanc ut ad reginam Deamq́; omnium (teste philosopho) referuntur. Est enim origine illustrior, fructu uberior, fine beatior: authorẽ enim Deum, obiectum bonum, finem actionẽ virtutis (quæ est ipsa beatitudo) habet. Reliquæ sanè rem aut vocem tractãt, ut rectè sapere: at hæc virtutes, ut iustè vivere perdiscamus. Voce congrua, Attica, subtili causam posse tractare, laudabile est illud quidem: numeris, figuris, sonis, evẽtis rem posse distinguere, supra modum optabile: at veluti ad Ianum sedere, verásq; opes mentis cuilibet volenti dividere ac impartiri, nescio sanè an divinũ dicam, scio certè quòd excelsũ huiusq́; solius partis propriũ haberi debeat. Est enim norma morũ, virtutũ magistra, gnomon vitæ, actionũ regula: hinc nomen Ethices traxit, utpote quæ morbos animi dispellere, affectus moderari, rationem dirigere, vitã totã quasi gemmis ac ornamẽtis virtutũ perpolire docet. Vt enim corporis mala salutari medicina, ita animi vitia morali philosophia curãtur ac leniuntur. Nollẽ hic ut quispiam carpẽdi studio delectatus putet me tãtũ humanæ philosophiæ adscribere, ut divinæ subscribere obliviscar. Scio equidẽ, nec nõ libẽter agnosco, hãc, de qua agimus, cẽtesima parte cũ illa

Lib. 3. officiorum cap. 1.

Lib. 1. ca. 2. Ethic.

Philosophię moralis autor, obiectũ, finis.

Brevis cõparatio artium à suis obiectis.

Philosophię moralis laus.

illa nō esse cōferēdā. Lucē enim in sole, lumē in stella video: dominā suspicio & admiror, ancillā tamē nō cōtēno. Nescit profectò omninò distinguere, qui in altera Theoricas & infusas, in altera Politicas & acquisitas virtutes demonstrari nescit. Illā ergo solā necessariam ad salutē, hāc tamē inprimis utilē ad vitam & civitatem esse puto. Qui igitur utriusq; studiū coniungit, ut altera alteri inserviat & ancilletur, non minùs rectè & sapienter agit meo iudicio, quàm qui annulum ex auro splendido & gēmma pretiosa cōficit. Nam ut aurum gēmæ nihil dignitatis detrahit, etsi sit minoris pretij: ita humana philosophia divinā nō obscurat, quāvis minorē lucē ac laudē habeat. Vanū est quod solet hîc obijci & obtrudi, nempe caduca cum æternis, fucata cum veris, incerta cū necessarijs, humana cū divinis cōiungi non debere. Quasi verò omnes scientiæ à Deo fonte, veluti imbres, non fluant ac instillentur in humana pectora: si omnes, (quod negari non potest) inprimis hæc morū ac virtutū nobilissima sciētia. Non ergò lumē cum tenebris, cœlū cum terra cōfundimus, si hanc partē philosophiæ ut ancillam cum rerum divinarū studio copulemus. Contumaces enim sæpe aculeos ac stimulos rationis sentiūt, cùm peccati veneno infecti articulos fidei non audiūt: non quòd vires in verbo desint, sed quòd virus peccati suffocârit. Hoc ergo est quod suadeo, hoc vehementer urgeo, ut tam casta, tam officiosa virgo, qualis est morum philosophia, diutiùs contempta & conculcata non iaceat, ut non solùm in Academicis spacijs ac subsellijs disputet, sed etiam in moribus animisq; hominum ad virtutis studium cultumquê triumphet.

Philolosophia humana divinæ ancilletur: & vtriusq; cōparatio.

Philosophia humana & divina auro & gemmæ comparantur.

Nota. Scientiarū author Deus est, qui lumen Rationis, & fidei dedit.

Philosophia ad usū vitæ conferenda.

triũphet. Hoc enim nunc est, & olim fuit philosophorũ institutum, qui de hac parte scripserunt, ut non intellectus solùm optima præcepta meditando fieret sapientior, sed ut vita etiam optimorum vestigia & exempla imitando fieret illustrior. Te ergo (Bone lector) quicũq; es, rogo & obtestor, ut has meas lucubrationes in morum philosophiam sic legas, sic interpreteris, ut intellectui consilia contra ignorantiã, ut voluntati alexipharmaca contra licentiam me propinâsse putes. Agnosco equidem Apollinis lyram me nunquam tetigisse, mallem sanè confiteri veram ignorantiam, quàm profiteri vanam scientiam. Cæterùm ad Cleanthis lucernam tua solius causa laboriosiùs in hoc opere evigilavi. Si igitur unquam (quod opto) per librum ad coronam, per templum virtutis ad templũ honoris venias, hanc meam industriam (quâ ut comite in via uteris) ne contẽnas. Multi ut vides ultrò & amicè quasi tesseras suarum voluntatum in tabulis his meis reliquerũt, meq; ad aleam melioris sortis multis doctisq; versibus movent & adhortantur: sortem meliorem certè non quæro, nam sorte mea cõtentus vivo: tibi solùm in omnibus vigiliis studiisq; meis & prodesse & placere studeo. Vt igitur illi stimulis adhibitis me sibi devinctissimũ reddiderunt, ita si tu quo animo & cui hæc scripserim seriò & amicè consideres, alacriorem ad maiora suscipienda, & suscepta perficienda reddes. Sed ut unde suscepta est, ibi terminetur oratio, res de qua scribo est morum philosophia, id est (teste Cicerone) dux vitæ, virtutis indagatrix, expultrix vitiorum, morum magistra, quâ nullum aut maius, aut melius à Deo homini conceditur beneficiũ. Hæc dividitur ab Aristotele

Nemo ad templum honoris nisi per tẽplum virtutis apud Romanos venit.

in

in Ethicam, quæ de morum genere: in Politicam, quæ de civitate: in Oeconomicam, quæ de familia: in Monasticam, quæ de privata ac solitaria vita disserit. Decretum est ex singulis partibus primarias quæstiones decerpere, easdemq́; more veterum philosophorum, at sine tædio, opponentis ac respondentis conflictu examinare. Facilis erit ordo: nam in omnibus expositionem, distinctionem, argumentum habes: in expositione textum, in distinctione artem, in argumento fraudem adversarii videas. In verbis parcus, in rebus multus esse contendo. Vocem lege, rem discute: tum si placet de sensu utriusque iudica. Ethica. Politica. Oeconomica. Monastica.

Vale.

PROSOPOPOEIA LIBRI ad Lectorem.

Recta sequi, vel pura loqui, vel vera tueri,
Omnibus ad cœlos una parata via est.
Sic doceo patriam, sic me pater antè docebat:
Si tibi non placeo, nolo placere mihi.

IOAN-

IOANNES VNDERHIL
Vicecancellarius Oxon.

DOctus es? ergo Casi moralia laudibus effers:
Barbarus es? morsus non timet ille tuos.
Liber enim à vitiis liber est qui prodit, & omnes
Virtutum numeros philosophando docet.
Non dedit hoc seclo prælum Oxoniense priorem,
Doctrináq; dabunt secula nulla parem.

LAVRENTII HVMFREDI,

IN SPECVLVM MORALIVM Quæstion. Ioan. Casæi, præmonitio,

RVrsus Casæus variato prodit amictu
In scenam: rursus perpolit ille scholas.
Gaudeo, quòd tali membro schola nostra fruetur,
Quo totum Corpus pulchrius esse queat.
Londini cœpit logicos excudere libros,
Talibus ex scatebris nobilis unda fluit.
Coticula est acuens animos Dialectica: nodos
Solvit, & emuncti est Regula Iudicij.
Iam verò Speculum nostris proponit ocellis,
Quod verbis nitidum est, ordine perspicuum.
Hoc speculum vobis nunc Oxoniensis alumnus Speculum.
Porrigit; En præli dat quoque primitias.
Ex speculo poteris formam speciemq; tueri,
Et turpes maculas tergere: Socraticum est,

¶¶ 1 *Est*

Moralium. *Est speculum morum, vitæ prælustris imago*
O quantum distant hæc duo, Vita, logos?
Disserimus logicè, sic disceptamus acutè:
Est hominis proprium cum Ratione loqui.
Sed nunc Casæus verbalis desinit esse,
Hæc docuisse sat est, hæc didicisse satis.
Nunc opus est maius, nostros cupit esse Reales:
Laus est, virtutem moribus exprimere.

Quęstionũ. *Sic Moralis eris, si non Quæsitor at Actor,*
Quære, sed vt cesses quærere: Vive magis.

Eudæmonidas. *En schola Xenocratis, quid virtus? sæpe requirit:*
Quando, inquit Sapiens, illius vsus erit?
En schola nostra sonet virtutem, at vivere discat:
Attica Gens dicit, Turba Lacæna facit.

Cautiones quatuor. *Sed quatuor recolas, quicunq; hæc Ethica volvis,*
Vt spinas vites, percipiasq; rosam.

1 Fœlicitas Aristotelica. *Finis Aristoteli fixus non ultima meta est,*
Progredere ulteriùs, ni miser esse velis.
Nosse Deum Patrem Christumq; hæc vita beata est,
Ioan. 17. *Hoc solum summum salvificumq; bonum.*
Naturæ palpo ne sis, sed deprime cristas,
Servum est, ni Christus liberet, Arbitrium.

2 Lib. Arbitrium. *Fac, operare: operum meritis ne adscribe salutem,*
3 Operum Iustitia. *Sola Fides, & non Ethica iustificant.*
4 Opera & suffragia pro defunctis. *Hic tua facta seras, pòst imminet Hora metendi,*
Defunctos Manes nil relevare potest.
His vbi Aristoteles vester contraria scripsit,
Consule Casæum, Gratia sitq; Deo.

THO.

THOMAS BICKLEVS
Doctor Thelog.

QVid quæris Iuvenis? mores haurire pudicos?
De hisq; loqui docet ut doctus Aristoteles?
Hoc dat utrumq; tibi non casus sed Casus, huius
Vitam lingua refert, vivit ut ipse docet.
Scire loqui liber hic de moribus instruit omnes,
Moribus antiquis vivere ritè iubens.

ARTHVRVS YELDARDVS
Doctor Theolog.

OPtima quisquis amas degenda dogmata vitæ
Perspicere, atq; animo fixa tenere tuo:
Huc ades; En, Speculo ut parvo Casus Oxoniensis
Subijcit illa oculis perspicienda tuis.
En, Speculum ut parvum, sed quo non clarius ullũ est,
Ingentis monstrat sedulitatis opus.
Quicquid enim sophiæ moralis ab æthere summum
Socratis in terras transtulit ingenium:
Quicquid Aristoteles illius ab ore disertus
Accepit, libris inseruitq; suis:
Id totum parvo in Speculo magna arte politum
Conclusit Casus hic, conspicuumq; dedit.
Hinc Casus adversis iactatus casibus olim,
Non casu evasit clarus & eximius.
Hinc tandẽ, & meritò, Casus hoc cumulatur honore,
Fiat ut Oxonicæ gloria magna Scholæ.

GVILIELMI COLI DOCTORIS Theol. Ogdoastichon.

Disseris argutè, reserasq́ obscura disertè,
Verborum & rerum pondera quaq́ tenes.
Clarus Aristoteles studio sudavit in isto,
Quem cuncti primas obtinuisse ferunt.
Sed tamen in multis sphinx est, ænigmata fundens,
Quæ tandem auspicio sunt patefacta tuo.
Sit tuus iste, precor, patriæ labor utilis usque:
Hoc cupis ex animo, prætereaq́ nihil.

MARTINVS COLIPEPERVS Doctor Medicinæ.

Cur latuere casâ tenui tua dogmata Case,
Case, tua meritus non latuisse casâ?
Luce, foroq́ scholisq́ hæc sunt moralia digna,
Luce, scholis, claro dignior ipse loco.
Sin tua, Case, tibi securos det casa somnos,
Inq́ casâ musis plus tibi Case vacet.
Perge diu esse quod es, scribendo docendoq́ clarus,
Sic casâ in hac nunquam Case latendo, lates.

EDMVNDVS LYLIVS Doctor Theolog.

Musa diu sterilis tandem est enixa gemellos,
Ingenij fœtus (Case diserte) tui.
Cernimus optatos maturo tempore fructus,
Quos paris, & sophiæ nobile texis opus.

Scili-

Scilicet antiquis quantùm Stagirita sophistis,
Morali quantùm præstitit arte Plato:
Tantùm Philologos splendens tua fama modernos
Vicit, & invitis obstruit ora viris.
Dictio clara, stylus facilis, contractio suavis,
Ordo, modus, methodus, pondera, cuncta placent.
Abdita delituit sylvestribus obruta spinis,
Et propè dumetis septa sophia fuit.
Occuluit fontes limosis fœda lacunis
Barbaries studiis insidiosa bonis.
Invida posteritas nimiùm novitatis amica
Præstantes veterum spernere cœpit opes.
Pollentes veterum gemmas, præclara sophorum
Dogmata, priscorum mellea scripta patrum.
Hos aperit fontes, has clara in luce reponit
Gemmas ingenio Casus & arte valens.
Doctior an melior, logicísne instructior armis,
Lis est, an morum maior in arte Charis.
Hæc cui vilescant promat sua, fonte relicto,
Cui libet, huic rivis ora rigare licet.
Credite (vos iuvenes) quorum est iam messis in herba,
Debetur priscis laurea prima sophis.

OLIVERVS WITHINGTO-
nus Doct, Medicinæ.

QVæ multis sophiæ studij docuere periti
Libris, hæc paucis continet istud opus.
Mille locis quæ sparsa legas, collecta videbis,
Hinc simul atque semel singula nosse potes.

Macte animi nunc Case: liber te vindicat omni
Hic tuus invidia, lausq; perennis erit.
Quiq; tibi nocuêre prius, nocuisse pudebit,
Eversamq; tuam qui voluere scholam.
Quàm sit at illa ferax, hodie quàm læta triumphet,
Edita nunc vel me scripta tacente docent.
O utinam tales vellent progignere fructus,
Invidiæ morsu qui nocuêre tibi.
Iam cesset livor, cessent maledicta, sed ipse
Ne cesses quæso scribere plura: vale.

IOANNES DELABERVS
Doctor Medicinæ.

CLarus Aristoteles tibi, Case, recondidit artis
Arcana & solum te reserare iubet.
Nemo ergò meliùs divino munere pandit
Abdita: nec nodos explicat utiliùs.
Plaudite nunc igitur Iuvenes, mysteria prostant,
Discite fœlices scripta polita viri.

ANTONIVS AILWORTH
Publicus Medicinæ Professor.

VIta beata sua laude est præstantior omni,
Digna magis sacro semper honore coli:
Laude an honore decet morum celebrare magistrum,
Qui summi ostendit præmia certa boni?
Virtutis qui monstrat iter, pretiumq; perenne,
Et vitij æternum dedecus esse docet?
Ergo tuus tibi constat honos doctissime Case,
Laudari meritus non patietur honos.

Non

Non vitiosus eris, si laudem Zoile carpis:
Sed vitium es, si te iustus adurit honos.

FRANCISCVS WILLIS
præses Collegii Divi Ioannis
præcursoris.

LEctor habes fratres donatos luce gemellos,
Fœlicem tali dicito prole patrem.
Cogitat hic plures, effœtaq; corpora reddet,
Vivat ut in natis secula longa suis.
Hæc monumenta tuo nuper sata Case cerebro,
Quantam mox sobolem sint paritura vide.
Nam bene moratos alios, qui moribus ipse
Conspicuis splendet, reddere iure potest.
Sancta fides, vitæ probitas, illæsaq; fama,
Clara magis scriptis sunt documenta tuis.

CARMEN IOANNIS READI
in morum Philosophiam Ioannis Casi.

SVnt læti fructus, magni castiq; laboris,
Atq; favos dulces sedula præstat apis.
Fertilis in studiis labor est: dialectica nobis
Iam genuit mores, sarcina prima novam.
Altera iam proles communes exit in auras:
Case, tenes portum, quò tibi cursus erat.
Magnus Aristoteles, Mundi stupor, Orbis acumen,
Naturam, mores, maxima, mira docet.
Naturam princeps: Mores accepit ab illo,
Qui Mores cœlo devocat, inde docet.

Socratis inventum Stagirites perficit, illum
Hic Casus magna sedulitate docet.
Si quis inest candor, linguis, animisq; favete,
Hac merces tanti sola laboris erit.
Durus erit, si quis segetes proculcat in herba:
Si fiat, Zephyri verba caduca ferent.

ETHICI, ET HERCVLEI PARtus magistri Ioannis Casi Genethliacon, auth. Nicolao Balgaio.

ERgo ὁμότεχνος erit solus mihi Casus in urbe?
Atq; erit hic vindex solus Aristotelis?
Quanto ego sum fœlix collega? Quantus in illo
Impiger est animus, tædia dira vorans?
Bis decies redit circumfluus annus ad ortum,
Ver toties terras pinxit honore novo:
Dum gravido gestans opus istud pectore, Casus
Parturit: ô proles lenta, sed Herculea.
Nam velut in magni cœlestes Herculis ortus,
Nox trinas fertur continuasse vices:
Sic liber, Alcidæ vires habiturus & arma,
Cœlitus & sensim concipiendus erat.
Siq; animo vatis sit verus & ἔνθεος ardor,
(Quale animo vatis numen inesse ferunt)
Herculeo plus quàm fato, Ramëia monstra
Ingenij fœtu, Case, fugabis ovans.
Hoc si præstiteris, maior tuus Hercule partus
Lentior ut fuerat, lætior esse potest.

THO-

THOMAS DOCHEN.

VNus Aristoteles conscripsit multa, sed illa
  Non satis à multis cognita scripta viris.
Altera pars studio facta est obscura librorum,
  Devius averso vt tramite lector eat.
Altera pars cæcis tractans contecta latebris,
  Materia abstrusa est pro ratione sua.
Maxima pars, moremq; hominis geniumq; secuta,
  Presso aut perplexo est enucleata modo.
Ducere in apricum multi studuere priorum,
  Antè quod obscurâ texerat arte senex.
Hac quoque nostrorum plenis successibus ætas,
  Cœptum indefessis mentibus vrsit opus.
Et bene successit: nam non satis obvia dudum,
  Iam recitat memori quilibet ore puer.
Hæc tibi cum paucis, tam clari gloria facti,
  Case venit longos concelebranda dies.
Accepit magnam per te dialectica lucem,
  Iam pridem studijs facta diserta tuis.
Ethica consequitur, cultuq; adiuncta sorori,
  Divitias Domini prædicat vsque sui.
Da comites reliquas, si fas est, Case sorores:
  Vna sit erga omnes officiosa manus.
Hoc nos, hoc nostram te poscere credito matrem,
  Et sine coniunctas pondus habere preces.

ROBERTVS CRANE QVONdam socius Collegii Baliolensis.

CAsus quid dubitet studium committere prælo?
  Charta perit casu quæ lacerata iacet.

Invi-

Invidus at forsan rabido te perdere dente
Vellet, si posset, non valet ille tamen.
Ergo quæ restant obscuris tecta tenebris,
Case precor calamo scribito, sicq; vale.

DE MORALIVM QVÆSTIONUM speculo, à Ioanne Caso, in artibus magistro, diligentissimè descripto & concinnato, Tho. Dropi Magdalenensis Carmen.

QVantùm luce præit pallentia cornua Lunæ,
Armatus radijs Phœbus in orbe volans:
Tantùm inter reliquas celsum caput erigit artes
Ethica, Pierij gloria prima soli.
Hæc Themis, humanæ pandens oracula vitæ,
Et quæ sit iusti semita recta docens.
Hæc Helice, vectis sinuosa per æquora mundi,
Commonstrans Summi littora fausta boni.
Affectus, æstus, fastus, fremitusq; furentes,
Euripos varios, quos vaga corda cient,
Tranquillat, sedat, leni moderamine placat,
Aut rigido imperio frænat, & arte domat.
Cautibus è duris genuit quos Caucasus horrens,
Immanes Thracas, indomitosq; Scythas,
Instruit, immutat, concinnat, perpolit, ornat,
Lævigat, illustrat, Dijs facit esse pares.
Atticus hinc Socrates, sapiens ab Apolline dictus,
Hanc fertur primùm condocuisse suos.
Post senis Actæi Stagirites æmulus ardens,

Ausus eam in denis accumulare libris.
Hos iam lævato Speculo doctissimus offert
Casus, Aristotelis fidus vbiq; comes.
Quo benè declarat, quanto veneratur honore
Antiqua à doctis tradita scripta viris.
Quo benè declarat, quàm non placet illa moderna
Cacosophia recens, Misosophia nocens.
Quisquis ad Aonios discursas impiger hortos,
Mitibus in studijs tempora multa locans;
Ethicon hoc Casi Speculum spectato politum,
Ingenij specimen non mediocre boni.
Lumen inest, & flumen inest, & numen in illo,
Ordinis, Eloquij, Dædaliaq; Deæ.
Omnia perfectè definit, dividit aptè,
Invenit ingenio, iudicióq; locat:
Præcinit ornatè, clarè distinguit, acutè
Obijcit, argutè solvit vbiq; griphos.
Adde quòd est Speculũ, Speculũ pol pulchrius, in quo
Vita duplex vivo picta colore micat:
Altera contemplans, tranquilla per otia vernans;
Altera agens, turbis turbida sæpe suis.
Est Speculum, in quo virtutum, Charitumq; relucēt
Semina, radices, germina, fructus, odor.
Perlege quicquid inest, lectum, mihi crede, placebit,
Lectum, crede mihi, commoda multa feret.
Perlege quicquid inest, sic lingua nempe disertus,
Iudicio prudens, moribus almus eris.
Tu quod agis, satagas, peragas, doctissime Case,
Assiduè Musis invigilato bonis.
Da nobis patriæq; tuæ, populisq; remotis,
Ingenij, genij, pignora plura tui.

In

In cana hercle tuos pervolvent secla labores,
Perpetuoq; tuum nomen honore colent.
Vosq; Calenensis soboles devota Minervæ,
Et bene morata casta propago Deæ;
Ne Casum vestrum casus deverrat iniquus,
Cœlestem precibus sollicitate patrem.

RICHARDUS EEDES ædis Christi.

IN Speculo quicunq; tuo defigit ocellos,
Case: quod emendet, quodq; sequatur, habet:
Quodq; datur paucis, sic discet doctior esse,
Ut nequeat pariter non magis esse bonus.
Te solum, decet hinc oculos avertere: ne sis,
Narcissi in morem captus amore tui.

Idem in Zoilum.

Lumina dum Zoilus Speculum in morale retorquet,
Se videt, & mores non probat ipse suos:
Qui placet ipse sibi, dum se non aspicit ipse:
A speculo morum, ne videatur, abit.

BARTHOLOMÆUS Warner.

CLAVIS Aristotelem reserans, sensūq; reclusū
Ostendens, posset dicier iste liber:
Nam sic exponit, sic explicat omnia, cunctis
Sensus Aristotelis notus ut esse queat.
Invidet & carpit quod non capit invidus, & se
Hinc probat ignarum, quòd minùs ista probat.

Bis

Bis sex authores author coniunxit in vnum:
Vt simul hos omnes, qui legit ista, legat.

MICHAEL GREENE.

E*V* GE *liber, libro non concessure priori,*
Euge minor natu, non tamen arte minor.
Lima fuit linguæ prior: hac incude sed omnis
Cogitur in dubias impetus ire vias.
Case, nec est casus mores formare, nec artis:
Est sacris dignum moribus illud opus.
Qui tibi cum placidi semper facilesq; fuere,
Materies operis est ea digna tuis.
Fortunate senex, ergo tua fama manebit:
Hi tibi magna satis sunt monumenta libri.
Nulla tuas laudes excindent secula, nomen
Nulla tuum, quæ non terra loquetur, erit.

MARTINVS READVS.

S*I præclara loqui, si quæ sunt vera tueri,*
Vtq; probata bonis sit tua vita, velis:
Hunc lege: (Deme sacros) non est mihi cognitus alter.
Qui meliùs tradit talia totq; liber.

MIRA GVARDA.

S*Cripsit Aristoteles, virtus quæ scriberet, ipsa*
Extrueret laudis si monumenta suæ.
Illud Aristoteles, quod Casus, scriberet, ipse
Si scholia ingenio scriberet apta suo.
Debet Aristoteli virtus insignia, Caso
Debet Aristoteles serta, trophæa, decus.

Inge-

Ingenio, menti, Physi, Logica, Ethica, Physis:
Attulit, auxit, alet, serta, trophæa, decus.

RODOLPHVS RAVENS.

ZOile quid turges? rumpas licet ilia, casu
In Casum nullo vis violenta cadet.
Tu citiùs libro dentes collíseris isto,
Cuius in archetypo nomina Casus habet.
Quisquis enim mores hominum spectabit acutè,
Fit bonus hinc melior; fit malus antè, bonus.
Ne quid mira canam, tu rectè intellige Casum,
Nec si discupias, Zoilus esse potes.

SABINVS CHAMBERVS.

INclytus ille Casus logicæ qui præbuit arti
Lumina, cùm tenebris semisepulta fuit:
Vt fausto tumidos reparet medicamine mores,
Egregiâ denos edidit arte libros.
In quibus explicuit, facili brevitate loquendi,
Quæ facienda bonis, quæ fugienda malis.
Præmia quæ repetit studij, sunt gratia vocis,
Cum precibus mentis: quæ dare nemo neget.

I. WILLIAMS COLLEGII omnium animarum socius ad autorem.

MOres, ingenium, sophiā, docet, exprimit, auget,
Prudens, pura, pius, vita, loquela, labor.
Hæc tria Case tuo nectuntur iuncta libello,
His tribus addo salem mentis, & artis opus.

Prisca

Prisca novis, vitiosa bonis, æterna caducis
Coniungis, Speculo discutienda tuo.
Quos metuis metuisse pudor, sprevisse decorum,
Edomuisse parum est, edocuisse decus.
Lux, decus, auxilium, studiosis, artibus, orbi,
Fulge, vive, vige, macte labore, vale.

RICHARDVS HARLEY.

IN Speculo discit moderari fœmina vultum,
In Speculo sparsas colligit illa comas.
Stulta quid in nigro te spectas fœmina vitro?
Vitra tibi Casus lucidiora dedit.
Sive velis animi, seu frontis tollere rugas,
Nulla queunt simili tollere vitra modo.

Aliud.

Iure vocas DIVI te Præcursoris alumnum,
Primus apud nostros Ethica namq; doces.

GRIFFINVS POWELL EX COLlegio Iesu.

LIvida mordacis fregisti spicula Momi,
Vt nequeat Speculum lædere Case tuũ.
Invide confractos deponito Zoile dentes,
Iam lacerare nequis, lingua recisa tua est.

IOHANNES PRIME IN MORAlem philosophiam Iohannis Casi.

DIscipuli Casum si qui coluêre Magistrum,
Quos fecit, Morũ præmia Casus habet.

FINIS.

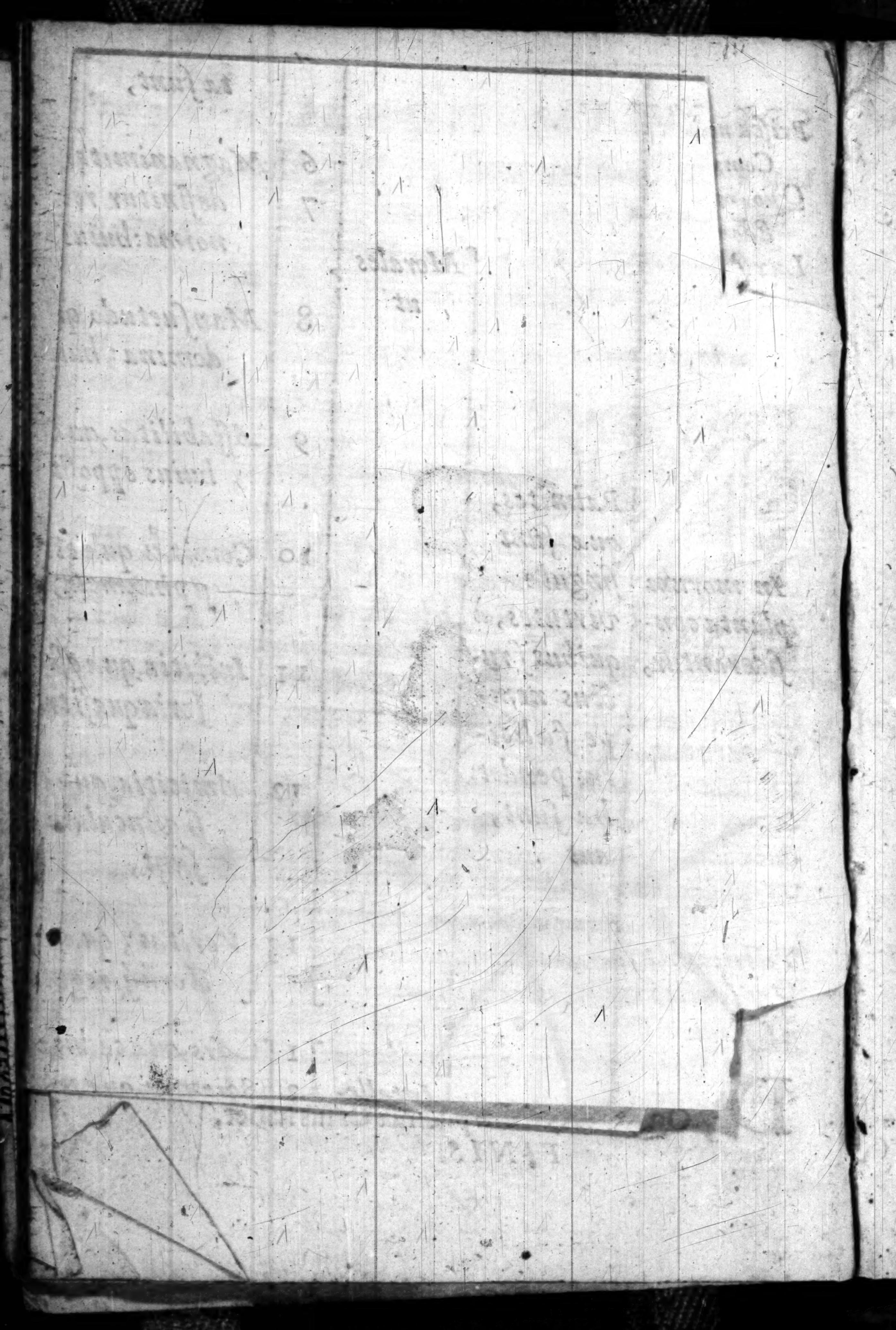
TABVLA VIRTVTVM ET VITIORVM OMNIVM.

In morum planta considerantur,

- *Fructus, nempe Fœlicitas, quæ est omnium virtutum palma.*
- *Palmites, quæ sunt singulæ virtutes, à quibus fructus nempe fœlicitas pendet: hæ sunt, aut*
  - *Morales ut*
    - 1 *Fortuito, quæ est columna civitatis; cuius opposita sunt,* — *Audacia. / Timor.*
    - 2 *Temperantia, quæ est voluptatum habena;*
    - 3 *sub qua est continentia: cuius opposita sunt,* — *Libido. / Naturæ stupor.*
    - 4 *Magnificentia, sub qua est liberalitas; quæ*
    - 5 *est reipublicæ veluti gaza: huius opposita sunt,* — *Prodigalitas. / Avaritia.*
    - 6 *Magnanimitas, sub qua est modestia; quæ*
    - 7 *definitur recta honorum appetendorũ norma: huius opposita sunt,* — *Seditiosa ambitio. / Pusillanimitas, seu vitiosus pudor.*
    - 8 *Mansuetudo, quæ est furentium affectuum domina; huius opposita sunt,* — *Iracundia. / Lentitudo.*
    - 9 *Affabilitas, quæ est facetiarum regula; huius opposita sunt,* — *Adulatio. / Morositas, seu cõtẽtio.*
    - 10 *Comitas, quæ est in iocis honestis, dulcis quasi philomela; eius opposita sunt,* — *Scurrilitas. / Rusticitas.*
    - 11 *Iustitia, quæ est humanarum actionum censoria quasi trutina; huius opposita sunt,* — *Damnum inferre. / Damnum pati.*
    - 12 *Amicitia, quæ est animorum in virtute quasi vinculum aut catena: huius opposita sunt,* — *Indulgentia. / Odium.*
    - 13 *Veritas, quæ est certa dictorum factorũq́; regula; huius opposita sunt,* — *Arrogãtia, seu iactãtia, / Dißimulatio.*
  - *Intellectuales, ut*
    - 1 *Ars, quæ caduca*
    - 2 *Scientia, quæ necessaria*
    - 3 *Intelligentia, quæ prima principia*
    - 4 *Prudẽtia, quæ fortuita & contingẽtia*
    - 5 *Sapientia, quæ æterna & divina*
    - *respicit; his omnibus opponuntur* — *Ignorantia, vnde error: / Insolentia, unde sui amor oritur.*
- *Radix, nempe humilitas, quæ est primus veluti gradus in scala virtutum & quasi fibra quâ inter se uniuntur omnes; huius opposita sunt,* — *Superbia. / Abiectio animi.*

SENECA LIB. II. EPIST. XVI. ad Lucilium.

ILLVD ante omnia vide, utrùm in philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum. Non enim in verbis, sed in rebus est. In A B Cedario morum accuratiùs de singulis virtutibus, affectibus, eorumq; oppositis egi: in quo etiam virtutum species & moralem usum adhibui.

SPECVLVM MORALIUM quæstionum authore Magistro JOANNE CASO Oxoniensi, olim Collegij Divi Joannis Præcursoris socio.

Anplius valeat educatio, quàm doctrina.

NE vita humana infinitis malorum scopulis obiecta, careret subsidiis, philosophi olim inprimis educationis curam habendam esse seriò ac diligenter suaserũt. Est enim educatio prima, secũda, tertia pars vitę, sine qua, omnis doctrina, authore Seneca, est veluti armata iniustitia. Vt ergo ruit ædificium, si stabile nõ ponatur fundamentũ, ita canones & pręcepta morum discutiuntur in cassum, si educationis nõ perdiscatur principium. Sapienter quidem Horatius.

Educatio. Doctrina.

Educationis bonæ necessitas.

In l. de brevitate vitę.

Nunc adbibe puro
Pectore verba puer, nunc te melioribus offer:
Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.

Ne igitur Iuvenes hunc librum de moribus conscriptum quasi antidotum in sinu, aut ignẽ in silice circumferant, ne eiusdem pręcepta, quę

 sunt

ſunt veluti ſalutaria pharmaca, animi vulneribus minus aptè accommodent, ne denique tam caſtam ſcientiam illotis (ut aiunt) manibus temerè & inconſideratè contrectent, ab hoc fundamento & ſeminario morum, nempe ab educatione primùm exordiendum eſſe putavi. Sic præmoniti cavebunt fortaſſe Iuvenes, ne laſcivis oculis intuentes Dianam à ſævis Actęonis canibus lacerentur, hoc eſt, ne æſtuantes affectibus (quibus plerunq; hæc ætas ſcatet) vitiorum ſordibus coinquinentur. Vt enim cibus non prodeſt, ſi ſtomachus ſit plenus veneno: ita morum præcepta non proficiunt, ſi animus ſit coopertus vitio. Qui hortum amœnum ac frugiferum habere ſtudet, neceſſe eſt primùm venenatas & malè olentes herbas radicitùs evellat: ita qui animum moralis philoſophiæ inſtitutis imbuere contendit, neceſſe eſt primùm helleborum corruptæ naturæ ſumat, quo omnes animi latebræ & receſſus à contagione diſſolutæ vitæ expurgentur. Hoc autem fieri non poteſt per ſolam doctrinam: quippe multi quidem præclarè ſapiunt, ſed pauci ſunt qui præclarè vivunt. Doctus Cæſar at tyrannus: doctus Alexander, at ſuperbus: non ergo tantum valet eruditio, quantum prævalet educatio. Illa autem pertundit, hæc mentem inſtruit: illa diſcitur ſæpe ſine uſu, hæc nunquam habetur ſine fructu: illa multis perniciem peperit: hæc ſuis ſemper ſalutem dedit: illa fluit ac refluit, hæc conſtat ſtabiliſq; manet: illa in bonis & malis

Educatione affectus ſuperandi.

Educatio cũdoctrina collata ei præfertur. Rationes affatim collectę, quibus probatur plus valere educationem quàm doctrinam.

malis

malis floret, hæc solùm in alumnis virtutum lucet: illa cum vita ut umbra labitur, hæc post mortem ad cœlos nobiscum tollitur: illa animum solùm ornat, hæc animum & corpus virtutis imperio subiicit: illius contemptio stultum, huius neglectio perniciosum efficit: est ergo quod rectè concludam plus quidem valere educationem quàm doctrinam. Hortanda est igitur studiosa iuventus, ut affectus supprimere, libidinem refrænare, radices vitiorum evellere, ignorantiam fugere, parentes ac præceptores audire, illorum præcepta discere, bonorum exempla imitari studeat. In hoc enim solo vis educationis consistit, ut audiendo bona, vivere contendas bene.

Educatio in quo consistat.

Educatio est vel
- Naturalis, quæ est infantis tam in sanitate totius corporis, quam in singularum partium concinnitate diligens conservatio.
- Civilis, quæ est vel
  - Publica per Magistratũ.
  - Privata per patrem aut præceptorem, quæ propriè hic intelligitur.

Plus valet educatio ad studium virtutis quàm doctrina, propter
- Dignitatem subiecti: voluntas enim educationi, intellectus doctrinæ subiicitur.
- Excellentiam obiecti: bonũ enim respicit educatio, verũ autem respicit sciẽtia.
- Nobilitatem finis: Nam educatio benè & beatè nos vivere, at doctrina nos scire tantum ac philosophari docet.

Opp.

Si non sit morum directio, nil valet educatio: sed per solam doctrinam est morum directio: ergo sine doctrina nihil valet educatio.

Resp.

Morum directio per Doctr. Disciplin.

Morum directio contingit bifariã, vel per { *Doctrinã, quæ præcepta solùm virtutis tradit,*
Disciplinam, quæ observationẽ præceptorum & actionem virtutis vrget. Illa adiuvat vt remota causa, hac perficit vt medicina: illa nos scire facit modum vivendi, hac ipsum habitum ingenerat: magis ergo valet educatio, quæ animũ ad actionem virtutis conformat, quàm doctrina, quæ hominem in contemplatione solùm virtutis instruit. }

Opp.

Lib. 1. Ethi.

Quicquid expellit morbos animi, & sanat hominẽ, maximè valet ad studiũ virtutis: sed teste Arist. morum philosophia expellit morbos animi, & sanat hominem, cùm sit medicina animi expultrix vitiorum: ergo maximè valet ad studium virtutis: & ex cõsequenti, magis quàm educatio.

Resp.

Doctrina est medicina, Educatio medicinæ applicatio.

Aliud est Medicina, aliud medicinæ applicatio. Fatendum est morũ philosophiam esse quidem medicinã, eandemq; expultricem vitiorum, at non sine applicatione, quæ est educatio. Est enim doctrina morum salutaris medicina, est verò educatio vitæ humanæ ad virtutis normam conformatio.

Opp.

Topicorũ 3

Bonũ quo antiquius, eo melius: sed instructio ad bonos mores est bonũ antiquius quàm educatio, ergo est melius, & proinde magis valet ad studiũ virtutis. Maior est Aristot. tertio Topicorũ. Minor probatur, quia

ad virtutis normam morum non potest esse conformatio, nisi præcedat virtutis scientia: frustra enim conaris benè educare, nisi viam virtutis possis demonstrare.

Resp.

Maxima illa Aristotelis intelligẽda est in bonis eiusdem speciei ac ordinis, aliam non habentibus differentiam quàm diurnitatis ac certitudinis. Quoniam igitur scientia, & educatio non sunt bona eiusdem speciei ac ordinis, cùm illa sit bonum mentis, hac moris, argumentum ab eo loco ductum in his non tenet.

Bonũ quo antiquius eo melius, quomodo intelligendum.

Sciẽtia bonũ mentis.

Educatio bonũ moris.

Opp.

Quo aliquid certius eo melius: sed scientia est educatione certior, cùm sit solùm in his quæ aliter se habere non possunt, ergo & melior: & proinde magis valet quàm educatio, quæ est mutabilis & volũtaria. Maior est Aristotelis Top. 3. Cap. 1. Minor est eiusdem 1. Demonstrat.

3. Topicorũ 1. lib. Anal.

Resp.

Certius aliquid dicitur dupliciter, vel quoad

- *Demonstrationem rerum, & sic scientia res omnium certissima habetur, primo libro Demonstrationis.*
- *Conformationem morum, & sic virtus omni scientia certior & constantior dicitur, primo Ethicorum, capitulo sexto: eodem modo nos de educatione, quæ solùm virtuti innititur, respondemus.*

Sciẽtia certior quoad demonstrationem rerum.

Educatio quoad conformationem morũ.

CAP. I.

Bonum.

An omnia appetant bonum?

Finis consideratio excitat ad bene agendum. Lib. 1. Metaphy.

QVoniam nulla re magis allicitur homo ad bene beatéque vivendum, quàm spe certa & expectatione finis, (est enim ardēs quasi sitis insita nobis & appetendi scientiā & acquirendi bonum) præclarè quidem Aristoteles à scopo & fine humanæ vitæ hoc opus inchoat, vt acriùs nos incitet ad officium, & faciliùs pertrahat ad virtutis portum: sic enim ait, omnis ars, omnis doctrina, omne studium & institutum ad bonū aliquod refertur, Per artem, opus: per doctrinā, contemplatio: per studium & institutum, intelligi mihi videtur actio.

Triplex genus vitæ describitur: Vita, Mechan. Politica. Theoric.

Cum enim triplex humanæ vitæ sit genus: Primum in opere, vnde Mechanici: Alterum in actione, vnde Politici: Tertium in contemplatione, vnde Theorici, ac sapientes dicimur: apposité hæc tria generatim insinuavit philosophus, de quibus posteà copiosè ac speciatim agit. Sed ne longiùs errem à proposito, non est tacenda communiter recepta opinio, nempe, quòd sub his tribus nominibus omnia (quæ in vniverso subsistunt) intelligantur: vnde emergit hæc quæstio: An omnia naturæ vi ac impetu ad bonum tendant & moveantur? Etsi fateor equidem hoc verum esse

quod aiunt, nimirum, bonum seu finem omnia appetere: tamen per hæc nomina, non Thesin sed Hypothesin, non rasam tabulam omnium, sed vitam hominum Arist. intellexisse puto. Verùm quoniam sub hominis appellatione res omnes quæ eius imperio subiiciuntur solent intelligi, quoniamq; hîc summum bonum à philosopho id definitur, quod omnia appetunt, rectè à Thesi ad Hypothesin, id est, à confusa quæstione ad certam & definitam fluere potest interpretatio. Omnia ergo appetunt bonum: per omnia, ens totum: per appetere, naturæ vim & potentiam: per bonum, finem & perfectionem intellige. Distinctiùs (si velis) hoc modo; per omnia, quatuor rerum ordines ac gradus: per appetitum, nunc ipsam naturam, nunc potentiam naturæ, nunc influentiam cœli: per bonum, aliquando opus, aliquando actionem, sæpe contemplationem demonstro. Res in primo gradu sunt inanimæ, ut cœlum & elementa; in secundo sunt res animatæ, ut plantæ; in tertio sunt sensus participes ut belluæ; in postremo sunt ratione præditæ, ut homines & intelligentiæ. Hanc veluti scalam olim cōtemplantes philosophi, Deum esse viderunt & docuerunt, in quo omnes omnium rerum essentiæ admirabili quodam modo nexuq; uniuntur, ac in perpetuum tanquam in infinito ac summo bono conservantur. Vt ponuntur iam quatuor rerum gradus, ita quadruplex distinguitur appetitus,

Summum bonū quid.

Quatuor rerum ordines & gradus qui sint.

Deum esse docuerunt Philosophi.

Appetitus quadruplex ad quatuor rerum ordines accommodatus.

Finis quid.

Finis primũ in intẽtione, vltimum in executione.

Respice finem.

qui vulgò naturalis, vegetabilis, sensibilis, & rationalis dicitur. Primò res primi gradus, vt elemẽta; secundò res secundi ordinis, vt plantæ & sic deinceps; tertiò res tertii; quartò res quarti, ad bonũ & finem referũtur. Ad bonum & finẽ dico, quia bonum & finis convertuntur; est enim finis cuius causa cætera omnia fiunt, qui vt est vltimum quod acquiritur, ita est semper primum quod proponitur; iuxta illud, finis est primũ in intentione, & vltimũ in executione. Huius disputationis vsus est, vt in omni actione omniq; conatu, Biantis audiamus consilium, Respice finem.

Operis huius Autor. *Causa movens.* *Subiect.* *Ordo.* *Finis.*

In hoc opere considerari debent quinque:
- Author, qui fuit Aristotel. summus ille philosophorum princeps.
- Causa efficiens movens, nempe Nicomachus filius.
- Subiectum, nimirum vita hominis virtute excolenda, quę est aut
  - Mechanica, cuius finis est opus.
  - Politica, cuius finis est actio.
  - Theorica, cuius finis est cõtemplatio.
- Ordo, qui est disciplinæ, non naturæ: nã humanarum actionum non potest esse demonstratio.
- Finis, qui est, præceptis & exemplis bonos & beatos reddere.

Omne sumitur aut
- Finitè pro ente, vt antè exponitur in quadruplici rerum subsistentium gradu.
- Infinitè & cõfusè pro ente tam rei quàm rationis, & sic aliqui exponunt hunc locum, docentes quod & entia rei vt suprà, & entia rationis suo quæque ordine referantur ad finem:

nem: verior tamé meo iudicio est prior interpretatio, cum entia rationis ab homine solo fabricata ad finem ratione hominis dirigantur.

Appetitus distinguitur vt suprà.

Bonorum aliud est

- Naturale,
  - Internũ, Vt forma, exépli causa, anima.
  - Externũ, Vt actio formę, exempli causa, scientia.
- Morale,
  - Per se, q; est, aut
    - Medium, vt virtus.
    - Vltimum, vt felicitas.
  - Peraccidens, q; est vel
    - Bonum fortunæ, vt divitiæ.
    - Bonum corporis, vt sanitas & apta membrorũ compositio.

Nota. Bonum Naturale. Morale.

Opp.

Qui sciunt malũ esse quod appetitur, appetũt illi malũ: sed incõtinentes sciunt esse malum quod appetitur: ergo incontinentes non appetunt bonũ. Maior patet ex Aristot. in 5. li. ca. 9. vbi probat neminẽ sibi iniuriã facere, quia omnes iniuriam malũ esse iudicant. Minor constat in 7. li. vbi inter iracundum & incontinentem hoc ponitur discriminis, quòd iratus propter impetum passionis, quæ meliora sint non videt; incontinens autẽ seu mollis meliora videt, sed deteriora sequitur.

Resp.

In molli seu in incontinente spectare debẽt duo,

- *Habitus rationis, quo naturaliter videt meliora quæ relinquit.*
- *Impetus passionis, quo violenter incitatus deteriora repetit; sic quasi per transennam, bonum (vt aiunt) videt, inflammatus tamen voluptatis facibus, malum pro bono accipit: videt ergo quod bonum est ex habitu rationis; at appetit quod malum est, idq; vt summum bonum*

Incontinẽs habitu rationis meliora videt, impetu affectionis deteriora sequitur.

num ex cæco impetu affectionis. Idem dicendum est de illis, qui violentas sibi manus inferunt.

Opp.

Quicquid bonum appetit, finem appetit, nam bonū & finis convertuntur: sed voluntas finem non appetit: ergo nec bonum: minor patet, quia voluntas quæ appetit est infinita, fœlicitas autem quæ appetitur est finita: sed inter finitum & infinitū nulla est proportio: ergo voluntas bonum non appetit.

Resp.

Voluntas quomodo finita, quomodo infinita.

Voluntas bifariā cōsideratur, aut { In essentia perfectionis, & sic est infinita, habetq; suum finem Deū, à quo & esse & bene esse habet. In regula virtutis, & rationis, & sic in hac vita est fœlicitate terminata.

Opp.

Appetitus est ex defectu boni desiderati.

Appetitus contingit ex defectu optati & desiderati alicuius boni: sed sunt multa quæ nullum defectū boni sciunt, vt Deus & beati spiritus: ergo omnia non appetunt bonum: maior est philosophi in primo Physico. Minor est eius in primo libro de cœlo cap. nono.

Resp. duplex.

Intelligendum de appetitu naturali.

Appetitus illic intelligitur naturalis, qui est in imperfectis tendentibus ad summū bonū: at hîc generatim nomen appetitus accipitur, non solùm pro motu ad perfectionem, sed etiam pro essentia & influentia movente & conservante omnia, & sic Deus appetere bonum, id est, conservationem rerum omniū dicitur. Alij volunt excipi ab hac propositione summum bonū, vt in multis universalibus pronūciatis apud Aristotelē: exempli

empli causa, omne corpus habet locum, excepto primo mobili: quicquid scitur, per causas scitur, excepto principio: omne relatũ habet correlatum, excepto summo genere: similiter, omnia bonum appetunt, excepto summo bono; probabile est vtrumq; responsum, at primum melius esse videtur.

Opp.

Voluntas potest appetere vel non appetere, cum sit secundùm philosophum libera voluntas animi: ergo omnia ex necessitate non appetunt bonum.

Resp.

Vt vis lucendi solem, ita vis appetendi voluntatem sequitur; & quavis secundùm philosophum ad hoc vel illud fatali necessitate non cogitur, non tamẽ quiescit, sed vi naturæ ad aliquod obiectum semper movetur. Voluntas aliquid semper appetit, non fato, sed naturæ vi.

Cap. II.

An sit vnus rerum agendarum finis? Finis rerũ agẽdarum vnus.

A Thesi iam tandem ad Hypothesin prolapsus Aristoteles humanum appetitum septis quibusdam rationis circumscribere contendit: conatur enim hoc loco vnum & vltimum rerum humanarum finem ante oculos ponere, vt tam studio virtutis, quam præmio fœlicitatis allecti, ad scopum vitæ (quæ est ipsa beatitudo) festinemus: per res agendas, virtutes maximè; per finem vnum, solam beatitudinem intelligit; quam intuentes vt signum, Per res agendas virtutes inprimis intelliguntur.

signũ, cupientes vt præmium, & directiùs progredi, & velociùs ad optatum portum ferri possimus. Nam vt via cognita, citiùs iter conficitur; ita hoc fine veluti mentis luminibus perspecto, longè melius vita ad summum bonum dirigitur. Nemo rectè pingit, si non sit exemplum; nemo directè telum mittit; si non videat scopum; nemo castè vivit, si non speret præmium. Segnis enim & otiosa est vita humana, opus est ergo præmiis vt moveri, opus est stimulis vt incitari possit. Consultò igitur Aristot. finẽ vltimum quasi motricem causam bene vivẽdi nobis proponit, quem si ignoremus, inanis esset omnis nostra appetitio, vana esset omnis nostra de bonis moribus consultatio, otiosa esset omnis optimarum rerum electio, stulta futura esset omnis studiosa actio, insana esset omnis tantorum discriminum solius virtutis causa in hac vita susceptio. Quorsum enim hæc omnia fierent? quorsum susciperentur, si non esset virtutis palma, id est beatitudo? rectissimè ergo vnus rerum agendarum finis proponitur, vt idem à quolibet (currente stadium virtutis) comparetur. Nam vt in Olympicis ludis, is solùm donatur corona qui certat & vincit, ita olivam virtutis, id est, honorem is solùm meretur, qui omnes affectus superat. Concludam cum philosopho, hunc finem omnium esse nobilissimum, & proinde nobilissimam esse hanc artem cui subiicitur: Sed quoniam in epistola ad lectorem de hoc argumento diximus, li-

Finis considerandi necessitas, & vtilitas.

Ratio cur philosophus primùm de vltimo fine agit.

Honorem cupienti affectus superandi.

Ars optima cuius finis est optimus

ben-

bentiùs hoc loco id ipsum prætermittemus.

Res agendę sunt duplices:
- Absolutæ & per se, vt solæ virtutes, quæ vi sua ad vltimum finem acquirendum pertinent.
- Respectivæ & comparatæ, quæ sunt vel,
  - Naturales, vt edere, & bibere, dormire, & vigilare ad conservationem naturæ.
  - Vtiles & fortuitæ, vt comparare necessaria ad victum & cultum, quæ per accidens ad vltimum finem comparandū spectant.

Vnus finis sumitur aut
- Ethicè pro simplici ac perpetua actione virtutis, quæ in hac vita expetitur propter se, & sic hoc loco.
- Metaphysicè, idq; vel
  - Pro ęterna contemplatione virtutum, vt in decimo Ethic.
  - Pro infinita vnione omnium rerum in prima causa, vt in 11. 13. libr. Metaphysicorum.

Argumenta quibus probat vnum esse finem sunt à
- Similitudine sagittarii intuentis signum.
- Eventu consequēte
  - Vt in suppositione antea probatur.

Argumēta probantia vnum esse finem.

Opp.

Contemplatio virtutis in 10. Ethico. Perpetua cōtemplatio primæ causæ in 11. Metaphysicor. Perpetua actio virtutis hoc loco vltimus finis dicitur: ergo sunt plures fines vltimi.

Resp.

Vt intellectus agēs & patiens, speculativus et pra-

Fœlicitas activa à fœ

cticus

licitate cō-templatiua re & essentia non differt.

Ethicus, nō naturâ, sed respectu differūt, ita fœlicitas activa & speculativa non re, sed ratione distinguūtur, vtraq; enim in habitu virtutis & ornatu mētis quoad essentiā manet; quare et si modus & existentia vtriusque in subiecto mutetur, idem tamen habitus & essentia vtriusq; immutabilis est & subsistit. De Metaphysico autē fine respondeo, quòd hîc nō intelligatur, hîc enim de fine coniuncto non separato agitur.

Opp.

Finis vnius sciētiæ non est rerū omniū agendarū finis: sed beatitudo est finis vnius scientiæ, nēpè civilis, vt in hoc loco docet philosophus: ergo non est finis ōniū.

Resp.

Fines medii complures, vltimus tantùm vnus.

Omnes scientiæ diuerso respectu sub Dialectica, Metaphysica & Ethica continentur.

Quamuis sunt particulares quidam fines rerum omnium omniumq; scientiarum, vt rectè loqui & scribere in Grammaticâ, ornatè dicere in Rhetoricâ, subtiliter disserere in Dialecticâ, vnus tamen vltimus finis omnium esse potest, ad quem reliqui vt lineæ vnius circuli ad centrum referuntur. Quòd verò hic vltimus finis huic sciētiæ solùm ac distinctè subijciatur, contingit propter dignitatem & excellentiam eiusdem, quippe vt reliquæ omnes scientiæ in genere ac ordine veri sub Metaphysica, in ratione probabilis sub Dialectica: ita in genere ac ordine boni sub Ethica continentur.

Opp.

Malū bono opponitur, ergo vt est summū bonum, ita erit summum malum, & proinde erunt duo fines.

Resp.

Malum opponitur bono, & vt est vnum bonum, ita est infinitum malum, vt placet Pythagoræ: attamen

malum finis esse non potest, sed potiùs priuatio finis: est enim officium finis perficere, at mali officium est corrumpere, & perfectione omni privare.

Opp.

Non minùs natus est homo ad sciendum verum, quàm ad agendum bonum: ergo vt summum bonum est finis rerum agendarum, respectu voluntatis, ita summũ verum erit finis rerum sciendarum, respectu intellectus. Prima pars antecedẽtis probatur ex Arist. cap. 10. lib. 10. Metaphysic.

2. Lib. Ethico. Malum nõ est finis, sed priuatio finis.

Resp.

Vt voluntas Metaphysicè refertur ad infinitũ simplex & incommutabile bonũ; ita intellectus refertur ad infinitum simplex & incommutabile verum, quod verum & bonũ idem est principiũ causa & motor omnium, nempè ipse Deus, qui ab Arist. definitur motor primus, vnus, simplex, infinitus, immensus, incommutabiliter manens sine tempore, qui mutare potest omnia, ipse verò mutari non potest: de hoc fine hîc non agitur.

Voluntas ad bonum, intellectus ad verum refertur. Deus ab Aristot. describitur.

Opp.

De obiectis tam voluntatis quàm intellectus, nempe de bono & vero agit Aristot. in Ethicorum 1, & 6. ergo de hoc duplice fine agitur.

Resp.

De obiectis tam voluntatis quàm intellectus, nempe de bono & vero agit quidem Aristoteles in locis citatis, sed alio quidem sensu; hîc enim de illis agit vt ad Politicã vitam vsumq́; spectant, illic vt in Deo essentialiter vniũtur; hîc vt acquiri possunt in hac vita, illic vt apprehendi possunt in æternitate; voluntatem enim

perpe-

perpetuam & mentem æternam ac immortalem libr. 3. de Anima & 5. c. ponit Aristot. vnde necessariò sequitur, vt sit æternum obiectum vtriusq; ne inter subiectum & obiectum nulla fieret proportio.

Cap. III.

An sit rerum in hac scientia demonstratio? An Iuvenis sit idoneus auditor?

Artis huius Ordo. Auditor.

Vo in hoc capite à philosopho explicantur, ordo & auditor artis: ordo: ne cognito iã fine, anceps & incerta sit via progrediendi; auditor, ne inaniter à quolibet tam fructuosa aut tractetur aut perdiscatur scientia. Ordinem præscribit facilem, est enim disciplinæ, quippe accuratum & limatum disputandi genus in hac parte philosophię, negant dissimilitudo morum in diversis locis; multitudo rerum & consuetudinum; magna incertitudo eventuum, à quibus in hac vita homines plerumq; pendent; imbecillitas & error hominum; & deniq; varietas actionũ humanarũ; quę (vt ait Arist. in textu) certa demõstrationis lege coerceri nequeunt: sed attende, quamuis ad has causas non sit, vt in mathematicis, demonstratio, est tamen nunc ab exemplo, nunc ab inductione, nunc ab evẽtis, aliisq; similibus locis certa, & efficax persuadendi ratio. In Ethicis enim, non tã docere intellectum, quàm movere volũtatem quærimus. Namintellectus demon-

Ordo disciplinæ. Rationes ordinis in libris Eth. obseruati.

Ethica cũ Intellectũ informatũ, tum voluntatem reformatam cupit.

demonstratione, voluntas inductione vincitur. Percepto iam ordine, quis sit aptus & idoneus auditor breviter dicamus. Audiunt hanc sanè multi, sed bene & efficaciter audiũt paucissimi. Audire enim hoc loco non est auribus verba tãtùm percipere, sed altiùs de præceptis virtutis meditari, adeoq; voce, vita, exemplo, aliis prælucere. Imberbis ergo iuvenis ab hac schola pellitur, delirans senex non admittitur, ille enim experientiam non didicit, hic affectibus quasi furiis agitatus repuerascit: hinc rectè illud, senex bis puer, nõ solùm quia viribus, vita, ingenio deficit, sed quòd in cymba Charontis positus, morum philosophiam bene non audiat: Iuvenis ergo hic non tam ætate quàm moribus intelligi debet. Nam vt ante periodum illius ætatis rarò cernitur constantia: ita canitiem capitis semper non sequitur affectuum anchora & moderatio. Quare non annorum paucitate aut multitudine, sed morum inconstãtia & levitate hoc loco iuvenem definio. Quippe si verè dicam quod sentio, non fuit omnino decretum philosopho omnem hominẽ ante trigesimum quintum annum, quo termino clauditur iuventus, ab hoc gymnasio explodere atque arcere. Nihil minus meo quidem iudicio sensit, nihil minus suasit, Nam intra circulum tot annorum & affectus supprimi, & experientia acquiri, & ingenium perfici, & imperium rationis ac virtutis rectè teneri possit: hic ergo sensus est, ni fallor, iuvenem excludi, id est, omnem hominem

Quis aptus & idoneus auditor huius artis.

Audire quid hoc in loco.

Vox, vita, opus, cõcurrunt in honesta vita.

Iuvenis & delirans senex auditores inepti.

Senex bis puer.

Iuvenis ęta te, moribus.

Canities sapientem senem non facit.

Status quęstionis propositæ.

Iuvenis quis excludatur ab auditione moralis philosophiæ.

nem, qui seipsum non vincit; id est, vt iterum dicam, qui affectibus nimium succumbit, qui vitiis inseruit & mancipatur. Sapienter ille,

Fortior est, qui se, quàm qui fortissima vincit, &c.

Auditio ethices omnibus vtilis.

Hanc igitur audiat iuvenis, audiat etiam & senex: audiat ille vt medicinam, audiat hic vt vitæ regulam: est enim vtilis & bonis & malis; bonis vt semper virtuti studeant, malis vt ab extrema miseria tandem resiliant.

Demõstratio cur hîc esse nequeat.	Non potest esse in hac scientia demonstratio, propter	Dissimilitudinem morum. Multitudinem rerum. Mutationẽ legũ. Incertitudinem eventuum.	quæ õnia sæpe mutãtur, & ob eandem causã accuratè demõstratione explicari non possunt.

Auditionis idoneæ impedimenta sex.	Impedimenta, quò minus aliquis sit idoneus auditor moralis philosophiæ, sunt	1 2 3 4 5 6	Defectio ætatis. Perversitas opinionis. Ignorantia rerum. Inconstantia morum. Fluxus & refluxus affectuum. Affluentia vitiorum.

Opp. de ordine.

Omnis scientia, quæ est de certissimâ materiâ, demonstrationibus confirmari potest: sed moralis philosophia est de certissimâ materiâ: ergo demonstrationibus confirmari potest. Maior est Arist. lib. primo Demonst. Minor est in decimo capite primi libri Ethicorum, in quo loco hæc sunt verba, nempe quòd, Nulla in

re mortalium tanta insit firmitas, tanta constantia, vt iis in rebus, quæ virtute geruntur. Et iterum in libro secundo, capit. sexto, dicit philosophus, quod virtus sit certior omni scientiâ.

Virtus est omni arte certior.

Resp.

Vt in his locis de firmitate & constantiâ virtutis, ita in secundo cap. 2. libri hæc in contrario sensu habẽtur verba: vt autem in rebus salubribus, sic in actionibus iis omnibus quæ conducunt nihil inest firmitatis, nihil stabilitatis & roboris. Quare obseruandum est nõ tam quid dixerit, quã quid senserit in his locis Arist. In prioribus ergo locis intellexit miram influentiã virtutis in habitu confirmato, & sic firmior & certior est omni arte, non quoad demonstrationem rei, vt concludatur, sed quoad inclinationem & directionem animi, vt in honestis vitæ actionib. cõfirmetur: alter locus de actionibus humanis (quæ sunt incertæ) intelligitur.

Contraria loca conferuntur & recõciliãtur.

Virtutes artibus quomodo sunt firmiores, quomodo minùs firme.

Opp.

Illa scientia quæ definitiones & proprietates habet, demõstrationibus vti potest: sed morum philosophia & definitiones & proprietates habet: ergo demonstrationibus vti potest. Maior patet, quia definitio & propriũ sunt principia demonstrandi: minor constat, quia virtutes, vitia, & affectus in hac scientia definiuntur, eorumq́; proprietates explicantur.

Resp.

1 Principia nulla modo mutari aut impediri possunt: sic Metaphysica, Physica, & Mathematicæ certæ habentur.

2 Principia sunt quidem certa per

Scientiæ certa dicuntur trifariam: vel quarum

se ad effectum producendũ, per accidens tamẽ mutari possunt, ut constellatio destinata ad hũc vel illum effectum, alterius tamen vi obtundi potest.

3 Principia incerta sunt & in effectis suis producendis frequẽter impedita, ut volũtas, appetitus, intellectus, & harum scientiarũ analytica non potest esse conclusio; definitiones quidem & proprietates tradũtur, sed materiales (ut aiunt) respectu subiecti in quo insunt, non formales & per se respectu definiti: quippe virtutes, vitia, affectus, accidentia sunt, & per subiectum definiuntur ac demonstrantur.

Opp.

Iuvenes sunt idonei auditores speculativæ scientiæ: ergo multò magis sunt idonei practicæ & moralis: antecedens probatur, quia animus iuvenis est rasa quasi tabula apta ad omnẽ formam capiendam: Argumentũ sequitur à maiore seu fortiore. Nam contemplatio & melior & certior actione dicitur lib. 10. Ethicorũ.

Resp.

Iuvenis cur sit minùs idoneus auditor ethicæ quàm theoricæ.

Duo præcipuè impedimenta sunt, quò minus iuvenis sit tã idoneus ad audiendã philosophiã morũ quàm ad contemplationem rerum; quia principia morũ dependent ab experientiâ, quâ caret iuvenis, sed principia speculationis non dependent: iterum quia in anima Iu-

ve-

venis multa repugnantia & infesta reperit moru philosophia, nempe affectus & voluptates, sed non reperit quicquam sibi contrarium ipsa contemplatio. Quare etsi sit difficile contemplativam scientiam discere, est tamen difficilimum morum philosophiā audire, id est, sequi, eiusdemq́; praeceptis obtemperare.

Opp.

Ante periodum iuventutis acquiri potest fœlicitas, quae est finis huius scientiae: ergo iuvenis est idoneus auditor: antecedens probatur, quia docet philosophus quemlibet posse beatum effici.

Resp.

Si circuitum aetatis spectes, non negamus, quin iuvenis possit esse beatus, sed quia rarissimè sibi constat haec aetas, in textu hoc ipsum illi negatur.

Cap. IV. & V.

An voluptas, honor, divitiarum affluentia, aut virtus, sit beatitudo?

Tædium vel potius infinitū esset, omnes omnium de beatitudine sententias ac opiniones hîc percensêre. Nam rectè Aristot. curare quod quisque loquatur dementis esset: Pyrrho omnino fœlicitatē sustulit: Porcus ille Aristippus voluptatem esse putavit: divitias Crœsus & Midas pro summo bono habuerunt: Periander honorē: Socrates sciētiā: ideā Plato: Zeno virtutē: Dion prudentiā: sapientiā Bias: vsum & actionē virtutis noster Aristoteles posuit. Quid multis? quot homines, tot capita & sententiae.

Multiplex opinio de fœlicitate.

Quot capita tot sensus.

Nam ęgri in sanitate, in libertate oppressi, imbecilles in viribus, in honoribus ignobiles, scopũ & portũ humanę vitæ esse somniamus. Quædam ergo principum philosophorũ ex turba & sylva omniũ sententiæ de beatitudine hoc loco refutãtur; quarũ prima est quòd voluptas, secunda quòd honor, tertia quòd divitiæ, quarta quòd virtus pro sũmo bono haberetur. De prima quid dicam? est vox pecudis non hominis: quî enim fieri potest, vt Sardanapalus omniũ libidinũ ac voluptatũ charybdis fœlix evadat? si enim voluptas sit nihil aliud quàm esca serpentis, quàm cicuta virtutis, quàm spuma & sperma veneris, quàm sentina, & (vt loquitur orator) tęda omnis turpitudinis, si sit, vt concludam cum philosopho, communis quasi pestis nobis cum belluis; quî fieri potest, vt sit proprius finis ac summum bonum hominis? sperne ergo voluptates: nocet enim empta dolore voluptas.

Quatuor primariæ opiniones de vltimo fine refelluntur.

1 Voluptas cur non sit summum bonum.

Descriptio fœdæ voluptatis.

De secunda opinione non est quod multis disputẽ: nã quãvis sit ambitiosa hęc ętas mundi; tamen Cæsar cum pompa, Alexander cũ sceptro cecidit: rectè ille, regnabo, regno, regnavi, sum sine regno: lubrica est scala fortunæ, & comes regni semper invidia est, quo altiùs scandis eo graviùs cadis. Nam

2 Honor non est summũ bonum. Lubrica est scala fortunæ.

Icarus Icariis nomina fecit aquis.

Honor, inquit philosophus, est in honorante, at fœlicitas est in ipso beato, non est ergo honor beatitudo. Tertia opinio perniciem Midæ peperit: nam impetrato vt quicquid tangeret in

3. Diuitiæ non sunt summum bonum.

aurum mutaretur, fame tandē exesus periit miserrimè. Ista iā siti pecuniarum æstuant & laborant plurimi, qui aureum Nilum nocte somniātes, pro auro & argento, quæ sunt nihil aliud quàm naturæ stercora, in omnem scopulum rapiuntur: sapienter Ovidius:

Itum est in viscera terræ, &c.

Vno verbo sic ago: divitiæ sunt bona fortunæ, in divitiis nulla est constantia, cùm divitiis malè vti possimus; multis perniciem, omnib. penè periculū creāt divitiæ, ergo in eis nō est beatitudo. Quarta opinio gravis est, nā Stoicorum est: nempe quòd virtus sit summū bonū hominis. Nescio sanè in quam lancē pondus rationis iniiciam, dicā tamen cum Aristotele, quòd amicus sit Zeno, qui virtutē: amicus Plato, qui Ideā: magis autem amica veritas, quæ perpetuam virtutis actionem pro foelicitate humana accipit. Nam etsi virtus sit pretiosior auro, etsi virtus sola post funera vivat, tamen si illam in habitu nō in actu, si in quiete non in motu, si deniq; in sinu non in manu teneas, certè vt parum prodest aliis ad exemplum, ita sibi deest ad nomen beatitudinis aucupandum. Cum ergo aliud sit virtus, aliud actio virtutis, illam vt medium, hanc vt præmium; illam vt radicem & causam, hanc vt fructum & finem ponimus.

Rationes cur divitiæ non sunt beatitudo.

4 Virtus non est summū bonum.

Voluptas quid?

Voluptas est naturalis & insidiosa affectio animi, orta vel ex memoria, vel ex præsentia, vel expectatione veri aut apparentis boni, qua de-

Voluptas quid.

lectantur sensus, diffunduntur spiritus, demulcetur appetitus, cui ut ait Arist. difficilius est resistere quàm furori.

Volupras nō est fœlicitas, { Quia est naturalis affectio.
Quia est communis homini & belluæ,
Quia potius ad malum, quàm ad bonum incitat.
Quia sæpius corrumpit, quàm conservat.

Honor quid?

Honor quid, Honor est debita reverentia tributa alicui in testimonium virtutis, aut summæ dignitatis.

Honor non est fœlicitas, { Propter incertitudinem eiusdem, cum sit bonum fluens & externum.
Propter periculum, quod sæpe ex eo contingit.
Propter relationem ad aliud bonum, quod per se expetitur.

Honor est per essentiam & subiectivè in honorante, est autem per causam & obiectivè in honorato.

Divitiæ.

Divitiæ quid. Divitiæ sunt externa bona labore parta, timore conservata, dolore perdita, quæ in bonis ornamenta virtutis, in malis instrumenta sceleris esse possunt.

Non sunt fœlicitas. Divitiæ non sunt fœlicitas, { Quia fluunt & refluunt.
Quia bonis & malis competunt.
Quia plures ad perniciem, quàm ad virtutem rapiunt.

Virtus quid?

Virtus quid. Virtus est habitus voluntarius & electivus, in mediocritate positus, prout prudens præscribit agendi circumstantias.

Vir-

Virtus non est fœlicitas,
Quia eius essentia nempe habitus in dormiente esse potest, id est, in nihil agente: at fœlicitas sic inesse non potest.
Quia virtus expetitur propter actionem eiusdem, quæ actio beatitudo dicitur.

Non est fœlicitas.

Generalis distinctio, qua ostenditur, quòd bona externa non sunt fœlicitas.

Probatur, quòd bona externa nō possunt esse beatitudo,
Ratione possessionis, quia propriè nostra dici non possunt.
Ratione requisitionis, quia per iusta media semper non acquiruntur; sæpe enim per vim & fraudem comparantur.
Ratione dependentiæ, quia ad alia semper referuntur.
Ratione insufficientiæ, quia appetitus illis non clauditur: Iuxta illud, Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit.

Distinctio Thomæ.
Bona externa non sūt beatitudo.

Opp.

Omne bonum, quod propter se & non propter aliud expetitur, est summum bonum: sed voluptas tale est: ergo est summum bonum. Maior est Aristot. in textu. Minor est in cap. 8. lib. 1. Rhetorices.

Resp.

Duo spectantur in homine,
Ratio seu intellectus, & sic dirigitur ad virtutis actionē, quæ est vera beatitudo.
Affectio seu appetitus, & sic rapitur sæpe ad voluptatē, quæ vltimum bonum dicitur inter affect⁹, de quib⁹ illic agit Arist.

Opp.

Id summum bonum est quod summam delectationem habet, quodq; omnes appetunt: sed voluptas summam habet delectationem, eandemq; omnes & singuli appetunt: ergo est summum bonum. Prima pars maioris

ioris est Aristot. 10. cap. lib. 1. vbi docet, quod fœlicitas sit quiddã maximè delectabile & amœnum: secũda pars est in definitione vltimi finis. Prima pars minoris probatur, quia nihil est delectabilius quã voluptas, quæ est essentialiter delectatio. Secunda pars cõstat, quia sapientes & ignari omnisq; conditionis homines voluptatem sitiunt.

Resp.

Voluptas non est essentialiter delectatio, sed causa delectationis quæ à sapiente non vt finis, sed vt bonum cõcomitans exoptatur; est enim bonum efficiens fœlicitatis vt virtus, bonum adiuvans vt fortuna, bonum concomitans vt voluptas, bonũ terminans appetitũ, vt ipsa beatitudo, quæ sola propter se & vi suâ expetitur.

Bonũ quadrifariam dicitur.

Opp.

Honor est finis civilis vitæ, vt habetur in hoc 5. cap, ergo est fœlicitas.

Resp.

Finis in textu illo pro præmio capitur.

Finis aliquãdo pro præmio capitur.

Opp.

Omne proprium inest suo subiecto: sed honor est proprium fœlicis: ergo inhæret fœlici: & proinde falsum est quod in textu habetur, nempe quòd honor sit in honorante, non in fœlici. Maior est regula dialectica: minor est in 11. cap. lib. 1. Ethico.

Resp.

Honor duplex.

Honor accipitur bifariam, vel pro
- Applausu externo, & sic est in honorante.
- Affectu interno fœlicis, & sic est in honorato.

Opp.

Opp.

Id magis videtur esse fœlicitas quod secundùm essentiam mutari aut impediri non potest, quàm quod possit: sed virtus neque mutari quoad essentiam, nec impediri potest, actio verò virtutis potest: ergo virtus magis videtur fœlicitas esse, quā actio virtutis. Maior constat, quia fœlicitas debet esse perpetuū, constās, & incommutabile bonum. Minor probatur, quia etsi virtus quoad actum & existentiam mutatur, quoad habitum & essentiam tamen mutari non potest; & sic intelligitur philosophus in 2. Ethic. vbi docet virtutem esse medium quoad nos.

Resp.

Actio duplex virtutis.
- *Transiens, quæ mutari & impediri potest sublatis obiectis, quibus ut medijs vtitur, & talis actio non est fœlicitas.*
- *Immanens, quæ est firma, perfecta & immutabilis bene operandi intentio seu meditatio, & talis nec impediri nec mutari potest.*

Opp.

Bonū quod per se sufficit, est fœlicitas: sed virtus est bonū quod per se sufficit: ergo est fœlicitas. Maior est Aristot. in 1. lib. Ethic. Minor constat lib. 2. ca. 7. vbi virtus per se expeti dicitur, adeoq; hominē perficere; quicquid enim per se perficit, illud sufficere videtur.

Resp.

Cum dicit Arist. virtutem perficere hominē, eundemq; optimū reddere, intelligit virtutem in actu, nō in habitu constitutā. Actus verò virtutis duplex est: aut externus per obiectum, aut internus per consiliū, Virtus in { Actu. Habitu.

patien-

patientiam, & similia, quæ semper fœlicem esse declarant, etsi nullum externum opus sequatur.

Opp.

Bono nil melius, teste philosopho in 3. Topicor. sed virtus est bonum: ergo virtute nil melius est, & ex consequenti, fœlicitas non est bonum melius.

Resp.

Bono nil melius quoad essentiam.

Respondet Boëtius quòd bono perfecto nil melius sit quoad essentiam, potest tamen aliquid esse melius bono quoad existentiam. Quare etsi concedit ille fœlicitatem non esse essentialiter bonum melius virtute; est tamen cõtingenter melius, quia magis perficit subiectum. Si urgeas quòd fœlicitas sit etiam essentialiter bonum, fateor id quidem in genere boni, sed non in relatione subiecti. Nam virtus & fœlicitas subiectum, ut accidentia respiciunt.

CAP. VI.

An veritas sit præferenda authoritati & amicitiæ? &
An Idea Platonis sit fœlicitas?

Veritas plurimi facienda.

VERITAS simplex & nuda est, sed efficax & magna: splendet cum obscuratur, vincit cum opprimitur; hinc, vt pacis templum in media vrbe extruxerũt olim Romani: ita veritatis statuã in suis vrbibus olim coluerunt Aegyptii. Nomen enim pacis semper excelsum, & numẽ veritatis semper divinum extitit. Sit ergo amicus Plato, sit etiam amicus Socrates, magis tamen amica veritas omnibus & singulis esse debet. Huius vi impulsus Aristot. ut hîc ait, suum magi-

magistrum (divinum illum Platonem) de Ideis & abstractis rerum formis disputantem reiicit & refellit. Vt enim iure amicitia sine virtute, ita non minus iustè authoritas sine veritate contēnitur. Ex occasione istius sententię quidā interpretes hîc non ineptè quærunt: An veritas authoritati & amicitię sit semper præferenda? Aliud est de causa agere quæ movetur, aliud de opinione Platonis, quę refellitur. Quare da veniam lector, si nunc parum à proposito ac instituto digrediar; ideo enim hoc facio, ut meam de refutante & philosophante Arist. opinionem habeas: & ut uno verbo id ipsum expediam, in refutando Camelum, in philosophando omnium principem esse puto. In refutando Camelum dico, quia illos calcibus invidię petit, ex quorum uberibus nectar philosophię suxerat: in philosophando principem, quia sic de naturę viribus arcanis disserit, ut nemo acutiùs; sic demonstrat, ut nemo accuratiùs; sic defendit, ut nemo fortiùs. Quare ut in refutationibus aliorum illum vix salutandum: ita in demonstrationibus rerum illum prę aliis, ambabus (ut aiunt) ulnis amplexandum esse suadeo. Si refellat (ni malè animadverterim) aut mutat verbum, aut invertit sententiam, aut fingit novum: & quasi Hercules cum Pygmæo, sic (ut concludam omnia) Aristot. cum umbra de lanâ caprinâ certat: verbi causa, hoc quod dico verissimum esse intelliges, si lib. primum de anima, lib. primum Metaphysices, lib. deniq; secundum

Amicitia sine virtute, & Authoritas sine veritate contemnenda sunt.

Fraus Aristotelis, qua cum alios refellit, vtitur.

cundum Politicorum legas & diligenter conferas, in his enim dentatus alios mordet, & ex antiquorum ruinis (quasi ex flammis) triumphũ ante victoriam petit. Egregium sanè & prę cæteris carbone dignum est hoc exemplum, quo utitur in præceptorem suum Platonem, quem Psittacum profectò hoc loco (id solum quod optat) resonantem facit. Nam ubi docuit Plato fœlicitatem esse Ideam, quasi volitantem in aëre, vacillantem in mente, fluctuantem in æternitate? Liquidò constat ubi docuit esse duplicem Ideam, alteram coniunctam, quam contemplationem primæ causæ, alteram separatam & Metaphysicam, quam causam primam mentemq; divinam appellavit; illam fœlicitatem in hac vita, hanc in futura esse constituit: hac posita iam sententia (quæ est certo certiùs Platonis) quorsum rem tot verbis quasi funestam aggravat Arist. quorsum de accidente sine subiecto disputat? quorsum, an Idea sit universale aut singulare? An sit in substantia vel accidente? An sit æterna vel caduca? An sit coniuncta vel separata, contendit? frustra venatur, qui tandem capit muscam: multa verba & argumẽta audio, quę tamen Platonẽ (contra quem insinuavit se dicturum) omnino non feriunt: sed hæc omitto, & ad primam quęstionem redeo, in qua quis dubitat, nisi sit imprudens & curiosus, An veritas sit anteponenda amicitiæ & authoritati? est enim veritas bonum per se, at amicitia & authoritas bona per accidens dicuntur.

Duplex Idea. Coniuncta. Separata.

Quæstiones inutiles.

dicuntur. Nam ſive propter delectabile, ſive propter utile, ſive propter honeſtum amicitiam intelligas, certum eſt amicos nullum fructum ex amicorum conſenſione metere, ſi nodo nexuq; veritatis illorum animi non devinciantur; vera enim amicitia tum frangitur, cum amicus per inſidias fallitur: præterea authoritas ab unius aut alterius imperio & vita pendet, adeoq; ſępe cum affectibus coniungitur, at veritas æterna eſt, & nullis animi perturbationibus commovetur. Poſtremò amicitia & authoritas ad paucos pertinent, ſed veritas ad omnes, nemini enim licet mentiri, nemini alios fallere. Rectè Seneca; omnes in lingua, mente, manu veritatem habere decet.

Veritas eſt anteponẽda amicitiæ & authoritati propter

- Dignitatem ſubiecti: Nam veritas eſt in intellectu, amicitia verò & authoritas in appetitu.
- Æternitatem principii: Nam veritas ſolùm à Deo fluit, amicitia verò & authoritas ſæpe ab humana voluntate dependent.
- Stabilitatem & conſtantiam boni: Nam veritas eſt virtus per ſe, amicitia & authoritas per accidens.
- Excellentiam medii: Nam veritas per contemplationem primæ cauſæ, quæ eſt ſimplex & æterna veritas, mentem ad fœlicitatem dirigit, at amicitia & authoritas id non præſtant.
- Communitatem & ſimplicitatem naturæ: Nam veritas & ad omnes pertinet, & omnibus vacat affectibus, at amicitia & authoritas nec ad omnes ſpectant, nec omni carent affectu.

Fœlicitas est duplex,
- Divina, vel
  - Abstracta & infinita, quam Plato primam Ideam & causam omnium appellat.
  - Coniuncta & subiectivo, quam secundam Ideam & cognitionem primæ causæ in nobis constituit; illam in æternitate, hanc in mortalitate nostra acquiri posse iudicavit.
- Humana vel
  - Activa, de qua Arist. in hoc primo libro.
  - Contemplativa, de qua in decimo libro egit.

Opp.

Quicquid odium parit, postponendum est ei, quod homines in studio virtutis consentire facit: sed veritas odium parit, amicitia verò homines in studio virtutis continet: ergò veritas postponenda est amicitia. Maior est Arist. in magnis moralibus, minor ex trito proverbio pendet.

Resp.

Veritas quomodo odium dicatur parere.

Odium non est effectus veritatis, sed mali & corrupti hominis, cuius vlcera lanceâ veritatis tacta recrudescunt: quare etsi obsequium amicos, veritas odiũ pariat, non est tamen postponenda veritas obsequio, cũ non ex actione virtutis, sed ex corruptione hominis illud malum contingat.

Opp.

Quicquid magis conservat rempublicã, est magis præferendum: sed amicitia magis conservat rempublicam quàm veritas: ergo est anteponenda veritati. maior

ior cuivis patet: minor probatur ex octavo libro Ethicorum, vbi docetur, quòd legumlatores magis versentur circa amicitiam, quàm circa iustitiam, quia per illam magis conservatur civitas; si ergo præferenda sit amicitia iustitiæ, quæ est omnium virtutū regina, multo magis est anteponēda veritati, quæ multis gradibus iustitiâ habetur inferior. Huc addi possunt argumenta à testimonio Ciceronis, qui in libro de amicitia docet ipsam omnibus rebus humanis esse anteponendam; illud etiam, quòd amicus sit alter ego: sed quilibet tenetur seipsum maximè præferre & conservare: ergo potiùs tenetur amicitiā quā veritatē defendere.

Resp.

Negandum est, magis conservari rempublicam amicitia quàm veritate. Nam vinculum amicorum in studio virtutis conspirantium est ipsa veritas: non enim æquo animo pateretur amicus amicū errare, falli, decipi. Vbi dicit philosophus, quòd magis versentur legum latores circa amicitiam quàm æquitatem, nō civilem, sed naturalem iustitiam intelligit. Argumenta à testimonio Ciceronis affluentiam dictionis, non consequentiam rationis habent; aut si magis placet, sic respondeo, quòd amicitia sit omnibus rebus humanis anteponenda, id est, omnibus rebus fluxis & caducis: id etiam quòd quilibet teneatur maximè seipsum præferre & conservare, sub conditione virtutis. Nā malum & turpe agere nemini licet, et si exquisitissimi cruciatus & tormēta proponantur: vt testis est Arist. in lib. 3. cap. 1. Ethicor.

Iustitia, { Civilis / Natur.

Malū nullo modo admittendū.

Opp.

Authoritas mutavit tempus observandi sabbati,

authoritas quoque mutavit tempus & modum recipiendi cœnā Domini: ergo videtur esse præferēda veritati, quæ aliter instituit.

Resp.

Circumstātias mutare potest authoritas, substantiā non potest.

A secundū quid ad simpliciter (vt aiunt) non sequitur argumentum. Ad exempla quæ proponuntur respondent docti, quòd ceremonia & circumstantia vt tempus, ordo, & locus authoritate mutari possint, res ipsæ verò atq; substantia non possint: neq; in his pugnat authoritas cum veritate, cū non in tempore quod mutatur, sed in re ipsa, quæ habetur, veritas elucescat: præterea sacrosancta illa salutis nostræ mysteria, nimirum paschatis & pentecostes, quæ in dominicis diebus contigerūt, mutationē sabbati apertissimè insinuarūt.

Pascha & Pentecoste mutationē sabbati insinuarunt.

Opp.

Deus est summum bonum, vt docet Arist. in 1. *de cœlo ca.* 9. *& etiam in* 11. *Metaphysicorū: sed per infinitā & separatam Ideam nihil aliud intelligit Plato quā Deū: ergo iniustè hoc loco reprehēditur ab Arist.*

Resp.

Idea fœlicitas politica non est.

Concedo consequens & consequentiam: veruntamen si per Ideam intellexisset Plato politicam fœlicitem, quam intellexisse illum vrget Arist. tum proculdubio iniusta non fuisset eiusdem refutatio.

Cap. VII.

An fœlicitas sit sufficiens bonum?
Quid fœlicitas, & quid fœlix?

REFVTATIS priscorum philosophorum erroribus, redit iam tandem ad institutam de

de summo bono disceptationem, primumq; quærit, An fœlicitas sit sufficiens bonum? Attēde (studiose lector) quòd de bono Politico & humano, non de Theorico & divino hîc habeatur oratio. est enim Deus solum, infinitum, simplex, æternū, & (vt verbis interpretū vtar) omnisufficiens bonum, quod incommutabiliter manens sine tempore mutare potest omnia, ipsum verò mutari non potest, à quo (vt concludā cum philosopho) omnia, quæ sunt in rerum natura, & suum esse & bene esse habent: cum ergo hoc loco fœlicitatem, quæ est actio virtutis, bonorum omnium & perfectissimum & divinissimum esse dicat, intelligendus est de illis solùm bonis, quæ in circuitu ac stadio huius vitæ per studium virtutis aut possidentur aut possideri queunt: in hoc enim transitu & mortalis vitæ circulo quæ gemma pretiosior virtute? quę palma gloriosior fœlicitate esse aut fingi potest? Opes enim fugiunt, Nam

Bonum 2. {Politicū, Theor.}

Deus summum bonū theoricum.

Fœlicitas summum bonum politicum & humanum.

Opes, vires forma, & vita fluunt; sola beatitudo permanet.

Tantalus à labris sitiens fugientia captat
Flumina.

Vires consenescunt, nam senex bis puer: forma vt folium deflorescit, nam ruga senilis erit: vita non erit permanens, nam morientes nascimur: quis ergo status, quæ quies; quis scopus & portus vitæ, nisi sola beatitudo? rectè Mantuanus.

Est honor, in portum cum puppis ab æquore venit,
Laudibus inceptum continuatur iter.

Si igitur fœlicitas sit ille finis, qui appetitur propter se, adeoq; ad alium nullum in hac vitâ aut fructu vberiorem, aut dignitate meliorem referatur, perspicuum est rectissimè summum ordine, perfectione sufficiens & absolutè bonum in hac vita nomin ri; præterea cum seipso sit contentum hoc bonum, cum in eodem cætera omnia huius vitæ bona conglobentur, cum nullis ictibus fulminibusq; adversæ fortunæ concutiatur, cum hoc solo bono appetitus rationis, voluntatis sitis extinguatur, si omnib. numeris perfectum sufficiensq; appellemus, nemo iure reprehenderit. Postremò quoniam est in hoc bono quies perpetua sine motu, summa delectatio sine molestia, insignis constantia sine levitate, divinus honor sine miseria, rectè optimum vitæ terminum & actionum humanarũ vltimum ac sufficiens bonum nominemus. Hinc definitur actio animi perpetua in vita perfecta: per actionem, motum virtutis; per animum, intellectum & voluntatem; per vocem hanc (perpetuam) in agendo constantiam; per vitam perfectam, in perseverando anchoram patientię & prudentiæ intelligit philosophus: quasi diceret, fœlicitas est actio, id est, in subiecto immanens secundùm essentiam, transiens in obiectum secundùm existentiam; animi, id est, intellectus & voluntatis humanæ; perpetua, id est, perfecta ab vsu rationis; in vita perfecta, id est, secundùm imperium rationis & virtutis directa & gubernata: immanentem actionem esse dico quoad essenti-

Docet pluribus rationibus, fœlicitatem esse sufficiens bonũ.

Fœlicitas quid sit fusiùs explicatur.

Fœlicitas est actio immanens respectu subiecti, transiens respectu obiecti sui.

essentiam, quia si naturam spectes, in bonis solùm internis ponitur; transeuntem etiam addo quoad existentiam, quia si vsum spectes in bonis externis cernitur; actionem animi, id est, tam intellectus, quàm voluntatis interpretor: Intellectus respectu rationis, voluntatis respectu potentiæ ac libertatis. Quòd hæc interpretatio sit & rationi & authoritati Aristot. maximè consentanea, constat ex verbis philosophi in 8. capi. istius lib. vbi bona animi solùm necessaria ad ad fœlicitatem esse concludit, reliqua tamen vt ornamenta requirit, & in 10. vbi docet externa bona sublata fœlicitatem labefactare quidem, sed non tollere, & delere, tum enim inquit maximè splendescit fœlix, cum maximas ærumnas, & tragœdias fortunæ perferat. In calce huius capit. definitur etiam fœlix qui est vndiq; quadratus homo in arce quasi virtutum vigil, constans, sapiens: vigil, ne securitatis; constans, ne levitatis; sapiens, ne temeritatis aliis exemplum præbeat: quid multis? fœlix est vir perfectus moribus qui iustè vivere & bene mori seriò ac ac semper meditatur.

Fœlicem ærumnæ nō deiiciunt.

Fœlix quid

Beatitudo probatur in textu Arist. bonū esse sufficiens.

- Ab imperfectione aliorum finium, quæ ad fœlicitatē, vt ad suū terminū referūtur.
- A distinctione boni per se quale est virtus, propter se quale est fœlicitas, per accidens quale est bonum naturæ & fortunæ.
- A continuatione eiusdem, cum sit perpetuum & incommutabile.
- A perfectione & quiete, qua per illam fruitur beatus.
- A remuneratione, quia fœlicitati honor, virtuti laus solùm debetur.

Bo-

Bonum ſufficiens eſt vel
- Abſolutum, divinum, & incommutabile, & ſic Deus ſolum bonum ſufficiens dicitur.
- Comparatum ſeu humanum, quod reſpectu omnium bonorum in hac vitâ eſt perfectiſſimum, & ſic fœlicitas eſt bonum ſufficiens ob illas cauſas quas modò diximus.

Fœlicitas eſt vel
- Divina, quæ ante diſtinguitur.
- Humana, quæ eſt
  - Simplex,
    - Activa quæ hîc definitur.
    - Cōtemplativa, quæ in 10. lib. tractatur.
  - Aggregata, quæ eſt potiùs totius civitatis quã vnius hominis, & hæc in libris politicorum traditur.

Opp.

Requirit philoſophus in textu, vt fœlicitas nō ſolùm fœlici, ſed etiã parētib. liberis, cōiugi, amicis, & civib. ſufficiat: fieri non poteſt vt vnius bonũ tot ſatisfaciat: ergo fœlicitas nō eſt ſufficiens bonũ, vt Ariſt. requirit.

Reſp.

Fœlix à virtute habitũ, à fortuna ornatum habet.

Intelligendus eſt philoſophus de actione tranſiente in qua fœlix deeſſe ſuis nō debet, ſi modo detur facultas, at ſi deſit obiectum quò minùs agat magnificè, nō minùs tamē fœlix in eſſētia eſſe dicitur: dependet enim fœlix à virtute non à fortunâ. Nam ab illâ habitũ, ab hac ornatum habet.

Opp.

Requirit bona tam externa, quàm interna Ariſt. ad fœlicitatē, ergo non eſt ſufficiens ſine illis.

Reſp.

Externa ornant fœli-

Requirit externa non ad eſſentiam, ſed ad exiſtentiam

tiam & ornatum, vt diximus. citatẽ, non cõstituunt.

Opp.

Si bona externa non requirantur necessariò ad fœlicitatẽ de qua agimus, tum nihil esset discriminis inter activam & contemplativam fœlicitatem: sed aliquid est discriminis, teste philosopho: ergo requiruntur.

Resp.

Maior falsa est: nã non requiritur, vt activa fœlicitate præditus sẽper agat, sed vt agere decorè possit si detur occasio. Simili modo non requiritur, vt homo cõtemplativa fœlicitate agere possit, cum in solâ contẽplatione ex officio, vitam solitariam degat. Alij respõdent inter fœlicitatem activam & contemplativam nihil esse discriminis quoad essentiam.

Activa fœlicitate præditus non semper agit, sed agere potest.

Opp.

Actio virtutis est laboriosa, ergo non est sufficiens bonũ: Antecedẽs probatur in 2. lib. Eth. vbi docet philosophus, esse laboriosum invenire mediũ & admodum difficile esse studiosum: Argumẽtũ sequitur, nam si sit laboriosa actio, erit quoq; molesta, & ex consequenti fœlicitas non erit sufficiens bonum.

Resp.

Laboriosum est quidem inuenire medium, sed invenienti longè pulcherrimum, ita vt actione virtutis nihil delectabilius esse possit; radix virtutis amara est, fructus dulcissimus, vt docuit Isocrates.

Radix virtutis amara, fructus dulcis.

Opp.

Anima est bonũ, sed fœlicitas appetitur propter animam, ergo fœlicitas appetitur propter bonum, & proinde propter finem; quod si cõcedatur, sufficiens bonum esse non videtur. Maior est Arist in I. Metaph. vbi

vbi docet bonum & vnum esse in omnibus: minor in 10. Ethico confirmatur, vbi docet fœlicitatem expeti propter animam.

Resp.

Anima quomodo sit bonum.

Mutatur suppositio boni: Nam anima bonum secundùm esse suum à Deo acceptum dicitur, fœlicitas verò bonum perficiens extrinsecùs & non constituens definitur: appetitur quidē fœlicitas propter animam, non vt illam finem & obiectum habeat, sed vt illam suam sedem & obiectum ornet.

Anima est sedes fœlicitatis.

Opp. contra definitionem fœlicitatis.

Opus & operatio differunt, vt domus & ædificatio: sed fœlicitas in textu opus hominis dicitur: ergo malè definitur actio seu operatio.

Resp.

Vt oratio à Rhetoribus opus & instrumentum dicitur oratoris: Opus, quia ab oratore fit & constituitur; instrumentum, quia eadem in omni agenda causa vtitur: ita fœlicitas à philosophis & opus & operatio nominatur; opus, quia multis actionibus fit & acquiritur; operatio, quia in perpetuum agendo bene continuatur.

Opp.

Intermittitur actio virtutis, sæpe enim edimus, ludimus & dormimus, ergo fœlicitas perpetua actio rectè non definitur: hoc argumentum videtur confirmari à philosopho in hoc libro, vbi docet per dimidium vitæ nos à miseris non distare.

Resp.

Fœlix semper agere potest.

Quemadmodum accidens semper inesse dicitur, nō quòd

quòd semper inhæreat, sed quod semper inhærere possit: ita fœlicitas actio perpetua definitur, non quòd beatus semper agat, sed quod possit & velit agere si detur occasio, edit, ludit, dormit fœlix, nam homo est, non tamẽ hinc minùs fœlix aut miser dicitur, quippe in his mens semper & bene occupatur: vt ergo sol influit, etsi nube à conspectu nostro aliquando obscuretur: ita animus beatus perpetuò agit etsi corpus somno obruatur. Dicendum ergo est beatos à miseris per dimidium vitæ nõ distare, non quòd non sint beati, sed quòd distare in opinione multitudinis non iudicẽtur, quæ (cum rudis sit) habitum & immanentem actionem virtutis in somno penitus extingui & deleri putat.

Edit, ludit, dormit fœlix.

Fœlicis animus perpetuo agit.

Opp.

Actio intellectus ad verum, actio voluntatis ad bonum solùm tendit; ergo fœlicitas quæ est solùm bonum, malè definitur actio vtriusq;.

Resp.

Diverso respectu actio vtriusq; definitur, vt antea videre licet.

Opp.

Exitus vitæ incertus est, vt ait philosophus in textu: ergo vita perfecta nulla est.

Hæc vita infinitis scopulis obsessa est.

Resp.

Exitus vitæ anceps & incertus est, si perpetuo virtutis studio non gubernetur, concedimus infinitis scopulis miseriarum obnoxiam esse hanc vitã. At vt sapienti nihil fortuitum, ita beato nihil miserũ contingit. Nam vt sutor bonus ex malo corio optimum calceum facit; ita beatus ex malis eventis rerum optimam

Fœlix malis bene vtitur.

mam vitam agit: mala enim tolerat, vt bonis perfruatur.

Cap. VIII.

An tria bonorum genera ad fœlicitatem requirantur?

TRia bonorum genera distinguuntur à philosophis: corporis, animi, & fortunæ: corporis vt vires: animi vt virtutes: fortunæ vt opes. Quæstio iam est, an ex his tribus bonorum generibus constet beatitudo. Mirum est profectò quid tandem aliquot interpretes in hanc sententiam impulerit, vt somniarent Aristot. hoc loco docuisse, hęc tria bonorum genera ad essentiā fœlicitatis necessariò requiri, præsertim cùm sole clarius sit, illum nunquā hoc animo cogitasse: hæc enim sunt verba. Cum ergo bonum in tria genera sit divisum, sintq; alia bona fortunæ, alia animi, alia corporis: Animi bona verissimè & maxima bona nominamus. Et iterum in decimo hæc habet verba: Perspicuum est, si eventa fortunæ sequamur, eundem nos sæpe aliàs beatum, aliàs miserum esse dicturos, ita beatum chameleonti similem nec satis firmum affirmabimus: & paulò post, res adversæ labefactant beatam vitam, sed non tollunt. Postremò magnum scelus esset, rē omnium maximam & pręstantissimam fortunę ascribere. Infinitū ac molestū esset omnia (quę passim sunt) loca sententiasq; adducere, quæ apertissimè con-

Omnia bonorum genera ad essentiam fœlicitatis nō requi.

Ca. 8. li. 10.

Adversa fortuna labefactat fœlicitatē, sed non tollit.

convincunt, bona naturæ & fortunæ ad essentiam fœlicitatis non requiri; fragilis natura est, levis & inconstans fortuna. Si adsint, ornare possũt; si desint, necessariò non requirũtur. Lacertus Milonẽ perdidit, ambitio Cæsarẽ, nimis alter naturæ, nimis alter fortunæ credidit. Vetus est illud, fortuna nunquam perpetuò est bona. At vrges ex Arist. neminem qui moriens incidit in Priami calamitates, esse beatum, licèt per totam anteactã ætatem vixerit omnium beatissimus. Respondeo cum Aristot. id verũ esse si generoso pectore eas quæ eveniunt calamitates non perferat, si mala fortunæ & naturæ in vsum virtutis non convertat, hoc est, si cedat affectib. si in extrema fortuna clypeum patientiæ abiiciat & desperet: huc omnia quæ huic interpretationi videntur infesta loca referri debent, præsertim illud in fine octaui cap. vbi verba sunt ista: Neq; enim planè ad beatitudinem aptus est is, qui omnino deformis sit, aut ignobilis, aut vitam in solitudine degat, aut sit sine liberis, ac multo minùs forsan si cui sunt liberi improbissimi, vel amici boni è vita excesserunt: hunc locum si conferas cum alio in 9. ca. facillimè intelliges, vbi sic se habent verba: Reliquorũ bonorũ alia adesse necesse est (intelligit bona animi) alia sunt adiuvantia & vtilia quasi instrumẽta (intelligit bona corporis & fortunę) verbosior necnon molestior in hac re fortasse videor, sed hoc eo cõsilio feci, vt probẽ vanissimè cęcutire, vel potiùs insanire illos interpretes, qui ausi sunt

Patientia est fœlicitatis ãchora.

Bona necessaria, adiuvantia.

Vrget Buridanum &

sunt affirmare Arist. fœlicitatem esse nullam, adeoq; in rerum naturâ apparere nusquam. Quî fieri potest, inquiunt, vt in vno pusillo homine omnia tam animi quàm corporis & fortunæ bona conglobentur? Respōdeo, vix aut ne vix quidem fieri posse; sed quid hinc? ergo fœlix esse non potest: erras toto cœlo, sic enim non demōstravit Arist. hanc enim esse essentiam arguit, quæ in constantiâ bonorum animi, non in affluentia rerum caducarum ponitur; divitiæ, amici, liberi, beatum nō faciunt. Naturæ error, morbus & deformitas miserum non definiunt, beati enim à solâ virtute, miseri a solo vitio denominantur.

Virtus sola beatos, vitium solum infortunatos facit.

Distinctio bonorum.

Bona respiciunt fœlicitatem, aut quoad { Essentiam, & sic solùm bona animi requiruntur.
Existentiam & ornatum, & sic bona corporis & fortunæ requiruntur. }

Opp.

Fortuna non est, ergo bona fortunæ non sunt: antecedens probatur à philosopho in Physicis, vbi docet, fortunam esse contrariam naturæ; & ab Augustino in libro retractationum, vbi docet esse contrariam providentiæ.

Resp.

Fortuna sumitur aut { *Pro cæcâ rerum humanarum dominâ, quam Deum finxerunt Poëtæ, & sic impium est illam ponere.*
Pro incertâ & incognita rerum causâ per accidens, & hæc non respectu Dei præscientis omnia, sed respectu hominis }

ig-

ignorantis multa dicitur. Hinc illud in 6. Ethicor. vbi plus ignorantiæ, ibi plus fortunæ: quare et si respectu naturæ & providentiæ omnia sunt certa & necessaria, multa tamen respectu ignorantiæ ac cæcitatis nostræ cõtingẽtia et fortuita sunt, & sic bona fortunæ hîc dicuntur.

Opp.

Illa sunt necessaria ad fœlicitatem, quibus sublatis non est fœlicitas: sed sic sunt quædam bona naturæ, vt forma hominis, vt vita, vt sanitas: ergo bona naturæ requirũtur necessariò. Maior probatur ex definitione necessarij: minor constat in secũdo physicorũ, vbi docetur, quòd natura appetat formã vt finem, & per consequens vt bonũ. De vitâ & sanitate, an sint bona naturæ nemo dubitat: si ergo forma hominis sit bonũ naturæ, & sublatâ formâ non sit homo, sequitur etiã sublatâ formâ tolli fœlicitatem.

Resp.

Vt homo in tractatu de relatis quiddã advẽtitiũ esse dicitur domino & servo, licet sine homine nec dominus nec servus esse possit: ita anima & forma hominis quiddã advẽtitiũ fœlicitati esse dicitur, et si sine animâ fœlicitas esse non possit. Nam sicut homo nõ est de essentiâ relationis, ita anima nõ est de essẽtia fœlicitatis. Aliud ergo est esse essentiæ in principio, aliud est esse existentiæ in subiecto: principium fœlicitatis est virtus, in quâ conservatur; subiectum fœlicitatis est animus, in quo comprehenditur. De sanitate & vitâ respondeo, quòd adiuvent si adsint, quòd nõ tollant si absint, quippe in animo (qui est æternus) beatitudo inest. Anima quomodo fœlicitati accidere dicatur.

Opp.

Opp.

Virtutis obiecta sūt naturæ & fortunæ bona.

Nulla est actio virtutis, vt probatur in 2 li. Ethic. sine obiecto: sed fœlicitas est actio virtutis, ergo nō est sine obiecto: quòd si concedantur omnia, sic arguo: obiecta virtutum sunt aut bona naturæ aut fortunæ, ergo bona fortunæ aut naturæ necessario requirūtur.

Resp.

Actio immanés virtutis quid.

Ad maiorem respondeo, quod sit immanens aliquādo actio virtutis, quæ est veluti quædā reflexio eiusdē in seipsam; sed esto quòd sint obiecta singularū virtutū moralium, in quibus illarū actiones versantur, non tamē rectè infertur quòd bona naturæ et fortunæ necessario requirantur, quippe vt est duplex actio virtutis immanens & transiens, ita est duplex obiectū internū quod immanentem: externū, quod transientem perficit. Internum est vt consiliū respectu sapientis, externum est vt periculum respectu fortis; sic tēperans internè voluptatem, externè cibum & potum respicit.

Cap. IX.

An fœlicitas sit donum Dei?

Fœlicitatē à Deo donari.

NObilissimum bonum à nobilissima causa fluit, aliàs inter causam & effectum non esset dignitatis proportio. Motus cœli simplex & æternus est, quid ita? quia primus motor simplex & æternus habetur: hinc Aristot. si quid, inquit, à Deo hominibus detur, maximè cōsentaneum est fœlicitatē dari; si rationem quæras, respondet, quia rebus humanis melior est & prestantior. Tædium esset, si omnia testimonia

quæ in hanc sententiam scribuntur, è diversis operibus Aristotelis accumulare & adferre contenderem. Lectorem ad decimum Ethicorum & ad 12. Metaphysicorũ refero, in quibus summum bonum summumq́; verum infinito a c æterno vtriusq; principio acceptũ iri viderit, sed huius, inquit Aristoteles, disputationis ac tẽporis hæc non sunt, quasi diceret, non nego fœlicitatẽ esse donũ Dei, sed hic locus postulat, vt segniores ad studiũ virtutis incitem, ne dum putent à Deo solùm concedi, in otio sine cura, in vitio sine fructu vitæ consenescant. Nemo artifex natus, & nemo invitus fœlix, artes tamen à Deo sunt, à Deo etiam beatitudo fluit: vis uno verbo expediã omnia? fortunæ ascribere fœlicitatem scelus est, humanis dare viribus sceleratũ; cæterùm requiro hîc studium, requiro industriam. Nam ut in Olympicis ludis non formosissimus quisq; aut robustissimus corona donatur, sed qui in certamen veniunt: ita fœlicitatis cõpotes non sunt, qui dies noctesq́; virtutis remis non incumbunt. Vetus est illud,

Ratio cur philosophus de fœlicitate activa agit.

Industrius esse debet, qui fœlicitatem vult assequi.

Dulcia non meruit, qui non gustavit amara.

Tritum quoq; & hoc, Deus otiosos non diligit. Quare vt paucis concludam singula, fœlicitas ut palma homini proponitur. sed sine industria hominis non acquiritur. Indignus est dato beneficio, qui danti manũ non porrigit; iure profectò est miser, qui datũ à Deo bonũ sedulò ac diligẽter nõ quęrit. Nihil hoc detrahit divinę maiestati, quę vult ut amem⁹ ne ingrati, quę iubet

Nemo cogitur esse beatus.

vt agamus, ne ignaui simus. Sicut ergo medicina non sanat nisi æger accipiat: ita hoc donum non prodest, si quis datum recuset. Nemo enim ad vitam beatam cogitur, trahitur fortasse, cogitur autem nemo. Nam præmiis trahi, stimulis nos cogi dicimus.

Donum Dei est vel { Absolutum sine medio, vt creatio ex nihilo, donaq; divini spiritus, quæ Arist. non intelligit.
Respectivum cum medio, & conditione, & sic hominibus studiosis virtutis, non otiosis à Deo datur fœlicitas: nam ad acquisitionem eiusdem requirit modum, tempus, voluntatem, industriam, naturam: non ergo negat Aristot. diuinitus dari hoc bonum, sed vult etiã studiosè illud per industriã acquiri. }

Opp.

Quicquid est in rarò contingentibus & extrinsecùs evenit, causam ipsam fortunam habet, vt probatur ex definitione fortunæ 2. physico. sed fœlicitas humana est in rarò contingentibus & etiam extrinsecùs evenit: ergo fortunam sui causam habet, quod est contra Arist. in textu.

Resp.

Fortunæ effectus ab operante non intenditur.

Quamvis rarò contingit felicitas, adeoq; sit accidens subiecto, non tamen a fortunâ provenit, quia ab operante vt finis intenditur, fortuitus enim effectus non intenditur: exempli causa; fodiens terram aliquando incidit in serpentem, intentio est terram fodere, at non incidere in serpentem.

Opp.

Fœlicitas in textu quiddam divinissimum appellatur: ergo à solo Deo homini conceditur.

Opp.

Fœlicitas in textu quiddam divinissimum appellatur: ergo à solo Deo homini conceditur.

Resp.

Fœlicitas quomodo quiddam divinissimum. Libr. de partibus Animantium.

Divinissimum appellatur non absolutè, vt est in Deo, sed partim effectivè, vt à Deo fluit, & partim obiectivè, quia per illam Deo maximè assimilamur.

Opp.

Anima hominis est proximum, solum, & immediatum donum Dei; nam, teste philosopho, cœlitus venit, & à materiæ potentia non educitur: ergo fœlicitas quæ est eiusdem perfectio solùm à Deo esse videtur. Argumentum sequitur, quia dans formam dat omnia consequentia formam.

2. de cœlo.

Resp.

Quædam consequuntur { *Simpliciter & necessario, & sic dans formam dat omnia consequentia formam.* / *Contingenter & fortuitò, & sic dans formam, puta animam, non dat omnia consequentia formam, puta fœlicitatem.* }

Opp.

Lib. 12. metaph. & lib. 3 Physicor.

Posse & velle in Deo idem sunt, vt sapienter docet Aristot. sed potest beatum in hac vita proximè & immediatè facere: ergo & vult: quibus concessis videtur impium partim Deo, partim homini fœlicitatē ascribere. Minor patet in 7. physico. vbi probat primū motorem esse infinitæ potentiæ.

Resp.

Posse & velle in Deo quomodo sint idem, Thomæ in summa contra gen.

Posse & velle idem sunt in Deo, si essentiam deitatis, non si providentiam ordinis ac dispositionis spectes: certum est posse illustrare mundum sine sole, sed non vult:

tes, & super magistrum sentẽtiarũ. Deus non agit sine medio, vt nos doceat ordinem in actionibus nostris observare.

vult: posse gubernare orbem sine lege, sed non vult: posse saturare hominem sine cibo, sed non vult: placet ei in sua providentia ordine & medio vti, non quod non possit agere sine medio, sed quòd non velit quicquã fieri sine ordine. Quare respondeo, etsi potest Deus beatũ in hac vita proximè & immediatè facere, si infinitã potentiã spectes, non tamen hic vult si ordinẽ & providentiã consideres: nõ est ergo impiũ maximè Deo vt principio primo, proximè homini vt instrumento fœlicitatem ascribere.

Cap. X.

An sit dicendus fœlix in hac vita?
An fœlix possit esse miser?

SOlon interrogatus à Crœso, quisnam fœlix videretur: mihi Tellus, inquit, Atheniensis, qui filias castissimas habuit, qui diu integerrimè vixit, qui pugnans pro patria fortissimè interiit. Secundò interrogatus, num post Tellum aliquẽ Crœso beatiorem nôsset, imò inquit, Cleobem & Bitonẽ, qui veluti Hippocratis gemini se mutuò semper dilexerunt, matremq; inopem, senem, infirmam tanquam boves cõiugati ad Iunonis templum traxerunt: iratus tum Crœsus, auro, gemmis, purpura splendens in solium ascẽdit minaci vultu. Tertiò iam quærit, an aliquẽ Crœso beatiorem cognosceret, ô rex Lydorũ, respondet Solon,

---- Vltima semper
Expectanda dies homini est: diciq; beatus

Ante

Ante obitum nemo supremaq; funera debet.

Hanc vocem contempsit Crœsus, at postea in bello à Cyro & vinculis captivus ad incendium ductus, spectantib. Persis, maxima qua potuit voce ter dixit, O Solon, Solon: miranti ac sciscitanti Cyro quis hominum aut Deorũ is esset Solon, vnus sapientum, inquit Crœsus, quẽ olim vaticinantem hoc malum ego rebus secũdis tumidus & inflatus stultissimè contẽpsi: hoc audiens Cyrus, Crœsum nõ solùm liberavit, sed etiam apud se in maximo semper honore habuit: ita sapiens vna sententia regem alterũ servasse, alterum prudentiorẽ reddidisse videtur. Sed quorsum hæc? vt nimirum intelligas in hac via, qua tendimus ad sepulchrum, multos esse lapsos, in hac luce qua ad tempus fruimur densas esse tenebras: sed attende. Vt in eventis rerum maxima est omnium vicissitudo: ita in effectis virtutum nullus est error & inconstantia. Verus ergo Solon, verus Aristoteles: nam ille de miseria huius vitæ, hic de virtutis anchora disputavit: si bona fortunæ spectes, mille sunt casus, at si bona animi perpendas, vnus & certus est vitæ humanæ scopus; placet tamen Aristoteli (vt ait Aquinas) cũ Solone ludere, eiusdemq; sententiam (vt modò Platonis) in vmbram, cum qua decertet commutare: constantiam enim virtuti non negavit Solon. Nam Telli fortitudinẽ, Cleobis & Clitonis pietatem cõmendavit, Crœso autem periculosè in Oceano divitiarum exultanti cautelam sapienter dedit,

Fœlix nemo ante obitũ, inquit Solon Crœso.

O Solon, Solon.

Multi sunt lapsus istius vitæ.

Solon & Arist. reconciliantur.

sed his omissis dico beatum in hac vita dicendũ esse. Semper in his libris Politicam non Theoricam fœlicitatem intelligo. Si enim non esset in hac vita dicendus fœlix, dic mihi, non inanis esset omnis labor & appetitus in hac vita nostra? iterum non ociosa esset legum constitutio, vt cives beatos faceret? adhuc non ridicula esset denominatio fœlicis, cum res nulla sit, quæ nomini respondeat? adde, nónne misera esset cõditio hominis, si navis in qua vehitur tot tãtisq; fluctibus agitata, nullam tandẽ virtutis anchorã, nullum portũ haberet? postremò est nullus magnes, vis nulla virtutis quæ trahit ad se hominem? an nemo castè, nemo sobriè, nemo studiosè vivit? An sumus omnes chamęleonti similes? quorsum proponitur præmium, si nemo capiat? quorsum laudatur virtus, si nemo cupiat? quorsum docetur beatitudo, si nemo sapienter vivat? fateor esse nævos in vultu Veneris: fateor esse affectus in animo fœlicis; fateor beatũ telis fortunæ configi, affligi morbis, multis extremis malis vulnerari; non tamen labascit, imò tũ maximè lucet atq; triumphat: rectè ergo cõcludit Aristot. hoc ca. quòd fœlix miser esse non possit, miser enim est expers ingenii, abiectus animi, plenus peccati: at fœlix est sapiens, fortis, semper studiosus virtutis: ergo fœlix miser esse non potest: præterea si hoc concedatur studioso virtutis, vt semper in fugam abigat fortunã, nedum eiusdem procellas vincere beatus potest, quippe semper sapiens est, & quę sors tulit ęquo per-

Fœlix ante obitum dici potest aliquis.

Ab absurdis probat fœlices dicendos esse in hac vitâ politicè.

Fœlix non potest esse miser. Miser quis? Antithesis inter beatum & miserum.

perfert animo. Nā si bona & fortunata sint vitā amœniorem, sin aspera & iniucunda longè beatiorem reddunt: vt enim flamma suppressa euolat, ita animus beati omnes miserias superat.

Fœlix est dicendus in hac vita propter
- Stabilitatem virtutis, cui innititur.
- Perpetuitatem actionis, qua in obiectis virtutis vtitur.
- Constantiam rectæ rationis, qua vita dirigitur.
- Excellentiam mentis, quæ multis actionibus virtutis confirmata, facilè non corrumpitur.

Fœlix aliquis in hac vita cur dici possit.

Miser sumitur tribus modis, aut
- Pro inope & indigente pecunia, & sic contingit aliquando beatum appellari miserum.
- Pro homine abiecti animi, & sic non potest esse miser.
- Pro homine mancipato sceleri, quę significatio propria est miseriæ, & sic fœlix non potest esse miser.

Opp.

Nemo vivit mortalium cuius certus est finis: ergo in hâc vitâ non est dicendus fœlix.

Resp.

Finis hominis incertus, fœlicis certus est.

Crux & eculeus, vt sæpe diximus, beatū nō vulnerant, hîc enim nō lapsum hominis sed statū fœlicis proponimus; aliud est esse hominē, aliud est esse beatum hominē, hominis quidē incertus est finis, sed fœlicis hominis, qui in perpetuâ actione virtutis constat, non est incertus.

Opp.

Hæc vita, vt ait Seneca, miseria est; sed in miseriâ nemo est dicēdus fœlix: ergo in hac vitâ nemo est dicēdus fœlix: maior ratione probatur quia hæc vita est mo-

tus animi ad vitium, & motus corporis ad sepulchrũ.

Resp.

Non est vera definitio vitæ quæ traditur: non enim est ipsa miseria sed misera, non est motus animi ad vitium, aut corporis ad sepulchrũ, sed tamen est perniciosa, & in colluvione multorum scelerum veluti sepulta et cooperta: hæc dicuntur de externis, quæ, vt modo ostendimus, beatum non vulnerant.

Opp.

Fœlix dici potest non fœlix, vt ait in textu Arist. ergo videtur quòd possit esse miser; nam non fœlix est cõtradictionis negatio, quæ medium non habet.

Resp.

Non fœlix dici potest, non quòd non sit, sed quòd sublatis rebus secundis esse non videatur.

Opp.

Nulla affectio est tam stabilis & firma in subiecto, quin possit corrũpi: sed fœlicitas est affectio: ergo potest corrumpi; quo concesso, sequetur quòd fœlix possit esse miser, nam sublatâ fœlicitate miser erit.

Resp.

In fœlicitate spectantur, { *Essentia accidẽtis, & sic à suo subiecto moveri potest.* / *Constantia actionis, habitus, & cõsuetudinis, & sic non potest.* }

CAP. XI.

An res posterorum pertineant ad defunctos?

NE quis Soloni adhuc non satisfecisse Aristot. putet, alia iã causa agitur, in qua Solo-

nis sententia partim refellitur, partim approbatur: refellitur, cum esse fœlicem in hac vita probat, approbatur, cum beatissimam vitam defunctorum concedat: satis iam dictum est de prima parte, de altera pauca dicenda veniunt: in precedenti capite sic loquitur philosophus, Absurdum sanè est res posterorum nihil (ne ad vllum quidem tempus) ad parentes pertinere: in hoc capite sic inquit, Casus autem & res adversas posterorum ac amicorum omnium nihil omnino pertinere ad mortuos valde ab amici officio alienũ sit, sententiisq; omniũ repugnare videatur; ex quibus verbis meo iudicio eminent, Immortalitas animi, & defunctorum Beatitudo. Sexcenta sunt profectò loca in Arist. quæ immortalitatem, permulta sunt quæ fœlicitatẽ probant. Mens æterna & immortalis est, sic in libris de animo: fœlicitas hominis est perpetua, sic in Ethico. decimo. Mirũ igitur mihi est quid Velcurioni (aliàs non contẽnendo interpreti) in mentem venerit, quod neget animi immortalitatem ex Aristotele posse probari. Sed rei vivum non attingis, fortasse dices, nam quæstio est, An res posterorum ad defunctos pertineant, in qua de modo pertinendi, non de immortalitate animi dubitatur? Fateor equidem id verum esse quod dicas, sed priùs immortalitatem & beatitudinem mortuorum demõstrare oportet, quàm eorũ res nostras interesse probemus: his ergo positis, modum ac ordinẽ pertinẽdi probat Arist. in præcedẽti ca. hæc eius est

Animam esse immortalem doceri ab Arist. Lib. de anima cap. 50.

Res vivorũ quomodo pertineant ad defunctos.

ſententia, fieri poteſt vt qui beatam vitam vſq; ad ſenectutem protulerit, migraveritq; convenienter rationi, cum multę in poſteris mutationes conſequantur. Abſurdum tamen eſt ſi is quoq; mutetur qui oppetijt mortē, ſitq; aliàs miſer, aliàs beatus: ex quibus verbis elicitur hic ſēſus, quod res poſterorū pertineāt quidē ad defunctos, ſed ita vt neq; beatiores ex eorum dignitate, neq; miſeriores ex eorum calamitate fiant: idem habet in hoc capite: ſic enim ait, Ergo hoc quidem apparet, res ſecundas amicorum & adverſas, ad eos pertinere illas quidem qui occiderint; ſed ita vt neq; ex beatis miſeros faciant, neq; aliud quicquam generis eiuſdem. Nulla enim eſt poſt hanc vitam beatitudinis in anima commutatio. Si plura de hac re velis intelligere, ſuadeo vt legas fragmentum illud de ſomnio Scipionis, vt diligenter evolvas librum de mundo, librum decimum Ethicorum, tres ultimos libros Metaphyſicorum, in quibus multa de æternitate animi, multa de dignitate intelligentiarum & beatorum ſpirituum, multa de maieſtate primi motoris, multa deniq; de cōtemplatione rerum omnium in prima cauſa diſcas. Quæ ſi ingenioſe in loco conferantur, multum lucis ad hanc quæſtionem proculdubio adduxerint: fontes quaſi digito demōſtrabo ſolū. Docēt philoſophi quòd anima ſeperata & fœlix ōni æternitate primū motorē, id eſt, Deū aſpiciat; docēt, quòd poſt ſeparationē ſuā amare propter vnionē corporis nō deſinat; docēt, quòd liberata

Defuncti à mutationibus iſtius vitæ non pendent.

Animā ſeparatam & fœlicem quid maneat poſt hāc vitam.

liberata à curis multo diviniùs quàm antea intelligat; Quorsum quæso si res posterorũ ad beatos nihil pertineant? Scipionem disputantem de Romano imperio, Patroclũ disceptantem de sepulcro in tragicam scenam non adduco, ficta fortasse hæc sunt & fabulosa, sed hoc vrgeo, An sic mens separata magis sapiat, vt nihil intelligere? an sic magis intelligat, vt nihil sapere? sic primam causam suspiciat, vt nihil rerum præteritarum scire ac meditari possit? Agnosco animam seiunctam à corpore esse quidem finitã & circumscriptam essentia: quid tum? ignaram ergo esse concludis? Aliud est per habitum naturæ & essentiam, aliud est per reflexum primæ causæ & influẽtiam scire. Nihil hic omnino definio (studiose lector) hæc tamen morum præcepta colligo; vt Achilles Patroclo suo sepulchrum parare; vt filii bonorum parentum vestigiis insistere; vt posteri beatorum exempla imitari debeant.

Animæ separatæ nihil nisi per reflexum à prima causa sciunt.

Res posterorum ad defunctos pertinere in textu probantur,

- Ab officio amicitiæ, nam durum esset & alienum ab officio amicitiæ contrarium docere.
- A testimonio & opinione omnium qui semper iudicarunt eas pertinere.
- A nomine & exemplo tragœdiæ, in qua defunctorum spiritus sæpe à poetis introducuntur, habentes quasi curam posterorum.

Opp.

Dubitare videtur Arist. in textu, vtrum defuncti sint omnino fœlices, ergo confusè & indefinitè conclu-

dit

dit res posterorum spectare ad defunctos: antecedens probatur in his verbis: Quærēdū est de mortuis, vtrū alicuius boni participes sint, an contrà. Perspicuum enim est ex his, etiamsi quid ad eos pertineat sive boni sive mali, exile & exiguum illis fore.

Resp.

Vtrū mortui boni alicuius participes sint, & quomodo intelligendum.

Non dubitat omnino de æternitate aut beatitudine defunctorum, sed in hoc loco ostendit posterorū res adversas, aut secundas statum beatorū omnino non mutare, & sic quærit, An alicuius boni aut mali participes sint mortui? quasi diceret, hāc quæstionem moveo: An mortui nostrorū bonorū aut malorū fiant participes? Respōdet non fieri, vt vel beatos eos qui non erāt priùs, efficiant, vel ijs qui ante beati erant, beatam vitam eripiant.

Opp.

Si res posterorum pertineant ad defunctos, verisimile est defūctos memoriā curāq; posterorū retinere: sed hoc non est verum: ergo res posterorū ad defūctos non pertinent. Maior a sufficienti divisione petitur: Minor ratione probatur, quia memoria est vis animi sensitivi quæ simul cum vitâ nostrâ extinguitur, à cura autē rerū mortaliū anima separata (teste philosopho) liberabitur, aliter enim simpliciter fœlix & immutabilis non videtur.

Resp.

Anima separata quomodo res mundanas scire & curare dicatur.

Prima pars huius argumenti de modo sciēdi, in calce expositionis nostræ resolvitur; nō enim per memoriam quæ extinguitur, sed per influentiam primi motoris quâ fruitur, anima seperata intelligit: curā autem posterorum habere dicitur, non quòd istarum rerū vicissitudine

cißitudine de ſtatu fœlicitatis vnquã deturbetur, ſed quòd in arce quaſi poſita & locata res duras & ſecũdas poſterorum videat. Quorſum ergo videt, fortaſſe dices? vt hoc intellecto (nimirũ illam videre) tu eius anteactam bonam vitam imiteris.

CAP. XII.

An fœlicitas ſit potiùs bonum honorabile quàm laudabile?

QVo magis ad fœlicitatem acquirendam (de qua multa iam dixit philoſophus) incitemur, præmium nunc honorificum omnibus hoc iter ſuſcepturis proponitur, nempe inſignis honor; concludit enim philoſophus bonum potiùs divinis encomijs venerandũ, quàm humanis laudibus proſequendum, quippe laudamur ob aliquam affectionem aut virtutem, cùm iuſti, cùm fortes, cùm viri boni ſimus: cæterùm fœlicitatis præmium maius & excellentius eſſe debet: eſt enim id bonum, quo melius, quo dulcius, quo honorificentius in hoc vitæ curſu acquiri non poteſt. Veruntamen nefas & impium hoc loco putavit Ariſtoteles illos honores homini beato aſcribere, & demandare, qui Deo infinito, ac immenſo conſecrantur: cui enim mortalium vnquam dicimus?

Fœlicitas bonum honorabile.

Divinos honores fœlici non aſcribit philoſophus.

Quicq̃ habet Phlegetõ, quicquid cava viſcera terræ,
Quicquid ineſt pelago, quicquid ſecat aëra pennis,
Feciſti, & ſolus totum hoc opus ipſe gubernas.

Deus ergo non eſt laudabilis vt homo,

ſed pluſquam honorabilis, quippe eſt in relatione ad nullam cauſam, ſed per ſe omnium bonorum ſummum & diviniſsimum: pergit igitur Ariſtoteles in textu, docetq́; laudem mediocrem eſſe virtutis proprium, ſed virtus minus bonum eſt quàm eſt fœlicitas; laude ergo virtus, honore fœlicitas celebratur.

Laus virtutis eſt, Honor fœlicitatis.

Poſtremò, Eudoxus voluptati (quam ſummū bonum eſſe putavit) ſummum honorem dedit. Quid ergo? an beatitudini, quā ſola virtute quęrimus, minorem palmā tribuemus? quid multis? in hoc bono ſumma quies, ſumma perfectio, ſummus ſplendor ineſt: ergo iure optimo ſummus debetur honor, ſummus (inquam) debetur honor: cum dico ſummum, inanem ſtrepitum multitudinis, ſonorum applauſum adulantis nō intelligo; eſt enim honor levis, eſt honor conſtans, eſt honor in ſono honorantis, eſt honor in ipſo ſinu beati hominis. Firmiſsimum eſt bonū, ergo certiſsimum eſſe debet præmium. Vt ergo virtus ſemper eſt laudabilis, etſi nemo laudet; ita beatus ſemper eſt venerandus, etſi nemo honorē tribuat: hîc enim non quid detur, ſed quid debeatur quærimus.

Honor duplex.

Honor eſt aut
- Divinus, qui in timore & amore conſiſtit, & hic Deo ſoli debetur, quem oportet propter ſe diligere, & propter ipſum cætera omnia.
- Humanus qui eſt aut
  - Externus in levitate fortunæ & multitudinis, & hic nō eſt ſemper præmium fœlicitatis.

In

Internus in firmitate virtutis, qui est in beato, & ab applausu populi non dependet, & hic est præmium fœlicis.

Opp.

Omne maius bonum continet minus bonum, teste philosopho: sed honor est maius bonũ quàm laus: ergo honor laudem continet, & proinde si fœlicitas sit bonũ honorabile, erit etiam & laudabile.

Resp.

Cum dicit Arist. fœlicitatem esse potiùs honore dignam quàm laude, laudẽ (meo iudicio) nõ excludit, sed quoniam laus minorem lucẽ quàm honor habet, laudem virtuti in vno, honorem fœlicitati in alio gradu dignitatis tribuit. Vt ergo virtus & fœlicitas sunt cognata, ita laus & honor non sunt diversa, est enim honor nihil aliud quàm laus intensa.

Fœlicitati non negatur laus.

Opp.

Honorem Deo, regi, patri tribuere debemus: ergo soli fœlici non debetur.

Resp.

Divinus honor Deo soli debetur, vt supra: Humanus verò distinguitur vel in

- *Servilem, qui debetur domino propter metum.*
- *Naturalem, qui debetur patri propter natura impetum.*
- *Civilem, qui debetur regi propter iustum imperium, fœlici propter virtutis præmium.*

Opp.

Rex semper non est beatus: ergo regi & fœlici idẽ honor non debetur.

Resp.

Resp.

In rege triplex persona consideratur, hominis, civitatis, Dei: quāvis vt homo nō semper eodē honore colitur quo fœlix, tamē vt personā civitatis aut Dei repræsentat, eâdem omnino veneratiōe dignus habetur: nō enim animi pravitas, sed officij maiestas in rege cōsiderari debet; quare qui aut in bonū aut in malū principem arma sumunt, scelerate quidē faciunt: Quippe quantū in se est, contendunt & maiestatē numinis violare, & dignitatē reipublic. in vno simul convellere.

Arma non sunt sumēda in principē, sive bonus sit, sive malus.

Opp.

Honor est obiectū vnius virtutis, nempe modestiæ: ergo nō est fœlicitatis præmiū: antecedens est Aristot. in lib. 4. Argumentum patet, quia latiùs fœlicitas extenditur quàm vna virtus.

Resp.

Non solū modestia, sed etiam magnanimitas & iustitia in honoribus versantur, conceditur tamen propriū obiectum esse modestiæ, quæ habena ambitionis rectè definitur. Ad argumentum ergo respondeo, quòd externus honor sit obiectū modestiæ, internus verò præmium fœlicitatis.

Honor externus obiectum modestiæ, internus est præmium fœlicitatis.

Cap. XIII.

An ad moralem philosophum spectet cognitio animæ? An appetitus sit subiectū virtutum moralium? An meliora sint somnia bonorum quàm malorum?

HActenus de fœlicitate ac mercede vitæ practicæ actum & disputatum est, vt nos

Transitio à fœlicitate ad virtutē.

Tragœdiam huius vitæ agentes, à bello ad pacē, à fluctibus ad portū, à naturæ impetu ad rationis imperiū, à procellis fortunæ ad virtutis anchoram fugiamus: tum enim rectè plerumq; vivitur, cùm bene vivendi finis intēditur. Nunc officium moralis philoſophi eſſe arbitratur Ariſtoteles, de virtute quædam præcepta generatim ac ſpeciatim tradere, ſic enim noſtra intētio certior, ſic via rectior, ſic vita melior erit.

Virtutes media ſūt, & viam ſtruunt ad fœlicitatē.

Nā fruſtra a nobis quæruntur fœlicitatis præmia, ſi ad ipſam fœlicitatem ſpreta contemnantur media. Media autem ſolæ virtutes ſunt, quibus veluti ſcalę gradibus inhærentes, in arcem beatitudinis tandem aſcendimus. Inſtitutū ergo nunc eſt philoſophi de virtutibus limatiùs agere; ſed ne in Labyrinthum nos ſine filo trahat, ordinē obſervat, vt primùm de ſubiecto nempe de animo humano pauca intelligātur.

De animo virtutis ſubiecto. Concluſiones aliquot.

Prima igitur cōcluſio huius cap. eſt, quòd de virtute agendū ſit, quia ſola virtus viros bonos efficit, 2. quòd de virtute animi non corporis ſit diſſerendum, quia philoſophus non corporis, ſed animi medicus eſſe debet, 3. quod pars animi vigentis non ſit ſubiectum virtutis: nam hæc in ſomno maximè cernitur, at bonus per ſomnum à malo non diſtinguitur: ex his conſtat ad moralem philoſophum quandam ſpectare cognitionem animæ:

Qualis hîc requiratur animæ cognitio.

quandam dico, non ſimplicem & abſolutam, quæ in libris de animo comprehenditur, tantum autem ſcire oportet quantum ad diviſionem virtutis pertinet, Nam cùm vir-

tutum

tutum aliæ ſint mentis, aliæ moris, quarum illæ in intellectu, hæ in appetitu reponuntur, neceſſe eſt ad minimum eas partes intelligat, in quibus vis tota ſuæ ſcientiæ lucet. Nam vt medicus ſciēter non ſanat eam partem corporis quã neſcit: ita philoſophus ſapienter non tractat eã partem mentis quam ignorat. Potentias ergo animæ hîc diſtinguit philoſophus: vt aliæ ſint communes, aliæ propriæ: communes, vt vis vigendi, quæ maximè in ſomno: vis appetendi, quæ maximè in ſenſu cernitur: propriæ, vt intellectus, qui virtutibus mentis; voluntas, quæ virtutibus moris vi ſua ſubijcitur. Nam quamuis appetitum ſedem & ſubiectum virtutis ſæpe in hoc capite aliiſq; in locis nominat, proculdubio tamen intelligit appetitum inchoatè, voluntatē abſolutè virtutem recipere. Eſt enim appetitus ad voluntatem in recipienda virtute, vt eſt ſuperficies ad ſubſtantiam in recipiendo accidente: inchoantur ergo virtutes in appetitu, ſed perficiuntur in voluntate: quorſum aliter doceret philoſophus virtutes & vitia eſſe in noſtra poteſtate? quorſum vtriuſq; actiones voluntarias eſſe demonſtraret? ſed diſtinguit appetitum fortaſſe dices, vt alius ſit rationis omnino expers, alius imperio rationis obtemperans: quid tum? ergo probabile eſt appetitum non voluntatem virtutis ſubiectum poſuiſſe? Fateor equidem appetitum eſſe ſubiectum, vt dixi, ſed non completum: nam abſonum & abſurdum eſt vt illa potentia animæ ſit virtutis ſubiectum, quæ rationem

Communes quæ. Propriæ quæ.

Appetitus inchoatè, voluntas virtutem recipit abſolutè.

tionem tantùm influentem per participationẽ, & non inhærentem per constitutionem habet: sed sic verbo hoc esse concludo: si concidat appetitus, manet tamen virtus; ergo subiectũ virtutis non est appetitus. Verũ adhuc vrges quòd ipsa volũtas sit quidã appetitus: ergo si voluntas sit subiectũ, appetitus erit? Rectè mones: nam hinc elicio duplicẽ volũtatẽ; aliam sensitivam, quæ propriè appetitus: aliam intellectivam, quę suo ipsius nomine voluntas dicitur, Est sanè voluntas (vt dicis) quidam appetitus, at non in sensu sed ratione positus. Quid ergo? Non vis virtutẽ vllo modo respicere appetitum? obtundis. Quoties enim dixi appetitum esse primum & inchoatum subiectum, voluntatem autem esse vltimũ & perfectũ: non nego etiam & alias potentias animi, scilicet phantasiam, cõmunẽ sensum, memoriam quodammodo subiici contemplationi virtutis; hinc enim cõcluditur, quod in postremo iam loco agimus, meliora esse somnia & phantasmata bonorum, quàm malorum hominum. Vt enim virtutum aut vitiorum obiectis interdiu delectamur, ita plerumq; somniantes per species rerum nocte afficimur: quippe occlusis externis sensibus, internæ potentiæ animi reserãtur; boni ergo de bonis quibus interdiu capiuntur, noctu somniant: mali de pessimis in somno cogitant: servus de fame, epulo de cibo, Paris de Helena, Pamphilus de sua Glycerio somniant, Quid ita? quia macilentus servus, gulosus Epulo, sceleratus Paris, Pamphilus verò om-

Somnia bonorum meliora quàm malorum.

Somnia cuiusque talia sunt qualis ipse est.

omnium amator extitit: hortandi ergo hîc ſunt iuvenes, hortandi etiam ſenes noſtrorum temporũ, vt illi nimiùm de ſua Helena, vt hi nimiùm de ſua pecunia non meditentur: qualis enim eſt diurna meditatio, talis nocturna erit phantaſia.

Morali philoſopho cognoſcenda eſt anima, vt intelligatur
- Subiectum virtutis, quod eſt aut
  - Appetitus inchoatè.
  - Voluntas perfectè.
- Obiectum virtutis, quod eſt aut
  - Verũ,
  - Bonũ,
  - quæ ambo ſunt in animo.
- Æternitas virtutis, quæ ab æternitate animi dependet, vt eſt in 10. Ethico.
- Perfectio & finis virtutis, quæ eſt animũ ſtudioſum, & beatum facere.

Appetitus duplex,
- Senſitivus
  - Concupiſcibilis
  - Iraſcibilis
  - Sic eſt ſubiectũ virtutis inchoatũ, quia in eo inchoantur virtutes.
- Intellectivus qui propriè voluntas dicitur, & hæc eſt vel
  - Rudis, & quaſi raſa tabula apta ad bonum.
  - Formata, quæ eſt ſubiectũ virtutis perfectum & vltimatum, vt aiunt: nam in eo perficiuntur virtutes.

Meliora ſunt ſomnia bonorum quàm malorum hominum, vel
- Propter altam impreſſionem bonorum obiectorum in externis ſenſibus, qualia ſunt ſimulachra virtutum ante oculos, & ſapientum verba ſemper quaſi ſonantia in auribus.
- Propter frequentem actionem bonorum operum, qualia ſunt inopes pecunia, ignorantes conſilio adiuvare.
- Propter aſſiduam meditationem optimarum virtutum, quæ animam ſic confirmant, vt ne in ſomno corporis à ſtudio & contemplatione virtutis deficiat.

Opp.

Opp. contra primam quęstionem.

Quicquid est omnino rationis expers à natura sua, virtutis, quæ est rationis norma, non est subiectum: sed appetitus est omnino à natura sua rationis expers, vt habetur in textu: ergo non est virtutis subiectum.

Resp.

Appetitus consideratur duob. modis, vel vt est quasi { *Contumax servus, & sic non est omnino virtutis subiectũ, quia rationi opponitur.* *Obediens filius, & sic est virtutis subiectum, sed inchoatè, vt ostendimus.* } Appetitus dupliciter considera-tur.

Opp.

Appetitus est accidens, & virtus est accidens: sed accidens accidenti inesse non potest: ergo virtus appetitui non inest. Maior constat, quia appetitus est naturalis potentia, virtus autem habitus in qualitate. Minor est Aristot. in 2 Topico.

Resp.

Appetitus capitur bifariam: vel vt est pars animi, & sic est capax virtutum & affectuum; vel vt est potentia naturalis in prima specie qualitatis, & sic non est. Aliter dicendum est, esse subiectũ quo, vt aiunt, nõ subiectum quod, quia vt per superficiem in substantiã recipitur color, ita per appetitum in voluntatem recipitur virtus. Appetitus est subiectum quo, non quod.

Opp.

Appetitus est sedes affectuũ, ergo non est subiectum virtutis. Antecedens patet in 3. Topic. Argumentum probatur, quia affectus & virtus sunt contraria, virtus enim rectam rationem conservat,

affectus hominem à recta ratione avocat.

Resp.

Affectus sunt duplices, { *Acres, qui à recta ratione nos avocant, & simul cum virtute non insunt.* *Mediocres, & veluti virtutis imperio moderati, & tales cum virtute rectè in appetitu consentiunt.*

Opp.

In somno, inquit Aristoteles, bonus à malo nō discernitur, ergo non sunt meliora somnia bonorum quàm malorum. Ratio sequitur: nam si sint meliora bonorū somnia, bonorum à malis hoc modo erit aliqua distinctio.

Resp.

Bonus à malo per somnium discernitur, per somnum nō distinguitur.

Bonus à malo per somnum non distinguitur, attamen per somnium bonus à malo plerumq; discernitur; somnus enim est ligatio sensus tam in bonis quàm in malis: sed somnium est agitatio quædam mentis, quæ ligatis externis sensibus intus aliquando meditatur. Quare et si bonus à malo per somnum naturaliter non distinguitur, moraliter tamen quodammodo videtur discerni.

LIBER

LIBER SECVNDVS.

CAP. I.

An virtutes insint nobis à natura?

Rosequitur nunc Arist. institutum suum in explicatione virtutis, quę est anima & splendor beatę vitę: frustra enim tot verbis contenditur de fine, si de medio acquirendi finis non disputetur, Nam vt vanũ est lõgo intervallo seperatam intueri palmam, si nullo vtaris modo quo apprehendas; ita stultum est in fluctibus huius vitæ intueri finem, si nullo vtaris medio quo acquiras: motu corporis palma, & motu virtutis beatitudo capitur. Quare sapienter quidẽ philosophus vt de fœlicitate (vltimo fine) in primo; ita de virtute optimo medio in 2. lib. Ethic. disputat: sicut enim proposito fine ad bonum accendimur, ita exposito medio in via dirigimur. His iam prælibatis de ordine intelligendum est primùm generatim, tum speciatim pręcepta virtutis tradi: generatim nimirum de ortu & interitu, de excessu & defectu, de subiecto, obiecto natura, fine. De ortu movetur hæc quæstio: utrum virtutes nobis insint à natura, vt olim Stoici dixerunt: Industria acquiri ait, natura inesse negat, quippe etsi natura sit satis efficax in suis effectis procreandis, hoc tamẽ vltra vim ac sortẽ naturę ponitur, vt virtutẽ in suo vtero cõcep-

Virtus est anima & splendor beatæ vitæ.

Simile.

Virtutes media sunt ad fœlicitatem.

Summa secundi libri.

Virtutum ortus.

Virtutes acquiruntur industria.

 tam

A simili. tã pariat. Nam vt fructus in radice plantæ latitans, non omnino funditur, si non accedat influentia solis: ita virtus in potentia naturę pullulascens, in lucem non editur, si non accesserit industria mentis. Procreatrices enim causæ virtutum sunt motus, vsus, actio. Hoc probat philos. primùm ab vsu naturæ, 2. à potentia, 3. ab authoritate, 4. ab exemplo, postremò autem à causa & modo. Ab vsu naturæ, quia omnia quæ insunt à natura, aliter ac sunt assuescere nõ possũt: at virtutes sæpè mutantur: ergo à natura non insunt. Assumptio huius syllogismi probatur exemplo lapidis, quem si millies sursum emittas, sursum tamen volare nunquam docebis: vetus est illud, Naturam expellas furca licèt, vsq; recurret. A potentia, quia insitorum à natura primùm potentias activas (vt aiunt) habemus, sed tales potentias virtutum non habemus: ergo virtutes nõ insunt à natura. Minor probatur exemplo sensus, qui est potentia tam efficax & perfecta, vt statim sentiendi actum & officium prodat: videntes enim, gustantes, audientes nascimur. Ab authoritate probat, quoniam si natura nobis essent virtutes insitę, frustra legumlatores tantum studii in eo ponerẽt, vt cives suos ad virtutis exercitium assuefacerent & provocarent. Ab exemplo, quia nemo artifex, nemo doctus, nemo fortis, nemo iustus nascitur. A causa & modo bene agendi, quæ est consuetudo: nam consuetudo & acquirendæ virtutis, & acquisitæ conservandæ principiũ dicitur. Consuetudo enim est

Causę virtutis.

Quod à natura insitum est, non mutatur.

Insitorum à natura primũ potentias activas habemus.

altera natura, si bona sit studiosos, si mala sceleratos efficit. Cōcludā ergo cū Arist. nō parvi sed magnopere adeoq; ad summū referre, vtrū sic an secus iam inde à puero assuescamus.

Res insunt à natura duobus modis, videlicet
- Internè & essentialiter; & sic partes definitionis, adeoq; ipsa definitio à natura inesse dicitur.
- Externè & cōsequenter, idque vel
  - Completè secundùm formam, vt splēdor in sole, calor in igne, grave in terra, quæ aliter se habere non possunt; de his & similibus hîc agit Arist.
  - Incompletè & secundùm materiam, vt folium in plāta, barba in viro; & hæc etsi sunt à natura, aliter tamen se habere possunt.

Virtutes non insunt nobis completè à natura,
- Quia in contrarium commutari possunt penitusq; amitti.
- Quia illarum potentiæ non sunt satis efficaces ad producendum habitum sine actionibus, vt in sensibus.
- Quia ignavi & inertes non sunt studiosi, quod contingeret si inessent à natura.
- Quia lege, præmio, & consilio ad cultum & studium virtutum movemur; quod non fieret si à natura concederentur.
- Quia deniq; vsu & exercitatione solùm acquiruntur.

Virtutes cur non dicuntur inesse completè à natura.

Opp.

Aristot. in textu docet, virtutes neq; contra naturam, neq; præter naturam inesse: ergo verisimile est illas inesse à natura.

Resp.

Dicendũ est quædam semina & igniculos virtutũ inesse nobis à natura, sed ita vt in habitum & actionem accrescere non possint sine vsu, Præterea concedendũ est inesse virtutes à natura, ut à natura inesse opponitur ei, quod vel præter, vel contra naturam inesse dicitur: non enim insunt contra naturam, quippe naturam maximè conservant.

Quomodo insunt & non insunt à natura virtutes.

Opp.

Quæ nobis à natura tributa sunt, eorũ primum facultates accipimus, deinde officijs muneribusq́; fungimur: sed virtutum potentias sic habemus, & deinde illarum officijs & muneribus fungimur: ergo virtutes insunt à natura. Totum argumentũ ex verbis textus petitur.

Resp

Potentiæ sunt vel { *Formales & perfectæ, ut sensus, quæ in se actionem sine præcedente vsu continent, vt visus.* / *Imperfectæ, quæ sine medio actũ non possunt elicere, & tales sunt potentiæ virtutum.* }

Opp.

Quicquid inchoat natura, illud ipsum perficit, teste Philosopho 2. physico. sed natura inchoat virtutes, ergo perficit.

Resp.

Quicquid inchoat natura, illud ipsũ perficit, si non sit vltra vim & sortem naturæ, vt sunt virtutes.

Opp.

Nihil dat causam alicuius, quod etiam medium

acqui-

acquirendi eiusdem non tribuit: sed natura dat causā virtutis, nempe potentiam & appetitum: ergo medium acquirendæ virtutis tribuit. Maior est in primo de anima. Minor hoc loco docetur.

Resp.

De causis proximis non remotis intelligitur philosophus, at potentia est causa remota virtutis non proxima. Nam proxima est actio, vsus, & consuetudo. Alij intelligunt hunc locum in causis eiusdem generis. Virtutis causa remota est potentia, proxima vsus.

Opp.

Qualibet potētia animæ naturaliter versatur circa obiectum proprium & naturale: sed proprium & naturale obiectum volūtatis est bonū, seu virtus: vt habetur in 3. Ethico. ergo voluntas naturaliter circa virtutem versatur, & ex consequenti naturaliter acquiri potest virtus.

Resp.

Obiectum volūtatis duplex est, nempe { Internum vt affectus, qui naturaliter acquiri potest. Externum vt virtus, quæ naturaliter acquiri non potest.

Opp.

Veritas inest naturaliter intellectui: ergo virtus inest naturaliter voluntati. Antecedēs probatur, quia teste Arist. multis credimus à natura sine probatione, vt omne totum esse maius sua parte; & iterum, si demas æqualia æquali, relinquitur æquale. Argumentum tenet, quia eodem modo se habent virtutes intellectus & moris, si modum acquirendi spectes. Nam & hæ & illæ exercitationis indigent ac tēporis. Lib. 1 Metaph. Lib. 2. Demonst.

Resp.

Resp.

Verum Naturale Morale.

Vt intellectus est rasa tabula respectu veri, ita voluntas est quasi cera respectu boni; sed attende, quòd duplex sit verum: naturale scilicet & morale: illi creditur sine ratione, hoc verò non acquiritur sine vsu & actione: de illo in primo, de hoc in secundo loco agitur.

Cap II.

An excessu & defectu labefactetur virtus?

Ordo progressus.

TRitum est sermone, quòd prævisa iacula minus feriant: ratio est, quia mala cognita faciliùs evitantur. Hinc est, quòd postquam principia quibus acquiritur virtus, Aristoteles explicuerit; nunc mala quibus corrumpitur, demonstrare contendat: frustra enim ab illo præscribitur via, si quæ in via nocent non præmonstrentur mala. Mala autem hæc duo sunt: nimium & parum, quæ vulgo excessus & defectus appellantur. Hæc duo sunt quasi angues latẽtes sub herba, hæc nobis tanquam Syrenes insidiãtur in via, hæc sũt quæ arcẽ virtutis oppugnant semper, expugnant sæpe. Ab his ergo sũmoperè cavendum est. Nam etsi frontem vultumq; Veneris, caudam tamen ictumq; scorpionis habent. Rectè ergo ille, in medio tutissimus ibis. Nam vt lineæ ad centrum, ita actiones nostræ ad medium referri debent, à quo si vel latum vnguem (vt aiunt) deflexeris, necesse est in periculum istorum malorum incidas: hinc

Medium tutissimum.

enim

enim nimium, illinc parum invadit: nulla fit ergo in via digressio, quin magnum sit periculum ne sequatur confusio. Apertè agam: hæc duo (de quibus ago) vitia sunt, quorum alterum nimium quod est in excessu, alterum parum quod est in defectu, dicitur: istorum impetu omnes omnium virtutum nervi convelluntur, omnisque splendor tollitur; sed ipsum audi philosophum. Quemadmodum (inquit) exercitationes & profusæ & remissæ nimium labefactant vires, & vt esculenta & poculenta si modum transeant, vel infra modum adhibeantur, labefactant corporis valetudinem: ita vitia animi, in excessu & defectu posita, perniciem virtutibus ac interitum minitantur. Adhibētur exempla timoris & audaciȩ, quæ tollunt fortitudinem: luxus & stuporis, quæ tollunt temperantiam Si rationem quæras cur hoc fiat, respondeo, sicut ordo & pulchritudo naturæ concidit, si errante natura monstrum producatur: ita decus & præstantia virtutis tollitur, si (errante homine) vitium perpetretur. Nam vt monstrum corporis fit aliquando excessu, vt in gibboso; aliquādo defectu, vt in monoculo; ita monstrum animi, quod est vitium, excessu & defectu constituitur: linea ergo recta tenenda est, id est, aurea virtutis regula, quam si in hanc vel in illam partem deflexeris, vitam rectè instituere non videris: hinc enim fumi suffocant, illinc flammæ consumunt omnia. Vis ergo rectè vivere? Est virtus placidis abstinuisse bonis. Vis ab

A simili. Nimium & parum æquè nocent animo ac corpori.

A proportione. Vitium est animi monstrum.

Sententia.

illis perpetuò, vt decet, abstinere? sit ratio mentis, sit virtus moderatrix morum.

Excessus & defectus sunt duplices:
- Naturales in
  - Excessu
  - Defectu
  - materiæ, de quibus in Physic.
- Morales quæ sunt vel in
  - Appetitu, vt extremi affectus, qui nutũ & imperium rationis non sequuntur, quales sunt furor, odium.
  - Intellectu, vt vitia quę opponuntur virtutibus mentis, qualia sunt ignorantia & curiositas.
  - Volũtate, vt vitia quę opponuntur virtutibus moris, qualia sunt avaritia & prodigalitas. Notandũ est, quòd licèt pręcipuè hic intelligatur Aristot. de his in postremo mẽbro distinctionis, reliqua tamẽ duo membra de affectibus & vitiis mentis huc referri possunt.

Opp.

Affectus aliquando confirmant virtutẽ, vt misericordia mansuetudinem, vt fortitudinem ira: ergo affectus in hac quæstione non sunt intelligendi.

Resp.

Affectus duplices,
- *Extremi, vt odium, furor, & tales corrumpunt.*
- *Moderati, & tales virtutem ipsam adiuvant & imitantur.*

Alia

Alia distinctio excessus & defectus.

Excessus & defectus corrumpũt virtutem, propter

Declinationem à medio: nam hominem cogunt medium relinquere.

Delectationem in ipso vitio, cuius dulcedo nos movet peccare.

Obcaecationem animi in bono: nam cogitur aliquando caecutire.

Obdurationem in malo, quâ tandem cogitur desperare: sic declinantes à medio primùm dulci veneno peccandi capimur, capti obcaecamur, obcaecati obdurescimus, obdurati desperamus.

Excessus & defectus quatuor modis virtuté corrũpunt.

Opp.

Si omnis declinatio à medio sit virtutis corruptio, tum qui parum declinat à medio iustè reprehenderetur: sed qui parum declinat à medio non iustè reprehenditur: ergo omnis declinatio à medio non est virtutis corruptio. Maior est philosophi in hoc cap. vbi probat omnem declinationem à medio esse in vitio: Minor quoq; est Arist. in nono cap. huius libri, in quo verba haec sunt: Qui paulum aliquid decorum egreditur, non est in vitio.

Resp.

Declinatio à medio fit multis modis.

Declinatio à medio fit multis modis, aut per infirmitatẽ, aut per affectum, aut per ignorantiam, aut per malitiam: infirmi naturae lapsu, perturbati affectionis impetu, ignorantes errore animi, malitiosi furore quodam fascinati peccant. Illi veniâ meliores, hi poenâ deteriores fiunt: docet ergo philosophus omnem à medio declinationem non esse culpandam, non quod omnis

non

non sit in vitio, sed quia non apparet si sit parva, aut quia spes remanet, si non sic malitiosa.

Opp.

Qui iniusta agũt non sunt iniusti: ergo excessus & defectus non corrumpunt virtutem. Antecedens est Aristotelis in 4. cap. huius libri: probatur etiam per locum in quinto lib. cap. 6. qui locus sæpe cum magna acerbitate urgetur adversus Arist. verba loci hæc sũt: Qui nõ animi iudicio vel ratione, verũ animi perturbatione ducatur ad contrectandum mulierem, sciens quam contrectet, facit ille quidem iniuriam, sed tamẽ nondum est iniustus. Quemadmodum nec fur, qui furatus est, nec adulter, qui adulteratus est.

Resp.

Loci difficilis explicatio.

Vide 6. cap. 5. lib. de hac re plura.

Errata Arist. lib. 1. phisic. 7. phisic. li. 5. Eth. cap. 6.

Solutio. Lib. 7. Eth.

Primâ specie hæc loca vix digna philosopho esse videntur. Nam in ijs Aristoteles iniustitiam, furtum, adulterium, non esse indigna flagitia videtur defendere: hinc aliquot parum attentè animadvertentes propositum philosophi, suo more clamitant, O tempora, in quibus Aristoteles monstrum hominis pro oraculo Apollinis haberetur. Is enim est, qui contra potentiam Dei materiam primam, qui contra fundamentum fidei æternitatem mundi docet, is est, qui contra salutem animi adulterium, furtum, iniustitiam non esse peccata asserit: incalescis nimis in re tam frigida quicunq; es, imò toto erras cœlo. Non contra potentiam, fidem, salutem disputat: non contra potentiam, nam actu infinitam Deo concedat: non contra fidem, nam illam ignoravit, & proinde contumaci & obstinato animo cognitam non contempsit: Non denique contra salutem, nam ista quæ tu obijcis non affirmat

firmat, quippe etsi dicit adulterium, furtum, aliaq; id genus multa non esse vitia ex parte affectus, (qui neq; bonos neq; malos denominant) detestanda tamen scelera esse demõstrat ex parte habitus & consuetudinis: detestãda dico, quia in illis peccantes quadruplici pœna coercendos voluit; vna propter ignorantiã crassam, altera propter affectum belluinum, 3. propter scelus commissum, 4. propter iniuriam allatam civi: tam abest ergo, vt hæc dicat non esse flagitia, vt omnium ducat esse flagitiosissima.

Cap. III.

An virtus circa voluptatem & dolorem versetur?

An difficilius sit resistere voluptati quàm iræ?

SVBIECTO, principio, medio virtutis cognitis, ordo iam postulat, vt de communi obiecto pauca adiiciantur. Subiectum volũtas est, in qua continetur; principium actio est, qua acquiritur; mediũ ratio est, qua conservatur; cõmune deniq; obiectũ affectus est, in quo moderando vis tota virtutis ponitur. Affectum dico: nam etsi propria & externa sint obiecta cuiusq; virtutis, vt pecunia respectu liberalitatis, mors respectu fortitudinis: tamen communia & interna obiecta sunt, ipsi affectus, quos hîc per voluptatem & dolorem proculdubio intellexit philosophus. Quæstio ergo est, an virtus versetur circa voluptatem & dolorem? quod si vno verbo interpretari velis, est, An virtus circa om-

Ratio ordinis.

Voluptate & dolore omnes affectus continentur.

Quid voluptas.

Quid dolor.

A simili.

Interni hostes & animo & corpori maius creant periculum quàm externi.

omnes affectus versetur? Nam per voluptatem, omnem dulcem & delectabilem; per dolorem, omnem tristem & iniucundum intellexit affectum. Quod ipse planè insinuat, cum doceat id omne affectum esse, quod aut voluptas aut dolor sequitur. In his ergo vel maximè occupari virtutem docet Aristoteles, quia nihil acriùs mẽtem hominis invadit quàm dolor, nihil periculosiùs quàm voluptas. Nam quemadmodum interni hostes, veluti ex equo Troiano prosilientes, plus obsunt civitati quàm externi: ita voluptas & dolor, qui in intimis quasi animi recessibus latebrisq; insidiosè habitant, maius semper creant homini periculum, maiusq; virtutis naufragium minitantur. Sensim dolor serpit, sed occidit: furtim voluptas repit, sed omnem virtutis amorem tollit. Sapienter Horatius:

----Vis rectè vivere? quis non?
Si virtus hoc una potest dare, fortis omissis
Hoc age deliciis.

Voluptatum enim blanditiis deliniti ad turpia, dolorem facibus incensi ad facinorosa rapimur. Vt ergo qui defendunt civitatem, non solum muniunt & occludũt portas, ne hostes externi irruant; sed etiam diligenter cavent, ne interni proditores noceant: ita qui virtutis studio capiuntur, non solum oculos, aures, reliquosq; sensus (qui sunt quasi ianuæ mentis) prudenter munire, sed etiã omnes arcanos recessus animi cautè ac sapienter tueri debent. Sunt enim foris deliciæ quæ corrumpunt, sunt intus insidiæ quę con-

configunt virtutem. Vis vt apertiùs agam? hoc ergo volo, vt virtus nō solū in externis sensibus sed etiam in internis affectibus moderandis versetur: in illis, ne quasi per portas ingrediātur mala; in his ne tædis quasi accensis sequantur incēdia. Nam vt flamma fumū, ita vitium voluptatē sequitur. Hoc ago accuratiùs, hoc vehementiùs vrgeo, vt iuvenes legentes hæc præcepta, citiùs escas & venenum fugiant, solamq; virtutem (quę est omnium affectuum optima moderatrix) contemplentur. Argumenta quæ sunt apud philosophum de hac causa, ducuntur à signo, ab exemplo, à testimonio, ab effectu, & à difficili. A signo, quia per voluptatem & dolorem, id est per affectum, quales sunt omnes habitus, cognoscuntur. Ab exemplo temperantis qui moderatè, incontinentis qui immoderatè ac ferociter voluptate vtitur. A testimonio Platonis, qui suasit vt lætemur illis, quibus lætari oportet, vt doleamus illis, quibus dolere decet. Ab effectu, quia à vitiosis affectibus vitiosi habitus oriuntur. A difficili, quia virtus semper versatur in difficillimis, sed affectus moderari est difficillimū: ergo versatur in affectibus. Hoc vltimum à comparatione voluptatis atq; iræ acutè & sapienter probat. Nam hi affectus sunt rationi admodum infesti & periculosi, sed si vtrumq; inter se compares, in ira est tæda, in voluptate est cicuta animi: nam ira incendit bilem, at voluptas occidit mentem. Quare longè difficilius est voluptati quàm iræ obsistere: est enim ira a-

Voluptatē sequitur vitium vt flāma fumum.

Abhortatio.

Voluptati cur difficilius resistatur quàm iræ.

In ira tęda, in voluptate est cicuta animi.

Voluptate & dolore omnes affectus continentur.

omnes affectus versetur? Nam per voluptatem, omnem dulcem & delectabilem; per dolorem, omnem tristem & iniucundum intellexit affectum. Quod ipse planè insinuat, cum doceat id omne affectum esse, quod aut voluptas aut dolor sequitur. In his ergo vel maximè occupari virtutem docet Aristoteles, quia nihil acriùs mẽtem hominis invadit quàm dolor, nihil periculosiùs quàm voluptas. Nam quemadmodum interni hostes, veluti ex equo Troiano prosilientes, plus obsunt civitati quàm externi: ita voluptas & dolor, qui in intimis quasi animi recessibus latebrisq; insidiosè habitant, maius semper creant homini periculum, maiusq; virtutis naufragium minitantur. Sensim dolor serpit, sed occidit: furtim voluptas repit, sed omnem virtutis amorem tollit. Sapienter Horatius:

Quid voluptas. Quid dolor. A simili. Interni hostes & animo & corpori maius creant periculum quàm externi.

----Vis rectè vivere? quis non?
Si virtus hoc una potest dare, fortis omissis
Hoc age deliciis.

Voluptatum enim blanditiis deliniti ad turpia, dolorem facibus incensi ad facinorosa rapimur. Vt ergo qui defendunt civitatem, non solum muniunt & occludũt portas, ne hostes externi irruant; sed etiam diligenter cavent, ne interni proditores noceant: ita qui virtutis studio capiuntur, non solum oculos, aures, reliquosq; sensus (qui sunt quasi ianuæ mentis) prudenter munire, sed etiã omnes arcanos recessus animi cautè ac sapienter tueri debent. Sunt enim foris deliciæ quæ corrumpunt, sunt intus insidiæ quę

con-

configunt virtutem. Vis vt apertiùs agam? hoc ergo volo, vt virtus nō solū in externis sensibus sed etiam in internis affectibus moderandis versetur: in illis, ne quasi per portas ingrediātur mala; in his ne tædis quasi accensis sequantur incēdia. Nam vt flamma fumū, ita vitium voluptatē sequitur. Hoc ago accuratiùs, hoc vehementiùs vrgeo, vt iuvenes legentes hæc præcepta, citiùs escas & venenum fugiant, solamq; virtutem (quę est omnium affectuum optima moderatrix) contemplentur. Argumenta quæ sunt apud philosophum de hac causa, ducuntur à signo, ab exemplo, à testimonio, ab effectu, & à difficili. A signo, quia per voluptatem & dolorem, id est per affectum, quales sunt omnes habitus, cognoscuntur. Ab exemplo temperantis qui moderatè, incontinentis qui immoderatè ac ferociter voluptate vtitur. A testimonio Platonis, qui suasit vt lætemur illis, quibus lætari oportet, vt doleamus illis, quibus dolere decet. Ab effectu, quia à vitiosis affectibus vitiosi habitus oriuntur. A difficili, quia virtus semper versatur in difficillimis, sed affectus moderari est difficillimū: ergo versatur in affectibus. Hoc vltimum à comparatione voluptatis atq; iræ acutè & sapienter probat. Nam hi affectus sunt rationi admodum infesti & periculosi, sed si vtrumq; inter se compares, in ira est tæda, in voluptate est cicuta animi: nam ira incendit bilem, at voluptas occidit mentem. Quare longè difficilius est voluptati quàm iræ obsistere: est enim ira aperta,

Voluptatē sequitur vitium vt flāma fumum.

Abhortatio.

Voluptati cur difficilius resistatur quàm iræ.

In ira tęda, in voluptate est cicuta animi.

Efficax iræ cum voluptate comparatio.

perta, est voluptas insidiosa, dolor nos cogit irasci, at consenescere in deliciis natura suadet: non manet ira, quia est molesta; at altas radices agit voluptas, quia est innata. Concludo igitur magnanimum esse, qui iræ faces; beatum esse, qui voluptatis flammas potest extinguere.

Obiectum virtutis est duplex:
- Commune & internum, ut voluptas & dolor, sub quibus omnes acriores affectus continentur.
- Proprium & externum, vt splendida ædificia in magnificentia, falsè dicta in affabilitate.

Versatur virtus circa affectus aut
- Moderando, vt prosint.
- Tollendo, vt non noceant.

Distinctio secunda quæstionis.

Difficilius est resistere voluptati quàm iræ, quia voluptas est
- Innata & enutrita nobiscum, ira autẽ non item.
- Diuturnior quàm ira, est enim ira brevis, voluntas perpetua.
- Dulcis & amœna, ira autem est molesta.
- Latiùs fusa per totum corpus, at ira est solũ ebullitio sanguinis circa cor.
- Fraudulenta & insidiosa, ira autem eminet & omnibus est aperta.

Opp.

Voluptates & dolores nõ sunt obiecta virtutis, ergo in illis vt in obiectis nõ versatur virtus. Antecedẽs patet, quia nõ coincidũt efficientes causa & effectus, sed vera obiecta virtutis sunt efficientes causæ voluptatis & doloris, ergo non sunt obiecta: assumptio probatur, quia præsente pecunia gaudet liberalis, deficiente dolet.

Resp.

Resp.

Dicẽdum est eodem respectu & modo non esse obiecta. Nam affectus interna, cibus & pecunia externa dicuntur: & quãvis affectus sæpe occasione externarum rerũ (quæ sensus externos pulsant) oriantur: non tamen inde sequitur, non esse obiecta, cũ causa & effectus diverso respectu frequenter eidẽ obyciãtur, vt animal & homo substantia.

Opp.

Voluptas & dolor sunt obiecta temperantiæ, 3. libro Ethico. cap. 10. ergo non sunt obiecta virtutis in genere.

Resp.

Dolor & voluptas capiuntur bifariam: { *Strictè pro illis solùm affectibus, & sic sunt obiecta temperantiæ.* *Fusè pro omnibus perturbationibus, & sic cõmunia obiecta virtutis hoc loco dicuntur.* }

Opp.

Si virtutes morum versentur in perturbationibus, tum in toto quod ex animo & corpore cõstat sitæ sunt: sed hoc est absurdum, ergo & illud. Maior est Arist. in 10. lib. cap. 8. Minor patet, quia virtus est in solo animo.

Resp.

Dicit illic esse virtutes morum in toto composito: nõ quòd illi inhæreãt, sed quia affectus corporis & rationẽ mentis dirigant & moderentur.

Opp.

Voluptas neq; est affectus neq; vitium: ergo nõ versatur virtus circa illam vt circa affectũ. Antecedens proba-

probatur ex 7. Physico. & 7. Ethic. cap. 11. vbi voluptas motus esse definitur.

Resp.

Voluptas illic motus dicitur quia est causa mouẽdi: sæpè enim affectus per nomen causæ appellatur: vel respondendum est, quòd voluptas sit quidam motus appetitus, quo perfunditur: & hoc nihil aliud est quàm affectus.

Opp.

Virtus versatur circa difficillima, vt in hoc cap. probatur: sed voluptas & dolor non sunt difficillima: ergo circa voluptatem & dolorẽ non versatur. Minor probatur tertio libro Ethic. cap. 9. vbi docet philosophus, difficilius esse res molestas periculumq; plenas ferre, quàm ab his quæ voluptatem adferunt abstinere.

Resp.

Quare fortitudo sit res molesta.

In eo loco fortitudo res acerba dicitur, non quòd actio eiusdem non sit iucunda, sed quòd mors (quæ est eiusdem obiectum) sit respectu naturæ admodũ molesta: Hinc emergit responsum, nimirum quòd per difficilius, eò loci acerbius intelligatur: est enim acerbius, respectu naturæ horrentis mortẽ, res molestas periculorumq; plenas ferre, quàm ab his quæ voluptatẽ afferunt abstinere: difficilius est tamẽ voluptati adblãdienti, quàm periculo irruenti resistere.

Opp.

Difficilius est regere eas passiones, quæ nullum habent medium, quàm eas quæ habent: sed malevolentia, impudentia, adulterium, furtum, homicidium, teste philosopho lib. 2. cap. 6. non habent medium, volup-

tas autem habet: ergo si virtus versetur circa difficiliora, potius circa ista quàm circa voluptatem versaretur: quòd voluptas habet mediū, constat, quia moderate illâ vti licet, vt probat Arist. at istis moderatè vti nemo potest.

Resp.

In his considerari debent duo: actus hominis & motus voluptatis: in actu est semper immane scelus, in motu verò semper non est, si in consensum animi & actum non prorumpat: hinc quamvis quoad actum aut consensum medium non habent, in motu tamen pulsuq; habent: non tamen ex his rectè concluditur, quòd minùs difficile sit voluptati quàm istis resistere, cum istis resistendi difficultas ex ipsa voluptate oriatur. Præterea non dicitur esse omnium difficillimum voluptati resistere, quia habet mediū, sed quia in visceribus natura dulcissimum semper sparsit & enutrivit venenum.

Assensus animi peccatū facit.

Opp.

In ira usus rationis tollitur, at in voluptate nō tollitur: ergo difficilius est iræ quàm voluptati resistere: maior in 3. Et hic. probatur: minor in 7. vbi docetur, quòd incontinens sæpe videat meliora.

Resp.

Vsus rationis in neutro inest. Nam quamvis incōtinens meliora videt ex parte intellectus: bonum tamen non omnino videt ex parte appetitus: fatetur tamen Arist. vsum inesse si naturam hominis, sed negat inesse si vim actumq; rationis spectes: cum ergo voluptas & diutiùs & periculosiùs hanc vim actūq; rationis obtundat quàm ira, magis arduum esse volup-

Incontinens meliora intelligens, deteriora sequitur.

tati resistere, quàm iram extinguere & moderari putavit.

Cap. IIII.

An qui iusta agit semper sit iustus? & An ad omnem actionem virtutis requirantur voluptas, scientia, & constantia?

Ratio ordinis.

REmotis à via periculis & insidijs, nimirum vitiis & affectibus, ordo nunc progrediendi in hoc itinere nobis præscribitur, qui ordo in duobus maximè consistit; nempe in scientia studiosæ actionis, & in observatione trium circumstantiarum, quæ laudabilem eandem actionem reddunt. Actio, de qua hîc disseritur, est veluti laboriosa in hoc Oceano ad portum virtutis navigatio; tres circumstantiæ sunt, scientia prudentis, qui tenendo clauũ viam præscribit; volũtas & cõstãtia agentis, qui sequendo nutũ prudentiæ portũ acquirit. Primum ergo requiritur, vt non solum agas iustum sed iustè, quod sanè tum feceris, si, quod in 2. li. requiritur, sponte, scienter & constanter agas. Vt per voluptatem & dolorem in postremo ca. omnem affectum: ita per iustum & iustè hîc õnẽ virtutẽ intelligit philosophus. Nam vt illorũ affectuum nomine alii omnes affectus illîc insinuantur, quia sunt primarii: ita hîc nomine iustitiæ omnes reliquę virtutes intelliguntur, quia illarum princeps & regina dicitur. Non est ergo tẽperans semper qui tẽparata: nõ fortis qui fortia:

Tres circũstantie actionis studiosæ.

Iustè agendum, non solũ iusta.

Iustitiæ nomine omnes virtutes intelliguntur.

fortia: non iustus qui iusta: sed is demum temperans, qui castè; is fortis, qui animosè; iustus is est qui iustè & studiosè agit. Nam vt in artibus, sic in virtutibus se res habet. Fieri enim potest, vt quis quid præstet eorum quæ grammatici arte continentur, & fortuitò & alterius præscripto: suggerentibus enim aliis latina & græca vocabula sæpe ab imperito & Psittaco proferuntur, latinè tamen & grecè isti non loquuntur: ita sanè probabile est, Neronem omnium iniustissimum, aut suasu amici, aut impulsu hostis, aut affectu animi, aut cupiditate nominis iustum aliquod factũ egisse: iustus hinc tamen haberi nõ debet, quia iustè, id est, studioso animo hoc ipsum non egerit. Quippe non solum factũ, sed animum: non solũ speciem, sed rem ipsam: non solùm externam actionem, sed internũ agendi habitum: non solùm opus quod fit, sed etiam modum quo fieri debet, finemq; considerare oportet. Qui ergo à dapibus & delitiis abstinẽt, non statim temperantes: qui in hostium civitates irruunt, non statim fortes: qui multa largiũtur, nõ statim magnifici & liberales sunt appellandi. Est enim, vt in dictis, ita in factis hominũ magna sępe fraus & dissimulatio. Rectè ergo ad omnẽ actionẽ opusq; virtutis hęc tria requirit philosophus: nimirum voluntatem vt sponte; scientiam vt circumspectè; constantiam ut perseveranter & studiosè agas: à voluntate enim principium, à scientia modum, à constantia fructũ benè agẽdi & vivendi petim9. Si ergo vo-

Discrimen inter iustũ & iustè agere.

Et factum & animus considerãda sunt.

tes bene, scientes rectè, perseverantes fructuosè agere conemur: haud dubium est, quin navis in portum optatæ fœlicitatis tandem pervehatur. Sed pleriq; , inquit Arist. cum hęc non faciunt, se tamen & probos fore & præclarè se philosophaturos sperant: at fallax & inanis est istorum hominum spes & cogitatio. Nam vt illi non sanantur, qui medicos libenter audiunt ac diligenter attendunt, si nihil eorum quæ præscripta sunt faciunt: ita hi studiosi & beati non fiunt, quamvis percipiant multa, si ea quæ præcepta sunt, re, vita, & opere non sequantur.

Præcepta opere compléda sunt.

Iustum capitur, vel
- Formaliter pro habitu virtutis, & sic qui iustum agit semper est iustus.
- Materialiter pro æquitatis facto, & hoc qui agit non est semper iustus, quippe hoc fit aliquando, vel
  - Suasu amici,
  - Impulsu hostis,
  - Affectu animi,
  - Prætextu & specie virtutis,
  - Spe & appetitu laudis aut maioris commodi.

Ad omnem actioné virtutis requiũtur tria:
- Voluntas, quæ incipit
- Scientia, quæ dirigit
- Constantia, quæ perficit

actionem.

Opp.

Iustitia, iustum & iustè sunt coniugata: ergo qui agit iustum, erit iustus. Argumentum tenet à loco 2. Topico. vbi docetur, cui vnum coniugatorum inest, inesse & alterum.

Resp.

Iustitia, iustum & iustè sunt coniugata, si formaliter

liter pro habitu virtutis, non autem si naturaliter pro subiecto, materiâ, aut facto æquitatis sumantur: est enim iustum aliquid quoad materiam, quod non est iustum, vt aiunt, quoad personam: factum enim est iustum, si tyrannus reddat depositum; at tyrannus inde non est iustus, quia volens, sciens, constansq́; non egerit.

Opp.

Iusta agentes iusti, & modesta modesti, fortia fortes efficimur, 2. Ethic. cap. 1. ergo qui iustum agit potest esse iustus.

Resp.

Non negamus quin iusta agentes sint iusti, si sponte, scienter, & constanter agant: sed hoc est quod hoc loco vrget philosophus: posse aliquem coactum aut alio modo agere id, quod est iustũ interim ipse sit iniustus. Nam voluntate rectè facta definita sunt, vt habet Aristoteles 5. Ethicor. cap. 8. non ex affectu, impulsu, aut prætextu virtutis. Voluntate rectè facta definiũtur.

Opp.

Hoc alienum absurdumq́; est, eum qui facit iniustum nolle iniustum fieri lib. 3. cap. 8. ergo à contrario absurdum est, vt is qui agit iustum, non efficiatur iustus.

Resp.

Hoc argumentum à contrarijs rectè teneret, si par esset contrariorum comparatio. Nam vt absurdum est illum non iniustum effici, qui iniustum sponte & scienter agit: ita alienum à ratione est, vt is non sit iustus, qui iustum sponte & scienter agit. Verùm cum hoc loco similis non sit vtriusq; aut rerum aut locorum Par esse debet contrariorum cõparatio, si velimus, vt argumentum ab iis ductum sequatur.

rum proportio: Argumentum non cohæret.

Opp.

Si voluntas requiratur ad omnem actionem virtutis, tum voluntas à virtute moveretur: sed voluntas nõ movetur: ergo ad omnem actionem virtutis non requiritur. Maior constat, nam teste philosopho in 3. de Anima, intellectus nõ percipit sine phãtasmate: ita voluntas non agit sine obiecto. Minor probatur, quia voluntas non est mobilis, sed movens & libera potentia animæ, lib. 3. Ethic. cap. 5. & lib. 3. de Anima.

Res.

Docet quo modo intellectus & voluptas moveant & moveãtur.

Voluntas considera-tur bifariam:
- *Absolutè in essentia, & sic non movetur, sed est movens seipsam, vt intellectus suo ipsius lumine seipsum intelligit.*
- *Comparatè in existentia, & sic vt intellectus nihil percipit sine phantasmate, ita voluntas nihil agit sine obiecto.*

Opp.

Parum aut nihil valet scientia, inquit philosophus in textu, ad virtutem: ergo non necessariò requiritur scientia.

Resp.

Scientia est duplex,
- *Rerum in contemplatione, & ea non requiritur, nam docti non sunt solùm studiosi.*
- *Circumstantiarum, & talis est ad virtutis actionem necessaria.*

Opp.

Scientia circumstantiarum est prudentia; vt patet

tet ex definitione virtutis, quæ clauditur cum hac particula (prout prudẽs præscripserit): sed quilibet studiosus non est prudens: ergo scientia circumstantiarum non requiritur. Minor patet, quia rudes & ignari sunt sæpe virtute præditi, qui tamen prudentes esse nequeunt.

Resp.

Prudentia est duplex:
- *Heroica & generalis, quæ est scientia bene vivẽdi & agendi secundùm omnes omniũ virtutũ circũstãtias, & hæc in omnibus non requiritur.*
- *Particularis, quæ est scientia agẽdi secundùm eas circũstantias in illa virtute, qua aliquis est præditus, & hæc in minùs expertis esse potest.*

Cap. V.

An tria sola principia actionis humanæ sint in animo, nimirum potentia, passio, & habitus?

An habitus sit virtutis genus?

VIRTVTIS acquisitionem nunc consequitur cognitio, quę longè facilior inferiorq; est ipsa actione; sæpe enim diximus finem Ethicæ virtutis in actione non in cognitione consistere. Verùm quoniam frustra de re agitur, si quid sit non intelligatur, enitendum est vt definitione aliqua illustretur virtus. Aliter enim vt fuco rationis, vim rerum ignorantibus: ita vmbra virtutis, nobis essentiam eiusdem nescientibus

Ratio ordinis. Finis Ethices, actio non cognitio.

bus facilè imponetur, Hoc verò vt fiat accuratiùs, primùm genus huius definitionis, tum formam discutit. Genus habitum esse concludit. Nam cum tria tantum sint humanæ actionis in animo principia & seminaria, scilicet potentia, passio & habitus: ex his solùm habitum genus virtutis esse demonstrat; in potentia enim est sola naturæ aptitudo, in passione dispositio, in habitu verò quies & perfectio: potentia enim nos movet, passio disponit, habitus virtutis perficit, præterea potentia & affectus naturæ partum sequuntur, at virtus (vt antea probatū est) industria acquiritur: ergo nec potentia nec affectus appellari potest. Huc adde quòd neq; potentia neq; affectu boni aut mali simus: at virtus nos bonos & studiosos nominat: relinquitur ergo virtutem per habitum rectè definiri. Est enim habitus qualitas quędam multis actionibus acquisita. Postremò ab enumeratione pasionū hoc ipsum probatur, inter quas nulla vt genus de virtute dicitur. Opportunè hîc offertur occasio, vt paucis numerū naturamq; pasionum definiam; pasionū ergo aliæ sunt primariæ, vt voluptas cui opponitur dolor, spes cui opponitur metus ac desperatio: alię sunt quoq; minus primarię, quæ sunt aut leniores, vt amor, indignatio, ira, misericordia, verecundia; aut acriores, vt odium, furor, excādescentia, invidia, sub qua & malitia cōtinetur. Voluptas est delectabilis motus & quasi diffusio appetitus propter bonum, præsens, præteritum, aut speratum, quo animus tum

Virtutis definitio investigatur.

Habitus est genus virtutis. Habitus quid.

Digressio ad affectus.

tum perfūditur & demulcetur. Dolor est tristis motus & quasi contractio animi propter malū preteritum, præsens, aut futurum. Spes, quæ alio nomine desideriū dicitur, est passio qua movetur appetitus ad expetendum bonum vehemēter, & ad patienter expectādum diu. Metus est motus animi quo homo solicitus est de malo futuro. Desperatio est abiectæ mentis horribilis & formidolosa consternatio. Amor est motus animi in id quod putatur bonum fluens & propendens. Ira est appetitus vindictæ. Indignatio est detestatio sceleris. Misericordia est compassio mali. Verecundia est metus turpitudinis. Invidia est ægritudo animi indignè ferentis alienum bonum. Odium est inveterata invidia. Furor est fomes excandescentiæ. Excandescentia est furoris incendium, &c. Omitto hîc longiorem istorum affectuum tractationē, quia decretum est in commentariis partitionum illos limatiùs iterum definire; perorantis enim est excitare affectus, philosophantis verò illos pro viribus moderari: ad vtramque ergo pertinet illos cognoscere. Satis tamen iam est ad præsens negotium ac institutum, docuisse, per illos virtem non definiri. Concludo igitur cum Aristot. quòd si nec perturbationes sint virtutes, nec facultates, solum habitū ex his tribus relinqui, qui generis locum in hac definitione virtutis occupet. Verum cum habitus sit infusus aut acquisitus, & hic iterum vel cognitionis in mente, vel electionis in voluntate, illorum neuter,

ter, ſed hîc ſolum virtutis genus conſtituitur: morum enim virtus nec infunditur, nec in intellectu collocatur.

In actione virrutis tria ſpectantur: { Inchoatio, & ſic potentia / Motus ſeu progreſſio, & ſic affectus / Diſpoſitio, ordo, & perfectio, & ſic habitus principium agendi } dicitur.

Rationes quibus probatur virtus non eſſe affectus, ſunt quatuor:
1. Ab adiunctis, quia ex affectu nec boni nec mali dicimur.
2. A conſequentibus, quia ex ſolo affectu nec laudem nec vituperium conſequimur.
3. A cauſis, quia affectus à conſilio & electione non oritur.
4. Ab effectis, quia perturbatione movemur, at virtute non moveri, ſed cõfirmari dicimur.

Rationes quibus probatur virtus non eſſe potentia, ſunt duæ:
1. Ab efficiente cauſa, quia virtus ab induſtria, potentia à natura oritur.
2. Ab officio, quia potentiæ eſt inchoare, virtus perficere actionem.

Omnes affectus { Concupiſcibili, idq; aut reſpectu { Inclinationis ad bonũ, vnde naſcitur amor, cui opponitur odium. / Progreſſionis & motus ad bonum, vnde oritur deſiderium, cui opponitur fuga. / Perfectionis & quietis in bono, vnde fluit delectatio, cui opponitur dolor. }

fectus ponuntur in appetitu, vel

Irascibili, idque aut respectu

sub quo continentur { Invidia, Zelus. Misericordia.

Boni difficilis, vnde dimanat spes, cui opponitur disputatio.

Mali difficilis, vnde timor, cui opponitur audacia.

Molesti repugnantis naturæ, vnde ira, furor, & excandescentia, quibus opponitur clementia naturæ.

Opp.

Species & intentiones sunt principia agendi in animo: ergo hæc tria sola non sunt. Antecedens probatur, quia ex specie obiecta rei movetur homo sæpissimè ad agendum, & ex intentione etiã finis: hinc finis, vt beatitudo, principium agendi ab Arist. dicitur.

Resp.

Principia agendi in animo sunt duplicia:

Propria & per se, { *Potentia, Affectus, Habitus,* } *de quibus hîc agitur.*

Communia & per accidens, vt species intentioq; finis, de quibus hîc non disputatur.

Opp.

Sensus, appetitus, intellectus, tria principia agendi dicuntur in 2. cap. 6. lib. Ethic. ergo sunt plura.

Resp.

Sensus, appetitus, intellectus illîc agendi principia statuuntur alio quidem sensu, quàm hîc potentia, habitus,

Sensus, appetitus, in-

tellectus, quomodo dicantur principia agendi.

bitus, & affectus: illic enim de institutione animi quoad vitæ vsum, hîc de actione quoad virtutis fructum. Vt ergo illic sunt tria principia quæ verum, ita hîc etiam sunt tria, quæ bonum respiciunt: Tria illic sunt, sensus, unde mechanici & operatio; appetitus, vnde Politici & actio; intellectus, vnde Theorici & cõtẽplatio dicuntur: hîc verò est potẽtia quæ inchoat, affectus qui acuit, habitus qui animũ in studiosè agẽdo perficit.

Opp.

Mediocriter irasci est virtus, cap. 5. lib. 2. sed mediocriter irasci est affectio: ergo virtus est affectus. Minor probatur hoc syllogismo, Mediocriter irascentes alteramur: sed secũdũ nullũ habitũ alteramur, 7. Physic. cap. 8. ergo mediocris ira, vel mediocriter irasci non est habitus.

Resp.

Affectus moderatione virtutis sæpe laudabilis fiunt.

Mediocriter irasci non simpliciter virtutem illic esse declarat philosophus, sed mediocriter irascentes benè affectos esse ostendit, quod non negamus: sunt enim affectus moderatione virtutis sæpe laudabiles, vt verecũdia in iuvene, misericordia in iudice.

Opp

Medium est eiusdem generis cum extremis: sed virtus moralis est mediũ inter passiones: ergo virtus moralis est passio. Maior est philosophi. Minor probatur, quia fortitudo est mediũ inter timorem & audaciam, temperantia inter libidinem & stuporem naturæ.

Resp.

Virtus quomodo dica-

Virtus secundùm essentiam non est medium inter passi-

passiones, sed secundum effectum, id est, quia in affectibus medium rationis praescribit & efficit.

modo dicatur mediũ inter passiones.

Opp.

Virtus aliquã vnâ actione acquiritur, ergo non est habitus. Antecedens probatur, quia scientia alicuius rei quae est virtus, vnâ demonstratione acquiritur.

Resp.

Quamvis vnâ demõstratione aliquando vnius rei scientia percipitur, non tamen propriè scientia illa virtus mentis dicitur, nisi multis demonstrationibus acquiratur. Nam vt habitus ex multis dispositionibus, ita scientia ex multis demonstrationibus (vt ait Aristoteles) constat.

Cap. VI.

An virtus sit medium potiùs Geometricum quàm Arithmeticum? & an rectè definitur?

VT res tum perfici dicitur cum ex materia & forma constituitur, ita definitio rei tum rectè absolvitur, cum ex genere & differentia cõponitur: genus enim materiam in qua est confusio, differentia formam in qua est distinctio, imitatur. Genere ergo virtutis invento, differentia seu forma investiganda erit, de qua apud quosdã interpretes spinosa est disceptatio. Nam alii in actione laudabili, alii in delectatione animi eam esse voluerunt. Sed recisa omni de lana caprina contentione, tenendum est in medio virtutem consistere, in medio in-

Differentia virtutis investigatur.

Virtus in medio cõsistit.

quam rationis quam dirigit, in medio affectionis quam supprimit, in medio vitiositatis quam tollit & extinguit. Est enim norma rationis, affectionis habena, vitiorum fuga: hinc proprium munus & officium est virtutis, eum in quo insit perficere. Nam vt virtus oculi ipsum oculum probè suo munere defungi efficit, & vt virtus equi equum generosum ad currendum stadium, ad vehendum equitem, ad expectandum hostem, aptum reddit & idoneum, ita profectò virtus animi hominem ad benè beateq; vivendum docilem, adeòq; ad omne præclarum facinus aggrediendum alacrem & paratũ facit: consuetudine enim non solùm facilis, sed supra quàm dici aut fingi potest delectabilis virtutum actio motusq; redditur. Intelligendum autem hîc est non solùm in medio virtutem cõsistere, sed ipsum etiam medium ab Aristot. definiri. In medio est vt respicit obiecta, medium verò est vt respicit extrema. Vnde Poëta,

Virtus est in medio & est ipsum medinm.

Est virtus medium vitiorum utrimq; redactum.

Cæterum cum medium sit duplex, aut rei, quod Arithmeticum, aut quoad nos, quod Geometricum aqpellatur. Quæstio est an hoc vel illud virtus moralis nominetur. Rei medium definitur, teste Arist. quod æquè abest ab utraque extremitate, idq; apud omnes unũ idemq; valet, & efficit, vt sex inter decem, & duo, quæ æquè superant, ac superantur. Medium vero quoad nos est, quod nec transit modum in excessu, nec deserit in defectu, nec deniq; unum idemq;

Virtus medium quoad nos.

demq; valet apud omnes, & sub hoc medio virtus morum comprehenditur: hoc enim in proportione rei mutabilis & moderatione rationis consistit. verbi causa: Nimium est alicui decem libras ciborũ comedere, duas vero parum: quid ergo, sumere præscribis? hoc sanè Miloni parũ, Tironi nimium: quid ergo nũc facies? certè si rectè feceris circumstãtias põderare oportet, vt victum præscribẽs medium naturæ habitum nõ evertas. Vt ergo sagax natura aliis plus pituitæ, aliis plus sanguinis, aliis plus melãcholiæ, aliis plus bilis tribuit, cum tamen in omnibus medium iustitiam & æquitatem servet, ita prudens, iustus, fortis, omnisq; virtutis studiosus medium non in pondere ad rei æqualitatem, sed in iustitia ad rationis dignitatẽ in omnibus considerat ac veluti demetitur. Verum ne malè hic philosophum de medio benè differentem intelligas, cavendum est ne virtutem in essentia sua mutabilem esse existimes. Nam quamvis est medium vt ait, quod mutari potest, non tamen in habitu & essentia, sed in modo & existentia illum mutari decet, habitus enim idem & immutabilis manet, acquirendi vero & agẽdi modus secundum eundem habitum sæpe mutatur. Exẽpli causa, alius est iustus qui pœnã infligit alius est iustus qui dignitatem tribuit, in vtroq; est idem agendi habitus, sed in vtroq; non est idem agendi modus. Magnificus est, qui regi purpuram aut diadema offert, magnificus quoque est, qui in magna caritate rerum

Medium Ponderis Iustitiæ.

Virtus mutari potest, in modo tamen non habitu.

pauperibus annonam parat: constat ergo virtutem iam medium esse, idq́; tam rei quàm rationis: Rei si habitum, rationis verò & quoad nos, si modum spectes. Rationes in textu quibus philosophus medium virtutem esse confirmat, quatuor sunt: ii à comparatione virtutis in oculo & virtutis in equo ducitur, 2. à proportione rei & rationis, 3. ab exemplo omnium artium quæ medium veluti scopum intuentur, 4. à testimonio Pythagoreorum qui malum infinitum, sed vnum bonum quasi centrum posuerũt, à quo vt facile est discedere, quia multis modis peccatur, ita admodum difficile est idem attingere, quia virtus in punctum quasi contrahitur: vt ergo scientis est invenire centrum, ita sapientis est tenere medium. Restat iam tandem vt definiatur virtus. Est ergo virtus habitus bonus, animi iudicio, & electione susceptus, in mediocritate constans, ratione sic rectus, vt prudens præscripserit: quam definitionem sic interpretare: Est habitus non infusus sed acquisitus, non malus sed bonus, non corporis sed mentis, non temeritate sed iudicio & cõsilio susceptus, nõ in excessu aut defectu, sed in medio tam vitiorum quàm affectuum positus, non perturbatione sed ratione rectus, non vt quispiam sibi, sed vt prudens omnibus agendi modos ac circumstantias præscripserit.

Quod virtus sit medium quatuor rationes.

Medium

Medium est vel
- Rei ſeu Arithmeticum, quod idem eſt apud omnes & immutabile, vt ſol inter planetas, ſex inter decem & duo.
- Rationis ſeu Geometricū, quod conſideratur vel
  - Modo
    - acquiſitionis.
    - actionis,

    & ſic mutari poteſt.
  - Habitu eſſentiæ ſuæ, & ſic mutari non poteſt. Notandum eſt virtutem ſub vtroq; contineri, ſi duabus his rationibus diſtinctè conſiderentur.

Indefinitione virtutis præcipuè ſpectanda ſunt
- Vnitas medii, eſt enim vnum bonū, malum verò infinitum.
- Dignitas ſubiecti, quod eſt voluntas, cuius obiectum eſt ipſum bonum.
- Repugnantia vitii, quod eſt in
  - Exceſſu, vt profuſio rerum.
  - Defectu, vt avaritia.
- Excellentia prudentis viri, cuius officiū eſt circumſtantias rectè agendi & vivendi præſcribere.

Opp.

Virtus indagatrix medij dicitur in hoc textu: ergo non eſt ipſum medium: argumentū tenet, quia (vt ait Boetius) ſic ſe habet indagatio medij & ipſum mediū, vt inſtrumentum & opus: Sed inſtrumentum non eſt opus: ergo ſi virtus ſit indagatrix medij, non erit ipſū medium.

Reſp.

Vt gladius poteſt eſſe & inſtrumentum militis, & opus artificis; ita virtus poteſt eſſe medium & indagatrix medij: nam vt opponitur extremis, ſic eſt medium: vt verò affectus, actiones, & obiecta intuetur, ſic eſt indagatrix medij: exempli cauſa; affectus iraſ- Virtus quo modo ſit & medium, & medii indagatrix.

sci iubet, negat fortasse ratio, intercedit virtus quae modum ac medium tenere docet: vt ergo nos instruit, sic est indagatrix medij, vt verò nos perficit, ita ipsum medium haberi debet.

Opp.

In textu virtus extremitas dicitur, ergo non est medium.

Resp.

Virtus quomodo extremitas dicatur.

Extremitas, est, vel in { *Perfectione rationis, & sic virtus extremitas dicitur.* / *Modo oppositionis, & sic non dicitur, vitia enim & affectus hoc modo extrema nominantur.* }

Opp.

Medium rei, & medium rationis definitione differunt: ergo si virtus sit medium rationis, non erit omninò medium rei.

Resp.

Eodem respectu negatur, quod sit mediũ rei & rationis: Nam in essentia mediũ rei, in modo, actu, & existentiâ, medium rationis dicitur.

Opp.

Vnum extremorum magis accedit ad virtutem in essentia quàm alterum, vt docet philosophus: ergo si essentiam spectes non est medium rei.

Resp.

Nulla est vitiorum cum virtute participatio in essentia, in existentia tamen est quaedam similitudo: exempli causa, non magis dicenda est profusa largitio rerum liberalitas in essentia, quàm parsimonia, si tamen existentiam & actum consideres, prodigus liberalis est

est similior, quia dat nemo largiùs.

Opp.

Virtus non est habitus electivus, ergò malè definitur: antecedens probatur hoc modo: si esset electivus tum pueris & seruis conveniret, nam in illis est electio: sed illis, vt docet philosophus, nō convenit: ergo nō est habitus electivus.

Resp.

Electio est duplex, { *Naturalis & imperfecta, quæ est in pueris & seruis.* / *Moralis & perfecta, quæ non est, & sic negatur virtus inesse illis.* }

Opp.

Potentiæ definitio convenit virtuti: ergo virtus & potentia nō sunt disparata: Antecedens probatur, quia potentia definitur principium actionis in aliquo, & sic est virtus, exempli causa, fortitudo est principium aggrediendi formidolosa.

Resp.

Principium agendi est duplex, vel { *Internum vt forma.* / *Externum quod est duplex, aut* { *Incompletū vt potentia.* / *Completum vt habitus, quale principiū virtus dicitur.* } }

Opp.

Virtus intellectualis non est in medio, ergo nec virtus moralis, argumentum sequitur, quia non est ratio cur magis hæc quàm illa in medio consisteret, cum hæc sit æquè medium rationis ac illa voluntatis: antecedēt probatur, quia virtus intellectualis versatur circa verum: sed verum & falsum dicuntur de cōtradicentibus,

bus, in quibus non est omnino medium: ergo virtus intellectualis non est in medio.

Resp.

Etsi inter verum & falsum non sit medium, tamē inter duo falsa ipsum verum medij rationē tenet: verbi gratia; si quis dicat Musarum studioso alūno triū horarum spatium ad somnum sufficere, falsum hoc est in defectu: si verò affirmet spatium novem horarū requiri, falsum est in excessu: mediū iā est ipsa veritas, quæ à prudente præscribitur.

Cap. VII.

An rectè dividatur virtus moralis?
An virtutes omnes ac quidam affectus in medio consistant?
An singulæ virtutes specie differant?

DEfinitionē divisio virtutis sequitur, vt quæ in genere proponuntur in specie intelligātur omnia. Tum enim res accuratè tractantur, cum non solùm demonstatione menti, sed inductione veluti sensibus obiiciuntur: quippe ratiocinationes doctos, at inductiones & exempla imperitos rerum urgent: non ergo satis est fontes digito (vt aiunt) leviter demonstrâsse, nisi ex iisdem rivuli, id est, singulæ virtutes ad vsum fructumq; degustantium suo ipsarum ordine propinentur. Quare vt generatim omnes, ita nunc divisim singulas in medio extremorū ac quasi in gyro rationis cōsistere graphicè depingit. Attēdēdū hìc est illā Senecæ & Ciceronis

ceronis partitionem, qua virtutem in quatuor primarias deduxerint, à nobis hoc loco non reprehẽdi: est enim laudatissima, quippe in fortitudine vt in columna civitatis: in temperantia vt in habena morum: in prudentia vt in regula rationis: in iustitia deniq; vt in trutina æquitatis omnes ac singulæ virtutes cõnectuntur. Defatigant nos ergo Burleus, Buridanus, & alii prisci interpretes, qui hanc illorum divisionem mancam, mutilatam, nec omnino conspirantem cum ista Arist. docere conãtur. Heroicas has quatuor vbiq; esse fatetur Aristoteles: & quorsum quæso, nisi ad easdem vt ad cardines reliquæ quasi nexibus societatis inter se vinctæ revocẽtur? est tamen hoc loco alia virtutũ comparatio; alia ergo requiritur etiã distinctio: nam hîc numerum non naturam, inductionem non demonstrationem, exempla in omnibus, non præcepta in singulis cupit proponere. Nemini hic nimiũ videri debet, quòd inter virtutes affectus quidam ab Aristot. enumerẽtur. Sunt enim illorũ alii tumultuantes, vt odium, furor. Alii mites moderati, vt paternus amor & verecundia: illi ab omni ratione & medio longè discedunt, hi verò speciem quandam virtutis induunt. Longum hîc esset istorum omnium habitus, vires, media atq; extrema, quæ in textu explicantur, verbosiùs percensere: lumen soli (vt aiunt) adderem, dilucidiùs quàm ab ipso Arist. explicantur, hæc ipsa delineare contenderem. Verùm ne cursim ac perfun-

Affectus quidam cur inter virtutes numerentur.

Aristotelica virtutũ partitio.

ctorie

ctoriè multa transire videar numerum virtutum summatim depingentiũ puta. Omnis ergo virtus respicit gubernationem corporis aut mẽtis: corporis, vel ad vires, vel ad sensus: vires corporis exercentur vel in mediocribus periculis, vnde fortitudo, vel in magnis, & acerbitate plenis, vnde animi magnitudo oritur. similiter in sensib. corporis versatur virtus, idq; aut in omnibus, vnde continentia, aut in duobus solũ, nẽpe gustu & tactu, vnde temperantia ducitur: mentem porro rẽspicit virtus tam ad appetitus moderationem, quã ad directionẽ rationis: moderatio appetitus cernitur in pecuniis, honoribus, animiq; affectibus, appetitũ in pecuniis liberalitas & magnificentia, in honoribus, modestia, in affectibus mãsuetudo temperat: directio deniq; rationis est, aut in sermone, vnde affabilitas, aut in factis, vnde comitas, aut in negociis, vnde ęquitas, aut in dictis factisq; vnde simplex illa temporis filia veritas constituitur. His iam ordine enumeratis opportunè & fructuosè dubitatur, au singulæ virtutes naturâ ac specie differant? credo equidẽ non differre. Nam vt carũ aliquę sunt dispares, naturæque vi inter se disiunctæ: ita aliæ sunt in cõmunione essentiæ affines admodum & cognatæ: aliter quo tenderent quædam sententiæ in hoc ipso cap. apud Arist. planè non video: in vno loco sic ait, sunt etiam & aliæ virtutes finitimæ omnino, sed tamen inter se aliquid differunt: in alio vero sic, Quã rationẽ liberalitatẽ ad magnificentiam ha-

Virtutes an specie differant.

bere

bere docuimus, paruis differētē: eandē habet ad magnitudinem animi, quę in magnis honoribus versatur, modestia quę in parvo honore cernitur Et iterū inter magnificū & liberalē hoc solū interest, quod ille in magnis, hic in paruis cernitur. Hactenus Arist. ex cuius verbis cōcludo aliquas esse virtutes omnino finitimas, adeoq; liberalitatē & magnificētiā nō re, sed ratione tātū secūdū magis & minùs inter se differre. Nā quî differunt, cū idē subiectum nempe voluntatem, idē obiectum, nempe pecuniā, eadē extrema nēpe prodigalitatē & avaritiā habeant: idem sanè existimo de modestia, si cū magnanimitate in honore, de temperantia, si cum continentia in voluptate, de māsuetudine, si cum comitate in affectu animi conferatur. Quēadmodum ergo vnus idemq; homo, nunc magistratus in summa dignitate, nunc privatus in mediocritate possit consistere: ita vna eademq; virtus aliquando magis splendescit, vt magnificentia, aliquando minus, vt liberalitas, quæ tamen decorum laudemq; in suo gradu habet.

Opp.

Alia sunt heroica & cardinales virtutes præter illas quatuor quæ recēsentur, ergo minus aptè dividitur virtus in illas quatuor: antecedens patet, nam magnificentia, magnanimitas, & continentia ab Aristotele dicuntur heroica in textu.

Resp.

Reliquę heroicæ virtutes ad 4 primarias reducuntur.

Etsi aliæ quædam heroica & cardinales dicuntur à philosopo, reducuntur tamen ad has quatuor: vt magnani-

gnanimitas ad fortitudinē, cōtinētia ad tēperātiam.

Opp.

Absurdum est maiora bona ad minora reduci, ergo malè respondetur magnanimitatem ad fortitudinem, & continentiam ad temperantiam revocari.

Resp.

Piimariç 4. virtutes aliquando fusius, aliquādo strictius acceptæ.

In primaria divisione virtutis fortitudo, tēperātia, iustitia, prudētia, fusiùs sumūtur pro reliquamur quodāmodo causis: & sic alias virtutes sibi connexas habent, in suis verò locis strictiùs tractātur à philosopho.

Opp.

Aliæ sunt virtutes quàm hoc loco enumerātur, ergo divisio non est laudabilis: antecedens probatur, quia castitas vitæ, humanitas, patientia, æquitas, et in actionibus honestis perseverantia sunt virtutes.

Resp.

Ad enumeratas virtutes reliquæ reduci possunt.

Castitas ad temperantiam, humilitas ad modestiam, patientia ad māsuetudinem, perseverantia ad fortitudinem, æquitas ad iustitiam revocatur.

Opp.

Si affectus consisterent in medio rationis, tum à ratione hominem non avocarent: sed omnes affectus sunt motus animi avocantes hominem à recta ratione: ergo in medio rationis consistunt.

Resp.

Leniores affectus, ut misericordia, verecūdia, &c. in sapientē cadūt, neq; omnino à gyro rectæ rationis nos deducūt: intelligitur ergo illa definitio affectus, de perturbationibus ineffrænatis, quæ impetu quodam arcē rationis invadunt & expugnant.

Opp.

Opp.

Leniores affectus sequuntur naturã appetitus, qui est vi sua rationis expers, ergo & leniores affectus movent nos ab vsu rationis: nam aliter neq; in appetitu vt in subiecto residerent, neq; eiusdem vim, motum, ac naturam sequerentur.

Resp.

Appetitus duob. modis consideratur, vel
- *Absolutè in essentia, & sic est rationis expers, adeoq; subiectũ tumultuantium affectuum.*
- *Comparatè, & sic participatione factus est tanquam obediens filius, & est subiectum leniorum affectuum.*

Cap. VIII.

An extrema extremis magis quàm mediis opponantur?
An vnum extremorum magis opponatur medio quàm alterum?

Comparatio extremorum & mediorum.

SAtis de definitione ac divisione virtutis iam disputatum est, nunc de affectione in qua cum extremis comparatur, est disserendum: contingit enim virtuti, vt vtriq; extremorum repugnet ac opponatur, sed ita vt huic magis, illi verò minùs; vnde eliciuntur hę quæstiones, An extrema extremis magis quàm mediis opponantur? & an vnũ extremorum magis quàm alterũ virtuti repugnet? Per extrema, vitia opposita; per media, virtutes in medio vitiorum constitutas intelligit philosophus: media extremis

Media opponuntur extremis.

mis opponi probat à similitudine & ab exẽplo: A similitudine hoc modo: Quẽadmodum si id quod æquale est, cũ re minore comparetur maius est, sin cum maiore minus: ita mediı habitus, id est, virtutes, si cũ eis quæ à medio absũt comparentur superare, si cum eis quæ medium transeunt, deficere videntur: exempla fortis, temperantis, & liberalis in textu proponuntur: si enim fortẽ cum ignavo compares, audax: si verò cũ audaci, ignavus habetur. Par ac similis sit cõparatio temperantis respectu libidinosi & stupidi: liberalis respectu prodigi & avari. Liquidò enim constat medium cum extremis, id est virtutem cum vitiis, bonũ cum malis vtrimque concertare, sequitur vt maiorem extremorũ inter se pugnam & repugnantiam esse demõstremus. Intonant & tumultuantur hic quidem in Aristot. texentes veluti aranearũ telas vix vllis rationis fibris cohærentes. Quid inquiunt sibi vult philosophus, cum docet maiorem esse vitiorum inter se discordiam, quam virtutum ac vitiorum? Nónne magis decertãt illa quæ genere & specie differunt, quàm quæ cõveniunt? At virtus & vitiũ genere boni & mali differunt, vitia autem ita non distinguuntur: ergo ista de acriore pugna extremorum inter se, neruos viresq; non habet quæstio. Attendendũ est quòd duplex sit repugnãtia, absoluta, respectu boni & mali, & sic mediũ & extremũ magis distãt cõparata, respectu excessus & defectus, & sic duo extrema magis inter se colluctantur:

Comparatio extremorum & [illegible]

Media opponuntur extremis.

tur: quod probatur in textu, & quia extrema magis à se invicem distant quam à medio, quia maior est cognatio, ac similitudo vnius extremorum ad medium, quam extremorum, si ad se invicem cōferātur: lōgius enim abest prodigalitas ab avaritia, quàm à liberalitate: propiùs accidit audacia ad fortitudinem quàm metus, quo veluti fulmine perculsus homo omne periculū fugit, omneq; strepitū, & vmbrā pertimescit. His positis in postremo loco docetur, quòd nunc defectio, nunc exuperantia in extremis magis virtuti opponatur: gloriam enim fortis magis obscurat timor, qui est in defectu, gloriam mitis, & mansueti, magis obscurat furor, qui est in excessu. sed observandum est attentè & diligentèr, quòd duobus modis contingat ista repugnandi secundū maius & minus in extremis vicissitudo, nimirū vel respectu rei, vel respectu nostri: respectu rei, in similitudine & veluti imitatione virtutis, sic audax forti, sic prodigus liberali assimilatur: respectu nostri in inclinatione ac propēsiōe mētis humanæ mala cōsuetudine corruptæ, quæ magis aut minùs hoc vel illo scelere perfunditur, & cōmovetur. id ergo vitium magis repugnat virtuti respectu nostri, ad quod vel naturâ vel consuetudine propensiores sumus.

In repugnantia extremorū & mediorum duo spectantur.	Absoluta oppositio, & sic virtus & vitium non minus pugnant quam duo vitia: nam vitia sub eodem genere mali, at virtus & vitium sub diversis generibus boni, & mali continentur.

Respe-

rum duo spectantur.

Respectiva reductio vnius ad alterum, & sic est maior extremi cũ extremo quàm extremi cũ medio decertatio, nã facilius vnum extremorum ad medium, quàm ad suum oppositum extremum reducitur.

Vnum extremorum est vicinius medio quàm alterum, vel

Respectu rei, sic avaritia magis opponitur liberalitati quàm prodigalitas.

Respectu nostri, & sic prodigalitas est aliquando remotior à virtute, quia ad illam vel à natura vel à consuetudine magis inclinamur.

Opp.

Virtus in textu dicitur medium & æquale respectu extremorum: ergo non magis ab vno quàm ab altero distat.

Resp.

Medium rei æquè distat ab extremis, mediũ quoad nos non item.

Virtus est medium & æquale respectu nostrî vt ante probatum fuit, non respectu rei. Mediũ rei semper æqualiter, at medium quoad nos non semper pari & eodem modo ab extremis distat.

Opp.

5. Li. Phys.

Illa sunt minus contraria inter quæ est facilior trãsmutatio: sed facilior est trãsmutatio inter vitia quàm inter vitia & virtutes: ergo vitia inter se sunt minùs cõtraria. Minor probatur authoritate philosophi in 9. c. vbi dicit difficillimũ esse mediũ, id est, virtutẽ invenire: quod si verũ sit, lapsus ab vno vitio in aliud nõ est tam difficilis, quàm à vitio ad virtutem progressus.

Resp.

Quomodo dicatur virtus inventu difficilis.

Difficillimum illìc demonstratur studiosum esse, nõ quod non sit facilior reductio vnius extremorũ ad medium quàm ad oppositum, sed quòd infinita mala natu-

ræ fortunæ, animæ nos (prima vrgẽtes vestigia ad virtutis arcem) impediant. Voluptates enim nobiscũ nata intus, opes, divitiæ, honores foris, õnes denique affectus ac perterbatiões nobis, quò minus salutẽm virtutem insidiantur: est ergo difficilimum studiosũ esse, non tamen sequitur, quin sit maior extremi cum extremo quàm extremi cũ medio oppositio, quia ad vno ad alterum nulla fieri potest nisi per medium progressio.

Opp.

Inclinatio & propẽsio naturæ frequentiùs ad audaciam & prodigalitatẽ nos flectit, quam ad timorem & avaritiã: sed nec audacia magis fortitudini, nec prodigalitas magis liberalituti opponitur: ergo ex inclinatione & propẽsione naturæ maior nõ oritur oppositio. Minor in textu patet.

Resp.

Hoc argumentum sententiã Aristotelis optimè interpretatur: nẽpe quod nõ absolutæ oppositionis, sed potiùs, difficilis reductionis ratio consideretur. Nã si res ipsa vt sunt proponãtur, avaritia proculdubio magis: si verò inclinatio personæ & mala consuetudo ponderentur, nõ nunquam rerũ profusio & prodigalitas liberalitati magis repugnant: ratio est quia difficilimè ab illis ad quæ naturâ propensi sumus avocamur.

Opp.

Vnũ vni tantùm opponitur, vt docet philosophus in Topicis, ergo extremũ medio & extremo non opponitur.

Resp.

Intelligitur illud axioma, quòd vnũ vni opponatur, solũ sub ratione extremi: sed mediũ cũ extremo cõparatum rationem extremi habet. Vnum vni opponitur, quomodo intelligendum.

Cap. IX.

An sit difficillimum esse studiosum?
An omnis declinatio à medio sit vituperanda?

Medium inventu difficillimum.

PRæclarus & insignis hic liber Ethicorum vtili & salutari consilio clauditur, vt nempe ad virtutis portum navigantes, fumum & flammam, Circem & Syrenem fugiamus. Vetula enim & venefica est Circe, quæ homines in porcos & monstra transfert: Insidiosa est Syren quæ dulciter cantando multos in perniciem allicit: fumus & flamma; vitia animi quibus fallimur: Circe & Syrē; affectus quibus fascinamur, nobis ad vivum prę se ferunt: hinc liquido patet omnium difficillimum esse virtutis arcem attingere & salutare. Quare vt scientis solùm est in circulo invenire centrum, ita sapientis solùm est in affectibus reperire medium, nedum servare. Quid ergo? an Medusæ obiecto capite est deficiendum? nullo modo: dulcia non meruit qui non gustavit amara, laboris ac difficultatis ægritudinem spes optimæ fœlicitatis adimit. Nam vt extremis cruciatibus parturientes prolem editā ardentius amant, ita magnis laboribus emptæ virtutes studiosos vehementiùs capiunt atq; delectant: sed quæ sint istæ tot & tantæ difficultates, quæ tot & tantæ in viâ virtutis tricæ ac impedimenta, fortasse quæris? Attende & verbo audies. Inprimis tecum considera perversitatem naturæ, quę semper veluti rebellis & contumax in

Quæ sunt impedimēta ad virtutem paranti vsam.

in studio ac contemplatione virtutis fuit: hinc propone ob oculos sævos vel potius insanos fluctus multorum affectuum, qui in pectore humano quasi tumultuantes, omnem rationis vim retundere, omne virtutis lumen extinguere conantur. Huic adde perniciem Paridis ac Troianorum ipsam Helenam (voluptatem intelligo) quæ Cupidinis arcu freta, Herculem à bello ad Omphaliam, Aristotelem à studio philosophiæ ad Herpillem, Martem à superorum sedibus ad veneris amplexum cōpulit. Quid multis? hęc est quæ serenitate meretricię frōtis summos, medios, infimos sæpe deludit, & in præcipitia vitiorū atque infamiæ trahit. Postremò si placet, perpēde ludibria fortunę, & errata animæ: illis infecti contabescimus, his conspurcati penitus insanimus: lubrica enim sunt vestigia fortunæ, infinita sunt flagitia animę, & hęc & illa medium quærentibus sunt admodum infesta ac perniciosa: sequitur ergo virtutem tot malis ac periculis obsitam maxima cum difficultate à nobis acquiri posse, & acquisitā possideri. Cæterùm ne in bivio quasi ancipites & hærētes nos relinquat philosophus, in calce huius postremi cap. rationem demonstrat, quà vsi facilè poterimus istorū malorum metu & procellis liberari. Nam vt faciūt illi qui contorta ligna in rectum dirigunt, ita nos vel à natura ad aliquod vitium propensi, vel mala vivendi consuetudine corrupti, animos ad rectum id est ad medium debemus flectere & revocare. Hoc autem (vt docet) expeditiùs faciemus,

Naturę pravitas.

Affectuum sęvitia.

Voluptatū illecebræ.

Ludibria fortunæ.

Aditus ad virtutem facilior quomodo possit reddi.

mus, si inprimis voluptatis faces restinguere, tũ si illud vitiũ quod est medio maximè repugnãs fugere, postremo si animorum nostrorũ impetũ ad hoc vel illud scelus perpetrandũ diligẽter animadvertere & fortiter retardare conemur.

Defectio õnis á medio non protinus vituperanda videtur.

Vltimũ quod in hoc libro agitur est præcedentium veluti epiphonêma, nimirũ quòd omnis defectio à medio non sit reprehẽsione digna: hoc dicit nõ quòd minima nõ sit in vitio, sed quòd parum decorũ egredientes, non tã apertè ac evagantes longius oculis hominum obversentur. Illi enim plerumq; ex infirmitate, hi ex malitia peccant & offendunt: illi ergo ex candore animi ad veniam sunt recipiendi propter facti pœnitentiam, hi nigro (vt aiunt) carbone notandi propter contumaciam: est enim labes animi in pœnitentibus & infirmis nævus ac error, est in contumacib. & malitiosis scelus, ac furor.

Difficultas assequendi virtutes, cernitur, vel in

- Corruptione naturæ, quæ est proclivior ad malum semper.
- Oppositione vitiorũ, quæ vtrimque virtutis arcem invadunt.
- Oppugnatione affectuum, qui nos à recta ratione impetu quodam avocant.
- Delectatione rerum externarum bonorumq; fortunæ, quibus plerumque nimium addicti sumus & mancipati.

Omnis leviuscula declinatio à medio non est semper culpanda,

- Quia infirmi sumus, & lenitatis potiùs manu quàm severitatis ferro ad pœnitentiam revocandi.
- Quia non longiùs à medio digredientes, malè agẽdi exemplo, quod vix ab aliis animadvertitur, alios minus offendimus.

Opp.

Opp.

Studiosum esse est omnium maximè iucundum & delectabile, teste philosopho in hoc libro: ergo studiosum esse non est maximè difficile. Nam difficile molestiam, delectabile lætitiam parit.

Resp.

Studiosum esse non dicitur omnium difficillimũ in possessione vt aiunt, sed in acquisitione virtutis, cuius radix amara vt ait Isocrates, fructus verò dulcissimus. Præterea respondeo omne difficile non esse molestũ, nisi per se consideretur: molestiã enim omnẽ difficultatis animus spe boni incitatus facile devorabit.

Omne difficile nõ est molestum.

Opp.

Res quælibet facile (vt ait philosophus) fertur ad suum propriũ obiectũ: sed proprium obiectũ voluntatis est verum bonum, vt probatur in 4. c. huius lib. ergo medium quod est verum bonum invenire non omnium difficillimum.

Resp.

Vt oculus læsus rectè de suo obiecto non iudicat, ita animus mole istius corporis pressus ac impeditus, facile quod verum quodq; bonum est non discernit, quare etsi obiectum voluntatis sit perfectè bonũ, vt intellectus obiectũ est perfectè verũ, tamen vterq; sic vt suprà probatur, vulnerari potest, vt neuter rectè suum officium faciat.

Animus mole corporis impeditur quo minus verè bonum possit discernere.

Opp.

Conservatio naturæ in virtute, corruptio in vitio cernitur: ergo in natura, quæ conservationem, non perniciem sibi exoptat, non est vlla difficultas inueniendi medium.

Resp.

Voluptas naturam inficit.

Fatendum est naturam magis in gremio virtutis, quàm vitiositate conservari: veruntamen dulci innata voluptatis veneno infecta, pronior ac magis praeceps ruit in malum, quàm in bonum: istius enim blanditiis delinita & quasi obcaecata, saepius ad Charybdim vitiorum, quam ad asylum & portum virtutis rapitur.

Opp.

Omne vitium est culpandum: sed omnis declinatio à medio est vitium: ergo omnis declinatio à medio est culpãda. Maior patet, minor probatur, quia omnis declinatio à medio est aut excessus aut defectus: Sed omnes excessus aut defectus sũt vitia, ergo õnis declinatio à medio est vitium.

Resp.

Declinatio levis.

Certum est omnem declinationem esse vitiosam, nec non vituperandam: caeterum propter causas superius allatas, si sit levior minusq; cõspecta reprehẽdenda non videtur.

Opp.

Quemadmodum in morbis corporis obstandum & occurrẽdum est principijs, ita vel maximè in morbis, id est, in vitijs animi, sed expeditius vitio obstare non licet, quàm primum veluti lapsum ac declinationem in vitium reprehendere: ergo omnis declinatio quamvis leviuscula, est vituperanda: maior est à minore ad maius: minor ratione probatur, quia mali potius metu, quàm suasu emendantur: sed declinantes à medio mali sunt (vt antea ostenditur) ergo metu potius reprehensionis quàm suasu sapientis emendantur.

Resp.

Concedendum est, minutulas declinationes animum non minus corrumpere multitudine, quàm atrocia scelera & flagitia sua mole & magnitudine. Nam vt muscæ si multæ sint bovē suffocant, & arena numerosa navē submergunt, ita ista à medio digressiūculæ (quantulacunq; sint) si numero accreverint, nō minus scelestum & facinorosum reddunt, quàm quæ conspectiora habentur. Verum enimuerò si multoties isti casus lapsusq; ab arce virtutis non fiant, conniuendum potius quàm intonandum esse suadet philosophus. Immane enim est candēte ferro vti, cum oleo placidè vulnus sanare possis.

Declinatiūculæ multiplicatæ molem atrocis flagitii adæquant.

Opp.

In postrēa parte huius capitis expressè dicit philosophus, nos consequi posse medium facillimè, ergo non est difficillimum id ipsum invenire.

Resp.

Facillimè nos consequi posse id quod rectū perfectumq; sit fatemur, postquam vltrò citroq; animos nostros ab extremis medium versus laudabiliter deflex imus: tum enim dulcedine fructus illecti, omne viæ tædiū facilè superamus: quippe est in primo ingressu huius itineris labor, amor in progressu, in fine & porta honor: labor difficultatē parit, de qua antè philosophus dixit, amor & honor viam facilem reddunt, de qua hic meo iudicio loquitur.

Vsus promptos facit.

LIBER TERTIVS.

Cap. I.

An triplex sit actio?
An ea, quæ ob metum maioris mali fiunt, aut propter bonum aliquod voluntaria sint, an involuntaria?
An quis impelli debeat ad malum?
An ignorantia excuset peccatum?

Agendi principia & genera.

Voniam vita politica affectus animi actionesque voluntatis respicit ac intuetur, ratio videtur nunc postulare, vt quænam sint principia agendi, quæ que genera paucis hoc lc co disputetur, Probè enim philosophantis est, non solum res ipsas sed rerum causas perscrutari, quippe vt ex radice non ex cortice plantarum fructus, ita ex causa non ex effectu maximus rerum usus elicitur. Ne ergo in theatro Politicæ vitæ constituti (vt imperiti sagittarii) á scopo virtutis aberremus, triplicis hîc traditur actionis distinctio, nempe vt alia sit voluntaria, alia violenta, alia mixta, & quasi media. Voluntaria est, quę intellectu concipitur, & imperio voluntatis perficitur, vel si placet, quæ ipsam voluntatem suum principium & causam habet. Voluntas enim in puppi quasi sedens si recta sit in portum, sin minus in ruinam ac perniciem tendit.

Actio volūtaria quid.

Actio violēta quid.

Hinç

Hinc qualis sit omnis actio ex benè aut malè affectâ voluntate facilè perspicitur. Violenta actio proximè definitur esse huiusmodi, cuius principium extrinsecus tale existit, cui agens vel patiens renitendo non potest obsistere, vt si quem ventus impulerit in scopulum, aut si hostis potentior aliquem rapiat in periculum: ille enim Aeolum, hic Martem (etsi totis viribus resistat) superare nō potest. Mixta deniq; aut media actio est, quæ partim extrinsecꝰ per vim, partim intrinsecus per voluntatem fieri videt, vt exortâ procellâ in mari, rerum ac fortunarū ex navi eiectio, quæ respectu voluntatis volūtaria, respectu tempestatis violenta dicitur. Cæterùm hoc genus actionum magis ad voluntatē propter electionem, quàm ad vim propter impulsionem videtur accedere: voluntas enim cogi & impelli non potest: est ergo (vt summatim definiam singula) violentum cum vi impellimur, invitum cum molestè movemur, voluntarium cū iucundè allicimur, mixtum deniq; cum ad vtramque partem quasi vacillantes flectimur. Sequitur nunc alia quæstio, nimirū, An ea quæ ob metum maioris mali fiunt, aut propter bonum aliquod, voluntaria sint, an involuntaria? Omnis actio humana (vt iam patet) est aut spōtanea, sub qua mixta, aut violenta sub qua invita analogicè continetur, Quæstio hæc (vt ait Burleus) de mixta actione vel invitâ agitatur: metus enim molestiam parit, bonum voluntatem incitat. Ob metum maioris mali fiunt exempli

Actio mixta quid.

Invitum quid.

Quest. 2. capitis primi.

Spontaneā actionem mixta continet, invitā violenta.

pli causa, vt rerum iactura in tempestate ne immersio, perpetua custodia principis ne hostis invasio fiat. Propter bonum aliquod fiunt, verbi causâ, vt mentiri propter lucrum, templum Dianę incendere propter famam. Exemplum Arist. in textu est, vt si quis tyrannus dominus parentum & liberorum, proponat turpe aliquid faciendum, hac lege, vt si faciant, incolumes sint ac salui, sin minùs interficiantur. Dubitatio iam est, vtrùm in his ac similibus, sponte an inviti agamus? Vt verbo resolvatur quæstio, si metũ mali spectes, invitè: si spem & expectationem boni spôte nos agere existimamus. Est enim in metu quædam impulsio, est etiam in sperato bono quædam ad omne facinus aggrediendum dulcis persuasio. Veruntamen aureis literis est mentibus hominum inscribenda illa divina Aristotelis sententia, nempe quòd nemo mortalium ad atrox flagitium cõmittendum vel metu maioris mali, vel motu insignioris boni impelli debeat, etiamsi exquisitissima tormenta & cruciatus proponantur, imò etsi mors statim crudelissima esset oppetenda. Quare licet sint quædam mala tristia & luctuosa subeunda aliquando, vt cicutam bibere cum Socrate, mala tamẽ, turpia & facinorosa nunquam sunt committenda, etsi ferrum minitari, etsi aurum polliceri velit tyrannus. Inepta non est illa vetus distinctio de malo culpę, & de malo poenę: illud nemo committere & perpetrare, hoc quispiam subire & sustinere iustis adhibitis circumstãtiis debet. Si iubeat

Quæstio 3. An quis debeat impelli ad malũ. Actio eadẽ diverso respectu invita dici potest, & spontanea.

beat Nero Paulum ad ensem, Petrum ad crucē tolli, ferendum est, quia est malum pœnæ: si imperet negare Christum, non est ferendum, quia est malum culpæ. Postrema huius capitis quæstio discutienda iam venit. An ignorantia excuset peccatum? cuius appendix est, An ebriosus duplicem mereatur poenam? Extremæ dementiæ est dicere, non putaram, at maioris insaniæ est post scelus commissum dicere, ignoraveram: errare possumus quia est humanū, ignorare autē non debemus, quia est peccatū, tam enim abest à venia crassa ignorantia, quàm distat à virtute magna malitia. Cęterum si peccantem aliquādo sequatur dolor (idemq; non desperationis, quæ est immanis, sed contritionis ac pœnitentiæ (vt ait in textu philosophus) quę est laudabilis) concessa veniá illum trahendum ad bonū, inflicta pœna semper non deterrendum esse existimavit Plato. Est itaq; ignorantia aut nativa & simplex, vt in mancipiis & seruis à natura, quę quodammodo excusat, est crassa & supina in impiis ac sceleratis, quæ non diminuit sed aggravat, nō tollit sed auget peccatum. Hinc ebriosum duplicem mereri pœnam concludit Aristoteles: vnam propter ebrietatem, alteram propter ignorantiā. Nā vt in vino est venenum, ita in voluntaria ignorantia est flagitiū, imò ipsa ignorantia est peccatū: Sequitur ergo in calce capitis salutare consilium, vt in omni actione vitæ singulas circumstantias diligenter consideremus: nēpe, quid, quis, vbi, quādo, quare, quomodo, & quorsum:

Quæst. 4.

Ignorantia non excusat peccatum.

In Timæo.

Circumstātiæ quædā in qualibet actione cōsiderandæ.

sum:quis personã, quid rẽ & modũ, vbi & quã-do locum & tempus, quare causam, quomodo medium ac instrumentum, quorsum denique finem significat. Ex his finem maximè ponderãdum suadet philosophus: est enim in fine motus & quies, motus quoniam ad agendum incitat, quies quoniam cum quadam melliflua delectatione omnem actionem claudit ac perficit.

Distinctiones & argumenta primæ quæstionis.

- Principiũ agendi est duplex,
  - Externum, idq; aut
    - Trahens, vt obiectum, sicut vox eloquentis.
    - Impellens, vt violentum, sicut vis tempestatis.
  - Internum, idq; aut
    - Primarium, vt voluntas, cuius obiectum est bonum.
    - Minus primarium, vt intellectus, cuius obiectum est verum.

- Actio dicitur aut
  - Violenta eademque vel
    - Simpliciter per externũ principium, putò procellam.
    - Ex parte, quæ vulgo invita dicitur, & hæc est aut
      - Per ignorantiam, quæ cæco aliquãdo impetu ad malum pellit.
      - Per animi perturbationẽ, quã homo sępe ad suam perniciẽ veluti tempestate rapitur.
  - Voluntaria, quæ est,
    - Immediata, quę impediri non potest, vt velle, nolle.
    - Mediata quæ mediantę alia potentia fit, vt loqui, & ambulare: & hæc impediri potest.

Mixta,

Mixta, quæ fit	Per externam causam, sic violenta.
	Per internum motum volũtatis, sic voluntaria dicitur.

Opp.

Plura sunt principia actionis quàm hæc tria quæ enumerantur, ergo quæstio malè statuitur. Antecedẽs probatur, quia sensus, appetitus, affectus sunt agendi principia, vt ait philosophus 6. Ethic. cap. 1.

Resp.

Actiones à sensu, appetitu & affectu fluentes ad voluntatem, tanquã ad primariũ principium agendi in homine revocantur, sensus enim, apretitus, & affectus imperio rationis ac voluntatis sceptro subjiciuntur: cum tamẽ rebelles & cõtumaces sunt (vt sæpe contingit) actiones ab illis profectæ quodam respectu sunt violentæ, vt furor Herculis, quodam respectu invitæ, vt cæcus amor iuventutis, quem pœnitentia sequitur: invitè enim tum agere dicimur, cum nos egisse tandem pœniteat.

Inviti facimus, quod egisse pœniier.

Opp.

Si qua sit actio voluntaria, est actio mali (ad quod ab ipsâ naturâ propensiores sumus) sed actio mali non est voluntaria: ergo nulla actio est voluntaria: Maior constat libro septimo Ethicorum, minor probatur in textu huius cap. vbi probat philosophus omnes actiones improborum esse involuntarias. Ratio est quia per ignorantiam fiunt. Verba textus hæc sunt: Quod fit imprudentiâ non est omnino voluntariũ, & paulo pòst, ignorant quidem improbi omnes, quæ facienda sunt, quæ fugienda.

Resp.

Resp.

Omnes actiones virtutum ac vitiorum sunt quidē voluntariæ, maximè autem vitiorum, in quæ facilè naturæ veneno infecti, dilabimur. Ad rationem verò respondeo: duplicem esse ignorantiam, vnam puræ negationis, alteram malæ dispositionis: Illa non est voluntaria, quâ nesciens omnino ruit in malum. hac verò est voluntaria, quia actioni malæ præbet assensū: cū dicit ergo philosophus quòd ignorent improbi, intelligit crassam illam ignorantiam malæ dispositionis, quá fascinati homines, contumaciter volunt in tenebris ignorantiæ volutare.

Distinctio & argumenta de 2 & 3. quæstione.

Malum est duplex.
- *Culpæ, ad quod nemo impelli debet vel ob metum maioris mali, vel ob spem maioris boni.*
  - *Ne fiat scandalum alteri.*
  - *Ne fiat periculū sibi.*
  - *Ne fiat dānū civitati: qui enim malū perpetrat, leges violat, & civitati dānū infert, vt est 5 lib. Ethic. cap. 4.*
- *Pœnæ & damni, ad quòd & malus per legem, & iustus per vim & tyrannidem impelli potest, & aliquando debet.*

Philosophus in 3. de anima dicit quod volūtas sit movens & motum.

Opp.

Omnia in quibus non est voluntas, non sunt voluntaria, sed in actionibus metu factis non est volūtas: er-

go

go actiones metu factæ non sunt voluntariæ: minor probatur, quia operatio quæ fit ex metu, contra voluntatem fieri dicitur: remoto enim metu non fieret.

Resp.

Consideratur actio vel respectu
- *Externi principij impellentis, ut putà tempestatis, & sic ex parte violenta est.*
- *Interni principij, nempe voluntatis & mentis, quæ omnem affectum regerēt & sic voluntaria dicitur.*

Opp.

Iuvenis concupiscentia incensus id agit sæpe quod aliàs immunis à passione non omnino ageret, ergo actio in ipso ardore passionis edita non videtur esse voluntaria.

Resp.

Stultè Alcmaeon in cæde materna affectum, ridiculè Æschilus in secretis detegendis suam ignorātiā, ineptè hodie multi Deum & fortunam accusant, cum malè egerint: affectus enim, ignorantia, & fortuna actiones nostras non reddunt involuntarias, imo magis voluntarias efficiunt, quippe hisce stimulis incitata voluntas pessimum istis malis præbet assensum, quod est proprium opus voluntatis: quare etsi rediens ad se homo dolore & pœnitentià concutiatur, quod talia commiserit: in committendo tamen libertatem, vel potius licentiam voluntatis impiè exercuit.

Affectus ignorantia, fortuna, nō reddūt actiones involuntarias.

Opp.

Nullum malum spe aut metu fieri potest à voluntate, ergo malè statuitur quæstio. Antecedens ꝓbatur, quia Deus seu prima causa est forma movens & actus voluntatis,

Metaph. II.

voluntatis, à quo nihil mali fluit.

Resp.

Quando ad vnum effectũ duæ causæ necessariò cõcurrunt, potest esse defectio in actu ex parte vnius, & non ex parte alterius: hoc ergo posito, quòd ad velle cõcurrant Deus & voluntas, potest tamen esse defectus ex parte volũtatis, interim vt nulla sit causa mali ex parte divini numinis. Divina enim voluntas sẽper influens bonum, nulla tenetur lege voluntatẽ ad bonũ impellere: si ergo à recto declinet voluntas, a se non à Deo fluit defectus.

Deus sẽper vult bonũ.

Opp.

Violentum & voluntarium in actionibus non sunt opposita, ergo malè diuiditur actio in violentam, volũtariam & mixtam. Antecedens patet, quia eiaculatio lapidis sursum est & violenta & voluntaria, sic saltatio.

Resp.

Lapidis eiaculatio & violenta est & voluntaria.

Eiaculatio lapidis est volunta & violentaria, sed diverso respectu: nam respectu lapidis est violenta, respectu hominis est voluntaria. De saltatione dico, nõ esse contra naturam, quia ab intrinseco principio proficiscitur.

Distinctio & argumenta de 4. quæstione circa ignorantiam.

Ignorantia est aut

- *Nativa in infantibus & servis à naturâ, quæ quodammodo excusat peccatum, quia non est voluntaria.*
- *Invita in bene valentibus, sed non valentibus scire & operari bonum vt si quis vinculis apud Turcam detentus fidem reli-*

religionemq; optaret intelligere, tyrannide tamen oppressus non potest, & talis ignorantia excusat errorem.

Crassa seu supina ex adverso in bene potẽtibus, sed non volentibus scire & operari bonum, & ista ignorantia longè abest ab excusando peccato, nam ipsa est peccatum.

Crassa ignorantia aggravat peccatum quia fit
- Ex socordia, vt in otiosis.
- Ex philautia, vt in superbis.
- Ex malitia, vt in desperatis, quorum vox est, scientiam tuarũ viarum nolumus.

Opp.

Est aliqua ignorantia merè privativa, ergo illa triplex distinctio ignorantiæ non est sufficiens.

Resp.

Respondendum est privativam ignorantiam aut non omnino ad institutũ pertinere, aut quod magis placet, sub invitâ ignorantiâ analogicè comprehendi. Ignorantia privativa.

Opp.

Natura est mater benigna omnibus, quã si sequamur nunquã à vero aberrabimus, teste Cicerone: ergo non est nativa ignorantia.

Resp.

Natura servum & ignorantiam parit, & tamen est mater omnibus. Nã vtile est servo inservire, vtile est multis res altas ignorare: aliter civitas quæ est naturæ filia florere & conservari non potest. Verum tamen est quod dicit orator non errare nos, si sequamur naturã: non errat sapiens, non errat servus, si natura vterque in suis Natura mater benigna etiã servis.

 in suis

in suis dotibus obsequatur.

Vtrum belluæ & pueri agant sponte?

Voluntariũ duplex.	*Voluntarium sumitur bifariã, aut pro*	*Actione fluente à principio activo cum cognitione finis perfecta: & sic belluæ & pueri non agunt sponte.* *Actione fluente à principio activo cum cognitione finis imperfecta: & sic in textu belluæ & pueri voluntariè agere dicuntur.*

An potiùs sit moriendum quàm turpe committendum?

Moriẽdum potiùs quã vt turpe cõmittamus.	*Est potius moriendũ, quia*	*Turpe infamiam post mortem parit: melius est ergo mori pro virtute quã vivere cum ignominia.* *Turpe miserum facit: melius est ergo mori cum dignitate quàm vivere in servitute peccati: peccatum enim (vt ait philosophus) est quædam mors & corruptio animi.* *Turpe Deum infensum reddit, quia est summum, simplex & incommutabile bonum.*

An omne violentum sit involuntarium?

Violentum duplex.	*Violentum capitur duobus modis, vel vt*	*Opponitur naturali, & sic est tam in rebus inanimatis quàm animatis.* *Opponitur voluntario, & sic est solũ in habentibus propositũ: hoc autẽ modo acceptum est semper involuntarium.*

An aliquis actus voluntatis sit involuntarius?

Prima-

Duplex actus voluntatis,
- *Primarius, qui proximè essentiam voluntatis sequitur, vt velle, nolle: & hic non cogitur.*
- *Minus primarius, qui aliâ potentiâ mediante nascitur, vt loqui & ambulare: & hic aliquando est involuntarius & invitâ Minervâ (vt aiunt) editus.*

An omnis actio sit invita quam ignorantia efficit?

Non est, nisi per ignorantiam nativam & invitam fiat, quippe per ignorantiam crassam facta est quidem magis voluntaria. Ignorātiæ actio invita quid.

An actio mixta magis vim quàm voluntatem sequitur?

Magis volūtatē sequitur, quia est
- *Internum eiusdem principium.*
- *Agens liberum & à nulla omnino necessitate coactum.*

Actio mixta magis sequitur voluntatem quam vim.

An concupiscentia sit voluntaria?

Est, propter
- *Consensum voluntatis, cum affectu movetur.*
- *Appetitum delectationis, cum voluptate vincitur.*

Concupiscentia est volūtaria.

Cap. II.

Quid electio? & an sit voluntas, ira, cupiditas, vel opinio?

An omne voluntarium sit eligendum?

CVm electio sit omnium humanarum actionū trutina, qua in omni passu vestigioq;

vitæ tanquam normâ vtimur, cum ſine electione palea pro grano, ſcoria pro auro, vmbra pro luce, hoc eſt malum pro bono ſumitur, placuit philoſopho electionis tractatum diſtinctioni actionis annectere: mores enim (vt eſt in fronte huius cap.) magis electione quàm actione diſtinguuntur. Eſt enim electio actio mẽtis libera & ſoluta, qua meliùs in bonis aſſumitur, & peius in malis dubiiſq; evitatur, vel (ſi magis placet) electio eſt medii quod videtur melius ad finem aſſequendum per deliberationem antegreſſam approbatio: quę etſi tota ſit voluntaria, voluntarium tamen quod eſt latiùs patet quàm electio. Pueri enim & belluę quodãmodo volũtatis, nõ tamen electionis participes habentur. His poſitis quæritur, an electio ſit voluntas, ira, cupiditas vel opinio? Voluntas inprimis eſſe negatur, quia voluntas eſt finis, electio eſt mediorum ad finẽ: voluntas eſt ſæpe eorum quæ fieri non poſſunt, electio eſt eorum ſolùm quæ ſunt in noſtra poteſtate: voluntas deniq; eſt potentia, electio verò eſt quidam actus ipſius voluntatis. Negatur etiam eſſe aut ira, aut cupiditas, quia iſtis affectibus ſæpe exęſtuant belluæ quę electione & cõſilio non gubernantur: præterea cum nihil ſit electioni infeſtius quàm cupiditas, nihil conſilio magis repugnans quàm ira & temeritas, abſurdum eſſet electionẽ aut iram, aut cupiditatẽ appellare. Poſtremò quòd non ſit opinio, triplici ratione ex textu probatur: quippe opinio eſt entis & non entis, at electio eſt eorum ſolũ quæ ſunt:

Electio quid.

Voluntarium latiùs patet quã electio.

Electio nõ eſt volũtas.

Electio nõ eſt opinio.

ſunt:iterum,opinio eſt vera vel falſa, at electio bona vel mala: opinio deniq; cum quadã formidine, electio vero cum quadam certitudine & cognitione copulatur. Nam ea eligimus quæ ſcimus optima,ea vero opinamur quibus non ſine metu aſſentimur. Si quis vrgeat minùs cõſultò moveri hoc modo quæſtionem, An electio ſit voluntas,an ſit ira,cupiditas,vel opinio, cum nemo ſit tam imprudens qui eſſe fateatur? reſpondeo cum Borræo, non vocem ſed ſenſum audiendum eſſe,qui eſt an electio ſit in omnib. quæ voluntate, quæ ira, quæ cupiditate, vel opinione geruntur: hoc planè inſinuat philoſophus in calce capitis, vbi omne voluntarium non eſſe eligendum concludit, niſi cum antegreſſa eſt deliberatio.

Electio eſt vel
- Divina,per quam ante mundi fundamẽta in dei filios adoptamur.
- Humana, quę eſt duplex,
  - Inchoata ex inſtinctu naturæ, & ſic electio in belluis & pueris eſſe dicitur.
  - Perfecta ad quã requiruntur
    - Intellectus, vt principium.
    - Voluntas, vt ſubiectum.
    - Recta ratio, vt medium.
    - Finis actionis, vt ſolidum animi non fortunæ bonum.

Opp.

Deliberatio ordine naturæ præcedit electionẽ: pri-

mùm enim deliberatur, tum eligitur: ergo tractatus deliberationis tractatum electionis præcederet.

Resp.

Electio disciplinæ ordine prior est deliberatione.

Quamvis ordine naturæ præcederet, ordine tamē disciplinæ sequitur: hinc enim fit quòd finis ante alias causas sæpe tractetur, vt in primo Eth. patet. Nam ex fine & effectu omnis nostra sciētia nascitur. Cum ergo electio sit finis deliberationis, primùm in intentione doctrinæ proponitur, quamvis ordine et actione naturæ sequatur.

Opp.

Electio non solùm mediorum sed etiam finis approbatio est: ergo malè ad media solùm astringitur. Antecedēs probatur authoritate philosophi lib. 1 cap. 7. vbi docet alios fines propter aliud, alios propter se expeti, quod fieri non potest, si finis sub electione non caderet. Nam sine electione meliorem finem non distinguimus.

Resp.

Electio bifariā sumpta.

Electio capitur duobus modis.
- *Communiter pro quolibet actu voluntatis, & sic illic intelligitur.*
- *Strictè pro actu voluntatis tendentis per certiora media ad finem, & sic propriè hoc loco sumitur.*

Opp.

Id eligimus quod scimus esse optimum: sed scimus finem esse optimum, ergo eligimus finem. Maior est Arist. in hoc cap.

Resp.

Eligimus optima, quomodo intelligendum.

Intelligitur philosophus de medio non de fine, nisi finem medium velis intelligere, quem finem electio vt medium ad vlteriorem assequendum intuetur.

Opp.

Opp.

Concupiſcentia hoc loco negatur eſſe voluntaria: ergo incenſus concupiſcentiâ non peccat: nam omne peccatum eſt voluntarium.

Reſp.

Non peccat ex parte affectus qui eſt naturalis, ſed reſpectu conſenſus qui eſt voluntarius.

Opp.

Incontinentes & impotentes cupiditate non voluntate, libidine non electione in textu agere dicuntur: ergo omnes actiones virtutum & vitiorum non ſunt voluntariæ & electivæ, nam incontinentia eſt vitium vt probatur 7. Ethico.

Reſp.

Si voluntas & electio ſtrictè ſumantur vtriuſq; obiectum eſt bonum, & ſic neq; electione neq; voluntate regũtur incõtinentes: ſi vero fusè et cõmuniter accipiantur, ſic bonũ et malũ vtriq; obiiciuntur, et hoc modo tã ſecundũ voluntatẽ quàm electionẽ intẽperantes agere dicuntur. Nã vt voluntas in bonã & malã, ita electio in ſanam & corruptam dividitur: ſana mente et conſilio boni quæ ſunt bona eligunt, depravata mẽte ac iudicio mali malis ineſcantur. Electio Sana. Corrupta.

Opp.

Nulla eſt affinitas, nulla ſimilitudo inter electionẽ et illa quatuor, à quibus in hoc capite diſtinguitur: ergo fruſtra inſtituitur cõtroverſia. Antecedẽs patet ſi ſingula definias: eſt enim volũtas libera potentia animæ, eſt ira motus animi ad vindictam, eſt concupiſcentia veluti tæda ac fomes animi ad peccatũ, eſt opinio vaga animi de rebus imaginatio per ancipitem aſſenſum,

est denique electio mediorum optimorum ad finem assequendum approbatio.

Resp.

Conceditur consequens & consequentia. Nam hoc contendit philosophus, ista inter se non omnino confundi: distinguit tamen quia fuerunt philosophi qui confundi existimârunt.

Cap. III.

An omnia cadant in deliberationem?

Deliberatio comes electionis.

COmes electionis est diligens & matura in rebus discutiendis deliberatio, cuius fructus sunt recta civitatis gubernatio, optima mediorum electio, suppressio vitiorum, virtutum commendatio, fortunæ deniq; omnisq; temeritatis ab arce animi exilium & exterminatio: fortuna cæca est rerum humanarũ domina, at certa est in consilio humanarum actionum anchora. Furit Alexander cum affectum, & floret Alexander cum consilium sequitur: furore percitus Clitum occîdit, at consilio munitus Rempublicã sapienter gessit. Tragœdias temeritatis quis non videt? Asylum ergo cõsultationis quis cõtemnit? sed philosophũ non ago. Quæritur hoc loco, An omnia in deliberationem cadant? negat philosophus quia neq; stulta, neq; certa, neque ęterna, neq; naturæ & fortunæ eventa omnino ad consultationem referuntur. De iis ergo solum consilium capimus quæ penes nos sunt, adeoq; in nostra potestate sita, quæq; geri & admini-

In deliberationem quæ res cadant, quæ non cadãt.

administrari à nobis debent, & sanè nō hęc omnia, sed ea solum quæ & percipi ab intellectu, & fieri à ratione possunt, quęq; adeo sunt dubia & incerta, vt non ad sensum pateant omnibus, sed aliquando sapientibus ancipitem dubitationem adferant. Est ergo deliberatio (si velis definire) nihil aliud quàm diligens ac prudens meditatio de rebus futuris, dubiis, & contingentibus, in nostra potestate positis, quâ meliora media eligantur ad optatum finem assequendum. Aliter sic: Deliberatio est intenta animi meditatio de rebus futuris in nostra potestate positis quæ medium optimum voluntati ac electioni obiicit. Nā vt per electionem assumitur, ita per deliberationem discutitur & demonstratur actionis medium. Hinc nascitur inter vtrumque quædam distinctio, quia electio est actus voluntatis, deliberatio vero mentis, electio certa, consultatio dubia, electio consilium sequitur, consultatio electioni præmittitur: primùm enim consilio, maturè tum opus est facto: quippe dico deliberādū esse diu quod est faciēdū semel. Nam aliter sero sequetur vox illa pœnitentis, Tædet. Ancillātur deliberationi virtutes istæ, prudentia, solertia, providentia: prudentia vt omnem stultitiam, solertia vt omnem obtusitatem, providentia vt omnem temeritatem & affectum in deliberando fugiamus. Non enim stulti sed prudentes, non tardi sed sagaces non improvidi cōsulares, ac vigilantes bellè consilium capere dicūtur: hinc homo qui rectè con-

Deliberatio quid.

Deliberatio & electio quomodo differant.

ſulit, principium & norma ſuarum actionũ definitur: Principiũ reſpectu voluntatis, quæ cauſa agendi: Norma reſpectu rectæ rationis, quæ regula vivendi dicitur.

Deliberatio ſumitur aut
- Communiter pro omni diſpoſitione rerum futurarum, & ſic Aſtrologi dicuntur in ſuis divinationibus & præſagiis conſultare.
- Propriè pro ſagaci meditatione de rebus futuris in noſtra poteſtate ſitis, & ſic hoc loco definitur, vt ſupra.

In deliberatione duo ſpectantur:
- Subiectum, quod eſt
  - Intellectus, vt diſcutit.
  - Voluntas, vt actionem perficit.
- Obiectum, quod debet eſſe
  - 1. Bonum, hinc malum.
  - 2. Humanum, hinc divinum & æternum.
  - 3. Contingens, hinc neceſſarium.
  - 4. Voluntarium, hinc naturale & violentum.
  - 5. Dubium, hinc certum & cognitum.
  - 6. Magnũ ſeu vtile, hinc ſtultum & triviale.
  - 7. In poteſtate humana poſitum, hinc quicquid fieri non poteſt vt fatum.
  - 8. Futurum, hinc pręſens & præteritum.
  - 9. Relatum & ad nos & ad finem, hinc alienum omneq; fortuitum à deliberatione excluditur.

Opp.

Opp.

Deliberatio affectio est: ergo duo subiecta non habent, nempe intellectum & voluntatem.

Resp.

Vt electio est inchoativè in mente, perfectivè in volũtate, ita ex adverso deliberatio est inchoativè in voluntate, perfectivè in mente, et sic duo subiecta habere possunt. Electio est inchoative in mẽte, perfectivè in volũtate. Deliberatio cõtra, est inchoativè in voluntate, perfectivè in mente.

Opp.

Meditatio est immanens actio intellectus, sed deliberatio est transiens in rem obiectam de qua consulitur: ergo malè per meditationem definitur.

Resp.

Meditatio aut sumitur pro { *Reflexu animi in seipsum, & sic est divina quadam contemplatio.* / *Discursu intellectus de rebus, et sic politica, et transiens animæ operatio dicitur.* } Meditatio bifariam sumpta.

Opp.

Iurisprudentes de legibus condendis consultant, quæ non sunt in eorum potestate: ergo aliqua cadunt in deliberationem, quæ non sunt in nostra potestate posita. Antecedens patet, quia iurisperiti discutiunt inprimis quas leges, & quomodo conderent, & tum tandem, An illæ quas tulerint sint futuræ salutares. Minor constat, quia leges non sunt in potestate subditorum, sed in manu nutuq́ principum.

Resp.

Quãvis iurisperiti et subditi leges sub sua potestate nõ habent, in omni tamen bene instituta civitate sapientibus cõceditur de legibus sanciẽdis vltrò citróq; deliberare:

liberare: quare etsi leges ipsæ non sunt in eorũ potestate, leges tamen cõdere, & de legibus cõsultare in eorũ potestate esse non negatur.

Opp.

Mali & perniciosi aliquando deliberãt quibus medijs potiantur votis, vt Catilina olim cõspirãs in rẽpublicam suam fecit: ergo non sẽper requiritur vt obiectũ deliberationis sit bonum.

Resp.

Mali non consultant sed conspirant.

Vt morbus corporis firmam constitutionẽ tollit, ita perditorũ conspiratio omnẽ deliberationis vim & splẽdorẽ extinguit. Catilina enim non consultâsse sed conspirâsse dicitur: est ergo malorum inquisitio potiùs temeritas quàm deliberatio appellanda.

Opp.

Domus est finis ædificationis, & tamẽ de domo cõsultamus an sit futura salutaris vel pestifera. pulchra vel deformis, amœna vel infortunata: ergo non solùm de medijs est deliberatio.

Resp.

Consultamus de domo vt de medio ad alium finem.

De domo non cõsultatur vt est finis, sed vt ad vlteriorem finem puta sanitatem aut conservationem hominum refertur.

An omne eligibile sub consultationem cadat?

Opp.

Electio & consultatio non sunt eadem: ergo nec eligibile & cõsultabile. Antecedens probatur, quia electiũ est actus voluntatis, consultatio est actus intellectus. Argumentum tenet à coniugatis.

Resp.

Resp.

Quemadmodum non sequitur, albedo & dulcedo non sunt eadem, ergo album & dulce non sunt eadem: ita hæc ratio non cohæret, electio & consultatio non convertuntur, ergo id quod sub electionem cadit deliberationi non subiicitur. Si vrgeas argumentum tenere à coniugatis, coniugata esse negamus, nisi par sit illorum comparatio.

Argumentum à coniugatis quomodo teneat,

An omnis deliberatio sit resolutoria?

Duplex via deliberandi, vel per
- *Resolutionem, quæ est vel*
  - *Propria, ab effectis ad causas germanas & primas rerum, & sic rarò.*
  - *Impropria, ab effectis ad causas communes, & sic hoc loco capitur.*
- *Compositionem, quæ est quoque duplex,*
  - *Propria, à veris causis ad effecta, vt in physicis et mathematicis est demonstratio.*
  - *Impropria, à communibus causis ad effecta, vt in dialecticis, & talis via potiùs inquisitio quàm deliberatio dicitur.*

Cap. IIII.

An verum bonum sit obiectum voluntatis?

LAnguida & inanis esset de electione & cõsultatione tota præcedens disputatio, si obiectũ voluntatis (in quo precipue versatur) maneret

neret incognitum & indiscussū. Nam vt incassū ædificare navem conatur is qui materiam non habet, ita ineptè eligere & consultare videtur qui vtriusq; modum ad medium non intelligit. Quare proximè & opportunè hîc quæritur, An obiectum voluntatis (quod distinguit electio, quod discutit consultatio) sit bonum solidū vel fucatum? Non est negandum quin anguis sub herba, scorpio sub lapide aliquando latitet, meretricia fronte sæpe decipiuntur homines: nam Hyenæ vocem humanā habent, Syrenes frontem, at illæ dente conterunt, hæ gula consumūt omnia. Quorsum hæc? vt intelligamus nō aliter voluntatem circa bonum specie virtutis, quàm mentem circa verum specie veritatis falli posse atq; vacillare. Nam quemadmodum sanis probeq; affectis salutaria videntur ea quę revera sunt huiusmodi, at ægrotis omnia contraria: ita volūtati bene constitutæ verissima bona, depravatæ verò pessima optimorū facie obiiciuntur. Quare ne in progressu studioque virtutis turpiter erremus, triplicem hîc de obiecto voluntatis opinionem retexit philosophus: prima est Pythagoreorum, qui solum apparens bonum voluntati (dum est in hoc corpore) obiici & apparere voluerunt: secunda est Stoicorum, qui solū perfectum bonum eius obiectum esse ex adverso statuerunt: tertia est Peripateticorum, qui vtrūq; complexi sunt, id est, tam bonum quàm malum. Nam si essentiam voluntatis quæ est simplex & divina, bonum perfectum: si existenti-

Voluntatis obiectum quodnam sit.

De obiecto voluntatis tres opiniones. 1. Pythagoreorum. 2. Stoicorū. 3. Peripateticorum, quæ vera esse probatur.

ſtentiam quæ eſt ſæpe corrupta & depravata, bonum apparens obiectum eſſe omnes claſsici defendunt interpretes: concludo igitur, vt intellectus eſt quaſi raſa tabula in quã recipi poteſt omnis naturæ forma, ita voluntas eſt quaſi liquefacta cera in quam imprimi poſſunt omnia quæ ſunt aut apparent bona: in ea enim ſparguntur ſemina virtutum ac vitiorum, quæ admotis facibus induſtriæ veluti radiis ſolaribus evocata, aut in fructum bonis aut in perniciem malis eminent & excreſcunt.

Voluntas eſt duplex,
- Naturalis, quæ eſt vis animæ ratiocinatricis, qua propter ſemina virtutum & vitiorum in ſe poſita, homo bonum ſolidum aut apparens liberè appetere poteſt.
- Moralis, quę eſt vel
  - Rationi ſubiecta, cuius obiectum eſt verum bonum, ad quod ſecundùm ſimplicem eſſentiam fertur.
  - Affectibus obruta, cuius obiectum apparens & fucatũ bonum appellatur.

Opp.

Eodem modo poteſt voluntas aliquid appetere, quo intellectus idipſum volũtati obiicit: ſed intellectus ſæpe aliquid obiicit voluntati ſub ratione mali: ergo volũtas poteſt idipſũ appetere ſub ratione mali. Maior eſt firma, quia primùm omnia intellectui, tum voluntati obiiciũtur: minor probatur 3. de Anima, vbi probat philoſophus quòd intellectus rẽ ſæpe vt eſt percipiat: quibus con-

concessis sequitur quòd voluntas aliud vt simpliciter malũ appetat, quia intellectus idẽ vt simpliciter malum antea obiecerit.

Resp

Hoc argumentũ Ockamo suasit, vt existimaret ens omne perceptibile esse obiectum propriũ volũtatis, vnde infert voluntatẽ esse tam potentẽ vt vi sua bonum sub ratione boni, malũ quoq; sub ratione mali, vtrũq; sub ratione entis possit appetere. Caterùm cũ volũtas sit definita ac distincta potẽtia animi, idq; per se necesse est vt obiectum firmũ non commune, distinctum nõ cõfusum per se & vi suâ habeat: quare respõdeo quãvis intellectus offerat volũtati aliquid sub ratione mali, quod antè rectè discusserit, voluntas tamẽ affectibus mancipata idipsum sitit & appetit sub ratione boni.

Voludtas appetit malum sub ratione boni.

Opp.

Omne peccatum ex certa malitia perpetratum cognoscitur esse malũ sub ratione mali, sed voluptas aliquando fertur ad peccandũ ex certa malitia: ergo voluntas fertur ad malũ cognitũ sub ratione mali. Maior constat 7. Ethi. vbi scientem incontinẽtẽq; vivere posse Arist. probat: minor probatur per infinita exẽpla multorum, qui Deum agnoscentes esse summũ bonũ, vt summũ malũ tamẽ execrãtur.

Resp.

Malitia aliquando & voluntatẽ & intellectũ inficit.

Ad maiorem respondeo, malitiam esse venenũ animi, quod ita aliquando tam intellectũ quàm voluntatẽ inficit, vt neq; ille recte concipere, nec hac rectè appetere quidem possit: quare etsi committitur peccatum sæpe ex certa malitia, malitiosus tamẽ hoc ipsum committere bonum esse arbitratur, nõ ergo sub ratione mali,

mali, sed sub ratione & specie boni committit.

Opp.

Semina & potentiæ æqualiter in nobis sunt tam virtutum quàm vitiorum: ergo non magis bona quàm mala obyciuntur volũtati. Antecedens est in 7. cap. li. 2. Eth. Argumentum sequitur à comparatione parium.

Resp.

Voluntas consideratur vel naturaliter, & sic æqualem potentiam habet tam ad bonum quàm ad malum: vel moraliter, & sic non habet; in illa enim moraliter accepta ponderãda sunt duo: conservatio, & sic magis ad bonum; corruptio seu defectio, & sic magis ad malũ flectitur.

Opp.

Superius demonstratum est voluntatis obiectum esse perfectum bonum, si in simplici essentia consideretur: ergo malè hoc loco respondetur, quòd tam bonum quàm malum sit æqualiter obiectum si naturaliter consideretur.

Resp.

Duplex essẽtia est voluntatis, vel

- *Absoluta, simplex, & divina, atq; sic bonum perfectum vt obiectum proprium appetit.*
- *Respectiva, composita, vel humana, atque sic æqualiter ad vtrumque movetur: nunc enim rectam rationem intellectus, nunc perturbationem appetitus sequitur.*

CAP. V.

An voluntas sit libera?

VOluntatem neque aquilam quæ apertis oculis solem intuetur, neque lapidem qui semper à sublimi ad imū rapitur definire audeo. Non aquilam quia semper in altum non volat, non lapidem quia semper ad centrum non decumbit: aliquando enim excelsum & divinum, nonnunquam mortale & caducū cogitat. Quid ergo? an ita voluntatis alas devinctas esse putemus, vt nunquam à terra ad cœlum, à tenebris ad lucem, à carcere ad libertatem evolet & cōtendat? an ita malorum fluctibus obrutā, ita affectuū vinculis oppressam, vt neutiquam libera & soluta videatur? Mortua nō est, & tamen nō vivit: cæca non est, & tamen non videt: vt enim semen in terra satum extinctum non est, & tamen nō viget sine sole: vt oculos in tenebris cæcus nō est, & tamen nō videt sine luce: ita volūtas in homine mortua & cæca non est, & tamen nec vivit nec videt sine motu ac influentia primi motoris. Est ergo (vt hîc docet philosophus) quædam voluntatis in omni actione libertas: nam si sit liberum agēs ex placito, vt Deus, si sit agens ex necessitate, vt natura, necesse est vt sit aliquod medium agens idemq; liberum, vt voluntas: positis enim extremis in rerū natura, consequens est vt ponantur media. Præterea cum nemo invitus sit bonus, cū nemo nisi volens sit malus,

Voluntas nec videt nec vivit sine ope divina.

Lib. 1. de cœlo.

malus, videtur esse in voluntate quædam libera facultas, quâ vtens homo tam bonus quàm malus esse potest. Hinc voluntatem non aliter procreatricem & causam suarum actionũ, quàm patrem suorum liberũ in textu definit Aristoteles. Ad has rationes aliæ duæ adiiciuntur, vna à consuetudine legumlatorum, altera ab eventis rerum. Prima sic est, Frustra præmium bonis proponitur, iniustè pœna malis infligitur, si non sit libertas agendi bonum & fugiendi malum, at pręmium & pœna frustra in civitate non sunt, ergo est quædam libertas agendi bonum & fugiendi malum. Alter syllogismus sic se habet, Frustra sapientes nos hortantur ad bonum & dehortantur à malo, si non sit libertas voluntatis in vtroque: sed frustra sapientes hoc non faciunt, ergo est in nobis libertas animi ad vtrumq;. Valeant ergo Stoici qui omnẽ voluntatis actionem fatali necessitate evenire velint. Ferunt Historici olim Zenonis seruum cõmisisse rapinam, captus est, accusatus, miser convictus ad crucem ducitur: illic in maxima corona hominum, O perdite (inquit Zeno) quid te ad hoc malum impulit? O stulte philosophe (inquit seruus) quis me hoc fatũ docuit? obmutuit philosophus & evanuit. Vereor certè ne multi sint hodie Zenones qui suam ipsorum sceleratã vitam fato excusant: imò qui Deum, qui naturam, qui fatum, qui cæcam illam rerum humanarum dominam, causas peccandi in se esse opinãtur. Certè si sit in aliquo volũtatis libertas in

Fatalis Stoicorum necessitas.

hoc maximè cernitur quòd peccamus. Non est tamen fons vitæ author peccati, quia semper influens bonum nulla tenetur lege voluntatem ad bonum coercère. Hæc ex philosopho scripsimus, ita tamen vt sciamus veréq; confiteamur non esse volentis, neq; currentis, sed miserētis Dei. Non enim est hominis via eius, neq; viri est vt ambulet & dirigat gressus suos: quippe non sumus sufficientes cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est: vis igitur esse liber? agnosce te servum esse; laboranti enim gratia, perseveranti gloria datur: Si quid accurrat boni, statim amplectere; si verò quid mali, statim declina: hostis enim neminem vincit nisi volentem.

Autor philosophi autoritatem non præfert censuræ sacrarum literarum.

Hierem. 10. 2. Epist. ad Cor. cap. 3.

Libertas à philosopho probatur hisce rationibus, quia

- Electio & consultatio sunt voluntaria, quæ sunt comites actusq; voluntatis.
- Agere & non agere in nobis ponitur vt liberum & spontaneum.
- Voluntas est proximum suarum actionum principium.
- Aliter frustra præmium bonis, pœna malis in repub. proponeretur.
- Aliter otiosè monita & consilia ad virtutem amplectendam vitiumq; vitandum adhiberentur.

Opp.

Textus Aristotelis in hoc c. docet, nō magis nos posse à vitijs declinare cū velimus, quā ægrotātes valere cum placet: ergo libertas volūtatis ad bonū non videtur defendi ab Aristot. Simile argumentum colligi potest ex similitudine alterâ quæ adducitur de lapide proiecto,

proiecto, quem nemo potest cum velit apprehendere.

Resp.

Per ista similia Aristoteles summā difficultatē declinandi à malo insinuat, libertatem autem voluntatis non negat, neq; rem impossibilem esse concludit.

Opp.

Liberū est quod causa sui motus est: sed voluntas humana habet aliam causam sui motus, nempe Deum: ergo voluntas non est libera.

Resp.

Absolutam essentiam illic & infinitā libertatem intelligit philosophus, quæ est in solo Deo, & sic intelligenda est maior propositio. Libertas infinita.

Opp.

Instrumentū non est primaria causa actionis: sed voluntas est instrumētum primæ causæ, teste philosopho in 11. Metaphysicorū, & libro de causis: ergo voluntas non est primaria & libera causa suarum actionum.

Resp.

Non est instrumentū vt securis, sed instrumentū vt servus, qui proxima & immediata potest esse causa actionis. Voluntas instrumentum.

Opp.

Intellectus cogi potest: ergo volūtas cogi potest: & ex consequenti, non est libera. Antecedēs probatur, quia est aliquid simpliciter verū cui assentiri vi demōstrationis volens nolensq; cogitur; exempli causâ, mundū esse.

Resp.

Iudicium cui attribuitur libertas, est iudiciū electionis

uis in voluntate, non cognitionis in intellectu, non est ergo par & æqualis vtriusque comparatio.

Opp.

Omne obiectũ perfectè motivũ suæ potẽtiæ, ex necessitate movet eandẽ, teste philosopho. 3. de anima: sed bonũ est perfectè motivũ volũtatis cũ apprehẽditur: ergo bonũ vt Deus & beatitudo de necessitate movet volũtatẽ: et ex cõsequẽti videtur cogi et nõ esse libera.

Resp.

Negatur ratio, quippe in hoc maximè cernitur libertas: nã quamvis efficacissimè moveat voluntatem bonum, non tamen est coactio: nam inclinationem ad cõtrarium tum habet voluntas cum movetur.

Opp.

Bonum in rebus consistens (vt amor) magis movet quàm verũ in ratione consistẽs (vt sciẽtia amoris) ergo si verũ ex necessitate cogat intellectũ, nedũ quod bonũ est coget voluntatẽ. Præterea quod naturaliter fit necessariò fit, sed intellectus naturaliter verum, voluntas naturaliter bonum expetit: ergo est quadã necessitas & non libertas in ipsa voluntate.

Resp.

Est duplex necessitas:
- *Coactionis seu consequentis vt ait Boëtius, & sic non movetur voluntas obiectivè vel naturaliter.*
- *Inclinationis seu consequentiæ, & sic movetur vtroque modo: est tamen in libertate situm agere vel non agere, obiectum enim inclinat voluntatem necessariò, at necessitatem absolutam agẽdi, voluntati non imponit.*

Opp.

Opp.

Quod per se in est, de necessitate inest: sed velle bonũ per se inest voluntati: ergo de necessitate velle bonũ cogitur voluntas, & proinde in ea non est libertas.

Resp.

Velle bonum naturaliter voluntati convenit. Nam aliter malum appetere diceretur, hoc ipsũ tamen velle non ex necessitate coactionis sed inclinationis cõvenit. Alij respondent velle pro prima potentia acceptum, convenire necessariò voluntati, quia est ex essẽtia eiusdem: Pro actu verò sumptum non convenire, quia est externa affectio.

An voluntas & intellectus sint eadem potentia animæ?

Opp.

Videntur esse, quia idem numero potest esse & bonũ & verum, quod est obiectum vtriusq; vt Deus: & quia voluntas & intellectus vnum animum numero constituunt.

Resp.

Voluntas non est eadem potentia cum intellectu

- *Quia non est idem vtriusq; obiectũ, licet sit idem tam veri quàm boni principium vt Deus.*
- *Quia non est eadem agendi ratio in vtroq;.*
- *Quia voluntas in rebus, intellectus in ratione rerum versatur.*

An voluntas sit nobilior & excellentior potentia ipso intellectu?

Opp.

Videtur intellectus esse nobilior potentia,

- *Quia est simplicior, versatur enim in abstractis, at voluntas in rebus ponitur.*
- *Quia eius actus est nobilior, nempe divina contemplatio.*
- *Quia ut prior regit voluntatem, obijcit enim & præscribit voluntati quid sit faciendum quid fugiendum.*

Resp.

Voluntas quomodo intellectu præstantior.

Voluntas comparari potest duob. modis,

- *Ad res humanas viribus animi perscrutandas, & sic est inferior intellectu.*
- *Ad res divinas appetendas, quæ sunt ipsâ animâ excellentiores, & sic voluntas est eminentior: præstabilius enim est Deum velle & amare quàm cognoscere.*

An voluntas intellectum & alias potentias animæ moveat?

Opp.

Videtur quòd intellectus potius moveat voluntatem,

- *Quia est prior ipsa voluntate, nihil enim amatur nisi cognitum.*
- *Quia est potentia activa, voluntas autem est passiva.*
- *Quia eius est imperare, ut habetur 7. Ethic. cap. ultimo.*

Resp.

Voluntas quomodo moveat intellectum.

Voluntas consideratur vel quoad

- *Intentionem, & sic movetur ab intellectu.*
- *Actionem & executionem rerum, & sic movet flectitq́ intellectum.*

An intentio boni & mali sit actus voluntatis.

In Intentione spectantur duo: { *Conceptio eiusdem, & sic est actus intellectus.* / *Relatio eiusdem ad finem & in ea commoratio, & sic est actus voluntatis.* } Intentio quomodo sit voluntatis actio.

Cap. VI.

An fortitudo rectè definiatur?
An mors bellica sit fortitudinis obiectum?
An timere debeat fortis?

QVoniam de virtute in genere egerit philosophus, consequens nunc est vt de eadem in specie agat: hoc est, vt ordine singulas virtutis species tractet & definiat. Incipit ergo à fortitudine omniũ virtutum maxima, quę est columna civitatis, quæ est lorica hominis, in qua belli fuga, in qua pacis palma cernitur. A fortitudine enim veluti à primo officiorum fonte omnia pietatis officia in parentes, in patriam, in Deum fluunt. Hanc definit Aristot, virtutem morum inter metum & audaciam positam, qua armatus homo libenter & intrepidè pericula mortis suscipit, eademque suscepta generosè perfert ęquitatis causa. Hęc in bello (vbi commune bonum & salus reipublicæ agitur) maximos triumphos quærit: hinc licèt in aliis iustis & honestis causis discrimina vitę & fortunarum non recuset fortis, præcipuè tamen ex ferro & flãma Martis honorẽ petit, vnde mors bellica

Virtutis species tractare aggreditur.

Fortitudo quid.

Fortitudinis obiectũ proprium mors bellica.

bellica quæ est omniũ maximè terribilis & formidolosa eiusdem proprium obiectum dicitur. Mortem enim bellicam fama, quæ est æternitatis lingua & tuba sequitur: quippe hoc genus mortis (vt ait Seneca) plus honoris quàm periculi, plus gloriæ quàm pœnæ & doloris habet.

Fortis aliqua timere debet.

Animadvertendum hîc est fortis animũ & pectus non ita in callum aut ferrum obduruisse, vt nullo timoris ictu concuti aut emolliri possit, imò permulta sunt quę fortis timere debet, vt infamia, cœli fulmina, naufragia, iniusta vincula, aliaq́ue his similia, in quibus viribus non datur locus: sunt enim quædã mala (vt ait philosophus in textu) quæ formidare oportet, qui enim timet ignominiam est probus & verecundus, qui non timet audax & impudens.

Honestatis causa pugnandum est forti.

Est ergo fortis vir animo plenus in aggrediendis & sustinendis periculis quæ subitò eminent, aut aliter contingunt inter tragœdias istius vitæ honestatis causâ.

Fortis Aemilius.

Talis fuit Aemilius qui captum suum patrem liberavit, hostem interfecit, statuam emeruit.

Fortis Leonides.

Talis fuit Leonides qui patriam (authore Iustino) contra infinitam multitudinem Persarũ defendit.

Fortis David.

Talis fuit David rex ille qui pro religione cultuq; divino monstrum illud blasphemiæ nẽpe Goliath animosè suppressit & obtruncavit.

Aiax & Catilina bellatores, non tamen fortes.

Hæc adduxi exempla vt non tam pugnã quàm causam fortem virum efficere & definire intelligas. Pugnavit enim Aiax sed furor, pugnavit Catilina sed ambitio impulit: vt ergo non pœna sed causa martyrem, ita non pugna sed cau-

Causa facit fortem.

ſa hominem fortem & animoſum facit.

Diſtinctio prima quæſtionis.

Fortitudo eſt, vel
- Naturalis, quæ in viribus & lacertis corporis conſiſtit, ſic leo non minùs quàm homo fortis dicitur.
- Civilis quæ ſumitur vel
  - Fusè, pro militari, ſervili, legali, de quibus poſteà.
  - Strictè, pro morali, quæ hîc definitur, vt ſuprà.
- Cœleſtis, quæ eſt intrepida & perpetua conſtantia animi divinitus armati, quâ ſemel prædituѕ homo nullam tyrannidem extimeſcit: ſic Moyſes contra Pharaonem, ſic Elias contra Achab, ſic Iohannes contra Herodem, animosè intonuerunt.

Diſtinctio ſecunda quæſtionis.

Obiectum fortitudinis eſt duplex,
- Commune vt omne formidoloſum quod vires humanas non ſuperat, vt mori cū Socrate, certare cum Hectore.
- Proprium vt mors bellica quæ ideò obiectum fortitudinis dicitur, quia eſt
  - Difficillima propter certamen.
  - Pulcherrima propter decorum,
  - Honeſtiſſima propter cauſam,
  - Celeberrima propter famam, quæ viros bellicoſos ſequitur.

Diſtinctio tertia quæſtionis.

- Naturalis, qui eſt aut
  - Cum ratione coniunctus, ſic filius partem:
  - Sine ratione, ſic puſillanimus omnem vmbram timet.

Timor

Timor est vel

- Legalis erga regẽ, quem revereri } oportet.
- Venerabilis erga Deum, quem adorare } oportet.
- Servilis in affectum animi, cui succumbere & prosterni fortem non decet. Patrem verò, regem, & Deum non timere, turpe & flagitiosum habetur: forti igitur timere licet, sed ea, quæ non timere est inhonestum.

Opp.

Omnis virtus mediũ esse debet inter duo vitia, sed fortitudo non est, ergo fortitudo rectè vt virtus nõ definitur. Minor probatur, quia audacia & timor qua sunt eiusdẽ extrema, sunt affectus animi non vitia.

Resp.

Timor & audacia & affectus sunt & vitia. Virtus etiã affectiß. immoderatis opponitur.

Timor et audacia considerantur bifariã: vel naturaliter vt constitutionẽ corporis sequuntur, & sic sunt affectus: vel moraliter ut cõsuetudine agendi acquirũtur, et sic habitus vitiosi dicuntur. Aliter respondendũ est secundùm Burleum, quòd virtus non solum vitiis, sed etiam immoderatis affectibus animi appetentis opponatur: requiritur ergo fortitudo vt habena & moderatrix istarum passionum, ne mens humana nimis tumida insolesceret, aut nimis abiecta timeret omnia.

Opp.

Fortitudo versatur circa difficilius (vt ait philosophus in textu:) sed est difficilius furentes animi passiones vincere, quàm aliquod discrimen in bello subire: ergo potiùs circa affectum animi supprimendũ quàm circa pericula mortis aggrediẽda versatur fortitudo.

Resp.

Resp.

Duplex est obiectũ fortitudinis: { *Internum, quod est perturbatio animi, quam vincere est actus fortitudinis, sed metaphoricus & communis.* *Externum, quod est mors bellica, de qua hoc loco disputatur.* }

Opp.

Omnis virtus versatur circa ea quæ sunt in nostra potestate: sed pericula mortis bellicæ non sunt in nostra potestate (cùm sint incerti bellorum exitus:) ergo aut fortitudo non est virtus, aut eius obiectũ non est mors mortisq; periculum.

Resp.

Etsi ab aliis in bello vulneremur, periculum tamẽ, adeoq; mors ipsa bellica in nostra potestate sita sunt: quippe penès nos est, an tale periculum velimus aggredi & subire. Pericula quomodo penès nos sint.

Opp.

Omnis habitus gignitur ex multis actionib circa propriã materiã: sed multæ non possunt esse actiones fortitudinis circa mortem: ergo fortitudo non est virtus.

Resp.

Minor non est vera: nam multæ & frequentes afflictiones (quas iustâ adhibitâ consideratione sustinemus,) pericula circa mortem dici ac definiri possunt: præterea sæpe contingit forti agere antequam ictus & vulneratus cadat.

Opp.

In textu philosophus hæc habet verba, Nec paupertas horribilis est aut pertimescenda, nec morbus, nec omnino quicquam præter culpam: ergo malè proponun-

tur

tur alia timenda forti præter culpam.

Resp.

Fortinihil præter scelus timendum, hoc est, fugiendum.

Præclara & aurea est illa sententia philosophi quod forti nihil timendum sit præter scelus. At attende, hoc ipsum non prohibet quo minùs patrē, regem, ac Deum aliaq́; permulta timeat. Nam hæc non timere scelus est. Interpretor ergo philosophum per timendum hoc loco fugiendum intelligere. Est ergo quasi diceret, nihil per se est timendum præter culpam, id est, nihil per se est fugiendū præter peccatum. Borreus hunc locum de malis & eventis fortunæ intelligit, quæ forti timenda non sunt, si suâ ipsius culpâ & errore non contigerint.

Opp.

Fidenti animo non debet esse fortis, cum virgis cæsum se ire videat: ergo cum moriendum est timere oportet. Antecedens est philosophi in textu. Argumētum tenet à minore ad maius.

Resp.

Fortis dolet, cum nō potest resistere.

Nec virgam nec mortē extimescit fortis, sed tum dolet cum non potest resistere, cumq́; diuturnior vita ac lucis usura non conceditur, ut prosit patriæ.

Opp.

Timendū id est forti omniq́; bono viro, quod fœlicitatem omneq́; bonum tollit, sed mors fœlicitatem omneq́; bonum tollit: ergo mors est timenda forti. Minor constat in textu vbi dicit philosophus mortē esse maximè horrendam et acerbam, adeoq́; rerum omnium extremum, vltra quod nullo in malo aut bono sunt mortui: si in nullo, tum fœlicitas omneq́; bonum cum vita clauditur & terminatur.

Resp.

Resp.

Duo hæc loca in hoc textu, nempe mortẽ esse maximè horribilem & acerbã, adeoq; post mortem in nullo aut bono aut malo remanere mortuos, permultos interpretes divexârunt. Sed vt Thomam in hac re audiamus utrumq; respectu naturæ intelligẽdũ esse cẽsemus Nam tenera est natura semper exhorrescens mortẽ, quippe quæ est suæ ipsius quædã dissolutio: pari modo ad alterum dicendũ est quòd in nullo aut malo aut bono sint mortui naturaliter, vi tamen mentis quæ est æterna, multa post mortẽ manẽt quæ sunt divinissima. Natura mortem exhorrescit

Cap. VII.

An fortis, audax, timidus, rectè definiantur? & an fortis sit ullo modo dicendus, qui sibi consciscit mortem?

FOrtitudo quæ maximè in animo & contẽptu rerum latentium cernitur, hæc habet propria, vt nemini vim & iniuriam inferat, & illatam ab aliis pro viribus depellat. Hinc fortis definitur, vir animo fidenti, qui rei honestę causâ prudenter, decorè, & opportunè, discrimina vitæ & fortunarum subit, quique (vt ait Orator) nec rebus adversis frangi, nec prosperis nimiùm æstuare solet. Huic opponitur audax & timidus, quorum illum temeritas, hunc abiectio & pusillanimitas sequitur. Audax enim quasi Baccho plenus, sine omni consilio, sine omni ingenio, furit & fremit, suæq; temeritatis poenam sæpis-

Fortis nemini iniuriã infert, & illatã ab aliis propellit.

Fortis quis sit dicendus.

Audax est temerarius

sæpissimè non sine sanguine persolvit. Istius proprium est ruere in hostem, viribus & lacertis nimiùm confidere, de vastitate corporis & innumeris suis victoriis frequenter & Thrasonicè gloriari. Sed audiat Poëtam,

Parva necat morsu spatiosum vipera taurum,
A cane non magno sæpe tenetur aper.

Hæc inconsiderata animi passio, & gladiatoria periculorũ susceptio plurimis hodie nocet, qui de lana caprina certantes à verbis ad verbera, à Baccho ad Martem non sine tragica & luctuosa scena rapiuntur: sed audaces iuvat fortuna, fateor, & stultis etiam favet fortuna: quare vt stultitia est fugienda, etsi aliquando sit fortunata, ita nimia hæc animi confidentia est abiicienda, etsi aliquando non sit luctuosa. Sed quemadmodũ audax more leonis in omnĩ suscipiẽdo periculo modum fortitudinis superat, ita timidus ac meticulosus homo longissimè à medio rationis deflectit. Est enim pavido fractoq; ingenio qui omnem flatum adversæ fortunæ timet: Nihil enim abiecti animi læsæq; conscientiæ vulnus vehementiùs arguit, quàm diebus ac noctibus metu percelli: hoc novit Dionysius, hoc novit Nero, pessimum fuisse custodem civitatis metum. Est enim metus (vt definit philosophus) passio animi fugientis omne terribile: vel si placet, est molesta & acerba expectatio imminentis mali, omnisq; doloris admodum impatiens, cuius comites duo sunt, diffidentia & desperatio. Hinc concludit Aristoteles non esse fortis

Audaces iuvat fortuna, & favet fatuis.

Timidus est pusillanimus.

Metus quid.

sed

sed desperantis violentas sibi manus iniicere. Brutus habebatur fortis, at desperavit: Cato dicebatur magnanimus, at desperavit: Antonius fuit bellicosus, at metu perculsus desperavit: pugiunculus Lucretiæ Lucretiam nec castam nec fortem fecit. Quid multis? consciscere sibi mortem est ipsam naturam confodere, est civitatem offendere, est leges violare, est ignominiam nominis posteritati relinquere, est Deum (qui vitam dedit) ad celerem vindictam excitare. Nō est ergo fortis, sed potiùs extremo metu & dolore laborantis seipsum occidere.

Fortis consideratur
- Naturaliter quoad vires corporis, & sic quo quis robustior aut valentior pugnâ eo fortior habetur in opinione multitudinis.
- Moraliter quoad virtutes animi, & sic is solùm fortis dicitur, qui ex præscripto rectæ rationis iustè, cautè, opportunè formidolosa perfert.

Audax est, vel
- Simplex & per se, qui sine omni circumstantiarum consideratione more ferarum irruit in periculum, quod sentiens tandem resilire & tergiversari conatur.
- Compositus, qui præter temeritatem adeundi pericula, homo imprudens, superbus, & gloriosus existit.

Timidus est aliquis, vel
- A natura, vt melancholicus.
- Ab vsu, vt mollis, qui refugiens omnem dolorem, nullum omnino audet subire periculum.

Nemo sibi mortē con-
- Contra naturam, quæ certam vitæ periodum vsumq; dedit, quæq; iubet omnia mala & omnem pœnam potiùs tolerare

 quàm

Fortis non est sibi mortē consciscere, sed desperātis.

Cōsciscens sibimortem quæ scelera admittat.

sciscere debet, quia est { quàm mortem, quæ est naturæ malum omnium infestissimum.
Contra leges civitatis, quę idipsum prohibent, quęq; sempiternam ignominiam sui ipsorum homicidis constituunt.
Contra rectam rationem, quæ iubet nos extremam desperationem fugere.
Contra maiestatẽ Dei, cuius auxilio desperando facinorosè diffidimus, nec nõ quãtum in nobis est detrectamus.

Opp.

Magnanimus definitionẽ fortis suscipit, ergo malè hîc definitur. Antecedẽs patet in 3. cap. 4. lib. Ethicorum, vbi nihil forti ascribit philosophus, quod magnanimo non ascribendum patet.

Resp.

Fortitudo capitur 4. modis, vel pro { *Robore corporis, & sic non est virtus morum sed natura.*
Firmitate & constantia animi in omni bono rationis habente difficultatem, & sic non est distincta virtus: quippe omnis virtus difficultatem in bono rationis habet. Affectus enim nos sæpe ad virtutem nitentes impediunt.
Pro magnitudine animi in periculosis, sive sit sive non sit repugnantia.
Habitu animi in formidolosis, in quibus est repugnãtia alterius, & sic est virtus distincta.

Opp.

Fugere licet forti aliquando, ergo malè definitur. Antecedẽs est philosophi, c. 9. l. 3. Argumentũ probatur

batur ratione, quia fugere non est aggredi pericula mortis sed evitare: sed aggredi pericula est munus et officium fortis, ut ex definitione patet.

Resp,

Vt expectare hostẽ & aggredi periculũ sunt actus primarij fortitudinis, ita aliquando hostẽ & periculũ fugere actus minùs primarius haberi debet, quippe aliquando recta ratio fugam præscribit, at in tali distractione resistere, non fortitudinis sed audaciæ & temeritatis habetur.

Fugam aliquando forti præscribit recta ratio.

Opp.

Audax perculsus tergiversatur omneq; periculũ fugit, ergo in eius definitione videtur esse contradictio. Antecedẽs est in textu huius cap. Argumẽtũ probatur, quia audere & timere contradictionem habẽt.

Resp.

In audace considerantur duo, { *Cæca temeritas, quæ rapit ad periculum.* *Naturæ infirmitas animo non respõdens, quæ pellit ad fugam.* }

Opp.

Natura Hannibali potestatem suæ vitæ frustra nõ dedit, ergo licet ei eandem potestatem in seipsum exercere, ut potiùs vitã adhuc liberã & beatã veneno clauderet, quàm in manus capitaliũ hostiũ miser incideret. Prætereà melius fuit Sampsoni seipsum occidere, quàm hostes Dei in Israël sustinere. Postremò Sardanapalum tyrãnũ fugiũt sacratæ virgines, à tergo hærent truculenti milites. Quid tandẽ? ventũ est ad mare, Christum devotè invocant, ecce miserandũ spectaculũ, cum vim hostiũ vitare non possunt, simul omnes

in fauces Neptuni irruunt. Has quidem beatus Augustinus è canone sanctarum virginum non audet expungere.

Resp.

Vitam natura dedit, vt eam cōseruemus.

Natura Hannibali potestatē suæ vitæ dedit ut conservaret nō vt perderet: natura enim neminē sui odium docuit. De Sampsone & virginibus, quia, vt testes sūt sacræ historiæ, seipsos occiderūt, respōdēt aliqui vnum vel alterum exemplum legē non facere: respondent alij illos fecisse ex instinctu & præcepto Dei, qui est author vitæ & mortis, cuius occulti iudicij in multis nō est quærēda ratio: quippe Deus est in quo nec est nec esse potest contradictio: si meā in hac re opinionem quæras, credo equidē potiùs Phalaridis taurū esse millies tolerandū, quàm semel desperantis manum in nosmetipsos esse exercendam.

Tolerādus est potiùs Phalaridis taurus, quā mors consciscenda.

Opp.

Consciscens sibi mortem iniuriam sibi non facit, teste philosopho lib. 5. cap. 9. ergo licet.

Resp.

Ratio non tenet, quia etsi in aliquo sensu iniuriā sibi non faciat, civitati tamen facit.

Opp.

Consciscere sibi mortē in multis non est peccatum: ergo illis licet. Antecedens probatur, quia peccatū non est in infantibus, in fatuis, & insanis, in quibus tā voluntatis quàm rationis vsus desideratur: at omne peccatū est solum in rationē habentibus, & in agentibus voluntariò, quales infantes, fatui, & insani non habētur.

Resp.

Resp.

Agnosco belluas nō peccare, quia in illis ratio et voluntas desunt; at quoniā in omni homine à natura hæc duo principia agendi insint, illum in tali facto ab omni suspicione sceleris non audeo liberare: si tamē ludibūbus infans cultro se foderit, si fatuus seipsū transfixerit, vt eos lex non accusat sceleris, ita quidē sui sāguinis non condemno. Cæterùm nec ætatulâ infantem, nec ignorantiâ idiotam, nec passione animi insanum penitus ab omni peccati labe excusari puto.

Cap VIII.

An species fortitudinis rectè enumerentur?
An ira sit stimulus fortitudinis?

HActenus de vera fortitudine disputatum est, nunc verbosior apud Arist. de falsa & adulterina sequitur disceptatio. Vt enim est hominis imago, quæ revera homo non est, & tamen homo dicitur: ita est quædam fortitudinis imitatio, quæ fortitudo non est, & tamen fortitudo nominatur. Ne ergo hæc simia specie quadam virtutis incautos falleret, eandē hoc loco non incōsultò depingit philosophus. Cæterùm quoniam ex hoc tractatu multum commodi lectoribus non emergit, singula quæ discutiuntur fusiùs, in vnum quasi manipulum contrahemus. Est ergo fucata & adulterina fortitudo ficta & emētita veræ fortitudinis imitatio: hæc à philosopho dividitur in quinq; species, quarū prima à spe honoris, secūda à metu ser- *Fortitudo ficta quid & quotuplex sit.*

 vitutis,

vitutis, tertia à motu & perturbatione animi, quarta ab vsu & experientia, postrema à casu & ignorantia pendet. Prima civilis seu Politica, secunda servilis seu coacta, tertia irascibilis seu violenta, quarta militaris seu exercitata, postrema casualis (vt aiunt) seu fortuita appellatur. In primo ordine fortissimi habentur, non qui habitu virtutis prȩstant, sed qui honoris prȩmio allecti, aut metu ignominiæ perculsi acerrimè digladiantur. Quales Homerus facit Diomedē & Hectorem, vt ait in textu Aristoteles: In secundo genere collocantur mancipia naturæ & servi, qui alterius minaci imperio ad bellum & certamen coguntur. De istis hoc modo apud Homerum Hector,

Fortes falsò qui dicantur.

Quem procul à pugna labentem fortè videbo,
Ille canum fiet, fiet quoq; vulturis esca.

In tertia classe ponūtur biliosi & bellicosi homines, qui veluti furiis exagitati rapiuntur ad prælium, de quibus dicitur,

Furor arma ministrat.

In quarta veluti specie constituuntur gregarii & experti milites, qui armati cū inermibus, qui exercitati cū imperitis pugnantes certā victoriā sibi pollicentur. In postrema acie disponuntur ignari & iactabundi, qui nescientes pericula belli ardentiùs eousq; pugnāt, donec tandē vulnerati in pedes coniiciuntur: isti fugâ elapsi mortē magis quā dedecus & ignominiā pertimescunt. Hæc omnia si cū vera animi magnitudine cōferas, nihil laudis, nihil splendoris habent: quippe verè

Verè fortes qui sint.

verè forte, virtute nõ affectu, conſilio nõ temeritate, cõſtantia animi nõ levitate gerunt & patiuntur omnia. At qui gloria, qui metu, qui furore animi, qui militari ſcientia, qui caſu & fortuna freti cũ quovis pugnant, nõ aliter pleriũq; agunt quã furẽtes, belluæ, adulteri & ebrioſi, qui quodam impetu irę, cupiditatis, vini, aſpera & terribilia ſæpe aggrediuntur furentiùs. Nõ eſt tamẽ negandũ, quin ira ſit quidã aculeus ac ſtimulus veræ fortitudinis, quippe naturam veluti conſopitã excitat, animũ ad iuſtã vindictã cõmovet, vires & arma pugnantibus ſubminiſtrat: quæ tria ſecundùm interpretes ad veram fortitudinem requiruntur.

Ira cos eſt veræ fortitudinis.

Fortitudo eſt duplex,
- Vera & politica, de qua ſuperiùs ſatis eſt diſputatum.
- Falſa & analogica, quæ eſt aut
  - Civilis quando pugnatur, vel
    - Spe honoris,
    - Metu dedecoris.
  - Servilis, quando pugnatur, vel
    - Spe lucri,
    - Timore ſervitutis.
  - Naturalis, quando pugnatur, vel
    - Impetu naturæ, vt in belluis,
    - Impetu iracundiæ, vt in bilioſis hominib.
  - Militaris, quando pugnatur, vel cum
    - Nimiâ confidẽtia victoriæ.
    - Stulta experiẽtia militaris ſcientiæ.
  - Cauſalis, quando pugnatur vel
    - Repẽtino motu animi ſine conſilio:
    - Sera pœnitentia ſine remedio: quod Argivis contigit (vt

ait textus) qui in Lacedæmonios (quos Sicyonios putabãt) inciderunt.

Ira est, vel
- Furiosa, quæ hic non intelligitur.
- Moderata, & hæc est aculeus fortitudinis, propter
  - Æstum naturalem, quem concitat.
  - Appetitum vindictæ, quẽ ingenerat.
  - Vires corporis, quas confirmat.

Opp.

Metus repugnat fortitudini, ergo nulla est fortitudo quæ à metu proficiscitur.

Resp.

Metus doloris opponitur fortitudini, at metus dedecoris aut servitutis non opponitur.

Opp.

Cæcus amor aliiq; multi affectus et perturbationes animi æquè fortes efficiũt ac ira, ergo plures assignari debent species fortitudinis. Antecedẽs in textu patet per exempla perditè amantium, & potantium nimis.

Resp.

Non tã aptè ab aliis affectibus quàm ab ira fortes dicimur, quippe ira est veluti tæda ac stimulus veræ fortitudinis: præterea etsi alia assignari possint genera vel significata, ad hæc quinq; tamẽ reduci & revocari possunt.

Opp.

Audaces & fortes opponũtur: sed qui furore perciti nimia suæ fortunæ confidentiâ freti pugnãt, audaces sunt: ergo ineptè hoc loco fortes dicuntur.

Resp.

Resp.

Audaces & verè fortes opponuntur, at hoc in loco metaphorica fortitudo distinguitur, quæ audaciæ verã fortitudinem imitanti non opponitur. Audaces & verè fortes opponuntur.

Opp.

Militaris fortitudo, maiore experientia & prudẽtia in pugnando vtitur quàm civilis: ergo falsò dicitur in textu quòd civilis aptissimè fortitudini veræ assimuletur. Antecedens est in textu: quòd veterani milites artem pugnandi tenent, sciuntq́; experti suos hostes graviter offendere, & seipsos ab eorum ferocitate tueri ac conservare.

Resp.

Non est vera prudentia in illa militari fortitudine, de qua hîc agitur; sed ementita cũ fallaci experientiâ coniuncta, vnde nascitur animi impetus et confidentia quæ plurimos in pistrinum trahit: at in civili illâ, est et in periculo aggrediendo, et in honore exspectãdo quædam veræ fortitudinis imitatio.

Opp.

Ira non subiicitur imperio rationis, ergo non est aculeus veræ fortitudinis, quæ solo rationis clavo regitur. Antecedens est in textu vbi ira definitur impetuosa perturbatio animi quâ excandescunt fortes.

Resp.

Ira moderata à rationis imperio non abhorret.

Vtrùm fortior sit qui sine animi perturbatione in subitis & repentinis periculis versatur, quàm qui præmeditatus ad pugnam venit? Dub. ex textu.

Quoni-

Quoniam disertis verbis dicit philosophus magis in repentinis quàm in prævisis vitæ periculis fortem haberi (cui sententiæ multa repugnant) operæpretium erit his subsequentibus argumẽtis satisfacere.

Opp.

Fortis animi est & constantis (vt ait orator) non perturbari in rebus asperis nec tumultuantem de gradu deijci, sed præsẽti animo vti & cõsilio, nec à ratione discedere, quanquam hoc animi illud etiam ingenij magni est, futura percipere, cogitatione aliquanto antè constituere quid accidere possit in vtramq; partẽ; & quid agendum sit cum quid evenerit, nec committere vt aliquando dicendum sit, non putâram. Idem orator alibi definit fortitudinem vt sit cõsiderata periculorũ susceptio & laborũ perpessio. Divus Ambrosius similiter in suis officijs hæc habet verba: Fortis viri est nõ dissimulare cũ aliquid immineat, sed prætẽdere & tanquã de speculamentis quid sit futurum prævidere. Dictũ illud Senecæ notum est, prævisa iacula minùs feriunt: Quid multis? paulò antè ipse philosophus fortẽ appellat, qui consideratè pugnat.

Resp.

Consideratur fortitudo duobus modis, vel {

Absolutè quoad essentiam, & sic magis cernitur in prævisis & præmeditatis periculis vitæ quã in subitaneis: & hoc modo testimonia priùs adducta sunt exponenda.

Respectivè quoad existentiam, & sic postulante necessitate pugnandi magis in repentinis cernitur:

Idq;

Idq; propter { *Metum depulsum, Periculum susceptum, Honorem sibi inde comparatum.*

Opp.

Absolutè est fortis qui subita necessitate coactus pro aris, pro focis, pro civitate pugnat: ergò minùs aptè distinguitur. Antecedēs patet in textu, quia secūdū habitū virtutis pugnat, quo deficiente fuga potiùs quàm pugna sequitur.

Resp.

Fateor inesse ita pugnanti verum habitum virtutis, at hîc actus non habitus, hîc modus nō natura cōsideratur. In textu enim nomen habitus pro actu sumitur. Habitus pro actu.

Cap. IX.

An fortitudo sit res molesta?
An difficilius sit dolores perferre, quàm à voluptatibus abstinere?
An fortior & fœlicior vehementiùs in morte doleat?
An sint sex actus officiaq; fortis?

MVltum extrema desperatio temeritatis habet, multum timoris; cum ergo neq; timeat multùm nec omnino desperet fortis, quomodo cōtingit vt fortitudo sit res admodū acerba & molesta? erras philosophe, tu ipse enim doces fortē omni perturbatione in periculo vacare, omnesq; plagas et vulnera delectabiliter

ſuſtinere. Dic ergo quomodo hæc cohæreant? eſt fortis & tamen deſpondet animum, eſt magnanimus & tamen timet periculum, eſt vndique quadratus homo & tamen ægrè Marti mortiq; cedit: ſic enim loqueris, quò fortis beatior eò moleſtiùs mortem acerbiuſq; perfert. Quid? ſimul gaudere & triſtari, ſimul hoſtem ſternere & plagas fugere, ſimul claſſicum canere & abiecto quaſi clypeo reſilire poteſt iſte quem deſcribis fortis? Non ſanè: reconcilies ergo iſta quę ex diametro (vt aiunt) pugnare videntur. Non pugnant omnino. Fortitudinem enim rem triſtē & acerbam dicimus nō reſpectu cauſæ, ſed reſpectu naturæ: non ſi ſubiectum, i. animū, ſed ſi obiectum, i. materiam; non ſi finem, id eſt, honorē, ſed ſi mediū, id eſt, laborem ſpectes: eodē prorſus modo alteri obiectioni ſatisfacimus, nempe quo fortis beatior, eo moleſtiùs mortem perfert, non quòd mortē omnino timeat, ſed quòd ſciat ſe multis hoc modo bonis & ornamentis ſpoliari, vt patriæ, quam omnium chariſſimam habuit, diutiùs prodeſſe, & inſervire non poſſit. Delectatur ergo fortis in periculo? delectatur in morte? delectatur. Dolet etiam fortis in periculo? dolet in morte? dolet. Res ergo iucunda eſt fortitudo: Non nego. Res etiam acerba eſt fortitudo: Idipſum quoque volo. At quî hæc cōſtāt? Obtundis, cum diverſo reſpectu hæc fieri modò demonſtraverim. At vnū hoc loco ſcribis, quod velim breviter expedias mihi. Quid illud eſt? hoc nimirum: quòd difficilius ſit dolores perferre

Fortitudo res acerba quomodo dicatur.

ferre, quàm à voluptatibus abſtinere, cum tamen antea dixeris eſſe omnium difficillimum Helenam, id eſt, voluptatem vincere. Memini hæc omnia. Quid ergo reſpondes? dico difficilius eſſe dolores perferre reſpectu naturæ, quæ illos abhorret: & reſpectu mortis, quæ vitam, voluptatem, ipſamq; naturam tollit. Vt ergo mors eſt rerum omnium maximè terribilis, & formidoloſa: ita pericula, & dolores mortis delectabiliter perferre eſt omnium (ſi vitam, ſi naturam ſpectes) difficillimum. At fortis magno animo, & fidenti exiſtens molliciem & temeritatem naturæ abiicit, doloris aculeos contemnit, mortis acerbitatem (totus in virtutis contemplatione fixus) non ſentit, imò nonnunquam ſerenâ fronte horribilem aſpectu mortem exoſculatur. Age (philoſophe) quoniam tibi placuerit ſermones nobiſcum cõmutare, unum hoc ſolum à te contendimus, ut uno verbo, quæ & quot ſint officia actuſq; viri fortis oſtendas. Officia fortis viri ſex ſunt: Cunctando rem peragere: expectare hoſtem: aggredi periculum: ſuſtinere aciem: adverſarium figere: & deniq; (quod minus ei convenit) cum opus eſt, fugere. Aliquando enim contingit, vt fortis ex præſcripto rectæ rationis idipſum iubentis, vitę periculum fugiendo declinet, tum verò hoc fiet, cùm recta ratio idipſum iubet.

Forti-

Fortitudo est,
- Res tristis respectu
  - Subiectæ naturæ, quæ abhorret mortem.
  - Obiectæ materiæ, quæ infert periculum.
  - Medii (nempe laboris) qui parit dolorem.
- Res delectabilis, propter
  - Virtutis habitum, quo fortis excellit.
  - Civitatis bonum, quod solum quærit.
  - Honoris præmium, quod inde acquirit.

Officia fortis sunt,
- Propria
  - Cunctendo rem peragere non sine consilio.
  - Aggredi periculum non sine prudentia.
  - Hostem percutere non sine iustitia.
- Communia
  - Expectare hostem.
  - Sustinere plagam.
  - Fugam cum ratio iubet arripere.

Difficilius est dolores quàm voluptates vincere, respectu
- Naturæ, quæ omnem dolorem vt hostem fugit, quæque voluptatem amplectitur.
- Periculi quod inde evenit, quippe dolor timorem, timor mortem, mors naufragium vitæ, naturæ, & voluptatis infert.

In morte fortis vehementiùs dolet,
- Partim respectu naturæ, quæ mortem in omnibus quodam instinctu fugit.
- Maximè respectu patriæ, cui diutius nō inserviat.

Opp.

Omnis actio virtutis debet esse iucunda & delectabilis, vt habetur 2. Ethicor. ergo actio fortitudinis non debet esse molesta.

Resp.

Resp.

Actio fortitudinis est, vel { *Interna, respectu habitus: & sic quia est laudabilis iucunda habetur.* *Externa, respectu periculi aut mortis: & sic res tristis appellatur.*

Opp.

Facilius est hostẽ apertum vincere, quàm dissimulantem amicũ: ergo facilius est patentẽ dolorem vincere, quàm latentem voluptatem superare.

Resp.

Verum est, si animũ fortis, & habitũ virtutis spectes: attamen si tenerã, mollemq́; naturam consideres, longè difficilius est dolorẽ sustinere, quàm voluptatem supprimere. Natura enim abhorret dolorem, voluptatem sequitur.

An fortitudo potiùs in ferendo, quàm in feriendo perspiciatur?

Fortitudo magis perspicitur in ferendo quàm in feriendo. Fortis à ferendo dicitur.

In ferendo magis perspicitur, vt hîc ait Aristotéles, { *Quia à ferendo pericula fortes appellãtur.* *Quia iustiores laudes rectè ferẽti, quàm percutienti attribuuntur.*

Opp.

Vti viribus est melius quàm possidere: sed ferire hostem est uti viribus, ferre autem est nihil aliud quàm possidere: ergo ferire est melius quàm ferre & sustinere.

Resp.

Assumptio istius rationis est falsa. Nam ferre non est solùm pati aut possidere, sed etiam vires tam animi quàm corporis opportunè ac sapienter exercere.

Opp.

Opp.

Plus laudis animosè aggredieti attribuitur, quàm sustinenti hostē: ergo est melius aggredi, quàm sustinere. Argumentum tenet à pari: quia plus laudis dans liberaliter, quàm accipiens meretur.

Resp.

Vulgò & populariter id fit, non iustè & sapienter: iudicio enim sapientis, non plus fortiter aggredienti, quàm laudabiliter hostem expectanti laudis attribuitur.

An mors potiùs forti quàm fuga sit eligenda?

Ex fugâ fortis aut sequitur
- *Ruina*
  - *Reipub.*
  - *Religionis,*
  - *Honestatis, & in tali causâ potiùs mors est expectanda, quàm fuga: sic enim mortem fugiendo scelus committitur.*
- *Salus*
  - *Ciuitatis,*
  - *Exercitus,*
  - *Suæq; vita, & in tali causâ laudatur fuga. Quippe stultum & turpe esset mori, si plus commodi ex eius vitâ, quàm morte respub. sit habitura.*

Opp.

Mori ipsam huius vitæ fœlicitatē tollit: ergo mors nunquam est forti eligenda.

Resp.

Mori existentiã & actum, non essentiam & habitum

tum fœlicitatis tollit: imò sic mori est optimus actus beata vita, ac fœlicitatis. Mors optimus fœlicitatis actus.

Opp.

Nulla virtus tendit ad perniciem naturæ, (est enim naturæ perfectio & conservatrix:) ergo fortitudo non flecteret hominem ad mortem, in qua dissolutio naturæ cernitur.

Resp.

Naturæ in homine duæ sunt partes, { *Corpus: cuius perfectio est situs, & ornatus partium, qui morte corrumpitur.* / *Animus: cuius perfectio est ipsa virtus, quæ honestâ morte magis perficitur.* }

Opp.

Si mors sit viro forti expetenda, est quidem expetenda aut propter bonum proprium, aut propter bonum alienum: sed neutrum horum fieri debet: ergo mors non est viro forti expetenda. Maior constat à sufficiēti divisione. Minor ratione probatur: primùm, propter bonum suum non debet mori, quia (ut ait philosophus in textu) omnia bona simul cum morte amittūtur: 2. nō propter bonum alienū, quia suâ morte aliis maius bonum, quàm id quod perdit, non potest procurare. Hoc confirmatur exemplis sanctissimorum, qui etsi vitam æternam post mortem expectârunt, discrimina tamen huius vitæ sæpissimè per fugam evaserunt. Sic Petrus & Paulus apostoli.

Resp.

Fateor omnia bona istius mortalis vitæ lethali mortis ictu terminari: est tamē potiùs optādū forti, insigni virtutis actione vitam claudere, quàm diutiùs eadem uti cū dedecore. Ad alterā partē argumenti respōdeo: Ex fortis morte maius bonū, quā si viveret aliis procurari, Mors viri fortis utilior civibus quàm vita.

curari. Hinc enim magis floret respub. hinc multi Cæsares (id est) multi fortes unius Achillis tumulo procreãtur. Plus enim movit unũ exemplũ, quàm verborum millia. Ad postremam partem dico, quòd sãcti patres conati id fuerint, ut pensum istius vitæ quàm longissimè traherent, id autẽ non fecerũt ut diutiùs viverent, sed ut diutiùs vivẽtes civitati Dei, hoc est, ecclesiæ magis proficerent. Fugiat ergo fortis si aliquid reipub. inde contingat boni. Hoc unum audiat,

Optima mors salve, pessima vita vale.

Et iterum,

Vivere servire est, libera vita mori.

An liceat forti hostem fallere?

Forti quomodo liceat hostem fallere.

Fallere contingit duobus modis, aut
- *Cum violatione fidei: & sic non licet. Est enim viri fortis potiùs ad tormenta redire cum Regulo, quàm fidem fallere cum ignominia.*
- *Cum stratagemate belli: & sic licet,*
  - *Quia natura iubet, ut se defendat.*
  - *Quia patria iubet, ut hostem pellat.*
  - *Quia lex belli iubet, ut fortis insidias adversus hostem iniustum struat.*

Opp.

Insidiæ non sunt sine fraude: At fraus non est sine vitio: ergo hostem insidijs fallere & adoriri, verè forti non licebit.

Resp.

Vis aliqua nõ illicita.

In bello vim vi repellere docuit natura, vim arte etiam aliquando vincere docuit experientia. Sunt ergo insidiæ

insidiæ, in quibus intēditur turpitudo, & hæ sūt malæ: sūt quoq; insidiæ, in quibus intēditur vita et patriæ cōservatio, & hæ sūt bonæ, quæ rectè stratagemata appellātur. Insidiæ enim tum propriè dicuntur cū iniustè, stratagemata verò tum solùm cū iustè contra immanitatem hostis fiant?

Distinctio inter insidias & stratagemata.

Cap X.

An rectè definiatur Temperantia?
An solum in voluptatibus gustus & tactus versetur?
An eius species rectè assignentur?

VT in defensione civitatis satis non est hostē à muro pellere, si intra mœnia & tecta proditores maneant: ita in institutione hominis satis nō est vim fortitudinis scire, qua hostē externum vincere, si vim temperantiæ ignoras, qua hostem internum superare queas. Rectè ergo philosophus proximè post fortitudinem, nos temperantiam docet, vt sicut illa vrbē ab hostibus: ita hac mentem à malis affectibus tueamur. Est enim temperantia virtus, qua nihil vel ad affectus reprimendos potētius, vel ad mores hominum confirmandos aptius, vel ad divinū numē placandū efficacius fingi, aut dici potest. Voluptatis enim nervos cōscindit, flāmas furētis appetitus supprimit, totam hanc vitam castam & honestam reddit. Hinc quædā cōclusiones apud Aristotelem in hoc capite traduntur: Quarum prima est, quòd tēperantia sit mediocritas

Temperātia hostes internos & domesticos superat.

Ratio ordinis.

Conclusiones Aristot. de tēperantia.

diocritas inter voluptatem & stuporem naturę: secunda, quòd versetur non circa animi sed circa corporis voluptates: tertia, quod non in omnibus corporis voluptatibus ponatur, sed solùm in illis, quæ gustum & tactum movent: quarta, quod maximè in deliciis tactus moderandis occupetur: postrema, quod his positis intemperantia prę cęteris animi vitiis sit maximè fugienda: Ab istis conclusionibus hę, quas in fronte vides, eruuntur quæstiones, quas etiam breviter perstringendas puto. Prima est, An rectè definiatur temperantia? rectè Seneca; Est (inquit) temperantia habena voluptatis: rectè Boetius, Est (inquit) temperantia nihil aliud, quàm casta humanæ vitæ moderatrix, & magistra: rectè Aristot. Est (inquit) temperantia virtus animi inter voluptatem, & stuporem naturæ posita, quæ linguam & manum, id est gustum & tactum in suis obiectis moderatur. Gustum & tactum dico, non quod alii sensus suis obiectis non delectentur (vt aures fabulis, vt oculi picturis) sed quod per se in illis solum, in his per accidens versetur temperantia. Propriè enim tum tēperantes dicimur, cum gustum & tactū rectè moderamur. Cæterum nescio, quantum virus in reliquos sensus à gustu & tactu spargit voluptas. Est enim compta, sed fallax; & venusta, sed insidiosa meretrix: quippe voce, vultu & veste fallit. Voce aurē, vultu oculū, veste fragrāte odoratū capit. Istis enim (vt ait Philosophus) libidinosi in memoriā suarum cupiditatū redeunt & revocātur. Quare

Intēperantia inprimis fugienda.

Expositio primæ quęstionis.

Tēperātia per se circa gustum & tactum. per accidens circa alios sensus versatur.

Voluptas omnes sensus inficit.

Sensus omnes continētes habere decet.

Quare non ſolum linguæ & manib. ſed etiam oculis, aliiſq; ſenſibus frænos temperantiæ iniiciendos cenſeo, vt velo caſtitatis oculi conte cti non videant Helenam: vt cerâ Vlyſſis aures obſtructæ non audiant Sirenes: claudite oculos, aureſq; veſtras obturate Iuvenes, claudite ſenes, nudam Dianam fugite: ſi hoc non moveat, nudam Berſabam, nudamque Suſannam fugite. Nam oculus in his vulneravit animũ. Quid dicam? mores profecto noſtrorum temporum ſunt nimis diſſoluti. Quot enim vbiq; Veneris depinguntur Idola? Quot eidẽ meretriculę palatia? Quot paſsim de Thaide proponũtur ſpectacula? quæ omnia per oculos aureſque quaſi per feneſtras hominum animos inficiunt, vt veluti aſpidis aculeo icti in ſomno voluptatis ſine ſenſu pereant. Sed quid ago? Ad ſpecies temperantiæ explicandas venio. Sunt autem quinque (vt aiunt interpretes) nimirum Abſtinentia, Sobrietas, Pudicitia, Caſtitas, & alma Virginitas. Abſtinentia circa cibum: Sobrietas circa vinum: Pudicitia circa oſculum & amplexũ: Caſtitas circa ipſam venerem: Virginitas circa intacti pudoris inſtitutum verſatur. Hæ omnes, & ſingulæ temperantiæ comites, Epulones, Bibulos, Impudicos, Luxurioſos, Hippocratis tenuem diætam & ſalutarem docent. quã ſi didicerint, nunquam cum Philoxeno gruis collum ſibi dari optabunt, vt maiore deliciarum voluptate in ſuis epulis capiantur.

Vtilis digreſſio.

Expoſitio tertię Quęſtionis.

Temperantiæ ſpecies quinq;.

Philoxenus intẽperans.

Temperantiæ nomen capitur, vel
- Latiùs, pro moderatione omnium actionum humanarum quæ cum voluptate copulantur: & sic in obiectis omnium sensuum versari dicitur.
- Strictius, pro moderatione voluptatũ in obiectis gustus & tactus: & sic hoc loco propriè definitur.

In temperantia cõsiderari solent sex:
- 1. Natura, quæ est, vel
  - Communis: & sic in omnibus omnium virtutum actionibus cernitur.
  - Propria: & sic in obiectis gustus & tactus solum versatur.
- 2. Oppositum, quod est aut
  - Intemperantia seu libido in excessu.
  - Stupiditas naturæ & consuetudinis in defectu.
- 3. Obiectũ, quod est, aut
  - Proprium & per se, vt voluptas gustus & tactus.
  - Commune & per accidens, vt turpiloquium, quod per auditum: veneris idolum, quod per aspectum animum inficit & inescat.
- 4. Partes, vt
  - Verecundia: per quam turpia fugimus.
  - Honestas: per quam decorum obseruamus.
- 5. Species, vt suprà.
- 6. Officiũ, quod est
  - Conflictari cum voluptate & dolore.
  - Abstinentiam in cibo potuq; exercere.
  - Stimulos concupiscentię in deliciis veneris refrænare.

Opp.

Omnis virtus est habitus animi rationis participis: sed temperantia non est habitus animi rationis participis:

cipis: ergo non est virtus. Maior constat in definitione virtutis: Minor est in principio huius cap. vbi docet philosophus, quòd fortitudo & temperantia simul tractari debeant, quia sunt earum partium animi, quæ sunt rationis expertes.

Resp.

Quamvis sunt duæ partes appetitus, nempe irascibilis, quam fortitudo: concupiscibilis, quā temperantia regit: non tamē sequitur, quòd hæ virtutes in iis partibus animi sedeant, quæ sunt penitus rationis expertes. Intelligitur ergo hic locus de officio harum virtutū nō de subiecto. Officium enim est irascibilem, & concupiscibilem appetitū imperio rationis subiicere & edomare. Subiectum, si requiras, voluntatem constituo.

Subiectum fortitudinis & temperantiæ, voluntas.

Opp.

Temperantia est virtus animi, ergo voluptates animi refrænaret. Quo concesso sequitur id esse absurdū in textu, quòd versetur solùm circa corporis voluptates non animi.

Resp.

Circa corporis voluptates solū; id est, primario, & per se versari dicitur.

Temperantia primariò & per se versatur in corporis voluptatibus.

Opp.

Voluptates animi sæpe immaniores sunt quàm voluptates corporis: ergo in illis moderandis potius per se, quàm in voluptatibus corporis versaretur temperantia. Ratio est, quia virtus circa difficillius versaretur.

Resp.

Ratio non sequitur: quia libido ista animi ex infectâ radice (id est) ex concupiscentia corporis nascitur: per accidens autem attingit animum.

Libido animi nascitur ex concupiscentia corporis.

Opp.

Oculi nonnunquam lascivi & intemperantes dicũtur: similiter & aures: quia animam suorum obiectorum lenociniis fallunt, & inficiunt: ergo in voluptatibus gustus & tactus solùm non inhæret temperantia.

Resp.

Idola (vt dixi modò) cupidinis non probo: pallatia veneris non dilaudo. Nam quamvis penicillũ pictoris & scriptoris placet, venenum tamen (quãvis dulce) nocet. Sed ad argumentum respondeo, in aliorũ sensuum obiectis casu & fortuitò, in obiectis verò gustus & tactus per se & vi sua versari temperantiam.

Opp.

Thaidis fama nocuit Demostheni, et si nunquam viderit: memoria amplexus novas flammas excitat, etsi externa obiecta gustus & tactus desint: phantasia deniq; in somno aliquando faces libidinis incẽdit, etsi gustus & tactus obdormierint: ergo interni etiam sẽsus, vt voluntas, memoria, phantasia, pestifero habitu libidinis inficiuntur: quo dato sequitur, quòd opus sit tẽperantiâ non minùs in his internis, quàm in illis externis sensibus moderandis.

Resp.

Sensus externi primùm corrũpuntur, tum interni.

Appetitus, memoria, phantasia, aliiq; interni sensus ictu quidem concupiscentiæ vulnerantur, at (vt antea ostendimus) per ipsũ corpus, quod primùm in potẽtias animæ transfundit venenũ. Quare etsi cõsopitis externis sensibus phantasia aliquãdo ad turpitudinẽ nos in somno alliciat, turpis tamẽ & voluptuosa actio suã originem ab ipsis sensibus primùm infectis hausit.

Opp.

Opp.

Stupor naturæ tantus in nullo est quin aliquando telum æstumq; cupidinis sentiat: ergo malè definitur tēperantia medium inter excessum voluptatis, & stuporem naturæ.

Resp.

Nullos homines istis tēporibus in smaragdos, id est, in castitatis lapides commutatos scio: paucos admodū sponte factos eunuchos audio: Nō ergo quid sit, sed quid possit esse hoc loco quæritur. Potest quidē fieri vt aliquis in vsu, modo, ordine voluptatis deficiat, et hic in stupore peccare dicitur, Stupor enim hoc loco nō privatio, sed defectio legitima voluptatis definitur.

Vtrùm belluæ voluptatibus aliorum sensuum à gustu & tactu delectentur? Dubiū cap.

Obiectis sensuum movētur belluæ, vel
- *Internè, per*
  - *Memoriam sensitivam, vt canis viso domino.*
  - *Communem sensum, seu phātasiam: vt ovis visâ matre.*
  - *Instinctum sagacis naturæ: vt aranea visâ prædâ.*
- *Externè, vel*
  - *Per se, in*
    - *Gustu, ad nutritionē.*
    - *Tactu, ad generationem & conservationē speciei & naturæ.*
  - *Per accidens in*
    - *Auditu: sic aves et vrsi capiūtur harmonia.*
    - *Aspectu: sic simiæ suos catulos, sic pavones suas plumas delectabiliter aspiciunt.*

Osa-

Olfactu, sic canes, porci, pisces odoribus capti ad cadavera longissimè pertrahuntur.

Opp.

Canis leporis odore non delectatur, sed pastu: leo voce bovis non capitur, sed esu: & sic in omni genere brutorum animantium: ergo vana & inutilis est ista distinctio. Antecedens est Aristotelis in hoc cap.

Resp.

Aliquid percipitur sensibus bifariam:
- Distinctè, & per se: & sic solus homo de obiectis sensuū perfectè iudicat.
- Confusè, & per accidens: & sic etiam bellua obiectis aliorum sēsuum à gustu & tactu demulcentur.

Opp.

Cantus Cygni ante mortem non est causa cibi quem non capit, aut coitus quē abhorret: ergo est aliqua sensibilis delectatio in eo per se, & non per accidens, vt docetur in textu.

Resp.

Cantu suo Cygnus per se non delectatur, sed sic agere natura instictu cogitur. Vt enim natura Phœnicē docuit in extrema senectute seipsam vrere: ita hanc avē senio confectam docuit dulciter ante suam mortē canere.

Aliud dubium cap.

An temperantia & natura aliquâ ex parte opponantur.

Opp.

Opp.

Licet ſecundum naturam concupiſcere, nec nō explere voluptatem: ſed temperantia hæc prohibet: ergo temperantia & natura aliqua ex parte opponuntur.

Reſp.

Natura duplex eſt, Animalis & humana: Inſitū eſt quidē vtriq; cōcupiſcere cōiunctionis & procreationis cauſâ, ſed ita inſitū eſt, vt belluæ inſtinctū ſuæ cōſtitutionis, homines verò habitū rationis ſequerētur. Dedit ergo natura appetitum non vt voluptati ad libinem, ſed vt neceſſitati conſervandæ ſpeciei cū modo & ordine ſubſervias. Hunc ergo modum & ordinē ſolùm præſcribit temperantia naturæ ipſius optima conſervatrix. Concupiſtię modum præſcribit tēperantia.

Cap. XI.

An cupiditas naturalis ſit vitium?
Quid cupiditas? Quid intemperantia & ſtupor?
An intemperantia magis repugnet temperantiæ quàm ſtupiditas?
An omnis cupiditas ſit cum dolore coniuncta?

Fomes libidinis, omniſque intemperantiæ in nobis eſt ardens quædam naturæ cupiditas, quæ vulgo concupiſcentia dicitur. Hæc tanquam lepra appetitum inficit, & quaſi Hydra percuſſa ſemper maiora acquirit capita. At deſperandum tamen non eſt. Nam iſtius præſens remedium eſt inclytiſſima virtus temperantia. Concupiſcentia eſt quaſi hydræ multorum capitum.

Cæterum ne in capitibus istius malæ bestiæ excindendis minus cautè & prudēter laboremus, post definitam temperantiam, ipsam cupiditatem hoc loco dividit & definit philosophus: sic enim loquitur, Cupiditatū aliæ communes sunt & naturales, aliæ propriæ & adscititiæ: vt cibi cupiditas naturalis est, Omnes enim cum vacui sunt, cibum aut potum appetunt, & vt ait Homerus, cubile optat adolescens: Hac proposita divisione, quatuor sequuntur conclusiones: prima, quod perpauci admodū in communi & naturali cupiditate peccent. 2. quod propriis cupiditatibus ferantur homines in multorum facinorum precipitia. 3. quod cupiditates hominum non sint sine turpi dolore animi. postrema quod vix aut nunquam reperiantur illi, qui in defectu voluptatis delinquunt. Hinc primum quæritur, An naturalis cupiditas sit vitium? In naturali cupiditate considerantur, Radix, actus, & consensus: in radice potentia, in actu habitus, in consensu animi affectus cernitur. In radice est quidam pulsus motusque naturæ, idemq; aut simplex aut corruptus: simplex, vt cum esurias appetere cibum, & hoc modo cupiditas non est peccatum: corruptus, vt in concupiscendo trāsire modū, & sic (vt ait philosophus) est flagitiū. Hic pulsus enim est vt motus cordis, quem nemo mortaliū in hac vita reprimit: si addas actū, cave, nam cito ardescet: si addas consensum, fuge, nam aliter magnum nascetur incendium. Est enim cupiditas fomes & fumus peccati: fomes

Conclusiones quatuor de cupiditate.

mes quo accendimur: fumus quo suffocamur. Vis scire pręclaram sobolem istius seminis? audi: ab hoc tanquam à sordida lacuna fluunt fornicatio, adulterium, stuprum, nocturna pollutio, incestus, & immane illud scelus contra naturam, si cupias scire quàm pulchræ sint istæ filiæ, attende: Fornicatio est vaga & profusa soluti cum soluta intemperantia. Adulterium est individuæ societatis ac matrimonii violatio. Stuprū est virginis turpis & libidinosa corruptio. Incestus est affinis & cognati sanguinis contaminatio. Nocturna pollutio est per corruptam phantasiam dormientis ad turpitudinē provocatio. Peccatum contra naturam (quia est horrendū) sub velo silentii ac verecundiæ dissimulandum censeo. Hinc liquido constat, quid sit cupiditas, quid intemperantia, & quid ex opposito sit stupor naturæ. Cupiditas est quædam naturalis ad peccandum in humano appetitu proclivitas & propensio. Intemperantia est, vt ait philosophus in textu, vitiosa voluptatum exuperantia. Stupor est voluntaaia & nimia licitæ voluptatis fuga & suppressio. In excessu tetrius & frequentius, in defectu autem levius ac rarius peccare nos docet Aristot. Pauci enim sunt qui scintillulas naturę in flammas cupiditatis non convertunt: est tamē omnis cupiditas cum dolore coniuncta & copulata. Sitis enim voluptatis febrim mentis parit, quæ semel accensa in corde ac per omnes regiones corporis dispersa gelidis Dianæ fontibus facilè non extinguitur.

Quid Fornicatio, Adulteriū, Stuprum, Incestus. Pollutio nocturna. Peccatum contra naturam.

Cupiditas. Intemperantia.

Stupor.

Quæst. 3.

Quæst. 4.

Cupidita-

Cupiditatũ aliæ sunt
- Communes, versatæ in rebus omnibus quæ appetuntur, vt in cibo, potu, venere & honore, &c.
- Propriæ, positæ in circumstantiis rerum quæ appetuntur, vt in hoc cibo, hoc potu hac venere, hoc honore. In vtroque membro huius divisionis peccatur, si concupiscentiam naturaliter moventem actus & consensus vel cum defectu, vel cum excessu sequantur.

Alia distinctio eiusdem quæstionis.

Cupiditatum alia est
- Naturalis seu insita, quæ est in
  - Appetitu cõiunctionis & procreationis ad affectum.
  - Impetu declinationis ad peccatum.
- Moralis seu acquisita, alia est vel
  - In non repugnando voluptati cum alliciat.
  - In indulgendo eidem cum incendat, & istis modis per actum & consensum animi cupiditas (aliter peccati fomes) ipsum peccatum redditur.

Opp.

Nemo peccat in his quæ nobis à natura insunt: sed cupiditates insunt nobis à natura, ergo nemo in illis peccat. Maior probatur, quia virtus & vitium non insunt à natura.

Resp.

Cupiditas quomodo insit vel non insit à natura.

Cupiditates considerantur, vel
- *Secundum essentiam, & sic insunt nobis à natura fomitesq; vitiorum dicuntur.*
- *Secundum exuperantiam, & sic non insunt à natura, sed ipsa vitia appellantur.*

Opp.

Opp.

Si repletus & distentus Baccho plus vini appetat, hoc facit quidem naturaliter: sed ita appetere est vitium: ergo naturalis cupiditas est peccatum.

Resp.

Ista cupiditas non est communis & naturalis, sed propria et voluntaria, secundùm quam (vt ait philosophus) plus mille modis offendimus.

Opp.

Stupor multùm prodest ad acquisitionem virtutis cum sit fuga voluptatum, ergo non est vitium.

Resp.

Stupor est fuga voluptatũ, sed sine ordine et ratione. Stupor inordinata fuga voluptatum.

Opp.

Stupor vel ex mala complexione, vel ex ægritudine nascitur, ergo non est vitinm: omne enim vitium est voluntarium.

Resp.

Non solum complexio & ægritudo: sed etiam nonnunquam mala consuetudo eundem parit.

Opp. contra 3. Quæst.

Cupiditas est aut naturalis aut propria: ergo nulla est cum dolore coniuncta: ratio, tenet quia natura in naturali, & voluptas in propria dolorem fugiunt.

Resp.

Cupiditas considera-tur, vel {
Per se, & sic est delectabilis.
Per accidens, & sic res tristis & molesta dicitur: cum enim concupiscens aut diutius aucupetur voluptatem, aut non assequatur cum velit, mordacissimũ dolorem & animi cruciatum sentit.

Opp.

OPP.

Nocturnæ pollutiones non sunt voluntariæ, ergo nō sunt peccata. Antecedens patet, quia contingunt in dormientibus.

Resp.

Causa istarum est duplex, vel { *Natura, & sic non sunt peccata: non est enim culpanda natura si expellat venenum.* / *Mala præcedens cōsuetudo, & sic sūt peccata: quippe volūtas corrupta ex motu naturæ suum præbet consensum.* }

Cap. XII.

An optima remedia intemperantiæ sint abstinentia & castigatio.

An intemperantia sit magis voluntaria quàm timor qui opponitur fortitudini?

Remedia intemperantiæ.

QVoniam nihil prodest detegere plagam, si non adhibeas medicinam: convenit vt hanc intemperantiæ satis prolixam narrationē consilium philosophi medicinæ loco sequeretur, Concludit ergo hunc librum Atistot. consilio potiùs quàm præcepto, dehortando magis ab hoc monstro scelerū, quàm novum aliquod thema aut argumentum demonstrando. Sunt tamen istius capitis quatuor argumenta: quorū primum est, quòd intemperantia cum voluptate coniuncta sit magis voluntaria quàm timor animi, quem dolor sequitur: alterum, quòd intemperantia sit ob fœdam voluptatē sui quasi pedis-

pedisſequā maiore reprehenſione digna quàm timor. 3. quòd in pueritia & flore ætatis hoc vitium concupiſcentiæ incaleſcat maximè: Poſtremū, quòd optima remedia iſtius ſceleris ſint duo, abſtinentia & caſtigatio. Vtinam profectò hoc breve conſilium (ſicuti decet) ab omnibus perciperetur: tum ſanè guloſi ſuam crapulam, ebrioſi ſuā inſaniam, libidinoſi ſuam infamiam fugerent, imò abhorrerent. O tempora in quibus nunc vivimus: quot gula, quot venter, quot turpis libido perdidit? Guloſe quid quæris? cibum. Ebrioſe quid ſitis? vinum. Libidinoſe, quid petis? venerem.

O curas hominum, O quantum eſt in rebus inane?

Gulæ comes putredo eſt, ebrietatis oblivio eſt, veneris ignominia. molliuſculè tamē & delicatè vivimus: ſed quid ago? melius eſt averſa facie pudenda iſtorum temporum contegere, quàm dicendo multa multorum animos nimiū exulcerare. Vis epulari? licet: ſed vtere abſtinentia. Vis vinum bibere? placet: ſed ſobrietatem adhibe. Vis mulierē tangere? id tibi non negatur, ſi adſint caſtitas & pudicitia. Cęterùm abſq; his frænis hæc agere non licebit, quippe venter cibo vinoq; æſtuans citò ſpumat libidinē: eſt. n. periculoſa res gula, nam tollit vitam: eſt luxurioſa res vinū, nā tollit ingeniū. Rectè Propertius, Gulę, ebrietatis, & veneris comites.

Vino forma perit, vino corrumpitur ætas,
Vino ſæpe ſuum neſcit amica virum.

Sapienter Ovidius,

Nox & amor, vinumq; nihil moderabile ſuadent.

Istorum nunc tandem quæris remedium? age ergo, audi Poëtam:

Ocia si tollas, periere cupidinis arcus,
Contemptaq; iacent, & sine luce faces.

Castigatio vtilis.

Audi philosophum: Castigatione quadam adhibita, contrahi debet id omne in nobis, quod rerum turpium ac libidinosarum cupiditate rapitur nimiumq; exultat ac luxuriat. Sũma omnium est: si sit animus propensior in libidinem, adhibe ieiuniũ: si sit præceps & effrenis, adhibe consilium: si sit præcipitantior, adhibe flagellum. Consilium enim labentes; lapsos ieiunium; insanos & furentes flagellum sanat: est quidem hoc corpus insolens & superbum naturæ mancipiũ quod laxis habenis aliquando furit, retractis tamen nonnunquam obediens rationi & virtuti redditur. Hieronymus pius ille pater multis ieiuniis maceratus dormiens olim in eremo delicias Romæ vidit: O Christe, quid nos exquisitis ferculis saginati, mero distenti, lasciva musica perfusi, in eburneis lecticis securi & consopiti agimus? sed hic finem impono studiose lector, modò memineris teipsum cõsilio & abstinẽtia vincere: quod si feceris audi sapientem Senecam, Bis vincit qui se vincit: quod si non feceris, audi iterum, Bis interimitur qui suis armis perit.

Nota.

Hieronymus in eremo delicias Romæ cogitavit.

Bis vincit qui se vincit.

Bis perit, qui suis armis perit.

Ex Boetio.

Divina, vel
- Fides, quæ vitæ sanctitatem inchoat.
- Oratio, quę veniam pro lapsu naturæ impetrat.
- Abstinentia, quæ corporis petulan-

Remedia intemperantiæ sunt, aut

- lantiam reprimit.
- Gratia, quæ inceptam vitæ integritatem perficit.
- Humana quæ sunt, aut
  - Interna, vt
    - Sobrietas, Castitas,
    - Pudicitia,
    - Verecundia, quæ est metus infamiæ.
  - Externa, vt
    - Cõsilium, Ieiuniũ, Castigatio quæ
      - Superbam & insolentem naturã rationis imperio subigunt.
      - Voluptatis aculeos retundunt.
      - Concupiscentiæ tædas flammasq; extinguũt.

Distinctio secunda Quæstionis.

Intemperantia est magis voluntaria quàm stupor, propter

- Proclivitatem naturæ, vnde motus.
- Innatam cupiditatem, vnde affectus.
- Vnitam voluptatem, vnde consensus.
- Obiectorum varietatem, vnde habitus intemperantiæ nascitur.

Opp.

Abstinentia seu ieiunium naturæ vires frangit, spiritus diminuit, sanitatem tollit, totum deniq; hominem minùs aptum ad præstandum virtutis officium reddit: sed virtus quæ est conservatrix naturæ hæc prohibet: ergo abstinentia seu ieiunium non est optimum remedium intemperantiæ.

Resp.

Corpus tractandum vt servus contumax.

Quẽadmodũ servus cõtumax puniri debet non ut dispereat, sed ut submissior fiat: ita corpus hoc nostrum sic macerare debemus, non ut cadat, sed ut rationi pareat & obsequatur.

Opp.

Quod natura abhorret ut malum, non est eiusdem salutare remedium: sed castigationem & flagellum natura abhorret ut malum: ergo non debet adhiberi ut remedium.

Resp.

Castigatio modica salutaris est.

Si lascivienti iumento plus oneris quàm ferre valet imponatur, in itinere corruet: sin minus, contra stimulũ calcitrabit: ita si ultra vires hoc corpus affligas, malum est: si verò moderatè ferias, salutare est.

Opp.

Pharisæi hæc fecerunt, & tamen hypocritæ à Christo sunt appellati: ergo hoc præceptum non videtur utile & fructuosum.

Resp.

Castigarũt se Pharisæi hypocriticè.

Fecerunt quidẽ Pharisæi sed dissimulãter: fecerũt etiã Moyses, Elias, Iohãnes præcursor & ipse Christus eadẽ verè & efficaciter. In Iohannis abstinentia tria imitatione digna mihi videntur, tenuis diæta, vestis aspera, eremus solitaria. Nõ est ergo hoc præceptũ inutile, nõ est contra fidẽ. Paulus enim vas electionis castigavit corpus suum, & in servitutẽ redegit, ne fortè cùm alijs prædicaverit ipse reprobus inveniretur. Cæterũ põdus hoc quod nobismet imponimus, æquis prudentiæ lancibus est trutinandum, ut ferentem neq; gravitate opprimat, neq; levitate licentiùs insolescere & superbire sinat. Vt enim navis si supra modũ oneretur, subsidet,

Castigatio voluntaria neq; nimis gravis esse debet, neq; nimium levis.

det, si infra modum, ad omnẽ flatum vacillat & periclitatur: ita corpus nimis afflictũ perit; minùs vero quã decet, statim veluti inflata vesica seu bulla intumescit.

Contra aliam quæstionem.

Opp.

Voluntas est æquè principium omnium vitiorũ & virtutum, ut habetur in 2. lib. Eth. ergo intemperãtia non est magis voluntaria quàm stupor, quia ex altera parte temperantiæ opponitur.

Resp.

Duo in vitijs & virtutibus spectantur:
- *Essentia, ut sunt habitus, & sic æquè voluntaria habentur omnia.*
- *Circumstantia, ut sunt actus, & sic intemperãtia est magis volũtaria quàm stupor, quia illa voluptatẽ, hic verò dolorem concomitantem habet.*

Alia quædam dubia capitis.

Dubia cap.

An dolor magis labefactet naturam quàm voluptas?

Opp.

Intemperantes & libidinosi sunt brevissimæ vitæ: ergo voluptas quæ est illorum comes, magis labefactat naturam quàm dolor. Antecedens experientia probat.

Resp.

Voluptas in textu secundũ naturã non secundum exuperantiam intelligitur: illa enim conservat, hæc verò magis labefactat quàm dolor.

Voluptas immodica plus nocet quàm dolor.

An vehementes voluptates insanire faciant?

Voluptas vehementior ad insaniam adigit.

Vehementior voluptas in-
- *Cerebrum humanũ nimis exiccat.*
- *Spiritũ animalẽ nimis perturbat.*

Sanire facit, quia { *Varijs intentionibus phantasiam vulnerat.*
Immẽsos dolores in appetitu excitat.

Opp.

Animus rationis compos est, ut ait Arist. lib. 3. de anima, cap. 5. ab omni perturbatione liber & immunis: ergo voluptate ita non vincitur ut insaniat.

Resp.

Animus rationis compos consideratur bifariam, vel { *Absolutè ut est spiritus, & sic est immortalis liber, & immunes ab omni perturbatione & affectu.*
Comparatè ut est actus, & sic affectibus corporis aliquando vincitur, nec non sæpe eorum impetu à sede recta rationis dimovetur.

LIBER QVARTVS.

Cap I.

Quid liberalitas? Quæ sint eius extrema?
An magis in dando, quàm in accipiendo versetur.
An avarus sit deterior prodigo?

Ratio instituti in sequentibus libris explicandis.

HVcusq; per capita veluti per vestigia sequuti sumus Aristot. nũc verò si quidã audirẽtur interpretes, vel õnino claudcretur hoc opus, vel saltem cõtractis velis cõcluderentur omnia. Sũt enim qui axiomata philosophi

losophi probant de virtute in genere, eius autẽ præcepta de virtute in specie non dilaudant. Sunt & alii non contemnendi interpretes, qui vasta & nimis oblonga, in ea quæ sequũtur, scriptitarũt glossemata: nos verò & horum tædium, & illorum ocium fugientes, ipsum nunc medium tenere pro viribus enitemur. Pergemus ergo cum philosopho, ea solùm posthac in singulis capitibus tractaturi themata, quæ nobis de hac re impensiùs considerantibus videbuntur necessaria. Disputatum iam est de duabus eximiis virtutibus, quarum altera bilem, altera gulam in nobis moderatur. Ordine nunc alia virtus insignis (manu Cæsaris non indigna) sequitur (ipsa nempe liberalitas) quæ non aliter manum in divitiis, quàm temperantia mentem in deliciis dirigit. Hæc virtus est, qua nulla habetur vel ad nomen propagandum melior, vel ad benevolentiam conciliandam aptior, vel ad inopiam pauperum sublevandam accommodatior. Quippe laus, amor, fama, portã & arcam liberalis semper reserant & aperiunt. Huc tanquam ad cõmune civitatis asylũ, inopes, oppressi, miseri, pro auxilio, consilio, solatio convolant. Sed his omissis ad textum venio, in quo 4. præcipuè proponuntur: 1. natura liberalitatis: 2. obiectum: 3. proprietas: 4. extremorum comparatio. Natura eius est, vt liberalitas sit habitus inter avaritiã & prodigalitatem positus, quo homo tanquam aurea rationis regula in dãdis & accipiendis pecuniis vtatur. Per

De liberalitate.

Liberalitatis laus.

Natura eius quæ.

habitum genus, per prodigalitatem & avaritiā vitiorum repugnantiam, per hominē subiectū, per rationis regulam multiplicem circumstantiam, per dare & accipere duplex liberalis officium, per pecuniam omnem divitiarum affluentiam in hac definitione intelligo. Pecunia enim non solùm hîc pro signato nummo accipitur, sed etiam pro omni rerum omnium (quæ in cōmutationem cadunt) supellectile & abundantia. Nam obiectum liberalitatis est pecunia, id est, aurum, argentum, æs, stannum, ager, granū, & quicquid aliud est, quod commutantis iustitiæ mensuram respicit. Quippe hic dicitur liberalis, qui nudis vestem qui famelicis cibum, qui ęgrotantibus medicinam dederit. De natura & obiecto liberalitatis satis. Sequitur vt de multiplici proprietate officioq; pauca dicamus. Officia liberalis sunt aut communia aut propria. Communia sunt vt dare & accipere: propria verò, vt rarò accipere, rariùs autem ab aliis petere, plurimos sibi benignitate devincire, prudenter suarum facultatum rationem habere, in dando maiorem laudem, quàm in accipiendo acquirere, omnes deniq; affluentis fortunæ Nilos nisi ad beneficentiam exercendam contēnere. Quòd autem in dando potiùs quàm in accipiendo versetur libertas, triplici ratione in textu constat: à natura virtutis: à proprio: & ab effectu. A natura, quæ magis in agendo quàm in patiendo cernitur, sed dare est agere, accipere pati, splendor ergo liberalitas potiùs in dando

Pecunia latiùs hoc loco sumitur.

Obiectum quod.

Proprietas & officium liberalitatis.

Liberalitatem in dādo potiùs quàm in accipiendo versari.

quàm

quàm in accipiendo cernitur. A proprio, quia proprium virtutis laus est, sed laus maior dantē quàm accipientē sequitur. Ab effectu, qui est dilectio, quæ pro accepto beneficio dāti magis quā accipienti debetur. Rectè ergo Ouidius cecinit,

Crede mihi res est ingenioſa dare.

Restat nunc in postremo loco extremorū cōparatio. Extrema duo sunt: Prodigalitas & Auaritia. Prodigalitas est, vt ingeniosè quidam definit, vas magnum sine fundo, ingens arca sine sera. Omnia enim profundit, reponit nihil. Si apertius agas, Prodigalitas est stulta & inconsiderata rerum profusio, quam plerumq; inanis gloria, insignis stultitia, magna inopia, sera animi pœnitentia sequuntur. Hinc illam describit Aristoteles vitiosum habitum, quo depravati omnia sine modo, ordine, & ratione exhauriunt. Huic opponitur Auaritia omnium meo quidē iudicio vitiorum Pandora. Est enim (vt ait Philosophus) malum insanabile, & inextinguibilis pecuniarum sitis. Istam definit orator esse inordinatum habendi amorem, qui in appetendo sine fine, in acquirendo sine modo, in retinendo sine iure versatur. Furto enim, vsura, rapina, fraude, periurio, mendacio, aliisq; sexcentis iniustis modis rapit & corradit omnia. Quare vt nullum vitium deterius est auaritia: ita auaro nihil est scelestius. Quippe nihil est magis execrandum, quàm adorare pecuniam. Non ergo immeritò hoc loco Aristoteles prodigum longè meliorem auaro esse existimat. Quia prodigus largi-

Extremorū cōparatio.

Prodigalitas quid.

Avaricia quid.

Avaro nihil deterius.

Prodigus avaro melior.

largiendo prodeſt multis, avarus nemini: prodigus aliquando conſilio, aliquando neceſſitate ſapit, avarus nunquam: Prodigus in dando benignum, & liberalem imitatur, Avarus portam & manum claudit: Prodigum amant multi, avarum vt monſtrum deteſtantur omnes.

In liberalitate ſpectãda ſunt quinque
- Natura, vt ſit virtus, quæ in recto vſu pecuniarum cernitur.
- Obiectum, quod eſt duplex,
  - Externum, vt pecunia.
  - Internum, vt pecuniarum cõcupiſcentia.
- Officium, quod eſt, vel
  - Commune, vt dare, accipere.
  - Proprium, in dando obſervare, vt ſint
    - Mens iucunda,
    - Frons grata,
    - Res propria,
    - Proportio iuſta,
    - Cura honeſta,
    - Cauſa pia.
- Oppoſitũ quod eſt, vel in
  - Exceſſu, vt prodigalitas.
  - Defectu, vt avaritia.
- Vſus, qui eſt aut
  - Publicus, vt civitatis conſervatio.
  - Privatus, vt liberalitas hominis, laus, fama & dilectio.

Diſtinctio ſecunda quaeſtionis.

Liberalitas magis in dando, quàm in accipiendo cernitur, quia
- Beatius eſt dare, quàm accipere.
- Magis laudatur propter beneficium.
- Magis diligitur propter vſum.

Diſtinctio tertia quaeſtionis.

Pro-

Prodigus duplex est, vel
- Simplex, quia aliis vitiis non est depravatus, & hic est melior avaro
  - Propter faciliorem reductionem, quæ fit, aut
    - Progressu ætatis.
    - Consilio.
    - Vrgente necessitate.
  - Propter maiorem similitudinem eiusdem cum liberali in dando.
  - Propter saniorem animum in iudicio virtutis.
  - Propter firmiorem laudem, & admirationem populi.
- Compositus, qui est aliis etiam flagitiis copertus, & iste in hac comparatione non intelligitur.

Opp.

Magnificentia est virtus inter prodigalitatem & avaritiam, quæ in vsu pecuniarum cernitur: ergo aut confunditur cum liberalitate, aut liberalitas probè hoc loco non definitur. Antecedens est Aristot. in 2. cap. huius libri vbi dicit magnificũ esse necessariò liberalẽ. Vnde à coniugatis sequitur magnificentiã esse necessariò liberalitatem.

Resp.

Suprà demonstratum est magnificentiam & liberalitatem non re, sed ratione tantùm differre. Magnificẽtia enim in magnis, liberalitas in parvis sumptibus versatur.

Opp.

Aequè in magnis, ac in parvis versatur liberalitas: ergo rectè illud discrimen non assignatur. Antecedẽtis verba sunt circa medium istius capitis.

Resp.

Magnum bifariam acceptum.

Magnum sumitur bifariam, aut { *Absoluè pro re excelsa & illustri: & sic in magnis nō versatur liberalitas.* / *Comparatè pro re mediocri, & sic in magnis cernitur.* }

Opp.

Circa domum, agrum, oleum, aliaq; infinita versatur liberalitas: ergo non solum circa pecuniā, vt circa proprium obiectum.

Resp.

Pecunia dupliciter sumpta.

Pecunia accipitur, aut { *Strictè pro signato Numismate, & sic non est adæquatum obiectū liberalitatis.* / *Fusè pro re omni, cuius æstimatio mensuratur pecuniâ, & sic est obiectum.* }

Opp.

Circa concupiscentiam divitiarū versatur liberalitas: ergo aliud ponendū est obiectum præter pecuniā.

Resp.

Est liberalitatis obiectū duplex, { *Externum, vt pecunia.* / *Internum, vt divitiarum concupiscētia.* }

Opp.

Dare & accipere sunt opposita in hac definitione liberalitatis, ergo mala est definitio. Argumētū est Arist. 6 Top.

Resp.

Dare et accipere nō sūt cōtraria, accipere .n. ita sequitur liberalitatē animi, vt optima visio sanitatē oculi.

Opp.

Nulla virtus perdit obiectum suum: sed liberalitas perdit: ergo non est virtus.

Resp.

Non

Non perdit, ſed impendit, & in rectũ vſũ elargitur.

Opp.

Nulla virtus naturæ vi ac propenſioni repugnaret, ſed potiùs eãdẽ perficeret: at alijs plura dare quàm ſibi retinere naturæ vi ac propenſioni repugnat: ergo id agere non eſt omnino liberalitatis, & proinde fallax eſt textus, in quo idipſum proponitur.

Reſp.

Bona ſunt, vel
- *Interna, ut virtutes & ſcientiæ: de quibus plura nobis appetere quàm alijs dare oportet.*
- *Externa, & hæc ſunt, vel*
  - *Neceſſaria, reſpectu vitæ & familiæ: in quib. tenetur quilibet ſibi magis quàm alius providere.*
  - *Superflua: de quibus locus Ariſt. intelligitur. Ex his enim plura aliis dare, quàm nobis retinere debemus.*

Opp.

Dare & accipere differũt ſpecie: ergo non ſũt actus vnius virtutis.

Reſp.

Specie non differunt, ſi ſecundum circũſtantias ex præſcripto rectæ rationis conſiderantur. Nã opportunè accipere dandi habitum & facultatem conſervat.

Dare & accipere ſpecie non differunt.

Argu. contra tertiam quæſtionem.

Opp.

Is peior eſt qui in ſeipſum, quàm qui in alios peccat: ſed talis eſt prodigus: ergo prodigus eſt deterior avaro.

Reſp.

Avarus graviùs in ſeipſũ & in alios peccat quàm prodigus: is enim nec ſibi, nec alijs favet, hic verò ſibi per

Avarus in ſe graviùs peccat quàm prodigus.

per benevolentiam, & alijs per pecuniam prodest.

Opp.

Prodigus, qui stultus in textu dicitur, magis opponitur prudentiæ quàm avaritia: ergo est peior.

Resp.

avarus prodigo rationi magis repugnat.

Non minùs opponitur avaritia prudẽtiæ, ac ipsa prodigalitas, imò si altiùs consideres, magis rationi ac prudentiæ repugnat. Ratio enim & prudẽtia iubet, vt detur & expendatur pecunia.

Opp.

Avaritia in textu malum incurabile dicitur, & ex consequenti non est vituperabile: quo posito sequitur, quòd avarus non sit deterior prodigo, cũ sub reprehẽsionem non cadat.

Resp.

Incurabile dicitur duobus modis, vel
- *Absolutè, pro eo quod omnino curari non potest, & sic avaritia malum incurabile non dicitur.*
- *Respectivè, pro eo quod difficulter curari potest: & sic hoc loco accipitur.*

Dubium in textu.

An vsura sit malum sub avaritiâ per se?

Vtilisne vsura ex Thoma distinctio Secunda secundæ cap. 78.

Res quædam sunt quarum
- Vsus & consumptio non distinguuntur, vt vinum, granum, oleum, pecunia, pro quorum vsu aliquid vltra sortem exigere est (si attenderis) aut id quod nõ est, vendere, sed hoc est contra ius naturæ; aut eandem rem bis vendere, quod est contra legem iustitię: non ergo licet pecuniam pro vsu pecuniæ accipere, quandoquidẽ ipsa pecunia in suo vsu consumitur & collocatur.

Vsus

Vsus & consumptio differunt, vt vsus domus est inhabitatio nō autē dissipatio eius: & in istiusmodi rebus licet pro ipso vsu aliquid (reservato sibi rei dominio) postulare.

Opp.

Vsus pecuniæ vt ait Arist. in 5. lib. Ethicorū est res in commutatione adæquare: ergo cōsumi nō est eius vsus vt hac distinctione docetur.

Resp.

Ratio non sequitur: nam e'si commutabiles adæquare sit quidā vsus pecuniæ, proprius tamē & (vt ita dicā) principalis vsus pecuniæ est consūptio seu distractio secundum quod in commutationes expēditur, vnde illicitum est, pro vsu eiusdem mutuata aut consumptæ pretium accipere.

Opp.

Nullus contractus voluntarius & cōmodius est per se malus: sed vsura sæpe est talis cōtractus: ergo nō est per se malus.

Resp.

Voluntarium est, vel { *Simpliciter, & sic non est vsura respectu recipientis.* *Ex parte, et sic est: præterea malum vsuræ ex intentione pendet, quæ est contra legem, naturam, & societatem.* }

Voluntarium duplex.

Opp.

Leges permittunt vsuram, ergo nō est mala per se.

Resp.

Aliud est permittere, & tolerare: aliud est sancire, & approbare: leges permittunt sæpe malum, ne maius in civitate periculum sequatur, at non approbant, imò à malo deterrent, & dehortantur.

Vsura non ideo licita quia permittitur & toleratur.

Cap. II.

Quid magnificentia? Quæ eius opposita? An pauper possit esse magnificus?

De magnificentia.

HAEC ætas (proh dolor) raro de magnificentia cogitat. Perpauci siquidem nunc sũt dierum, qui novas civitates constituere: pauci, qui novas Academias propagare: pauci, qui sacra templa erigere: pauci, qui nova Musarum hospitia ad suam ipsorum famam, usumque posterorum extruere cogitent. Quidam olim Ruinam Romæ tum florentis in re militari prospiciens (non sine animi dolore proculdubio) in has voces prorupit, Vbi nunc sunt Fabritii? ubi Decii? ubi nunc Cæsares? ubi Catones? Date veniam, si de statu Athenarum iam tacitus mecum repetens hoc unum quæram: ubi iam sunt Wyckami? ubi Waynfleti? ubi Whiti? ubi nunc omnes magnifici & illustres viri qui Angliam beatissimam regionem duobus longè augustissimis gymnasiis perbeârunt? De quibus olim Coriatus poëta hoc modo cecinit,

Et duo sunt totum Gymnasia nota per orbem.
Oxonium studiis florens, mihi dulcis Alumna,
Regis opus: tuáq; illustris Rex Cantaber ædes,
Magnificè florens sacris Academia Musis.

Magnificẽtia quid.

Hæc sunt verè Corinthia opera: hæc sunt expressa veræ magnificentiæ (de qua nunc loquimur) exemplaria. Nã philosophus in textu docet magnificentiam, esse magnam liberalitatẽ, versa-

versatam quidē in rebus honorificis, cuiusmodi sunt quæ Diis adhibētur donaria, apparatus, sacrificia, similiterq; ea omnia, quæ in cultu & religione divina impēduntur, quæq; in republ. honestæ gloriæ causa exhibētur. Quid multis opus est? magnificētia in subiecto, in obiecto, in modo, in fine cum liberalitate convenit. Circa hæc tamen eminentius se gerit, & veluti ad alta, regia & excelsa volat. Alexander petēti denariū dedit vrbem. Magnificus enim dat ille quidē, sed magna: extruit, sed insignia: facit multa, sed dignitate & honore plena. In hoc ergo magnificus à liberali differt, quòd ille summā rerū dignitatem, hic mediocrem suorum sumptuum rationem spectat. Pauper itaque qui fortunam sēper novercam habuit, magnificus esse non potest. Quippe tria impediūt, inopia rerū, ignorantia honoris, defectio generosi pectoris: quia rē non habet, honorem nūquā est assecutus, quia tametsi honorem adeptus esset splēdidè aut decorè propter abiectionem animi nō tractaret. Opposita huius virtutis sunt immanis profusio, & sordida parsimonia. Immanis profusio, qualis illa fuit Cleopatrę, quę Antonio totam Ægyptum vno haustu propinavit. Sordida parsimonia, qualis fuit illa Mydæ, qui dū inhiavit pecuniæ, inedia confectus periit. Magna est profectò in hac ætate auri sacra fames. Vbique (vt ait poeta)

Magnificētia cū liberalitate cōfertur.

Magnificus a liberali discrepat.

Magnificus esse pauper non potest.

Magnificentię opposita.

Creverunt & opes, & opum furiosa libido:
Et cum possideant plurima, plura petunt.

Vbi est illa Sympathia & veluti sensus alienæ miseriæ? Ad portam divitis accedit pauper, at clausam reperit: pulsat sæpe, respondet nemo: alta tum voce clamat, continuò his quęsitis oneratur: quis tu? quid tibi vis? vnde venis? quid hic quæris: si respondeat se Homerum esse, mox petunt quid secum duxerit: si dicat lachrymas, rident: si literas, eludunt: si se nihil divitiarum asportasse fateatur, confestim exprobrant,

Cum nihil attuleris, stabis Homere foris.

O pestiferam pecuniarum sitim, & stygio veneno infectam parsimoniã. Hanc fugere oportet, si magnificentiã desideras. Nã magnificentiæ lues odiosa, quã iã descripsimus est avaritia.

Magnificentia est duplex,
- Divina, quæ respicit Dei cultũ, vel in
  - Templis deo sacris.
  - Beneficiis ad templorum vsum conferendis.
- Humana, quæ respicit reipubl. dignitatem, vel in
  - Ædificiorum ornatu.
  - Conviviorum & ludorum apparatu.
  - Beneficiorum magnitudine.
  - Operum excellentium visu & pulchritudine.

Distinctio secundæ propositæ quæstionis.

Pauper capitur, aut pro
- Homine opibus indigente solum, & hic potest esse magnificus quoad habitum animi, quamvis adversæ fortunæ flatu agitatus divitiis careat.
- Homine affluente opibus, vsu tamen carente, qui non potest esse magnificus.
- Homine, cui & animus excelsus, & opes etiam desunt, & hic non potest esse magnificus, quia
  - Non habet materiam.
  - Non novit vsum.
  - Ignorat agere secundum habitum.

Argu-

Argumenta contra primam quęstionem.

Opp.

Liberalitas tenet medium, sed magnificentia excedit liberalitatem, ut est in textu: ergo magnificentia non tenet medium: & ex consequenti non est virtus.

Resp.

Magnificentia excedit liberalitatem, non quoad essentiã virtutis, sed quoad existentiã ornatus: quippe non est melior, sed cultior & splendidior virtus.

Opp.

Burleus, Buridanus, aliq́; quidam interpretes defendunt magnificētiam specie distingui à liberalitate, ergo malè hîc defenditur non distingui.

Resp.

Amicus Plato, amicus Socrates, magis amica veritas

Opp.

Actus & obiecta liberalitatis & magnificētiæ specie differunt, ergo ipsæ virtutes specie differunt. Antecedens probatur, Quia actus & obiectum magnificentiæ sunt in honorabilibus, sed actus & obiectũ liberalitatis solùm in laudabilibus reponuntur.

Resp.

Hoc quidem argumentum est Buridani, sed nõ cohæret. Nam ut ipsæ virtutes secundùm magnum & parvum differunt: ita & actus & obiecta virtutum distinguuntur.

Opp.

Si secundùm magnũ & parvum solùm differant, tũ liberalitas videretur nihil aliud, quàm dispositio quędam ad magnificentiã: sed hoc est absurdum pone-

re, cum sit aequè habitus ac ipsa magnificentia: ergo plus quàm modo & ratione differunt.

Resp.

Maior non tenet. Potest enim esse in re mediocri (qualis est materia liberalitatis) perfecta actio, proportioq; virtutis.

Opp.

Opposita magnificentiæ in reprehensionem nō cadunt, vt ait Aristot. in fine huius cap. ergo magnificentia non videtur esse laudabilis.

Resp.

Reprehensio extremorū sumitur bifariam: vel
- *Fusè: & sic extrema magnificentiæ reprehensione non carent.*
- *Strictè pro eo cui annectitur infamia: & sic Aristot. dicit illa in reprehēsionē ferè non incurrere, quia nec proximis noceant, nec insignem habeant deformitatem.*

Argumenta contra secundam quęstionem.

Opp.

Pauper potest esse prudens, ergo potest esse magnificus. Argumentū probatur: quia omnes virtutes morales sunt connexæ in prudentia, vt habetur 6. Ethic.

Resp.

Non negatur quin pauper possit esse magnificus quoad habitum, quamvis non sit quoad ornatum virtutis.

Dubiū tex. Magnificētia quatuor de causis nobilior liberalitate.

An magnificentia sit nobilior liberalitate.

Magnificentia est nobilior,
- *Magnitudinem rei, circa quam versatur.*
- *Dignitatem personæ agentis.*

lior, propter { *Splendorem actionis.* *Vsum, qui est plerunq; totius civitatis.*

Opp.

Liberalitas est communius bonum, ergo melius. Arg. est in I. 5. Ethic. est etiam in 3. Topicorum. Antecedẽs probatur: quia liberalitas (vt ait philosophus in textu) est circa omnes pecuniarum vsus, magnificentia verò non est, vt in hoc textu concluditur.

Resp.

Una virtus communior aliâ dicitur, vel respectu { *Frequentioris actus: & sic liberalitas est communior magnificentiâ.* *Insignioris vsus: & sic magnificẽtia est communior: quia ad vsum totius civitatis immediatè refertur.*

Vtrum fundatores templorum & donariorum in cultum Dei sint magnifici?

Sũt, respectu { *Magnorum sumptuum, quos expendunt.* *Maximarum rerũ, quas faciunt.* *Divinarum laudum, quas maximè intendunt.*

Cap. III.

An magnanimitas rectè assignetur? Quæ eius opposita? Quæ species? Quæ propria?

INter Heroicas virtutes maximè splendet animi magnitudo, quæ vulgo magnanimitas appellatur. Hæc non aliter à modestia quã libe- De magnanimitate.

ralitas à magnificentia differt. Quare vt illę duę se invicem sequuntur: ita harum altera alteram proximè & immediatè suo ordine, suoq; loco sequitur. In hoc tractatu, si Aristotelis textũ cõtemplemur, quinque nobis proponi videntur. Magnanimitatis distinctio: eiusdem definitio: explicatio oppositorum: proprietatum enumeratio: & quarundam partium insinuatio. Distinctio est, quòd nomen magnanimitatis accipiatur duobus modis: vel generatim, & sic est omnium virtutum lux & ornamentum: vel speciatim, & sic est optimum tam in prospera quàm in adversâ fortuna animi subsidium. Primo modo accepta magnanimitas nullam certam ac definitam materiam habet, secundo modo honorẽ suo iure, vt propriam materiam & obiectũ vendicat. Est tamen honor duplex, alius internus, qui est fœlicitatis præmium: alius externus, qui est magnanimitatis obiectum: vtrumq; quærit, & in hoc appetendo & moderando versatur maximè. Sedet enim magnanimitas veluti in excelso loco, sub cuius pedibus lubricam fortunam quasi captivam & iacentem videas. Ferunt Timotheum illum Atheniensem reti olim cepisse fortunam, vnde fortunatus dicitur. At beatior est longè magnanimus, qui non reti illam vt piscem, sed virtutis manu illam vt servam tenet. Quorsum hoc? vt intelligas magnanimitatis obiectum esse honorem in rota, manuq; fortunæ positum, quo vtitur splendidè si possideat, quem facilè aspernatur si nõ habeat. Hinc rectè defi-

Obiectum eius honor.

Magnanimitatis definitio triplex.

definitur magnanimitas moderatrix fortunæ, & quasi norma rectè appetendi honoris. Quam aliàs sic describit Arist. vt sit virtus, qua præditi honorem, eiusq; occasum ferre & moderari possimus. Iterum si placet hoc modo, Magnanimitas est mediocritas inter pusillanimitatem & elationē animi, quæ in magnis & summis honoribus acquirendis humanum appetitum dirigit ac moderatur. Magnos & summos honores nomino, quia circa parvos & mediocres versatur modestia, quę ab hac virtute secundum magnū & parvū, id est, ratione nō re distinguitur. Tertio in loco tractanda sunt magnanimitatis opposita, quæ sunt pusillanimitas & elatio animi. Pusillanimitas est quædam abiectio mentis, & inepta voluntatis in fugiendis honoribus defectio. In hoc vitio perpauci offendunt, quippe paucissimis hac tempestate artiū stimuli & virtutum pręmia, id est, honores offeruntur. Sunt tamen aliqui qui dum sceptrum, id est, honorē in theatro gestarent, muscas cum Domitiano insectātur: de quibus nihil aliud dico, quā quod servus Domitiani olim dixisse dicitur. Interrogatus enim is, essétne quispiam cū suo domino, respondit, ne musca quidem, quippe ille omnes suo reti sustulisset. Quid multis? vocante nos patria, veniendum, offerente virtutis præmium (si digni simus) accipiendum puto. Alterum vitiū ex adverso huic respondens elatio animi, & superbia, dicitur, quę tantū tumorem in animo efficit, vt avidiùs quàm leones prædam fugacem hono-

Magnanimitas differt à modestia ratione tantū.

Pusillanimitas quid.

honoris vmbram aucupemur. Est enim superbia (si verè definias) caninus appetitus gloriæ, qua prorsus indigni sumus. Istius comites sunt insolentia, iactantia, ambitio, discordia, seditio, curiositas, & philautia. His malis semel fascinati ad omne facinus & periculum rapimur, modò regno potiamur. Regnum petiit ambitiosus Cęsar, sed præceps de summo gradu fortunæ in ipso senatu cecidit. Alexander regnorum helluo totius terræ imperium voluit, sed illum parum veneni sustulit. Regnũ inter omnes optavit Aristippus, sed tenui filo appensus gladius caput philosophi perturbavit. O quot & quãtas hominũ strages, quot & quãtas civitatũ ruinas peperit siticulosa honoris ambitio? Quarto in loco sequitur proprietatũ enumeratio. Magnanimitas, quę ab Arist. respectu modestię extremũ, respectu rationis mediũ, respectu laudis excelsum, respectu honoris divinum dicitur, multas in textu traditas proprietates habet, quæ omnes ad duo quasi capita revocari possunt: Nẽpe vt aliæ sint internæ, aliæ externæ. Internæ sunt, vt modestè & decorè honores appetere, heröicè in illis acceptis se gerere, inanẽ populi strepitum laudẽq; contemnere, suas res gestas non prædicare, rebus secundis non efferri, adversis non deprimi, non recordari iniurias, assentatores & parasitos à se longè abigere, solùm à veritate & conscientia in omnibus suis actionibus pẽdere. Externæ sunt, vt sit in magnanimi incessu quędam maiestas, in voce gravitas, in oratione firmitas & constantia,

Superbia quid.

Superbiæ comites.

Multiplex diverso respectu magnanimitatis appellatio.

Magnanimitatis proprietates quæ.

ſtantia. Partes magnanimitatis duę inſinuantur, humilitas & patientia. Illa magni viri purpura, hæc anchora dici poteſt. Rectè Patricius: nihil magis ſũmos viros in proſperis decet quàm humilitas, nihil magis in adverſis conſolatur quàm patientia, O quàm pulchra res eſt in viris primaris animi ſubmiſsio, quàm divina res eſt in illis ſi mala eveniant dolorum contemptio? Illius fructus eſt amor populi: huius effectus eſt honor animi. Amorem illum humilitas, Honorem hunc patientia dabit.

Magnanimitatis partes duæ. Patricii dictum.

Diſtinctio.

Magnanimitas bifariam ſumitur.

Magnanimitas ſumitur duobus modis, vel
- Communiter: & ſic in obiectis fortitudinis aliarumq; virtutum verſatur.
- Propriè: & ſic conſiſtit in honorib. vel
  - Appetendis
    - Iuſtè, ne iniurioſi
    - Modeſtè, ne odioſi
    - ſimus.
  - Accipiendis
    - Parcè, ne ambitioſi
    - Decorè, ne inſolentes & ſuperbi
    - videamur.
  - Perfruendis
    - Sobriè, reſpectu noſtri.
    - Cautè, reſpectu hoſtis.
    - Fructuosè, reſpectu civitatis.

Magnanimitas & modeſtia quomodo cõveniant & diſcrepent inter ſe.

Magnanimitas & modeſtia habent
- Vnum ſubiectum, nempe voluntatem.
- Vnum obiectum, nempe honorem.
- Eadem oppoſita, nempe elationem & abiectionem animi.
- Eundem finem ac propoſitum, nempe prodeſſe civitati. In modo tamen operandi differunt, quia illa eminentiùs, hæc paulò ſubmiſſiùs materiam eandem tractat.

Opp.

Opp.

Quæcunque eadem sunt essentiâ, distinctè non tractarētur: sed magnanimitas & modestia sunt eadē essentiâ: ergo distinctè ab Arist. non tractarentur.

Resp.

Considerantur in eisdem duo, nempe	*Essentia, & sic vna tractatio sufficeret.*
	Modus, qui potest esse diversus: & sic distinctè eadem tractari possunt.

Opp.

Nulla virtus virtuti contrariatur: sed magnanimitas virtuti contrariatur, nempe humilitati: ergo magnanimitas non est virtus. Minor patet ex textu, vbi probatur, quòd magnanimus putet se dignum magnis honoribus aliosque præ se contemnat, at humilis his planè contraria facit.

Resp.

In humili considerantur duo, nempe	*Habitus internus animi, secundùm quem novit & iudicat se dignum honoribus, qui sibi ex præscripto rectæ rationis offeruntur.*
	Actus externus, secundùm quem alios sibi præponit, quia studio potiùs contemplativæ quàm activæ vitæ delectatur, hanc enim consultò eligit, illam tamen non negligit.

Opp.

Omnis virtus est circa bonum, quod est in agente: sed magnanimitas est circa honorē, qui est in honorāte, & non in honorato: ergo magnanimitas nō est virtus.

Resp.

Resp.

Duplex est obiectum magnanimi:
- Externum, quod est honor.
- Internum, quod est moderata appetitio honoris, & hæc in ipso magnanimo reperitur.

Opp.

Magnanimitas circa obiecta aliarũ virtutũ (uti patet in textu) versatur: ergo nõ est distincta virtus ab alijs.

Resp.

Magnanimitas communiter & heroicè sumpta circa obiecta fortitudinis, iustitiæ, & aliarum virtutum versatur: & sic Seneca in libro de quatuor cardinalibus virtutibus magnanimitatẽ & fortitudinẽ cõfundi docuit: at propriè accepta distinguitur, vt suprà demonstravimus.

Opp.

Omnis contemptor est malus: sed magnanimus est contemptor: ergo malus.

Resp.

Contemnimus, aut
- *Personam, & hoc est malum.*
- *Vitium, & hoc est bonum: quo quidem modo magnanimus superbos & insolentes contemnit, res vanas & caducas etiam spernit magnanimus.*

Opp.

Verecundia non est in bonis: sed verecũdia est in magnanimo, vt patet in textu: ergo magnanimus non est bonus.

Resp.

Verecũdia sumitur, vel pro
- *Affectu: & sic nõ est in magnanimo.*
- *Effectu modestiæ: & sic inest.*

Opp.

Opp.

Magnanimus non recordatur beneficij accepti, ut est in textu: ergo videtur ingratus.

Resp.

Non recordatur ut novum accipiat: sed meminit ut grati animi officium persolvat.

Opp.

Res pulchras potiùs quàm fructuosas spectat magnanimus: ergo non videtur prudens.

Resp.

Res pulchræ respectu magnanimi sunt fructuosæ: aureum enim diadema gemmis pretiosis ornatum caput imperatoris decet.

An elatio animi sit deterior abiectione?

Opp.

Qui se abijcit est dignus honore, at qui elato est animo est indignus: ergo abiectio est melior quàm elatio, quia abiectus est melior quàm elatus.

Resp.

Etsi in fine istius cap. Arist. contrarium doceat, in eo tamen sensu est intelligendus, quòd elationem non penitus pro superbiâ, sed pro immoderata cupiditate honoris accipiat: & sic est melius appetere honorem in repub. ut discas meliùs vivere, quàm omnem honorē fugiendo sordidè & ignominiosè latitare.

An melius sit honorari, quàm honorare?

Honor bifariam sumptus.

Honor sumitur { *Fusè: qui definitur signum benevolæ opinionis, & sic tam malis quàm bonis convenit.* *Propriè: qui est signū reverētiæ eximitur,*

mitur, vel { *hibitum alicui in testimonium virtutis; & sic est melius honorari propter inhærẽtem virtutem.*

Vtrùm magnanimi sit potiùs contemnere quàm appetere honorem? Dub. 3.

Est melius contemnere, quia { *Animi excelsi est res incertas parvi existimare.*
Honor est res fragilis, sive pro statu dignitatis, sive pro applausu multitudinis sumatur.

An magnanimi sit recordari iniurias? Dub. 4.

Non est, propter { *Excellentiam mentis.*
Præstantiam virtutis.
Sapientiam hominis, qui adversa ad usum & splendorem virtutis mutat.

Cap. IIII.

An modestia rectè definiatur?

QVI attentiùs verba Philosophi in principio huius capitis de modestia legerit, mecum (ut opinor) de connexione tam modestiæ cum magnanimitate quàm liberalitatis cum magnificentia consenserit. Verba hæc sunt: Videtur enim in eo (id est) in honore alia virtus consistere (id est) modestia, quæ eandem rationem habet ad animi magnitudinẽ, quam habet ad magnificentiam liberalitas. Nam ut utraq; (id est) tam liberalitas quàm modestia à magnitudine (puta) sumptuũ & honorum recedãt: nos tamen in rebus mediocribus & parvis rectè

Magnanimitatem modestia, vt magnificentiam liberalitas comitatur.

rectè afficiunt. Quasi diceret, ut magnificentia in magnis pecuniis, liberalitas in parvis: ita magnanimitas in magnis honoribus, modestia in parvis versatur. Huc etiam si illud adiiciatur, modestiam eadem sibi opposita cum magnanimitate in hoc textu ab Aristotele constituta habere, probabilis est hæc futura opinio, quòd sit summa huius cum illa in essentia cõspiratio. Si enim dispositio & habitus apud dialecticos unam speciem constituant, multò magis modestia & magnanimitas, quæ solùm in magno & parvo differunt, unam virtutẽ cõstituerent. Vt ergo est idem motus, etsi nunc sit tardior, nunc incitatior: ita est eadem virtus, etsi nunc humilior, nunc excelsior esse videatur. Eadem scilicet est manus expansa & contracta, similiter eadem est virtus mediocris & augusta. Principes ornat magnanimitas, principes etiam numeris omnibus absolutos reddit modestia: utraq; ergo eadem est virtus in eodem subiecto, materia officioq; posita, modo tamẽ diversa. Quod cũ ita sit, mutato nomine, quod modò de magnanimitate idẽ nũc de modestia dictũ iri existimãdũ est. Quare paucis admodũ de hac virtute demonstratis, ad ea quæ sequuntur festinabimus. Est ergo modestia duplex: communis, & sic est ordo decorũ observans in omni actione vitæ: propria, & sic hoc loco definitur, circa mediocres honores laudabilis habitus seu mediocritas: cuius opposita sũt vacuitas honoris & ambitio. Per vacuitatẽ honoris, abiectionẽ animi: per

Modestia & magnanimitas arctissimè copulantur.

Modestia duplex.

Modestiæ opposita.

per ambitionem, tumidam & inflatam elationem intelligo. In defectione rarissimè, in excessu multùm nos sæpè offendimus. Nam in ambitione esca quædam est quam capere conantes (non aliter quàm aviculæ) capti perimus. Est itaq; in omni bene instituta repub. (si audiamus Platonem) maximè fugienda ambitio, quæ est veluti rabida dominandi libido. Hac olim incẽsus Pyrrhus Epirotarum Imperator initurus bellum cum Romanis, modestè à Cynia sapiente viro interrogatus, quid agere tandem decreverit, quid tandem? Romã, inquit, humo adęquabimus. Quid tum? Italiam devastabimus. Quid hinc? Siciliam expugnabimus. Quid præterea? iã à Libya & Carthagine quis abstinebit? Nũquid hîc apicem impones? neutiquam. Quippe Macedoniam, Græciam & reliquas partes mũdi oppidatim depopulabimur. Subactis his omnibus quid quæso acturi? triumphandum mediusfidius & feriandum tunc censeo. O Pyrrhe Pyrrhe, acclamat Cynias, ad quæ per cædem & sanguinem nos tuos ducis? sat habes, si his quæ habes rectè uti didiceris. Iratus autem rex eoq; magis stomachabundus sprevit consilium, bellum gessit, saxo percussus in obsidione civitatis periit. Videte (quęso) quàm periculosa sit ambitio, quàm cito reges & regna evertat. Multi altas Cedros ambitionis scandunt, at fractis ramis periculosè decidunt: melius est ex humili racemo uvas colligere, quàm in sũma cedro ad breve tẽpus nõ sine iactura gravi vitæ triumphare.

Distinctio:

Distinctio.

Modestia est duplex, { Naturalis: quæ est insita homini verecundia circa honores. Moralis: quæ est veluti habena abiectionis & elationis animi.

Abiectio duplex.

Voluntaria abiectio sumitur, aut pro { Humilitate: & sic est virtus. Vana animi simplicitate aliquando hypocrisi palliata: & sic est vitium.

Opp.

Nullus honor est parvus: ergo modestia nō est virtus circa parvum honorem versata. Antecedēs probatur, quia honor est præmium fœlicitatis: & à philosopho dicitur maximum inter omnia bona externa.

Resp.

Honor sumitur, aut pro { *Causa sive materia honoris: & sic nihil aliud est quàm res honorabilis. Substantia honoris, & sic est signum datum homini in testimonium virtutis. Effectu honoris: & sic est ipsa opinio laudabilis. At istis tribus modis augeri et diminui potest, prout res & ratio postulat. Est ergo honor magnus circa quem magnanimitas, parvus quodam respectu circa quem modestia versatur.*

Opp.

Nullus honor debetur virtuti: ergo circa honorem non versatur modestia. Antecedens est Arist. 2. lib. Ethic. vbi probat virtutis proprium laudari solùm.

Resp.

Honor internus fœlicitati, externus virtuti debetur.

Etsi honor ille internus, de quo antè egimus, solùm fœlicitati debeatur, honor tamen externus virtuti vt materia, rectè obiicitur.

Opp.

Opp.

Omnis virtus versatur in affectionibus moderandis: sed honor circa quē versatur modestia non est affectio: ergo modestia non est virtus.

Resp.

Internum obiectum modestiæ est appetentia honoris, externū de quo hoc loco agit philosophus est ipse honor.

Opp.

Modestia apud Senecam & Ciceronē pro ordine decorè agendi in omni virtute sumitur, ergo accōmodatè hîc à philosopho non tractatur.

Resp.

Modestia ab illis fusè & cōmuniter: ab Aristot. verò strictè & distinctè tractatur.

An liceat honorem vt magistratum appetere?

Licèt si { *Absit ambitio.* / *Prioris status nostri habeatur consideratio.* / *Reipubl. solius causâ fiat petitio.* }

Cap. V.

An mansuetudo seu clementia sit virtus moralis?

VT in publico statu civitatis sunt quædam prælucentes virtutes, verbi gratia, fortitudo, temperantia, liberalitas, magnificentia, magnanimitas, & modestia, de quibus iam diximus: ita privato vsu humanæ vitæ aliæ sunt, exempli causa, mansuetudo, comitas, & affabi- De mansuetudine seu clementia.

affabilitas, de quibus iã breviter dicturi sumus. Harum prima ab Arist. in textu clementia dicitur, quæ meritò affabilitatem comitatemq́; pręcedit, quia magis interna & necessaria esse videtur. Nulla enim omnium virtutum homines hominibus magis conciliat & devincit, quàm mansuetudo eiusq; comes patientia. Inter mansuetudinem & clementiam hoc tamẽ interest, quòd illa iram, hæc pœnam moderetur. Qui enim iram supprimit, mansuetus: qui pœnam diminuit, clemẽs ac mitis dicitur. Mansuetudo ergo est inter iracundiam in defectu, nimiamq́ue indulgentiã in excessu optima moderatrix: cuius proprietates sunt quatuor (vt in textu explicatur) Iracundiam & odium cohibere: vindictã non appetere: raró, aliquando tamẽ iustè irasci: nemini iniuriam aut molestiam inferre. Huius extrema sunt iracundia, quam invidia: nimia indulgentia, quam securitas morumq́; licentia sequitur. Iracundia est vitium animi, quo incensi ad invidiam, malitiam, odium pręcipitati sumus. Indulgentia ex adverso est quoq; vitium, quod nimiam hominũ securitatem, morumq́; dissolutionem parit. Vt enim est in illâ accensa tæda ad incendium: ita quidem est in hac aperta via ad perniciem: & sicut nimiâ severitate periclitatur civitas, ita nimiâ securitate tandem dissolvitur. Athenodorus philosophus ille rogatus olim ab Augusto Cæsare, vt aliquod sibi monumentum relinqueret, hoc (inquit) relinquam Cæsar: Si contigerit te irasci, nihil prũs dixeris

Mansuetudo quid.

Mansuetudinis proprietates quot & quæ.

Extrema mansuetudinis.

Iracundia quid.

Indulgẽtia quid.

Athenodori consilium salutare.

ris fecerisq́; quàm 24. literas recitaveris. Novit hic sapiens iram principis esse vnguem leonis, hoc cognomen ergo clementię ac mansuetudinis Cæsari exoptavit. Istius vitii tres species in textu ab Aristot. insinuantur, levis animi concitatio, furor & acerbitas. Prima in biliosis, secunda in melancholicis, tertia in perniciosis cernitur. Prima enim est brevis furor, secunda est quædam naturæ perversitas, tertia est implacabilis, contumax, & belluina feritas, qualis fuit illa Neronis, qui matrē, præceptorē, & seipsum occiderit: & illa Astyagis, qui Harpago suum ipsius filium devorandū apposuerit. Rectè Ovid.

Candida pax homines, trux decet ira feras.

Sed vt carnifices & Anthropophagi, qui humano sanguine delectantur, non sunt tolerandi in civitate: ita rosa sine spina, id est, nimia indulgentia sine severitatis virgula in bene administrata republ. florere non debet. formica suum splenē & musca suam bilem habet. Natura docuit irasci, virtus non prohibuit, licet ergo aliquādo ense resecare malum, ne pars sincera (vt quidam sapienter ait) in periculū trahatur. Audiant hoc parentes, audiant pręceptores, audiāt etiam & principes. Multi patres, præceptores, Cæsares indulgētia nimia & sese & suos perdiderunt. Nam vt navis tutò non regitur sine experti gubernatoris manu: Ita domus, scholæ, regna necessariò ruunt sine disciplinæ & severitatis norma, quę impios supplicii metu coercet. Quare vt aviculas (id est) innocentes, cū Xeno-

Ad quodvis castigādigenus inviti veniamus, & nūquam nisi necessariò.

crate ab vngue accipitris in sinum admittere aliquando debemus: ita vultures, id est, perniciosos nonnunquam ad crucem, ad ensem, ad mortem destinare oportet, si nulla reperiatur alia medicina.

Distinctio.

Mansuetudo est duplex.
- Naturalis, quæ est propensio animi ad lenitatem ac indulgentiam.
- Moralis, in qua consideratur
  - Essentia, vt sit moderatrix iræ.
  - Materia.
    - Interna, vt ira.
    - Externa, vt pœna
  - Oppositum in
    - Excessu: vt nimia indulgentia.
    - Defectu: vt nimia morositas.
  - Officium.
    - Ægrè irasci.
    - Rarò vlcisci.
    - Nemini iniuriã facere.

Opp.

Comitas est quadam moderatrix ira, ergo videtur confundi cum mansuetudine.

Resp.

Comitatis officium duplex,
- *Primarium siue proprium, vt iocos et ludos concinnare.*
- *Minùs primarium seu commune: vt iracundiam supprimere, & homines hominibus conciliare.*

Opp.

Idem non potest esse obiectum et oppositum, ergo ira non

non rectè assignatur à philosopho vtrumq; respectu mansuetudinis.

Resp.

Ira cõsideratur bifariam, vel vt est { *Affectus: & sic est materia mansuetudinis.* *Habitus ex multis actionibus acquisitus: et sic est oppositũ mansuetudini. Ira enim in 2. loco nihil aliud est quàm iracundia, quæ habitus vitiosus dicitur.*

Opp.

Nulla defectio est virtus: sed mansuetudo est defectio, ergo non est virtus. Minor videtur probari posse ex textu, vbi dicit philosophus, mansuetũ peccare in eam virtutem, quæ medium deserit.

Resp.

Defectio videtur esse, non quòd deficiat à mediocritate rectæ rationis, sed quòd aliquid detrahat de severitate debitæ punitionis.

Opp.

Omnis materea alicuius virtutis est in potestate agẽtis: sed ira (quæ tollit vsum rationis) nõ est in potestate agentis, cum sit naturalis: ergo non est materia mansuetudinis.

Resp.

Vt ipsæ potentiæ rationis ac voluntatis imperio subijciuntur: ita omnes illarum potentiarum affectus & perturbationes subijci quidẽ possunt: licet ergo ira sit affectio naturalis, quæ vsum rationis tollit, si furentiùs sæviat: retracta tamẽ habenis mansuetudinis imperium rationis magis confirmat. Ira quomodo sit materia mansuetudinis.

Dubia capitis.

Vtrùm liceat Irasci?

Opp.

Homo natus est ad alterius subsidium: sed ira est in alterius interitum & excidiũ (ut ait Seneca:) ergo irasci non licet: Minor probatur à definitione iræ, quæ est appetitus vindictæ.

Resp.

Homo homini Deus est, & homo homini Dæmon. Natus quidem est ad subsidium, & non ad perniciem alterius. Cæterùm frustrà hic affectus iræ homini non datur: irasci ergo licet, sed non furere, ulcisci licet, sed non desævire.

Vtrùm clementia sit virtus distincta à mansuetudine?

Opp.

Clementia habet aliud obiectum, aliamq; proprietatem à mansuetudine: ergo est virtus distincta. Antecedens probatur, quia clementiæ obiectũ pœna est proprietas pœnam diminuere: obiectum mansuetudinis ira est, proprietas verò iram mitigare.

Resp.

Mansuetudo duobus modis consideratur, vel { *Quoad internum obiectum nempe iram, & sic propriè mãsuetudo dicitur.* *Quoad externum obiectũ nẽpe pœnã: & sic distinctionis causâ clementia nominatur.* } *Nõ est ergo distincta virtus, sed eadẽ varijs modis cõsiderata.*

Vtrum Iracundia & Ira natura differant?

Opp.

Iracundia & ira sunt appetitiones vindictæ: ergo natura

natura non differunt.

Resp.

Fatendũ est nomine sæpe hæc duo confundi: re ipsa tamen differunt. Nam iracundia habitũ, ira affectũ significat: est enim iracũdia veluti præmeditata malitia, est verò ira præceps animi ad ultionem incitatio. Ira & iracũdia re differunt.

CAP. VI.

An affabilitas sit virtus moralis?
An iocari liceat?

IN consuetudine vitæ sermonumque ac factorum communione, ne nimiis doloribus aut curis contabesceret natura, sæpe adhibenda est delectatio, sed honesta & decora, in qua ut sæpe propter infirmitatem, ita non multùm propter vanitatem, quę inde sequitur, versari debemus. Hinc assignantur duę ab Aristotele virtutes, affabilitas & comitas, vt dicta & facta nostra aliquando sale festivi ingenii condiantur. Non sum severus ut Stoicus, nec dissolutus ut Epicurus. Nõ enim tristari studeo cũ Catone, nec semper ridere velim cũ Democrito: sed videor mihi audire hoc loco Arist. sic affatũ, quid ludis iuvenis? cur perdis horam? temporis iactura nõ reficitur, laboris omissi naufragiũ nõ revocatur. Quid quęso? non licet omnino ludere? licet. cur ergo intonas? modum servãdum suadeo, nimium fugiendũ doceo. Quid? vis ut semper inhiemus studiis? non: sed ut sępe etiã vacetis iocis. Iocemur ergo? placet, sed in

De affabilitate & Ioco.

Ne quid nimis.

Iocāti quæ observāda.

iocis spectari debet tempus breve, nam longius nocet: locus honestus, nā suspectus inficit: modus iustus, nam profusus lædit: licitum iocandi genus, nā iniquū vulnerat: vtilis finis, nā malus pervertit omnia. Vnde quæso hæc singula perdiscantur? ex nostris præceptis de affabilitate & comitate traditis. Quid est affabilitas? est virtus inter assentationem & contentionem posita, quæ in iucunditatibus molestiisque cernitur, quæ ex colloquiis hominum oriuntur. Si breviùs definire velis, est dulcis Musarum quasi philomela, cuius voce omnes sine offensione capiuntur. Quid interest inter affabilitatem & amicitiam, cui similem hanc esse dicit? hoc nimirū, quòd illa sit sine affectu amoris in eos quibuscum versetur, hæc cum nobis & familiaribus tātùm congrediatur. Quid est assentatio? est vitiosus habitus loquendi placentia, vel si placet, est vitium, quo tanquam novo aucupio hominum gnatonici sui ventris & commoditatis causa vtuntur. Hinc assentator est quasi polypus qui se in omnem formam facilè convertit. Quid est contentio? est perversus habitus animi, qui morosos, difficiles, & implacabiles reddit: tales sunt plurimi hodie sub Saturno nati, qui omnem honestam animi recreationem fugientes, aliorum vt aiunt, levitatē Satyricè carpunt & persequūtur. Licet ergo iocari? licet, modò cum Aegyptio sophista non arbor, non aqua, non fera fias. At ioci & facetiæ sæpe offendunt: non, si vt prudentia præscripserit adhibeantur. Estne aliud quod

Affabilitas quid.

Affabilitas qua in re differat ab amicitia.

Assentatio quid.

Contentio quid.

quod de affabilitate docebis? nihil, si probè teneas animo illa quæ didiceris.

Distinctio.

Affabilitatis quatuor sunt præcipuè effecta,

- Honesta & delectabilis recreatio mentis, nihil enim magis reficit.
- Iucundus & ingeniosus usus sermonis, nihil enim rem apertius ante oculos depingit.
- Suavis & fructuosa' captatio benignitatis, nihil enim efficacius homines hominibus conciliat.
- Insignis & artificiosa moderatio perturbationis, nihil enim potẽtius animum perturbatum sanat & moderrtur.

Adulatio est, ut ait Thomas, in

- Imitando simia, nam si ais ait, si negas negat.
- Apparendo gemma, nam ut vitrum splendet, sed cum splendet frangitur.
- Fallendo umbra, nam citò fugit & evanescit.
- Mordendo vipera, nam periculosè ipsa præcordia ferit.
- Occidendo Cicuta, nam velociter famam suffocat & extinguit.

Opp.

Voluptas & dolor communia obiecta omniũ virtutum dicuntur 2. Eth. ergo proprium obiectum affabilitatis non constituunt, ut in hoc textu requirit Arist.

Resp.

Vt voluptas restricta ad gustũ & tactũ est obiectũ tẽperantiæ: ita voluptas restricta ad sermonẽ est materia affabilitatis. versatur ergo affabilitas circa voluptatem & tristitiam, non ut in genere actionis, sed ut in usu sermonis reperiuntur.

Opp.

Opp.

Actio affabilis sit ne ficta.

Ficta & fucata est actio affabilis, ergo affabilitas non est virtus. Antecedēs probatur, quia affabilis agit quasi amicus, cum tamen non sit, vt in textu probatur.

Resp.

Ficta non est omnino actio vbi nulla latet dissimulatio, at affabilis non amicitiam sed dulcem morum veluti harmoniam apud omnes profitetur: delectat enim non quia deligit, sed quia recreatione opus esse prudēter animadvertit.

Opp

Placere hominibus non videtur opus virtutis esse: sed affabilis est placere hominibus, vt patet in textu: ergo affabilitas non est virtus.

Resp.

Placere licet, modo non lædas: honesta enim recreatio est necessaria.

Opp.

Omnis homo est capax cuiusq; virtutis, cū virtus sit habitus electivus animi: sed mutus homo nō est capax affabilitatis, cum in vsu sermonis solùm consistat: ergo affabilitas non est virtus.

Resp.

Mutus an queat esse affabilis.

Internum habitum affabilitatis hominib. mutis non negamus, vsum tamen & actū negare cogimur. Alij respondent hanc virtutē non solùm in sermonibus, sed etiā in actionibus & rebus cōsistere, in quibus muti se esse affabiles rectè ostendant. Nā vt in tragœdiis sæpe multa multis spectaculis insinuātur, ita affabilis manus, oculi, aliaq; corporis partes nonnunquam placidè multa loquuntur.

Opp.

Opp.

Omnis virtus est necessaria: sed affabilitas non est necessaria: ergo non est virtus. Minor patet, quia multa contemplatione & solitudine defixi per totam ætatem facetijs non capiuntur.

Resp.

Necessitas virtutis cõsideratur, vel { *Absolutè respectu totius vitæ humanæ, & sic omnis virtus necessaria est.* / *Comparate respectu huius vel illius circumstantiæ, & sic omnis virtus non est necessaria.* } Virtutis necessitas duplex.

Vtrùm affabilitas duplex habeat obiectum vt cæteræ virtutes? Dub. 1.

Affabilitas duplex obiectum habet, { *Internum, nempe delectationem restrictam ad delectabilem vsum sermonis.* / *Externum, nempe ipsum sermonem in communi congressu hominum.* }

Vtrùm affabilitas differat natura ab amicitia.

Differt affabilitas ab amicitia { *Genere, est enim affabilitas habitus, amicitia verò affectus.* / *Materia, affabilitas enim circa delectabile, amicitia verò circa amabile versatur.* / *Modo, affabilitas enim agit sine affectu, amicitia vero cum affectu.* / *Proprietate, affabilitatis enim est delectare, amicitia vero diligere.* }

Opp.

Omnis distincta virtus habet disticta opposita: sed amicitia nõ habet distincta opposita ab affabilitate: ergo

non

non est distincta virtus. Minor patet, quia assentatio & contentio vtriq; opponuntur.

Resp.

Opposita affabilitatis & amicitiæ quomodo distinguantur.

Opponuntur affabilitati, vt sunt industriâ elaborati habitus, opponuntur verò amicitiæ, vt sunt à natura insiti affectus: sunt enim morosi, sunt enim placidi à naturâ: sunt qui vsu difficiles, sunt etiam qui arte blandientes fiunt.

Cap. VII.

An veritas rectè definiatur?
An mentiri liceat?

De veritate.

INter affabilitatem & comitatem, quæstio de veritate ab Aristotele rectè movetur, vt ad eam tanquam ad trutinam vtriusque virtutis præcepta dirigantur. Sunt enim dicta affabilis incondita, comisque facta iniucunda, si veritatis purpura non vestiantur. Veritas enim non solùm in omni sermone, sed etiam in omni negotio vitæ politicæ est necessaria. Insidias enim & fraudem tollit, arrogantiam reprimit, prodit mendacem omnem, simulationem & dissimulationem fugat. Huius multiplex est distinctio. Vno enim modo veritas transcēdens dicitur, & sic bifariam: vel cohærens cum rebus, vt est quędam proprietas entis; vel per se subsistens, vt est infinitum & incommutabile bonum, ad quod omnia referuntur. Alio modo capitur pro consensu rei & intellectus, vnde à veteribus conformitas animi ad rem subiectam definitur. Postre-

Veritatis necessitas.

Veritas multifariā accititur.

ſtremò pro habitu dicendi verum in omni congreſſu vitæ, & ſic loco moralis virtus dicitur. Eſt enim veritas hoc modo accepta virtus inter arrogantiam & diſſimulationem poſita, quæ mouet hominem, vt qualis ſit & verbis & factis palàm oſtendat. Quippe verax eſt (vt ait philoſophus in textu) qui & vita & oratione ea in ſe ineſſe confirmat, quæ inſunt, nec maiora, nec minora. Cæterùm animaduertendum hîc eſt, veritatem moralem ſumi duobus modis: vel ſtrictè quoad perſonam cui ineſt; vel fusè quoad materiam in qua verſatur. Primo modo ſermonē tantùm, ſecundo modo omnem actionem vitę humanæ reſpicit: non ergo requiritur ſolũ vt verũ dicas de his quæ in teipſo inſunt, ſed vt ſine omni diſsimulatione & mendacio de re qualibet ipſam veritatem proferas. Vnde reſpectu vtriuſq; veritas definitur, rectus animi habitus, quo quis verum ſiue affirmando, ſiue negando, omni remota ſimulatione & diſſimulatione, cōſtanter dicit: veritas enim tum demum apparet maximè, cũ vera ipſius animi ſenſa dictis & factis noſtris adæquētur. Hęc virtus (proh dolor) rara eſt, & à paucis nunc dierum colitur. Quot ficta teſtamēta? quot falſa teſtimonia? quot inſidioſa ſophiſmata? imò quot mercatores fraudulenti? quot diſsimulatores periuri? quot hypocritę palliati vbiq; per forum conſcientiæ & veritatis volitāt, texunt, retexunt, aiunt, negāt, tegunt, detegũt? Quid multis? mentiuntur omnia, ſalutant blandè, reſalutant ſæpe; at frontem

Veritas moralis bifariã ſumitur.

Veritas quid.

serenã, mentẽ fallacem habent. Vetus est illud,

Multis annis iam transactis,
Nulla fides est in pactis,
Mel in ore, verba lactis,
Fel in corde, fraus in factis.

Veritatem quomodo depinxerit Apelles.

Ferunt olim ab Apelle veritatem graphicè depictam fuisse tanquam perpulchram fœminam, simpliciori habitu vt sinceritatem, nudo & defosso pectore vt animi simplicitatem videas. Multi sanè istis temporibus simplicẽ eius aspectum imitantur, at paucissimi defossi & aperti pectoris sinceritatem profitentur; aliud enim ore profertur, aliud mente geritur. Vis scire vnde hoc contingit? Obsequium amicos, veritas odiũ parit: sed (si audias Senecam) vetus hoc inverte proverbium, nam veritatem fidelis amicitia, obsequium nihil aliud quàm odium & dissimulatio sequitur. Tritũ id est, qui nescit dissimulare nescit vivere: at verum hoc est, nescit vivere qui novit mentiri & dissimulare. Opposita huius virtutis sunt iactantia & dissimulatio: illa excessus, hæc quædam defectio dicitur; illius tres gradus sunt, mendacium, gloria, lucrũ; huius verò duæ, fraus & serpẽtina hypocrisis. Iactator est (vt ait Aristoteles) qui sibi res magnas & præclaras sumit & vendicat, cũ non insint. Dissimulator verò contrà est, nimirum qui negat inesse quæ insunt, quiq; diminuit extenuatque ea quæ apparent. Quæritur hîc obiter, an mentiri liceat? respondetur quod in mendace spectanda sit intẽtio mentis, quæ est, vel ad damnum alterius,

Veritas amicitiam, obsequiũ parit odiũ.

Nescit vivere, qui novit mentiri.

Iactator quis.

Dissimulator quis.

Mentiri an liceat.

&

& sic non licet: vel ad vsum & officium vitæ, & sic (vt ait Thomas) adhibitis quibusdam cautelis & circumstantiis licet. Intelligit vir doctus mendacium fabulosum, quod regnat in poëtis, & officiosum quod in periculis vitæ & civitatis cernitur.

Distinctio.

Veritas est duplex;
- Theorica, vt sacra pagina digito Dei scripta & authotitate ecclesiæ confirmata.
- Politica, quæ hîc à philosopho definitur, habitus dicendi verum in omni negotio sive publico, sive privato, sine vlla fraude, arrogantiâ, aut dissimulatione.

Opp.

Nulla virtus moralis est in intellectu: sed veritas est in intellectu, cum sit eius obiectum; ergo veritas non est virtus moralis.

Resp.

Veritas sumitur, aut
- *Materialiter, & sic est in re ipsa, vt in prædicamento substantiæ docetur.*
- *Formaliter, et sic est in oratione, quæ adæquatum signum veritatis appellatur.*
- *Effective, & sic est in intellectu, cuius cum re conformitas & proportio dicitur.*
- *Finaliter, & sic est in voluntate, quæ per illam in omni negotio & sermone ad verum dicendum flectitur.*

Opp.

Omnis virtus est medium: sed veritas non est medium, ergo veritas nō est virtus: minor probatur, quia non est excessus veritatis: nemo enim dicendo verum possit excedere.

Resp.

Resp.

Veritatis extrema.

Consistit veritas in medio duarum (vt aiunt) falsitatum, quarũ altera affirmat id esse quod non est, vt arrogantia, altera negat id esse quod est, vt dissimulatio: illa dicendo excedit, hæc deficit à medio.

Opp.

Ea non sunt opposita quæ definiuntur per idem: sed arrogantia & dissimulatio definiuntur per idem, puta mendacium: ergo non sunt opposita veritatis.

Resp.

Opposita quomodo per idem definiri possunt.

Non est absurdum, si opposita definiantur per idem remotum & commune vtriq;, quale est mendacium respectu istorum oppositorum.

Opp.

Nullum vitium est in bonis: sed dissimulatio est in bonis: ergo non est vitium. Minor probatur in textu per exemplum Socratis, qui dissimulanter dixit, hoc vnũ scio me nihil scire.

Resp.

Intentio mali.

Omnis extenuatio personæ nõ est dissimulatio, quæ hoc loco intelligitur, sed illa sola quæ intẽtionẽ mali habet.

Opp.

Dissimulatio aliquando arrogantia dicitur. ergo hæc non sunt opposita. Antecedens probatur, quia aliquis dissimulando & extenuando se nimium, sæpe plus sibi arrogare quàm detrahere intendit & conatur.

Resp.

Dissimulatio consideratur, vel respectu { *Materiæ circa quam versatur, & sic est semper defectio.* / *Personæ quæ dissimulat, & sic sæpe est fraudulenta intentio.* }

Vtrùm

Vtrùm omne mendacium sit turpe? Dub.

Opp.

Textus docet omne mendacium esse malum: ergo sic esse videtur.

Resp.

Mendaciū est, vel

- *Simplex, quod fit nullius rei gratiâ, sed solùm quia mendax dicēdo falsum delectatur, & hoc genus mentiendi otiosum dici potest.*
- *Compositum, quod fit alterius rei causâ, & hoc est, vel*
  - *Iocosū, quod est*
    - *Poëticū, ut fictio.*
    - *Ironicū, ut illusio.*
  - *Officiosum, quod fit cum intentione boni, ut vitam aut civitatem tueri.*
  - *Malitiosum, quod maximè prohibetur, propter*
    - *Intentionem falsi.*
    - *Persuasionem mali.*
    - *Illetionē damni.*

Quid mendacium?

An mentiri liceat?

Mendaci-um cur illi-citum.

Mendacium est falsa vocis vel operis significatio cum intentione fallendi: ideo non est omnino licitum, quia

- *Pervertit ordinem sermonis ad quem est institutus.*
- *Avertit intellectum à suo obiecto, nempe à vero ad quod est destinatus.*
- *Fallit & seducit credētem, qui est veritatis cognoscendæ cupidus.*

Opp.

Fabulæ poëticæ, Ironia, dissimulatio pro vita hominis aut salute civitatis sūt mēdacia: sed hæc sunt licita: ergo

go mendacia sunt licita. Minor probatur quia fiunt aut recreationis causâ, aut sine ulla intentione mali.

Resp.

Propriè mea quidem sententiâ ista non sunt mendacia, quia in illis non est intentio fallendi aut nocendi alteri.

Dub. An dicens verum aliquando mentiatur?

Verũ quis dicens an possit mentiri.

Dicens verum aliquando videtur posse mentiri, si { *Dicẽs ipse nõ credat quod dixit: verbi gratiâ, si quis non credens esse antipodes, dicit tamen esse eo animo ut alios fallat, quamvis verum dixit (nimirum esse antipodes) mentitur, quia intendit fallere & nocere.* *Dubium & incertũ pro certo & indubitato aliquid confidentiùs affirmet.* }

Opp.

Mendacium semper opponitur veritati: ergo nullo modo dicendo verum aliquis mentiri potest.

Resp.

Mendacium veritati quomodo opponitur.

Opponitur semper veritati in re cuius respectu non est mendacium: nõ tamen semper in persona, cuius respectu hoc loco mendacium dicitur: hominis enim intentio ut sub nomine veritatis alios fallat mendacium efficit.

Cap VIII.

An comitas sit virtus morali?

De Comitate.

VT somno vires corporis, ita festivitate ingenii vires animi recreantur. Ludere ergo

ergo licet, ſed lędere non decet. Eſt (inquit Philoſophus) in hac vita aliquid loci relictum quieti, in eaq; aliquid ludo conceditur temporis. Rectè Poeta,

Quod caret alterna requie durabile non eſt:
Hæc reparat vires, feſſaq; membra levat.

Cæterùm vt in iocis ac ludis nulla turpitudinis nota appareat, de Comitate (quæ eſt illorũ moderatrix) pauca iam traduntur præcepta: cõſiſtit enim hæc virtus in iocis ac ludis. Attamen ſumma adhibenda eſt conſideratio tẽporis, loci, perſonæ: non enim ſemper, vbivis, & apud quoſlibet, ſed apud eos quibus grata ſunt, vtendum eſt: nec niſi vt vitæ graves moleſtiæ honeſtà quadam hilaritate leniantur. Definitur ergo Comitas, virtus moralis inter ſcurrilitatẽ & ruſticitatem poſita, quà præditi decorum in iocis & ludis ſervamus. Ex hac definitione patet manifeſtè diſcrimen inter affabilitatem & comitatem, quas tamen virtutes quidam temerè confundunt: eſt enim affabilitas inter adulationem & contentionem, eſt verò comitas inter ſcurrilitatem & ruſticitatem morum: iterum, affabilitas ſalsè dictum, comitas ingenioſè hilariterq; factum materiam habet: affabiles enim facetias ſine dente, Comes verò iocos & ludos ſine tædio concinnare ſtudent. Facetiæ ſermonẽ tantùm, ioci & ludi actionem etiam requirunt. Hæc verba in deſcriptione harum virtutum ſæpe occurrunt, ſales, facetiæ, lepos, quæ etſi videntur eſſe ſynonyma, ſic tamen à quibuſdã di-

Comitas iocorum moderatrix.

Comitatis obiectum & finis.

Comitas quid.

Comitas quid differat ab affabilitate.

stinguuntur, vt sales ad ingenium, facetiæ ad sermonem, lepos ad habitum corporis referatur: sed de verbis non contendimus, obiectum comitatis (vt iam demonstravi) iocus, & finis recreatio: opposita scurrilitas rusticitasq; morum. Scurrilitas est insulsa, molesta, nec non sæpe odiosa dicacitas, quâ ordo, modus & decorum in ludis iocisq; pervertuntur. Scurræ enim sunt veluti dicaces histriones, Momi & Sophistæ qui ludunt, sed insulsè; qui iocos & risum commovent sed non decorè. Cæterùm attende: civiles hîc ludos, verbi causa, comœdias: civiles actores, verbi causa Roscianos non accuso: est enim in illis comitas summaq; delectatio, si opportunè ac tempestivè adhibeantur. Rusticitas (quæ ex adverso huic respondet) est vitium, quo quis infectus ab omni festivitate sic abhorret, vt nulla ludorum iucunditate demulceri, nulla iocorū suavitate deliniri possit, sed manet semper agrestis, rusticus & inhumanus, qualis olim fuit Timon Atheniēsis ille. Ludus & iocus, quæ obiecta huius virtutis ponuntur, sunt omnes actiones ac res delectabiles: quibus oblectamenti causa vtimur, quales sunt, in stadio contendere, hastam vibrare, hymnos & psalmos in triūpho canere, Cytharis, Psalteriis, aliisque id genus rebus nosmetipsos recreare. Ab hoc catalogo rerum omnes obscœnos iocos omnesq; illiberales ludos, quales sunt cantus veneris, iactusque alearum, delendos & expūgēdos censeo: res enim tales sunt quibus (vt ait Plato) nemo rectè vti potest.

Comitatis obiectum, finis & extrema.

Scurrilitas quid.

Ludi civiles.

Rusticitas quid.

Dis-

Distinctio.

Comitas accipitur, aut
- Naturaliter, pro insita quadam humanitate naturæ humanæ.
- Moraliter bifariam: vel
  - Internè, in affectibus nempe iræ ac indulgentia moderandis, quæ mansuetudo dicitur.
  - Externè, in iocis ac ludis concinnādis, & sic hoc loco definitur: cuius
    - Obiectum est iocus vel ludus.
    - Oppositū est scurrilitas in excessu, rusticitas in defectu.
    - Proprium est delectare,
      - Dicto faceto.
      - Facto decoro.
      - loco opportuno.

Scurrilitas est
- Impudentia in audacibus:
- Molestia in histrionibus:
- Vitium in omnibus.

Rusticitas est
- Stupiditas in fatuis:
- Immanitas in barbaris:
- Vanitas in omnibus.

Opp.

Comitas non versatur circa difficile: ergo non est virtus. Antecedens probatur, quia versatur circa ludos: sed ludere non est difficile.

Resp.

Ludere est quidē facile: sed ludere vt decet ex præscripto rationis, est valde arduum & difficile.

Opp.

Omnis actio virtutis tendit ad beatitudinem: sed ludere, quæ est comitatis actio, nō tendit: ergo comitas nō est

est virtus. Minor est philosophi 1. lib. Ethic.

Resp.

Aliquid tendit ad beatitudinem, vel { *Proximè, & sic ludere non tendit.* *Remotè, et sic tẽdit: nã gignit quietẽ animi, liberatq́; à curis et doloribꝰ, quib. obrutus fœlicitati studere nõ potest.* }

Opp.

Nemo studiosus à ludo vel lusu dicitur: ergo comitas in ludo lusuq́; posita non videtur esse virtus.

Resp.

Ludorum circumstantiæ.

In ludis spectantur { *Circumstantiæ artis, secundum quas studiosi non dicimur.* *Circumstantiæ moris secundum quas ludẽtes studiosi nominamur: artis enim præcepta ludos definiunt, moris autem circumstantiæ demonstrant vsũ, vnde omnis laus & commendatio nascitur.* }

Opp.

Nulla virtus offendit: sed comitas aliquando offendit, vt est in textu: ergo non est virtus.

Resp.

Offensa est accepta non data, si verè sit comis qui ludit vel dicendum est, quod vt amico liceat aliqũado obiurgare, ita comi & affabili licet aliquando malos offendere, non tamen acerbè, non invite, non malitiose.

An ludi Scenici sint liciti, & sub hac virtutis materia contenti?

Ludi { *Communis & populares, qui ad scurrilitatem potiùs quàm comitatem referuntur.* { *Propter memoriam antiquorum temporum, quam ad*

Sceni-

Ludi Scenici quinam sint liciti.

Scenici sunt vel Academici, quales sunt comœdiæ ac tragœdiæ recreationis honestæ causâ instituta, & hæ sunt licitæ

Propter vivum repræsentant.

Propter multiplicem scientiam rerum, quam in se comprehẽdunt.

Propter magnam experientiam, qua nos exornant.

Propter vim vocis, gestus, & affectus, quam optimè depingunt.

Propter delectabilem affabilitatis & comitatis vsum, quem graphicè ante oculos proponunt.

Opp.

Quod est indecorum, virtutis opus non est: sed in ludo scenico est aliquid indecorũ, ergo virtutis opus nõ est. Minor probatur, quia est nõ solùm indecorum, sed instar mõstri, vt vir meretricis habitu ornatus in theatrum prodeat.

Resp.

Non est indecorum, si eo fiat vt vitia meretricis depingantur: non est enim monstrum vestes sed mores meretricis induere.

Opp.

Priscæ ætatis patres acerbiùs contra istos ludos disputârunt: ergo non sunt liciti.

Resp.

Simpliciter contra omnes non disputârunt, sed contra illos, qui in honorem Idolorum celebrati fuerunt. alij respondent illos contra excessum, non contra vsum ludorum disputâsse.

Opp.

Iniuriosum nec non contumeliosum est regibus, ut sutores ac infimæ conditionis homines illorum purpurâ sceptro ac diademate in ludis scenicis ridiculè abuterentur: ergo decorum in illis non est.

Resp.

Ridiculum est quod obiicitur. Nam præterquam quòd hîc nõ agitur de sutorib⁹, sed de viris liberaliter educatis & Academicis, hoc responderi potest, minùs esse indecorum regem in theatro agere, quàm regem in tabula depingere: sed hoc licet, cur ergo illud nõ placet? Insuper ut in tabula cognoscitur umbra regis delineari non in contemptum dignitatis: ita in Theatro intellgitur expressa imago regis proponi, sine iniuria & contumelia imperatoriæ maiestatis.

Cap. IX.

An verecundia sit virtus?

De verecundia.

QVoniam pudor vitiorum ad studium & amplexũ virtutis requiritur (est enim pudor vitii purpureus quasi splendor ac color virtutis) non incommodè de verecundia (quæ pudor vitiorum definitur) hoc loco ab Aristotele disputatur. Rectè Xenophontem pulchrum, probum iuvenem olim laudavit Socrates, quòd purpura virtutis, id est, verecundia suas malas tinxerat. Tum enim res salva est cum bonæ indolis puer erubescit: quippe hæc hedera naturæ veluti in fronte suspensa primitiæ sũt futuræ virtutis. Verũ hîc quæritur, An sit ipsa vere-

Verecundia quid.

Verecũdia sitné virtus?

verecundia virtus, an potiùs aliquis laudabilis animi affectus? Virtutem esse in hoc cap. negat Arist. idq; probat quinque argumētis, quorum primum ducitur à definitione, 2. à tempore, 3. à contrario, 4. à proprio, 5 à subiecto. A definitione hoc modo, nullus metus est virtus, sed verecundia definitur metus, ergo verecundia non est virtus. A tempore, quia virtus omni ętati potest convenire, sed verecundia non convenit. A contrario, quia virtus solum bonis convenit: sed verecundia etiam in malos cadit. A proprio, quia virtus laudatur per se, sed verecundia laudatur fortuitò. Postremò à subiecto, quia omnis virtus est volūtaria, sed verecundia nō est: ergo verecūdia nō est virtus. His positis affectum esse cōcludit & definit philosophus, quo perculsi timemus notam infamiæ ac dedecoris: est enim verecundia, si verè definias, laudabilis affectus inter impudentiam & pavorem cōstitutus, qui timorem dedecoris ex turpi aliqua actione contracti iniicit. Timemus (ut ait Isocrates) vmbrā peccati, id est, dedecus & infamiam, sed ipsam causam dedecoris, id est, flagitium & turpitudinem nō timemus: erubescimus enim si quis nobis obiiciat scelera, sed in perpetrando nullus nos timor remoratur. Attamen quod dat natura accipimus: nam verecundia est laudabile signū futuræ probitatis. Huic opponuntur pavor, & impudentia, in illo timidum ingenium, in hoc ferreum, & quasi adamantinum superciliū cernitur: est enim pavor vitiosus affectus, quo levi aut

Verecūdia quòd virtus non sit, quinq; rationes.

Verecūdia quid.

Vmbrā peccati timemus, peccatum non timemus.

Opposita verecūdiæ.

Pavor quid

aut nulla de causa ad dedecoris metum impellimur. Est verò impudentia ex adverso huic respondens affectus, qui frótem aut omnino tollit, aut saltem ita perstringit, ut nullo dedecoris metu ad erubescentiam moveatur: hæc labes, hæc lues est istis temporibus nostræ iuventutis. Nam (ut gravius nihil dicam) raro nunc invenitur, cui dicat Diogenes, macte virtute puer, macte, nam hic est color virtutis.

Impudentia quid.

Verecúdia sumitur bifariã, pro
- Actu erubescendi, & sic definitur in
  - Secundo lib. Rhetoricorũ, ut sit motus seu perturbatio animi circa mala, quæ videntur inferre infamiam.
  - Hoc loco, ut sit metus dedecoris seu infamiæ: pauci enim timẽt peccatum, at multi infamiam subsequentem timent.
- Dispositione naturali ad actum istum inflectenté hominem, & sic quoq; sumitur bifariam,
  - Communiter pro metu dedecoris proprii sive alieni: sunt enim qui alterius infamia sæpe vulnerantur, sunt qui alienis malis ad verecundiam commoventur.
  - Propriã pro metu dedecoris sui, & sic in hoc capit. viro probo competere non posse dicitur.

Opp.

Timorem sequitur externus pallor: sed verecundiã non sequitur pallor: ergo malè definitur verecundia ab Arist. timor dedecoris.

Resp.

Timor bifa-
- *Ex forti imaginatione mentis, cum à corde in phantasiam sursum rapiuntur spiritus, qui illic non comprehensi*

riam

viam contingit, vel { statim per malas diffundantur, & talis timor dicitur verecundia.
Ex vehementi passione cordis, cum spiritus ad ipsum cor relabuntur tanquam ad fontem suum in quo conserventur, & talis timor hic non intelligitur. }

Opp.

Laus debetur soli virtuti: sed verecundia est laudabilis: ergo verecundia est virtus, maior est in primo lib. Ethic. minor in hoc cap.

Resp.

Laus debetur soli virtuti simpliciter & per se, per accidens verò & ex consequenti (vt aiunt) mediocribus affectibus etiam attribuitur: hinc in iuvene verecundiam laudabilem, in sene verò vituperãdã esse docet philosophus. Ratio est, quia in iuventute signũ est virtutis, in senectute argumentum sceleris.

Laus soli virtuti quomodo debeatur, & quomodo etiam nonnullis affectibus.

Opp.

Opposita verecũdiæ sunt vitia, nempe pavor ingenij & impudentia, ergo verecundia est virtus.

Resp.

Opposita verecundiæ non sunt vitia, si strictè sumãtur vitia; sunt tamen mala quædam, vt verecundia respectu quodam bonum dicitur.

Opp.

Verecundia inesse potest viro probo ac studioso: ergo fallitur Arist. in textu. Antecedẽs probatur libr. 3. Ethic. vbi probatur quòd vir fortis debeat timere infamiã, sed verecũdia nihil aliud est quã timor infamiæ.

Resp.

Timor

Timor infamiæ contingit, vel ex commisso malo, & sic non timet nec timere debet vir fortis: vel ex invidia, quæ est virtutis comes, & sic timere, id est, sibi cavere debet fortis, ne dentes malitiosi sentiat.

Opp.

Magnanimo convenit verecundia, vt expressè docet Arist. cap. 3. huius lib. de magnanimo: ergo viro probo in esse potest verecundia.

Resp.

Verecundia bifariam sumpta.

Verecundia sumitur, vel { *Fusè pro omni motu pudoris, & sic magnanimus in accipiendo benefitio decorè erubescit.* / *Strictè pro motu animi ex turpi causa oriente, & sic non convenit.* }

Opp.

Si magnanimus suis vestibus spoliatus, in forum aut theatrum nudus cogatur, spectante corona hominũ, erubescit: ergo verè convenit viro probo ac studioso.

Resp.

Hæc passio in eo non contingit ratione actus turpis spõtè designati, quod requiritur in verecundia strictè propriéq; sumpta.

Vtrùm verecundia contingat ex alienis malis?

Opp.

Ad pudorem commoventur aliquando viri fortes, cùm de vitiis vxorum, filiorum & amicorum audiũt, ergo contingit verecundia ex alienis malis.

Resp.

Conceditur quòd verecundia communiter sumpta ex alienis malis aliquando oritur: propriè verò strictéq; acccep-

accepta nobis ex nostris ipsorũ malis oriunda cõvenit.

Vtrùm verecundia fusè sumpta aliquando in bonis præveniat rationem?

Verecundia rationem quomodo præveniat aliquando.

Verecundia contingit, vel ex { *Imbecillitate naturæ, & sic (quoniam est motus naturæ non voluntatis) rationem in bonis aliquando prævenit & præcurrit.* / *Suspicione sceleris commissi, & sic non prævenit, quia boni scelera non cõmittunt.* }

An verecundia sit seni vtilis?

Opp.

Pudor vitij est vtilis seni: sed verecundia est pudor vitij: ergo est vtilis seni. Antecedens probatur, quia revocat senem à turpitudine sceleris.

Resp.

Non revocat, quia cum senex erubescit, signum est altiùs infixi sceleris quàm quod facilè deleri possit. Ratio est, quia senex propter tarditatem spiritus non sine facinoris suspicione ad erubescentiam commovetur.

Verecũdia cur in sene sceleris plerumque indicium sit.

Opp.

Verecundia non est motus voluntatis sed naturæ: ergo potest senibus convenire.

Resp.

Fatemur senibus posse cõvenire: sed flagitiosæ senectutis signum quidem, nisi ex magna imbecillitate cõtigerit, esse docemus. Præterea quamvis verecundia motus naturæ non voluntatis dicitur, est tamen peccatũ voluntarium, à quo vt à causa fluit: at longè turpissimum est senes peccatis obrui & mancipari: cum æstus peccandi in illis extingueretur.

LIBER

LIBER QVINTVS.

Cap. I.

An legalis iustitia sit Heroica virtus & specie distincta à reliquis? An rectè definiatur?

Pulcherrimum iustitiæ simulachrum.

Vod homo est sine anima, id est respub. sine iustitia. Est enim iustitia civitatis domina, dextra tenens gladium, quo malorum scelera vindicare, sinistra suspēdens lancem, qua bonorum opera ex æquo pēsitare possit. In huius vnius pectore omnes reliquæ virtutes tam moris quàm mentis, non aliter quàm sydera in cœlo lucent: vnde Euripides (vt ait philosophus in textu) olim affirmavit neq; hesperum neq; luciferum æquè magnam sui excitare admirationē, atque ipsam iustitiam. Quippe iustitia civitatis norma, magistratus anima, causa & fundamentū legis est, cuius veluti canales in singulos cæterarū virtutum rivulos fluunt ac derivantur: Hanc ipsa natura peperit, experientia nutrivit, sapientia deniq; multarum ætatum in solio maiestatis, vt augustissimam rerum humanarum imperatricē, collocavit, quippe nulla pars vitæ vacat iustitia. Huius acceptiones in hoc capite duæ à philosopho insinuantur, altera communis & absoluta, alte-

altera particularis & comparata: illa legalis, hæc propriè moralis dicitur: illa non vna, sed omnis virtus, hęc verò vna & distincta ab omnibus definitur: illa est (vt vtar verbis Philosophi) affectio voluntatis, qua apti sumus ad res iustas gerendas, quaq; res iustas & facimus & desideramus facere: vel vt alii definiunt: est virtus qua homo rectè disponitur ad bonum publicum & commune. In his definitionibus consideranda mihi videntur quatuor. Subiectum, obiectum, modus, finis. Subiectum est voluntas: obiectum est omnis res iusta, seu actio virtutis: modus est vnio, seu cōiunctio voluntatis & operis; quippe neque intentio sine opere, nec opus sine intentione iustitiæ actionem parit: finis deniq; est nō privatum sed publicum, non proprium sed cōmune civitatis bonum. Sub hoc fine quatuor officia legitimæ iustitiæ cōtinētur, quę sunt, bonas sancire leges, sancitas definire, definitas exercere, & deniq; in exercendo ad beatam subditorū vitā, bonūq; cōmune easdē referre. Hinc qui in luce hominū versantur, discunt nō sibi sed aliis vivere, vnde illud Biātis in textu: magistratus indicat virum. Vnde illud Arist. optimus is quidē est, qui virtutē non ad suā sed ad aliorū vtilitatē accōmodat. At arduū hoc opus est, res nostras negligere, & alienas promovere. Particularis seu comparata iustitia est, quæ æqualitatis lancibus omnia in civitate ponderat: versatur enim in adæquādis rebus, quæ (vt loquūtur philosophi) sunt ad alterū. Hinc à Iurisconsulto definitur

Iustitiæ legalis duplex definitio.

Quatuor in iustitia legali observanda.

Subiectum, Obiectum, Modus, Finis.

Finis partes.

1 2 3 4

Moralis iustitia quæ.

Institutionum lib. 1. Iustitiæ moralis definitio explicatur.

Iuris acceptio duplex.

tur constans & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi: voluntas, id est voluntatis habitus; constans quoad actionem; perpetua quoad propositum & intentionem (oportet enim iustũ propositum habere perpetuò servandi iustitiã) tribuens cuique (id est Deo & homini) ius suum (id est) rem iustam & debitam. Quippe hoc loco ius non capitur pro habitu (qui est ars boni & æqui) sed pro omni re iusta, sive in commutatione rerum, sive in distributione bonorum posita. Divus Ambrosius in lib. officiorũ hanc rectè definit, Iustitia (inquit) est virtus, quę vnicuique quod suum est tribuit, alienum non vendicat, vtilitatem propriam negligit, vt communem æquitatem custodiat. Ex his patet, hoc modo acceptam iustitiam esse virtutem distinctam à cęteris. Habet enim propriam materiã, in qua versetur; habet vitia vtrimq; repugnantia, quibus opponatur. Materia est res civilis alteri ab altero debita: vitia opposita sunt iniustum facere & iniustum pati. Sed attende, quòd extrema hoc loco assignentur quoad actum. Quippe iniustũ pati non est semper vitium, nisi in patiente voluntarium actum respicias, Iniustum enim aliquando volentes patimur, iniuriam nunquam, Hæc virtus ab Aristot. sæpe æquitas appellatur, quæ est habitus bonus, quo quis neque plus, neque minus aut accipit aut tribuit quàm oportet, sed vt vnusquisq; dignus sit ac mereatur, Quare vt paucis concludam omnia, quemadmodũ est generalis iustitia, quæ legitima; & particularis, quæ

Quæstio secunda.

Materia iustitiæ quę.

Extrema iustitiæ moralis.

Moralis iustitia cur ęquitas nominetur.

Contraria contrariorũ est ratio.

Iniustitia Gener. Patric.

Iniustitia generalis quæ.

quæ propriè Ethica seu moralis dicitur : ita est generalis iniustitia, quæ in omni vitio; & particularis, quæ in propria materia cernitur: generalis seu illegitima est (definiete philosopho) omne vitium, vel (si placet) est depravatus habitus animi, quo quis magistratu & dignitatè fungens à sancta legũ gubernatione deficit, suosq; subditos vitiorum contagione infici & conspurcari finit. Particularis iniustitia est appellata iniquitas, qua aliquis plus minusq; accipit aut tribuit, quàm dignũ est ac oportet. Sequitur nũc, vt de partitione iniustitię particularis in commutantẽ ac distribuentem agamus, quæ in proxima quęstione fusiùs explicabitur. Iniustitia particularis.

Iustitia est duplex:

- Generalis, quæ in cõservãda societatis humanę ęqualitate versatur, bonũque commune respicit, & hæc comprehendit
  - Ius divinum, quod officium hominis erga Deum continet.
  - Ius humanum, quod est vel
    - Naturale, vt quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.
    - Legale, quod versatur in vsu omnis virtutis, cuius actum lex præcipit, hinc omnes virtutes in hac sola iustitia comprehendi dicuntur.
- Specialis, quæ est duplex:
  - Commutans, quæ in commerciis atque negotiis æqualitatem servat.
  - Distribuens, quæ in præmiis & pœnis pro vniuscuiusq; merito proportionem considerat.
  - De quibus in proximo capite dicemus.

Opp.

Omnis virtus non est iustitia, ergo in calce primi capitis non rectè dicit philosophus, re confundi iustitiam omnemq; virtutem.

Resp.

Consideratur virtus duobus modis: vel	*Absolutè, vt est habitus per quem homo rectè disponitur in ordine ad seipsum, & sic omnis virtus non est iustitia.*
	Comparatè, vt est habitus per quem homo rectè disponitur in ordine ad bonũ commune, & sic omnis virtus legalis iustitia hoc loco dicitur; omnium enim & singularum virtutum actiones lex, quæ est iustitiæ norma, iubet prohibetq; contrarias.

Opp.

Frustra habetur tam verbosa apud philosophum de iustitia disceptatio, si nulla iustitiæ à reliquis virtutibus haberetur distinctio: præterea in 2. lib. numeratur iustitia vt distincta virtus à reliquis: ergo aut hic aut illic malè assignatur.

Resp.

Virtutis ratio duplex.

Etsi iustitia legalis sit õnis virtus in ordine ac relatione ad commune bonum: est tamen distinctio, si reliquæ virtutes in se suaq; propria essentia considerantur. Est enim duplex cuiusq; virtutis consideratio: altera propria & absoluta, altera communis & respectiva: secundùm illam re distinguitur à iustitia; secundùm hanc, ad illam, vt ad totum vniversale refertur. Exempli causa, temperans per habitum temperan-

tia

tia castè & sanctè vivit, & hoc est bonum proprium ac singulare: temperans autem castè sanctèq; vivendo concivi per concupiscentiam nec damnum nec iniuriam facit, & sic est bonum publicum ac commune: illo modo accepta temperantia distinguitur à iustitia, hoc verò modo accepta ad illam reducitur. Aliter respōdent interpretes, quòd particularis iustitia (quæ in commutantem ac distribuentem dividitur, quæq; in hoc libro potissimum tractatur) à reliquis virtutibus & re, & ratione differat.

Opp.

Virtus & obiectū re differunt (vt patet de liberalitate & pecunia) sed omnis virtus est obiectū seu materia iustitiæ legalis: ergo iustitia legalis ab alijs virtutibus re differt. Minor patet, quia cōmune bonum, quod est obiectum iustitiæ, nihil aliud est quàm tota (vt ita dicam) virtus.

Resp.

Bonum cōmune cōsideratur bifariam, aut quoad { Habitum & essentiam in ordine ad personam, & sic non est obiectum legalis iustitiæ, sed ipsa virtus.
Actum, modum, & vsum in ordine ad rempublicam, & sic est obiectum legalis iustitiæ; lex enim præsupponit habitum in homine, & iubet actum vsumq; virtutis in civitate. }

Bonum cōmune bifariam consideratur.

Opp.

Actus reliquarum virtutū & obiecta re differūt ab actu & obiecto legalis iustitiæ: ergo à legali iustitia specie differūt. Antecedēs patet, quia qualibet virtus habet proprium actum propriumq; obiectum. Ratio

Virtutes ut discrepent. *tenet, quia illæ virtutes essentialiter differunt, quarũ actus & obiecta specie distinguuntur.*

Resp.

Quamvis à quibusdam obligatio legis ut materia, & adæquatio rerum ut actio iustitiæ legalis assignetur, ut habeatur specifica (ut aiunt) distinctio inter iustitiam reliquasq́; virtutes: omni tamen curiositate veterum remota dicendum est (ut supra) quòd iustitia & virtus (universim sumpta) in ordine ad commune bonum actu & obiecto non differant. Nam virtus hominem aut perficit in seipso, & sic distinguitur specie: aut hominem perficit in relatione ad bonum civitatis, & sic non distinguitur à iustitia.

An iustitia sit nobilissima virtutum?

Opp.

Fortitudo teste philosopho circa maximè difficile versatur: ergo est nobilissima virtus.

Resp.

Dignitas virtutis pēdet, vel à
- *Subiecto: & sic sapientia est nobilissima, quia est in mente divina.*
- *Materia seu obiecto: & sic fortitudo dicitur omnium virtutum præclarissima quia circa mortem bellicam versatur.*
- *Fine: & sic hoc loco iustitia appellatur maximè Heroica, quia non suum sed commune bonum civitatis respicit.*

Opp.

Honorificentius est dare suum quàm dare alienũ: sed magnificentia est dare suum, iustitiæ dare alienũ: ergo magnificentia est virtus nobilior iustitiâ.

Resp.

Resp.

Non est honorificentius dare suum, quàm alienũ: si finem iustitiæ spectes, qui est non sibi sed civitati prodesse, quo quidem nihil honorificentius esse potest.

An rectè definiatur iustitia?

Opp.

Iustitia definitur per res iustas, ergo malè definitur. Argumẽtũ probatur, quia non iusta agendo, sed iustè agendo denominamur iusti. Præterea idem per idẽ definiri non potest: sed iustũ & iustitia sunt eadem, cum sint coniugata: ergo non rectè per iustum definitur iustitia.

Resp.

Res iusta in definitione iustitiæ sumitur pro æquali in ordine ad bonum civitatis, quod est, vel
- *Arithmeticum: cum, verbi causâ, tantundem redditur quantum adimitur, unde ius naturale derivatur.*
- *Geometricum, quod est, vel*
  - *Privatum, quoad personam ex placito, quando quis se contentum putat.*
  - *Publicum, quoad rempubl. ex præscripto magistratus, unde ius positivum nascitur.*

Opp.

Iurisperiti aliter definiunt iustitiam quàm Arist. ergo una non videtur bona.

Resp.

Quamvis verbis differunt, re tamen conspirant. In utraq; enim insinuantur hæc tria, constantia voluntatis, perpetuitas intentionis, universalitas legis: quibus addi potest civitatis in ordine ad publicum bonum conservatio.

Iustitiæ definitio duplex, iurisconsultorũ & Aristotelica, re una est.

Opp.

Nulla virtus moralis est perpetua, ergo malè attexitur in definitione iustitiæ, ut sit volũtas perpetua.

Resp.

Iustitiæ quomodo sit voluntas perpetua.

Perpetua dicitur non quòd non dormiat aut moriatur iustus, sed quia iustè agens propositum perpetuò agendi iusta retineret, ut civitati quæ semper vivit, quantum in se est, provideret.

Dub.

Vtrùm iustitia legalis versetur circa passiones animi?

Opp.

Duæ sunt rationes in hoc cap. quæ probant iustitiã circa actiones solùm versari. Prima est, quia iustitia respicit opera externa & aliena. 2. est, quia non in appetitu (in quo sunt affectus) sed in solà voluntate ponitur iustitia.

Resp.

Affectus superandi homini iusto.

Iusti iudicis viva imago.

Opus nullius virtutis rectè perficitur, nisi primùm affectus animi superẽtur. Est quidẽ hominis cupiditatẽ lucri reprimere, aliasq; passiones refrænare, antequã iustus habeatur. Hinc iudex æquus sine oculis et manibus rectè depingitur: sine oculis, ne videat affectũ; sine manibus, ne capiat pecuniam quæ est corruptela hominum. Quare respondendum est ad argumenta, quòd Arist. non intelligat iustitiam versari solùm circa externa opera, aut ita esse in voluntate, ut non omnino fumos & flammulas affectuum sentiat: sed hoc præcipuè contendit docere, nempe iustitiam inter cæteras virtutes maximè ad aliud referri, alienumq; bonum, idq; non unius hominis sed totius civitatis maximè respicere ac intueri.

Iustitia in voluntate quomodo ponatur.

Vtrùm ius, iustum, lex, iustitia, & actio iusti differant?

Ius, iustum, lex, iustitia, iustificatio quomodo differant.

Differunt hæc definitione, nam

- *Ius est præceptum seu præscriptũ domini tendens in bonum subditorum: hîc verò dominus est, ut*
  - *Deus, unde ius divinum*
  - *Natura, unde ius naturale*
  - *Homo, unde ius humanum*

  cõstituitur.
- *Iustum est, quod cuiq; secundùm ius, id est, secundùm præceptum ac præscriptum domini concessum est.*
- *Lex est norma rationis, domini imperiũ ac subditi officium continens: & hæc est vel*
  - *Innata, quæ naturalis*
  - *Scripta, quæ civilis*

  dicitur.
- *Actio iusti est operatio procedens ab habitu iustitiæ.*
- *Iustitia est ipsa virtus, de quâ anteà.*

Opp.

Ius naturale non est præceptum domini: præterea ius aliquando est ex pacto & consensu æqualium: ergo rectè non definitur præscriptum domini.

Resp.

Natura quomodo sit actionũ domina.

Natura est quodammodo humanarum rerum & actionum domina, cuius leges ac præscripta infixa & inconcussa manent. Ius quoq; ex pacto & consensu

legis & rationis præceptum sequitur: vnde ius à quibusdam obligatio seu facultas ad aliquid faciendum, vel non faciendum ex lege, consuetudine, iudicato, vel pacto definitur: in quibus omnibus quidam principatus domini ordinantis omnia ad commune bonum insinuantur.

Cap. II.

An præter generalem iustitiam ponenda sit particularis?

An particularis rectè diuidatur in commutantem ac distribuentem?

QVoniam iustitia est tacita naturæ connexio, ac societatis humanæ vinculum, quo firmo ac stabili omnia in ciuitate constant & cohærent, quo dissoluto ruunt? necesse est vt (præter hanc rasam tabulam, in qua solùm facies iustitiæ cernitur) alia eiusdem lineamenta, ac veluti membra speculemur; pergit ergo Arist. ac instar Apellis, qualis sit hæc regina virtutum, quàm pulchra, quàm necessaria, penicillo suo graphicè & artificiosè depingit. Est, inquit, præter illam in genere iustitiam alia, quæ distincta pars ac species virtutis dicitur. Hanc in distribuentem & commutantem diuidit, illam in præmiis & pœnis, hanc in commerciis ac negotiis ciuitatis constituit, illam definit esse virtutem, qua vnicuique pro merito de publicis communibusq; bonis tribuitur, hanc etiam definit virtutem, qua æqualitas, ac veluti arithmetica proportio

Distribuentis & commutantis iustitiæ discrimen.
Distribuens iustitia quæ.
Cómutans iustitia quę.
Proportio Atirhmetica quid.

portio rerum inter homines sanctissimè observatur. Per arithmeticam proportionem in hac definitione nihil aliud intelligo, quàm, verbi causâ, vt tãtum detur pretium, quanti res empta & commutata valet. Est ergo commutans iustitia summa pacis conservatrix, vt religiosè servata æquitate, omnes iniuriæ ac damna resarciantur. Frustra enim pacem in civitate tueri contendit, qui ęquitatis formam non dilexit: at labitur æquitas, vbi ęqualitas non servatur. Sed pergo: huius virtutis nempe commutantis materia in pactis & cõmerciis cernitur, quorũ alia sunt voluntaria, vt venditio, emptio, mutuum, sponsio, locatum, depositum, conductum : alia sunt non voluntaria, & hæc sunt aut clandestina, vt furtum, adulterium, veneficium, lenociniũ, servorum sollicitatio, cædes dolo facta, falsum testimonium: aut violenta, vt vincula, mors, rapina, membrorum debilitatio, convicium, contumelia, quæ omnia apud philosophum in calce huius capitis recensentur. In his & similibus versatur hęc pars iustitiæ, vt omnia ad ęqualitatem rationis (in qua inest summa animorũ consensio) tendant & perducantur. Neglecta enim iniustitia in istis, fraus, discordia, ruina omnium, omniaq; mala in civitate consequuntur. Altera species, nimirum iustitia distribuens nõ æqualitatem quantitatis, quæ est aritmethica, sed æqualitatem proportionis, quæ est geometrica, respicit & observat. Bona enim civitatis non sunt æqualia, nec cives inter se offi-

Materia cõmutantis iustitiæ.

Quot pactorum genera voluntaria.

Quot non voluntaria. Clãdestina. Violenta.

Proportio iustitiæ distribuentis geometrica.

cio

cio ac dignitate pares. Sed de istâ duplici proportione vtriusque in proximo capite pluribus disputabitur.

Distinctio ex Burlæo.

Iustitia est vel

- Legalis seu communis, de qua antea disputatum est.
- Particularis, quæ dividitur in
  - Commutantem, positam in humanis commutationibus, quæ sunt aut
    - Voluntariæ, vt
      1. Emptio, quæ est facto pretio rei acceptio.
      2. Venditio, quæ est facto pretio rei commutatio.
      3. Mutuatio, quę est vsus rei ad tẽpus concessio.
      4. Fidei iussio, quæ est alterius nomine facta pro altero obligatio.
      5. Locatio, quæ est propriæ rei constituto pretio ad alterius vsum facta translatio.
      6. Depositio, quę est in alterius fidem rei commissio.
      7. Conductio, quę est alienę operę ad vsum proprium vsurpatio.
    - Invitæ, quarum aliæ sunt
      - Clandestinæ, vt
        - Furtum, quod est rei alienæ occulta ablatio.
        - Adulterium, quod est alieni thori violatio.
        - Veneficium, quod est veneni in alienum exitium commixtio.
        - Lenocinium, quod est alterius ad turpe intemperantiæ facinus incitatio & suggestio.
        - Servorum sollicitatio, quæ est fraudulenta servorum à dominis subtractio.
        - Occulta cædes, quæ est dolosum homicidium.
        - Falsum testimonium, quod est mendax in alterius perniciem testificatio.

Distribuen-

Distribuentem, quæ in accipiendo veluti à cõmuni thesauro civitatis, dando hominibus pro meritis iustè & sollicitè occupatur.

Violentæ, vt

Verberatio, quæ est verberũ in alterius corpus inflictio.
Vincula, id est, in carcerem & catenas iniectio.
Mors, quæ est violenta vitæ seu huius lucis privatio.
Rapina, id est, violenta alterius boni ipso resistente direptio.
Mutilatio, quæ est membrorum in corpore obtruncatio.
Convitium, quod est alienæ famæ malitiosa vulneratio.
Contumelia, quæ est tam in factis quàm in dictis alterius nominis ignominiosa detractio, vel potiùs, vt ait Boëtius, invidiosa contemptio.

Opp.

Iustitia legalis sufficit ad instituendum hominẽ in his quæ sunt ad alterum, vt est in textu: ergo non opus est iustitiam particularem addere.

Resp.

Iustitia legalis sufficit ad instituendum hominẽ in ordine ad bonum cõmune, requiritur particularis iustitia, quæ perficit hominem in seipso.

Opp.

Posito toto ponuntur & partes: sed iustitia legalis est tota virtus, vt habetur in textu: ergo in ea iustitia particularis continetur.

Resp.

Resp.

Posito toto ponuntur Partes.

Posito toto ponuntur & partes confuse, sed non distinctè.

Opp.

Species nulla re distinguitur à suo genere: sed particularis iustitia est species legalis iustitiæ, ergo ab illa non distinguitur.

Resp.

Etsi re nō distinguitur species à genere quoad materiā distinguitur tamen quoad formā, vt patet in homine & animali: quare ad distinctam scientiam iustitiæ, necesse est præter iustitiam communē aliam particularem ponere ac definire.

Opp.

Particularis nec subiecto, nec obiecto, nec fine differt à legali: ergo non distinguitur.

Resp.

Iustitia particularis à legali differt.

Quamvis in istis reipsa non differt, in ratione tamē vsuq; horum omnium ab illa distinguitur. Nam subiectum legalis iustitiæ est publica persona, subiectum verò particularis iustitiæ est privatus homo. Præterea iustitia cōmunis bonū civitatis, particularis verò operantis respicit. Ad hæc, obiectū legalis iustitiæ est ōnis actio humana sub ratione debiti, ad quod lege obstringimur: obiectū verò particularis iustitiæ est ōnis actio humana sub ratione boni, ad quod sponte allicimur. Postremò iustitia legalis requirit universam prudentiā, vt rectè in omnibus dirigatur: at iustitia particularis requirit propriam prudentiam, vt circa suam ipsius materiam iustè & honestè versetur.

Opp.

Opp.

Legalis iustitia totam rẽpub. particularis privatã personã respicit: ergo si proportio obseruetur, deberet assignari & alia iustitia, quæ familiam & dominũ respiceret. Nam familia inter civitatẽ & solitarium hominem medium quasi locum vendicat.

Resp.

Domus (vt ait philosophus) est quasi parva civitas: quare vt illa sub civitate, ita particularis iustitia, quæ regit domum, sub communi æquitate comprehenditur.

Argumenta in 2. quæstionem.

Opp.

Vnum & multum diversitatẽ materiæ non formæ discrimen arguunt: sed iustitia cõmutans & distribuens hoc solùm modo differunt: quia illa vni, hæc multis tribuit: ergo specie non differũt. & ex consequenti, iustitia in has species non rectè dividitur.

Resp.

Hoc solùm modo non differunt, sed etiam in obiecto & fine, vt anteà probatum est, distinguuntur.

Opp.

In eodẽ subiecto numero diversæ species esse nõ possũt: sed iustitia cõmutãs & distribuẽs sũt sæpe in eodẽ subiecto numero: ergo non sunt diversæ species. minor patet, quia idẽ homo potest & cõmutare & distribuere.

Resp.

In eodem subiecto prædicationis diversæ species inesse nõ possunt, vt homo & bellua nõ sũt in Socrate: sed in eodem subiecto inhæsionis inesse possunt: vt diversæ virtutes specie in vno singulari sæpe inhærent.

Vtrùm

Vtrùm iustitia particularis ab alis virtutibus obiecto, actione, ac proprietate differat?

Opp.

Qui temperanter ac fortiter agit, iustè agit: ergo actione ab illis non differt. Præterea, cupiditatẽ pecuniarũ tã iustitia quàm liberalitas moderatur: ergo proprietate ab illis nõ distĩguitur, Postremò, iustitia circa honorem, pecuniam, aliarumq; virtutum omniũ materiam versatur: ergo ab illis obiecto non seiungitur.

Resp.

Particularis iustitiæ propria actio, materia, passio.

Fatendum est in actione, obiecto, ac proprietate fusè sumptis iustitiã cũ alijs virtutibus cõspirare, ab his tamẽ per se ac propriè acceptis reipsa distinguitur: est.n. propria particularis iustitiæ actio distribuere, vel commutare: est quoq; eiusdẽ propria materia res omnes in cõmutatione ac distributione posita: est deniq; propria passio iustitiæ ad alterum non ad seipsum referri.

Dubium.

An verum sit illud in textu Aristot. adulterum non esse, qui lucri non concupiscentiæ causa alienam contrectet vxorem?

Opp.

Qui thorũ alterius contaminat, est adulter: sed qui lucri causâ alienam contrectat fœminam, thorum alterius contaminat: ergo est adulter.

Resp.

Non negat philosophus adulterium esse, sed contendit probare potiùs iniustum, cupidum, & avarum esse appellandum: quia non concupiscentiam fœdæ voluptatis, sed cupiditatem & sitim pecuniarum secutus hoc scelus perpetravit.

Opp.

Opp.

Lucrum ſequitur adulterium, quod lucri cauſâ committitur: ergo eiuſdem maculam ac denominationem non tollit: quippe prius à poſteriore non tollitur.

Reſp.

Lucrum ſequitur in actione, ſed in propoſito ac intẽtione animi præcedit, præſertim cùm non propter delectationẽ, ſed propter queſtũ tale perpetretur flagitium. Quare ut qui telo in ſcopũ miſſo, quãvis ſortè occidit hominẽ, pro homicida lege nõ cõdẽnatur: ita qui lucro ſolùm propoſito adulteriũ committit, potiùs avari nomine quàm adulterij crimine dignus iudicatur.

Elegans avari & adulteri diſſimilitudo.

Cap. III.

An iuſtitia diſtribuens ſit mediũ geometricum?
An proportio munerum reſpondere debeat dignitati perſonarum?
An honor tribuendus ſit regibus ob ſolã virtutẽ?

Digna res eſt iuſtitia (ut ait Plato) ſed conſtans & perpetua eiuſdem actio omnium virtutum dignitatem ſuperat. Vt enim gladius non in vagina ſed in manu prodeſt: ita virtus non in mente ſed in actu vſuq; cernitur. Quare non ſatis iam eſt definiiſſe iuſtitiam, niſi etiam adhibeantur quædã nunc ſequentia pręcepta: in quibus veluti motus æquitatis & iuſtitię ad quietem reipublicæ explicetur. Hinc paucę numero, ſed fructu plenę deinceps movẽtur quęſtiones: quarũ alię actũ, alię materiam, aliæ proportionem, omnes deniq; fructum & excellentiam

Virtus in vſu cernitur.

Summa ſequentis libri.

lentiam iustitiæ nobis proponunt. Inter quas prima est, an in distribuente iustitia ponenda sit geometrica proportio: hoc est, an impar & inæqualis bonorum communium, veluti ex ærario civitatis desumptorum, pro prudẽtia magistratus sit adhibenda partitio? si philosopho credatur, affirmandum est. Cæterum in hac divisione rerum spectanda sunt quatuor: res ipsæ, personæ, personarum merita, & proportio: quæ quatuor minima in textu vocantur. Verbi causa, Res sunt quæ distribuuntur, personæ quibus munera & dignitates reipub. debentur, personarum merita sunt quæ præcipuè ad virtutem referuntur, proportio deniq; est (vt ita loquar) rerum ipsarum quantitas, quæ in distributione observatur. Sed attende. Nã hæc proportio duplex est, rerum ac rationum: illa in commutante iustitia, hæc in distribuente cernitur: illa arithmeticã & incommutabilem æqualitatẽ sine respectu personarum, hæc geometricam & commutabilem ęquitatem cum respectu meritorum munerũq; respicit. Commutans enim iustitia non quærit, quis fecerit, princeps an subditus, dives an pauper, magistratus an civis, doctus an ignarus, bonus an malus, vir an mulier: sed hoc solum conatur sine personarum acceptione, damnum & iniuriam, plus & minus iudicii lance ponderare, & æqualitatis lege resarcire: vt habetur in 4. c. huius libri. Verba philosophi sunt ista, Nihil interest vtrùm bonus vir scelestum spoliaverit, an bonum improbus: lex enim damni solũ spectat dissimi-

In distibuente iustitia quatuor spectanda: Res, Personæ, Merita, Proportio.

Vt iustitia sic proportio est duplex.

dissimilitudinem, &c. Est ergo distribuens iustitia medium geometricū, definiturq; habitus inclinans flectensq; hominem ad distribuendū bona communia reipub. puta honores, munera, & divitias secūdū merita virtutis & proportionem rationis: quæ proportio est, vt habetur in textu, aut coniuncta, si rebus & personis in aliquo termino iustitiæ devinctis; aut disiuncta, si rebus ac personis nullo æquitatis medio copulatis applicetur. Exemplum est apud philosophū difficile, sed faciliùs sic explicatur. Ponatur A, p viro consulari. Ponatur B, pro dignitate eidē viro propter virtutē debita. Ponatur C, pro ipsa virtute, quæ est veluti medium viri ac dignitatis. Ponatur D, pro ipsa proportione rationis. Nunc vt A. i. vir consularis refertur ad B, id est, ad dignitatem, ita & A & B, id est, vir cōsularis & dignitas ad C, id est, ad virtutē referuntur. Sic tamen vt in D, id est, in proportione rationis tanquam in medio geometrico & quoad nos hæc omnia devinciantur. De hac Analogia alia quā movetur quæstio, An proportio munerum & honorum respondere debent dignitati personarum? soluitur hæc dubitatio uno verbo, nempe quòd dignitas sit duplex, alia absoluta, alia comparata: illa in sola virtute, hæc in fragili natura ac blandiente fortuna constat: illa summos honores per se meretur, hæc etiam in politico vsu civitatis loca excelsa quærit. Natura enim sæpe honorem tribuit, cum successione potiùs quàm electione principes creari voluit, quibus Quæstio.2.

tam malis quàm bonis omnem honorem, omnemque obedientiam præstare oportet: quia totius reipublicę personam induerunt. Verùm enimverò in hoc maximè candor ac prudentia magistratus perspicitur, si pro meritis virtutum ac scientiarum (quas honos alit) homines in theatrum ac lucem reipublicę pertrahantur. Sed (proh dolor) quàm difficilis est bonis ac studiosis hominibus honoris via, quàm periculosa dignitatis custodia, quantam iacturam tum sentit respublica cùm perniciosis civibus eiusdem dividantur beneficia? Hoc tamen toties cōtingit, quoties distribuentis iustitiæ manu civitatis claves non tenentur. Postremam dubitatiunculam obiter reteximus, nempe regibus non solum ex merito virtutis, sed etiam ex præscripto naturæ ac civitatis, honorem tribui debere. Nā quamvis soli virtutis actioni secundùm philosophum per se & vi sua debeatur honor, lege tamen naturæ, quæ sanguinis successione multis imperium tradidit, legeque iustitiæ, quæ idem imperium ad tollendum omnis ambitionis periculum confirmavit, obstringimur, nec non tenemur summos honores regibus nostris demandare.

Vsus distribuentis.

Quæstio. 3.

Distinctio primæ quæstionis.

Medium distribuentis iustitiæ à medio cōmutantis quo modo differat.

Quia medium distributentis ponderatur secundùm merita personarum, at medium commutantis iustitiæ non item.

Medium distribuētis

Quia personæ commutantes sunt ante commutationem æquales in ordine ad rē

iustitiæ

iustitiæ à medio commutantis differt trib. modis, commutabilem, at in distribuendo non sunt, nam si Socrates plus duplo laboraverit quàm Plato, plus duplo dignitatis ei debetur.

Quia commutans detrahendo & addendo rei proportionem spectat, vt damnum & luctum, plus & minus ad æqualitatem revocet, sed ita in distribuente iustitia non agitur, quæ acceptionem personarum & terminorum ponderat.

Distinctio secunda quæstionis.

Proportio est duplex:
- Rei, & sic semper dignitati personarum non æquivalet.
- Rationis, quæ est geometrica præmiorum ac honorum distributio, prout merita hominum postulant, & iustitia distribuens præscribit, & sic æquivalere debet.

Distinctio tertia quæstionis.

Regi tribuendus est honor, aut
- Absolutè, si vir bonus sit.
- Comparatè, sive sit bonus sive malus propter officiũ, repræsentat enim
  - Totam civitatem quam lædere non licet.
  - Divinam iustitiã & æquitatem, cui resistere nõ oportet.

Regi etiam malo tribuendus est honor.

Argumenta in primam quæstionem.

Opp.

Iustitia tribuens multitudini nocet: ergo non est virtus, & ex consequenti nõ est mediũ: Antecedens probatur quia distribuendo bonum commune quod est totius populi ac multitudinis, veluti ærarium exhaurit & consumit.

Resp.

Non exhaurit gazam civitatis, sed pro virtutis merito, opes eiusdem honoresq; prudenter ac moderatè distribuit.

Opp.

Opus iustitiæ est suũ cuiq; reddere, sed distribuens iustitia non suum sed novum, non proprium sed cõmune ac publicum bonum tribuit: ergo non est propriè appellanda iustitia.

Resp.

Suum & proprium tribuit: Nam bonum quod est totius, est etiam quodam respectu partis, si mereatur. Est enim inter totum & partes quædam consensio ac veluti reciprocatio.

Opp.

Consideratur dignitas personæ in commutante iustitia non minùs quàm in distribuente: ergo hoc discrimen vtriusq; medij malè in textu assignatur. Antecedens probatur, quia docente philosopho non licet principem percutientem repercutere: quod quidem non diceret, si dignitatis nulla in commutante iustitia haberetur consideratio.

Resp.

Princeps cur non sit percutiendus.

In commutante iustitia non attẽditur dignitas personarum, sed æqualitas inæqualitasq; rerum, vtputa damni & lucri. Quod verò non liceat principi percutienti vim inferre, non dicitur respectu dignitatis, sed respectu læsæ communitatis, quæ vulnerato principe maximum damnum ac nocumentum patitur. Iustitia in hoc casu non dignitatem viri, sed inæqualitatem damni respicit.

Opp.

Opp.

Omnis virtus est medium geometricum & quoad nos, vt docetur in secundo libro: ergo hoc discrimē mediorum in tractatu iustitia malè assignatur.

Resp.

Omnis virtus est medium quoad nos, si actū spectes; non tamen ita se res habet, si vel habitum vel proportionem consideres in commutatione rerum.

Argumenta in secundam quæstionem.

Opp.

Virtus nunquam satis remunerari potest: ergo proportio munerum viri boni ac studiosi dignitati respondere non potest.

Resp.

Etsi re non potest, rationis tamen lege potest.

Opp.

Est respectus personarum secundùm iustitiam distribuētem, qui (vt ait philosophus in textu) sape seditionem parit: ergo non videtur in ea observari proportio.

Resp.

Est respectus, sed secundùm prudentiam, vt quisq; pro merito virtutis ad dignitatem in republica aditū patentem habeat.

Argumenta in tertiam quæstionem.

Opp.

Laus & honor definiuntur, reverentia extrinsecus data hominibus in signum virtutis, quâ aliis pralucēt: ergo malis regibus non debentur.

Resp.

Est virtus duplex,

Viri, quæ honestam vitam & decoram reddit, & huic honor & laus per se debentur.

Officij, quæ aliquando in malo cive ac rege esse potest, vt habetur in politicis & huic etiam laus honorq; debentur respectu

Naturæ, quæ säguinis successione hanc dignitatem dedit.

Civitatis, cuius personam rex semper induit.

Divinæ iustitiæ, quæ malis regibus in scelera aliquando hominum iustè animadvertit, quibus resistere est quantum in nobis est, divinam providentiam tollere.

Nota.

Opp.

Maxima mala gravissimam ex præscripto iustitiæ merētur pœnam: sed mali principes maxima süt mala (cum in perniciem totius civitatis tendant) ergo maximam merentur pœnam, id est, ignominiam, & proinde sequitur quòd honore non sint afficiendi.

Resp.

Reges soli deo subiiciuntur,

Attendendum est, quod reges nemini subijciantur nisi deo & naturæ. Nā illis tota respublica tātū æqualis est, multitudo vero inferior: cū ergo neq; par in parem, neq; inferior in magistratum authoritatē habeat, relinquitur in ratione iustitiæ, quod nemo principi aut pœnā infligat, aut ignominiæ notā inurat. Quare si mali (vt sæpe) cōtingāt principes, ex æquitate iuris est vt prop-

propter causas superiùs allatas debito honore insigniantur. Furor ergo est arma in regem sumere, ac maiestati violentas manus inferre. Hoc David in reprobum Saulem non fecit, quem bis potuit transfigere: sed in eum qui simulavit se obtruncâsse regem, graviùs animadvertit, eumq́ propter audax facinus simulatum morte mulctavit. Regi violentæ manus inferēdæ nō sunt.

Cap. IIII.

An iustitia commutans sit medium rei inter damnum & lucrum?

An specie distinguatur à distribuente?

An index, damnum, & lucrum rectè definiantur?

SEquitur ut de commutante iustitia nunc disputemus, quę in contrahendis rebus tam voluntariis quàm non voluntariis cernitur: ut enim distributio honorum cum prudentia magistratus, ita commutatio rerum cum prudentia Iudicis ac moderatoris, plurimùm ad forensem civitatis statum corroborandum pertinet. Quippe si in contractibus ut in honoribus non observetur æquitatis proportio, proculdubio statim accensa veluti seditionis face summa inter cives suboriretur contentio. Sed ut textum philosophi in hoc cap. referemus, alienum non erit ab instituto, si ōnia quæ hîc agūtur, ad pauculas cōclusiones revocemus. Sūt ergo numero sex, quarū prima à definitione iustitiæ cōmutātis: secunda à distinctione medii: tertia à comparatione

Quorsum spectat cōmutatio.

Conclusiones sex.

paratione contrarii: quarta à relatione ad iudicẽ ac magistratum: quinta à proportione & exemplo: postrema à fine & effectu ducitur. In prima conclusione definit philosophus commutantem iustitiam esse virtutem, qua omnia negotia, omnesque contractus inter cives ad proportionem arithmeticam reducuntur. In secunda docet ideo hanc partem iustitiæ esse medium rei, quia non dignitatem hominis, sed æqualitatem iuris respicit. In tertia lucrum & damnum, vt quædam opposita iustitiæ commutantis definit, nempe ut lucrũ dicatur quando plus boni & minus mali: damnum verò quando plus mali & minus boni in commutatione existit. In quarta iudicem oraculum civitatis, moderatorẽ iustitiæ, legemque loquentem esse ostendit. Nam vt lex mutus magistratus: ita iudex lex animata dicitur. In quinta exemplum arithmeticæ proportionis tradit, idemque ad iustitiam commutantem applicat. In vltima quæstum sine iniuria, pacem sine discordia, possessionem proprii iuris sine invidia æquitatis eventa esse insinuat. Ex hisce conclusionibus eximuntur tres illæ quæstiones, quas in fronte istius capitis præfixas esse vides. Prima est, an iustitia commutans sit medium arithmeticum inter damnũ & lucrum, interq; agere ac pati iniuriam? Affirmat esse philosophus, quia non personam, sed rem ipsam; non dignitatem hominis, sed æqualitatem legis; non affectionem animi, sed proportionem rei; non meritum anteactæ vitæ, sed reatum

Cõmutans iustitia quid.

Lucrum & damnum rei quid.

Iudex lex animata.

Quæstio. 1.

reatum præsentis facti respicit ac intuetur. Si vrgeas pati damnum aut iniuriam, non esse vitiũ, quia sæpe innocentes iniustè condẽnantur, respondeo iterum in hac parte virtutis non dignitatem personæ, sed æqualitatem rei considerari, cuius respectu damnum quædam à medio rei defectio ac declinatio dicitur, & hoc est satis ad probanda opposita eius virtutis, quę rem solam, non personam respicit. Altera quæstio, an hæc pars iustitiæ ab altera nempe distribuente specie & natura differat? Antea à nobis obiter discussa est, quare punctis concludo cum philosopho, illas specie differre, quia hæc est medium rei, illa rationis; quia hæc bonum proprium, illa bonum totius civitatis; quia hæc æqualitatem rei, illa dignitatem personæ tractat & considerat, hoc est, in ratione medii, obiecti, finisq; differunt: ergo specie & natura distinguuntur. Postrema quæstio est, an iudex, lucrum, & damnũ rectè definiantur? Vtinam sanè Mutius Scęvola oraculum civitatis Romanę hîc adesset, vt definiret iudicem. Videor mihi audire senem docentem iudicem esse dicendum illum in civitate magistratum, qui nec affectib. flecti ad iniuriã, nec pecuniis moveri ad iniquam sententiã deberet. Si enim toties condemnetur iudex, quoties aut lupus absolvitur, aut agnus occiditur, qualis esse deberet in civitate iudex, nemo est qui non intelligat, Vis vt vno verbo definiam? Est oculus in sceptro principis, est sacerdos divinę iustitiæ & æquitatis, est moderator legis, est ipsum

Iustitia rem non personã affectat.

Quæst. 2.

Quest. 3.

Iudicis definitio.

Nota.

Iudicis descriptiones metaphoricæ & elegantes.

ipsum ius animatum, cuius vox vitæ & mortis prænuncia & custos dicitur. Caveat hîc malus & iniquus iudex, qui sacra iustitiæ iura rescindit, cogitet secum adesse semper in iudicio Cambysem. i. regem suũ, qui impiè & corruptè iudicãti coriũ detraxerit. Audiat sapientem Hesiodum.

Indicis officium ex Hesiod.

Tu iudex causa malorum
Qui violas sacra sacra dei: iam dirige mentem,
Ius cole, in alterius te nulla pecunia vertat
Damna: nocet sibi cuiquam nocet, & malè suadet.

Iterum paulo post sic loquitur,

Paulatim corruit ille
Dijs invisus homo, cui mens intenta rapinis
Invigilat, qui ius violat, stat pœna nocenti
Post obitum.

Magnum profectò iudici damnum est, cui mala fama lucrum. De damno & lucro nihil hîc addam, quia anteà in conclusionibus textus à nobis sunt definita. Ad distinctiones ergo & argumenta iam veniemus.

Distinctio prima quæstionis.

Extrema iustitiæ duplicia.

Extrema dicũtur, aut respectu
- Mediocritatis & quoad nos, & sic sunt duo vitia, quæ omnes reliquas antè tractatas virtutes utrinq; obsident & invadunt.
- Æqualitatis quoad rem ipsam, & sic damnum & lucrum pro extremis habentur, inter quæ iustitia commutans, ut æquale ac medium arithmeticum versatur.

Distinctio secunda quæstionis.

Iustitia commutans specie differt à distribuẽte, quia ab illa distinguitur, in ratione
- Medii
- Obiecti
- Officii
- Finis

De quibus superius est satis disputatum.

Distinctio

Distinctio tertia quæstionis.

Iudex definitur, aut { Metaphoricè,& sic vt supra describitur. Verè, & sic est legis publicus interpres ac minister iustitiæ, ad quē vt ad commune subsidiū, omnes damno & iniuriâ oppressi ęqui-tatis obtinendæ causa confugiunt. } Iudicis duplex definitio.

Opp. contra primam quæstionem.

Damnum & lucrum non sunt vitia: ergo iustitia non est medium inter duo extrema.

Resp.

Sunt vitia id est, excessus & defectus respectu rei circa quam versantur: non tamen sunt respectu viri in quo insunt ac reponuntur.

Opp.

Damnum pati est aliquando voluntarium: ergo potest esse vitium viri, quod in textu negatur. Antecedens patet, quia multi damnum & iacturam suarū rerum patienter ferunt.

Resp.

Etsi sit voluntarium aliquando, non tamen sequitur esse vitiosum, nisi ex pusillamitate contingat, & hoc respectu crimen esse non negatur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Et commutans & distribuens iustitia versantur circa pecuniam: ergo versantur circa idem obiectū: vnde sequitur specie non distingui, quia obiecto non differūt.

Resp.

Duplex est obiectum vtrinsq; { *Formale & proprium, in quo distinguuntur vt superiùs probatum est.* *Materiale & commune, in quo non differunt.* }

Opp.

Opp.

Vtraq; ad reipub. bonũ ac fœlicitatem refertũr: ergo officio ac fine non differũt, & proinde illa ratio debilis est, quæ ab officio & fine ducitur.

Resp.

Fatendum est vtramq; ad reipub. bonum ac fœlicitatẽ referri, sed non eodem modo. Nã distribuens iustitia ad dignitatem personæ, commutans verò ad æqualitatem rei ac iuris refertur.

Opp. contra tertiam quæstionem.

Rex & iudex officio differunt: sed rex definitionẽ iudicis superiùs allatam potest suscipere: ergo non rectè definitur iudex.

Resp.

Quãvis rex & iudex differunt, licet tamen regi, (quia in summo loco reipub. sedet) authoritatẽ iudicis exercere. Est enim rex (vt ita loquor) tota civitas.

Opp.

Dãnũ non semper dicitur vbi est plus mali ac minus boni: ergo malè hîc definitur. Antecedens probatur, quia boni viri à malis damnum sæpissimè patiuntur, in quibus est plus boni quàm mali.

Resp.

Mutatur suppositio in hoc argumento. Nã bonum & malum in vna parte respectu fortunæ, in altera respectu virtutis sumuntur. Quare fallax & insidiosũ est argumentum.

Opp.

Lucrum plus debito, & damnum minus debito definiuntur alibi ab Arist. ergo aut malè hîc, aut ineptè illic definiuntur.

Resp.

Resp.

Argumentum non sequitur, quia diverso respectu plures vnius & eiusdẽ rei descriptiones tradi possunt: vel respondendum est, quòd hæ definitiones non re sed voce differant. Plures vnius rei descriptiones.

Cap. V.

An lex talionis vel repassionis sit toleranda in republica?

An nummus & indigentia sit adæquata mensura rerum commutandarum?

QVanquam Pythagorei olim omnino id ius esse definiebant, quod vicissim quisq; pateretur: Etsi AEacus, Minos, Rhadamanthus Iovis filii iudicesq; inferni (vt poëtę fingunt) idipsum statuebant: Vnde illud, Quæst. 1.

Si quæ quis faciat, eadem patiatur & ipse,
Iudicium rectum fuerit, vindictaq; recta.

Philosophus tamen longè maxima ac infinita incommoda hinc nascitura in repub. prospiciens, damnum ac iniuriam nullo modo retaliari voluit: idq; confirmat, primò ab exemplo: 2. à circumstantiis agendi: postremò à consuetudine. Ab exemplo, Si quempiam magistratus percusserit, huic parem referre gratiam magistratui nõ licet: quòd si quis magistratum violaverit, hic non solum referiendus, sed sũmo supplicio coercendus est. A circumstantiis agendi, quia permultum interest, vtrùm sponte nostra vel inviti, vtrùm ignorantes an præmeditati,

vtrùm malitiosi an incauti quid faciamus: à quibus circumstantiis omnis iustitiæ & æquitatis promanat vis atque energia. A consuetudine deniq; multarum civitatum, quæ gratiarum delubra in media vrbe solebant extruere & consecrare, insinuantes inde, omnia ad iustitiã cum gratia, ad æqualitatem cum favore, ad sententiã iudicis cum prudentia ac lenitate referri debere. Favor enim non dentem pro dente, non oculum pro oculo, nõ vulnus pro vulnere, sed retalionem pœnæ ac præmii secundum proportionem rationis tribuit. Fatetur tamen Arist. civitatem in eo conservari maximè vt par pari referatur: quod si inquit minus contingat, servitus videtur esse. Sed attende: hoc fieri non debet vt quisq; velit, sed vt iudex (qui est moderator legis) faciendum putat. Hoc quidem patet in exemplo textus de commutante iustitia. Sit (inquit) architectus A, sutor B, domus C, calceus D. A. i. architectus indiget sutoris opera. B. i. sutor indiget ædificatoris arte & auxilio: proportione iam æquitatis data in C & D. i. in domo & calceo (quæ duo hoc loco pro arte & mutua vtriusq; opera sumo) nascitur inter architectũ & sutorem æqualitas societasq;, vt rectè concives dicantur. Sic fit vt ait philosophus in omnibus aliis artibus. Nam ex medico & medico non cõsistit respubl. sed ex medico & agricola, aliisque imparibus dissimilibusq;, quorum studia, cõtractus & actiones ad æqualitatem iuris ac societatis secundum proportionem rationis reducũtur.

Lex Talionis sententia iudicis æstimanda.

Vt civium, ita studiorũ in civitate varietas esse solet.

Quæst. 2.

tur. Cæterùm cũ multarũ rerũ cõmutatio fieri nõ posſit cõmodè, qualis aliquãdo fit grani pro oleo, lanæ pro vino, &c. inventa eſt tandẽ menſura, quæ nũmus ſeu pecunia dicitur. Hæc, quoniam omnia in commutatione poſita metitur, rectè medium ſeu menſura rerum commutabilium eſſe definitur. At animadvertendum eſt, quòd duplex à philoſopho ſtatuatur rerum cõtrahendarum menſura, alia externa vt pecunia, alia interna vt indigentia: illam Phidon in Egina inſula primùm ſignaſſe, hanc ipſa natura olim peperiſſe dicitur. Illa à lege Græcè νόμῳ ſuũ nomẽ & vſum, hæc à natura ſuũ ortũ originẽq; traxit: illa legitimę & commutantis iuſtitiæ medium, hæc naturæ & perpetuæ ſocietatis vinculum in textu appellatur: illa mediũ, quia omnia commutanda menſurat; hæc vinculũ, quia omnia humanæ ſocietatis officia continet: quippe pecunia æqualitatem rerum, indigentia ſocietatem hominum in communicatione iſtius vitæ probat. Eſt enim pecunia teſte philoſopho tanquã norma & regula, quę & res aptè adęquat & ad parilitatẽ traducit. Eſt indigẽtia, quę quãti ſit res quęlibet cõmutanda definit. Itaq; vt eſt in textu, debet rerũ omniũ certa eſſe precia: ſic per indigentiã cuiuſque neceſsitas in communione hominum, per pecuniam æqualitas in commutatione rerum cognoſcetur. His poſitis perſpicuum eſt iuſtitiæ ſeu cõmutantis ſeu diſtribuentis actionem, medium eſſe inter agere patiq; iniuriam: quippe modis anteà explicatis omnia ad

Nummus quid & quorſum inventus.

Vt pecuniæ ſic indigentiæ origo, fructus, neceſſitas.

Pecunia. quid.

Indigentia quid.

ad legem, ad iudicem, ad æqualitatem (quæ tria media sunt) traducere & revocare conatur.

Distinctio primæ quæstionis.

Lex talionis cur minimè toleranda.

Lex talionis in civitate non est toleranda, propter
- Inæqualitatem personarũ, quæ sunt aut
  - Publicæ,
  - Privatæ.
- Æquitatem legum & iudicum, qui in omni damno, lite, & iniuria arbitri constituuntur.
- Diversitatẽ ac dissimilitudinẽ actionũ, quarũ aliæ sunt
  - Invitæ,
  - Volũtariæ
- Periculum seditionis, ne liceret cuilibet quodlibet sub prætextu æqualitatis.

Distinctio secundæ quæstionis.

Mensura rerum duplex.

Mensura rerum duplex est:
- Naturalis, vt indigentia.
- Civilis, quæ lege cõstituitur, propter
  - Adæquationem rerum, vt ad pretii æqualitatem traducantur.
  - Communionem hominum, vt ad societatem & amicitiam concilientur.
  - Perpetuam commutationẽ negotiorum, quibus respub. conservantur.

Opp. contra primam quæstionem.

Nec plus nec minus debito habere est proprium iustitiæ, ut antè docetur: sed hæc æqualitas optimè servatur in lege talionis: ergo lex talionis est toleranda.

Resp.

Nec plus nec minus debito habere est propriũ iustitiæ, sed ita, ut ratio iudicis (qui est oraculum civitatis) & proportio rationis (quæ est norma iudicis) postulat & præscribit.

Opp.

Opp.

Si lex talionis non sit iusta, hoc esset propter discrimen & respectum personarũ: sed hoc negatur in quarto ca. ergo hæc lex est iusta. Maior est in frõte huius ca. Minor est in principio præcedẽtis. hîc enim ait magistratũ esse respiciendum, illic verò apertè negat.

Resp.

Hæc loco facile reconciliantur si in magistratu iniuriam quam infert, & personam quam gerit consideremus. Vbi enim docet philosophus nõ dignitatẽ personarum in commutante iustitia ponderandam esse, sed æqualitatem rerum: Hoc non vult vt si magistratus privatũ percusserit, reverberetur: sed vt pro iuris iudicisq; æqualitate sine respectu personarum damnũ innocentis resarciatur.

Opp.

Par pari referri est retaliari: sed hoc in textu requiritur: ergo lex est iusta.

Resp.

Par pari referri est retaliari in proportione rationis nõ quantitatis.

Opp. contra secundam quæstionem.

Si indigentia sit mensura, tum qui magis indiget, maiori pretio emeret: sed hoc est absurdum respectu pauperum, quibus omnia propemodum desunt: ergo non est mensura.

Resp.

Indigentia est duplex:
- *Communis, quæ hoc loco intelligitur, per quam pondus preciumq; rerum cognoscitur.*
- *Particularis, & hæc non intelligitur.*

Opp.

Multa ad ornatum & dignitatem, multa ad delicias & voluptatem coëmuntur, quorum indigentia non est mensura: ergo omnium commutabilium mensura non est indigentia.

Resp.

Indigentia consideratur, aut respectu	*Necessitatis, & sic in istis non est mensura.*
	Decori, & sic est, nam purpura non minùs decet principem, quàm pãnùs rudiore filo contextus pauperem.

Opp.

Fuit, commutatio ante inventionem pecuniæ: ergo universalis & necessaria mensura non est.

Resp.

Fuit, sed nec facilis, nec fructuosa: non est enim possibilis rerum multarum commutatio sine pecuniâ.

Opp.

Vnius & eiusdem rei commutabilis secundũ eandem rationẽ manentis una & eadem debet esse mensura: sed in rebus, quæ in usum humanũ cadunt videmus ex indigentia sæpissimè mutari pretiũ & mensuram: ergo pecunia propriè mensura non est.

Resp.

Verum est in naturali non in legali mensurâ rerum, qualis est pecunia.

Vtrum omnia commutabilia sint eiusdem generis?

Cõmmutabilia	*Essentiæ ac proprietatis suæ, & sic sunt diversorum generum.*	
		Iustè commutari possunt, ut oleum, triticum,

&c. & sic sunt eiusdem generis.

bilia considerantur vel respectu — Vsus humani: horum verò alia — Iustè nō pussunt; vel quia illorum commutatio —
- Lege ciuitatis est prohibita: verbi causâ, ut cōmutatio sacerdotii ad tempus.
- Lege naturæ prohibita, qualis est cōmutatio vxoris.

Opp.

Res animatæ, ut plātæ, belluæ, homines pluris sunt, quàm omnes divitiæ orbis terrarum (teste philosopho 2. Metaph.) ergo omnes res commutabiles non possunt pecuniâ mensurari.

Resp.

In rebus animatis cōsiderantur —
- *Essētia, & sic plures est æstimāda vna musca quàm res omnes inanimatæ, propter gradū & excellentiam essentiæ.*
- *Vsus humanus, & sic res animatæ sub mensuram pecuniarum cadunt.*

Cap. VI.

An aliquis possit agere iniuriam interim ut non sit iniustus?

An iniuria, damnum, & peccatum sint causè legum?

An Magistratum gerenti liceat sibi consulere?

NE quicquā in tractatione iustitiæ prætermisisse videatur philosophus, postquam

de natura & mensura eiusdem egerit, de quibusdam affectionibus, quæ in usu & veluti praxi iustitiæ cernuntur, agere nunc instituit: ac primum quærit, An aliquis possit agere iniuriam interim ut non sit iniustus? Hāc causam sic tractat, sic discutit, sic definit ut quidam interpretes (nimis temerè sanè) illum à theatro philosophorum explodendum esse opinentur. Verba philosophi (quibus offenduntur isti) sunt hæc. Qui non animi iudicio sed affectu ducatur ad contrectandam mulierem, sciens quam contrectet, faciat ille quidem iniuriam sed tamen non est iniustus: quēadmodū nec fur qui furatus est, nec adulter qui adulteratus est, itemq; in cæteris. Quid quæso est in his verbis explosu dignū? illud nempe, adulterum non esse dicendum qui sciens adulterii scelus perpetravit. quid? an hoc tantopere aures offendit? quid ni. dic obsecro, non putas intētionem finis actioni cuilibet nomen tribuere? Fateor. Quid si quis exardens pecuniarum siti non libidine incensus fœminam compresserit, nonnè potius avarus quàm incontinens est appellandus? quid ad rem? attende & intelliges. Non vult philosophus omnino Ægisthum aut Paridem crimine adulterii liberare, sed hoc contendit, vel ex parte affectus, qui nō est per se peccatum, vel ex parte alterius intenti finis (qui aliam denominationem & respectum tribuit) sic non appellandum esse: Si quis ergo contaminet violetq; alterius thorū, est quidē adulter. Cur negat ergo Arist? non negat. verba sic

Quæst. I. Ab interpretibus suis Arist. deseritur.

A vituperatoribus iniquis vindicatur Aristoteles.

sic sonãt certè: parum attendis, vult enim nomẽ potiùs ab intento fine & affectu, quàm à perpetrato scelere deduci ac derivari: verùm ut hæc concedantur omnia, nimis tamen extenuasse scelus istud Aristot. puto. Erras planè, nam potius censoria quadam severitate aggravâsse diceres. ubi quæso? In septimo lib. huius operis, in quo adulterum, qui ex affectu peccat, quadruplici poena dignum esse indicavit: una propter ignorantiam veneni in affectu, ut quæ crassa sit, altera propter ipsum affectum animi, est.n. malus: 3. propter commissum flagitiũ, est enim (ut ait) maximè belluinum: 4. propter iniuriam allatã concivi, est enim intollerãda. Si ergo vel insanus, vel à primis suæ nutricis amplexibus insipiens, vel furens affectu, vel deniq; in alium solum finem puta quæstum intentus hoc vel illud crimen commiserit, iniuriam ille quidem facit, præcisè tamen hoc vel illo crimine (quod primario nõ intẽderit) cõdẽnari nõ debet. Voluntas enim concipit, intentio autem & electio parit peccatum, quod legis prima causa & origo extitit. Quippe iniuria damnum & peccatum optimarum legum occasiones fuerunt. Cum enim lapsa est humana peccandi libido & furẽtiùs lineas virtutis transiliret, labenti occurrendum esse, ne ruina sequeretur, maiores nostri putaverunt: hoc autem aut meliùs aut expeditiùs fieri non potuit, quàm leges (id est regulas vitæ & virtutis normas) sanciendo quibus veluti frænis ferocior ista humanæ infirmitatis

Ex malis hominũ moribus ortę sũt leges optimæ.

 licentia

licentia ad imperium rectæ rationis cogeretur. Cęterum quoniam lex scripta est muta & elinguis quasi magistra, alia lex animata nẽpe magistratus ipsius legis interpres & moderator in omni bene instituta civitate publicè creatur, qui nõ sibi sed suis, non privatis sed cõmunibus bonis debeat consulere. Quòd si aliter fecerit (vt ait in textu philosophus) potius impius tyrannus quam iustus magistratus habeatur: Quorsum enim tantum honorem vt mercedem ac præmium reportaret, si plus sibi quam reipubl. (cuius præfectum gerit) provideret?

Distinctio prima quæstionis.

Iniuriam aliquis potest inferre, vel
- Furenter per affectum, vt puta insaniam:
- Inscienter per nativum ignorantiam:
- Invitè & fortuitò, nempe per incuriã:
- Spontaneè & consultò per malitiam scilicet, & sic propriè iniustus ab actione iniuriæ nominatur.

Distinctio secunda quæstionis.

Legum causa est, vel
- Materialis, vt peccatum, quod prohibet.
- Finalis, aut
  - Media, vt virtus, quam iubet.
  - Vltima, vt civitas, quam conservat.

Distinctio tertia quæstionis.

Magistratus plus aliis quàm sibi consulere debet
- Quia publicum officium gerit.
- Quia eius exemplum & vitam omnes intuentur, iuxta illud, Regis ad exemplar totus componitur orbis.
- Quia ideo maximum honorem mercedis locò habet, vt aliis non sibi pro sit.

Opp.

Omne vitium cõprehenditur sub iniustitia, vt in 1.

cap.

cap. huius lib. docetur: sed iniuriam facere est vitium, vt patet in 3. ergo iniuriã agere est opus iniusti, & proinde nemo infert iniuriam nisi iniustus.

Resp.

Illic generatim, hic speciatim de iustitia agit.

Opp.

Iniuriam agere est oppositum vitium iustitiæ in specie: ergo sub nomine iniustitiæ comprehenditur.

Resp.

Iniuria fit bifariam.

Iniuriam agere consideratur, vel { Per se respectu voluntatis, et sic est iniustus, qui agit iniuriam. / Per accidens respectu { Affectus, Ignorãtiæ, { & sic propriè & perse iniustus non nominatur. / Incuriæ, Fortunæ, } }

Argumenta contra secundam quæstionem.

Opp.

Malum non est causa boni, oppositorum enim est opposita natura: ergo peccatum non est causa legis.

Resp.

Non est causa per se, sed ex cõsequenti v' ait Boreus. Aliter respondit Donatus quod malum possit esse materia circo quam versatur aliquando bonum.

Opp.

Privatio boni non est causa boni: sed peccatum est privatio boni: ergo non est causa boni.

Resp.

Non est causa per se, sed per accidens vt modo docetur.

Opp. contra tertiam quæistonem:

Naturâ est insitũ vt quilibet sibi sit proximus: ergo magistratus primùm sibi consulere potest.

Resp.

Magistratus duplex consideratio.

In magistratu duo spectantur, { *Natura hominis privati, & sic est sibi proximus.* / *Persona civitatis, & sic magis reipubl. quàm sibi prodesse debet.* }

Opp.

Magistratus est nihil aliud quàm tota civitas teste philosopho in quarto politicorum: ergo civitati consulendo & sibi consulit.

Resp.

Concedo omnia. Nam sibi prodesse vt iusto magistratui, est totam civitatem conservare, at ita cuticulam curare, vt periculũ vitæ periclitãte civitate possit devitare, in magistratu est valde impium & perniciosum. Ast vbi Codri? vbi Curtij? qui ne declinaret respub. in medium exercitum & in profundũ sese iniecerunt.

Dub.

Vtrùm ius politicum, quod est magistratus, à iure domini in servum, patris in filium, viri in vxorem differat?

Differt ab vtroq;

{ *Quia est inter partes civitatis, alia verò inter partes domus.* / *Quia est inter personas impares & inæquales tam in proprietate quàm in vsu bonorum, alia verò sunt inter personas coniunctas in vtroq;.* / *Quia est legale, alia verò sũt naturalia.* }

Cap.

Cap. VII.

Vtrùm ius civile rectè distribuatur in ius naturale & legale?

An ius naturale mutari non possit?

QVoniam ius, lex, judicium, & consuetudo hominum à iustitia & magistratu pendent, operæ pretium est pauca de his, illis quæ præcesserunt attexere. Ac ne longiùs ab instituto abeam, Ius civile (quod est præceptum & ordinatio domini circa subditos) in ius naturale & legitimū inprimis dividitur. Ius naturale à philosopho definitur, quod vbiq; & apud omnes idem valet; vt ignis hîc & apud Persas vrit. Ius legitimum, quod in initio nihil interfuit sic an secus fieret: cum autem latum positumque est iam interest, verbi causa, in quadragesima ieiunare. Sciendum ergo est ius omne apud philosophos aut ante legem positam & consuetudinem cōfirmatam vim suā habere, aut ab ipsa lege & consuetudine vim suam derivare: primo modo simpliciter & absolutè naturale: secundo modo legale dicitur. Illud à Iustiniano ius gentium, hoc à Cicerone cōsuetudo appellatur. Ius naturale iterum tripartitò accipitur, primum pro iure divino, quo omnia tam inanimata quàm animata, tam sensu quàm ratione prędita gubernantur. Deus enim in omnia quæ fecit, influit, vnde Boëtius, ô qui pepetua mundum ratione gubernas, terrarum, cœlique sator. Alio modo accipitur

Quæstio. 1.

Ius civile quid.

Ius naturale quid.

Ius legale quid.

Ius naturale triplex.

2 accipitur pro instinctu naturę, quo veluti occulto motu rationis omnia perfecta animantia ad societatem, ad procreationem, ad amorē & cōservationem rerum, quæ partæ sunt feruntur. Postremo accipitur pro naturali iudicio rationis

3 humanæ, quo solum humanum genus dirigitur & conservatur. De hoc iure Divus Apostolus loquitur, vbi docet gentes quæ legem scriptam non haberent, naturæ vi ea, quæ legis sunt, facere, sibi leges esse, ostendentes opus legis suis inscriptum cordibus. Iuris hoc modo accepti (vt docet orator) sex sunt species: religio, pietas, observantia, gratia, veritas, & vindicta. Religio est (vt definit) quæ superioris cuiusdā naturæ, quā divinam vocant, curam, ceremoniamq; adfert. Vno verbo sic, Religio est timor, amor & honor Dei. Pietas est, per quā sanguine coniunctis, patriæ & benevolis officiū cultusq; tribuitur. Gratia, in qua amicitiarum & officiorū alterius memoria, alteriusq; remunerandi voluntas cōtinetur. Observantia est per quam homines dignitate præcellentes cultu & honore iustè veneramur. Veritas est per quam præterita, præsentia, & futura inconcussa & immutata manent. Vindicta est per quā vis, dānū, & iniuria propulsantur. Legitimum ius leviter à natura tractum recta ratio concepit, vsus peperit, cōsuetudo aluit & confirmavit. Hoc verò ius est vel divinū, vel humanū; divinum, quod lege & Evangelio pręscribitur; humanū, quod est vel simplex, vt politicū, vel mixtū vt pontificiū seu canonicū, quod quidem

Iuris naturalis sex sūt species.
Religio.
Pietas.
Gratia.
Observantia.
Veritas.
Vindicta.
Ius legale vnde ortū.

dem per ecclesiam in cultum & honorem Dei instituitur. Hoc autem ortum & inventum augures, aruspices, flamines, interpretes somniorũ & cõiectores superstitiosè cõdiderunt, & quod nunc illi correxerunt, quib. claves author salutis & veritatis dedit. Sed quid moror? Ius civile in popolari statu reipublicę plebiscitum, in consulari senatusconsultũ, in regno constitutio & edictum, in arbitrario iudicio sapientis viri iustũ responsum dicitur. Sapientis enim viri sententia sæpe pro lege observatur.

Ius civile multiplex.

Distinctio quæstionis.

Iuris civilis triplex acceptio.

Ius civile sumitur trib. modis, vel
- Fusissimè, & sic sub se continet ius
  - Naturale,
  - Politicum,
  - Oeconomicum, quod est vel
    - Patris in filium.
    - Domini in servum.
    - Viri in vxorem.
- Communiter, sub qua solum ius politicũ seu civitatis continetur, & huic ius œconomicum quodammodo opponitur.
- Propriè, quòd à lege solùm dependet, & hoc legitimum seu legale dicitur.

Ius civile fusissimè sumptum dividitur in ius
- Naturale, quod sumitur, aut pro
  - Generali providentia divina in omnibus.
  - Instinctu naturæ in animantibus.
  - Habitu rectæ rationis in hominib. cuius iuris sex sunt species:
    - Religio.
    - Pietas.
    - Observantia.
    - Gratia.
    - Veritas.
    - Vindicta.

Lega-

- Legale quod est aut
  - Divinum vel sub
    - Lege vt circumcidi,
    - Evangelio vt baptisari.
  - Humanum vel
    - Simplex, quod verè politicũ dicitur, & hoc varia nomina sortitur pro statu reipub. in qua exercetur. Nam in
      - Democratia plebiscitũ,
      - Aristocratia senatuscõsultum,
      - Monarchia edictum,
      - Arbitrario iudicio sapientis viri responsum appellatur.
    - Mixtum quod à philosopho ius pontificium dicitur.

Opp.

Ius naturale & civile sunt opposita, vt habetur in divisione iuris prudentiæ capite primo decretorum: ergo ius civile nõ rectè dividitur in ius naturale & legale.

Resp.

Propriè sumpta opposita sunt ius naturale & civile.

Patet solutio huius argumenti in prima distinctione.

Nam ius naturale & civile sunt opposita, si propriè, non autem si fusè sumantur. Respice distinctionem.

Opp.

Nulla est iustitia naturalis: ergo nullum est ius naturale. Antecedẽs patet primo capite secũdi libri, vbi probatur

probatur quod à natura nulla virtus insit. Argumentum tenet à coniugatis.

Resp.

Lumine naturæ & rationis instructi sumus id nemini velle facere, quod nobis fieri non velimus, & hoc ius naturale adeoq; ipsa iustitia dicitur. Cū verò ordo, lex, & prudētia ad hoc lumē naturæ accedūt, tū ius civile ac moralis iustitia appellatur. Ad argumētū ergo respondetur negando antecedens, & ad probationem dicendum est, quod in 1. cap. 2. lib. Arist. non neget tale lumen ac semen virtutis nobis inesse à natura.

Opp.

Omnis iustitia in communicatione aliqua inter homines consistit, ut liquidò patet superiùs: sed omnis cōmunicatio inter homines est omnino voluntaria & nō naturalis: ergo omnis iustitia est voluntaria & non naturalis.

Resp.

Societas seu communicatio humana capitur, vel
- *Inchoativè, quæ est à natura, & sic iustitia est naturalis.*
- *Perfectivè, & absolutè quæ est à studio atq; industriâ, & sic iustitia est simpliciter voluntaria.*

Iustitia quomodo naturalis & quomodo voluntaria.

Opp.

Ius patris in filium, domini in servum, viri in uxorem 1. lib. politicorum naturale esse probatur, & negatur illic esse civile: ergo ius civile non rectè dividitur hîc in naturale & legale.

Resp.

Ius civile seu politicum in eo loco strictè non fusè sumitur, ut in 2. argumento huius quæstionis patet.

Argu-

- Legale quod est aut
  - Divinum vel sub
    - Lege vt circumcidi,
    - Evangelio vt baptisari.
  - Humanum vel
    - Simplex, quod vel è politicū dicitur, & hoc varia nomina sortitur pro statu reipub. in qua exercetur. Nam in
      - Democratia plebiscitū,
      - Aristocratia senatuscōsultum,
      - Monarchia edictum,
      - Arbitrario iudicio sapientis viri responsum appellatur.
    - Mixtum quod à philosopho ius pontificium dicitur.

Opp.

Ius naturale & civile sunt opposita, vt habetur in divisione iuris prudentiæ capite primo decretorum: ergo ius civile nō rectè dividitur in ius naturale & legale.

Resp.

Propriè sumpta opposita sunt ius naturale & civile.

Patet solutio huius argumenti in prima distinctione.

Nam ius naturale & civile sunt opposita, si propriè, non autem si fusè sumantur. Respice distinctionem.

Opp.

Nulla est iustitia naturalis: ergo nullum est ius naturale. Antecedēs patet primo capite secūdi libri, vbi probatur

probatur quod à natura nulla virtus insit. Argumentum tenet à coniugatis.

Resp.

Lumine naturæ & rationis instructi sumus id nemini velle facere, quod nobis fieri non velimus, & hoc ius naturale adeoq; ipsa iustitia dicitur. Cũ verò ordo, lex, & prudẽtia ad hoc lumẽ naturæ accedũt, tũ ius civile ac moralis iustitia appellatur. Ad argumẽtũ ergo respondetur negando antecedens, & ad probationem dicendum est, quod in 1. cap. 2. lib. Arist. non neget tale lumen ac semen virtutis nobis inesse à natura.

Opp.

Omnis iustitia in communicatione aliqua inter homines consistit, ut liquidò patet superiùs: sed omnis cõmunicatio inter homines est omnino voluntaria & nõ naturalis: ergo omnis iustitia est voluntaria & non naturalis.

Resp.

Societas seu communicatio humana capitur, vel	*Inchoativè, quæ est à natura, & sic iustitia est naturalis.*
	Perfectivè, & absolutè quæ est à studio atq; industriâ, & sic iustitia est simpliciter voluntaria.

Iustitia quomodo naturalis & quomodo voluntaria.

Opp.

Ius patris in filium, domini in servum, viri in uxorem 1, lib. politicorum naturale esse probatur, & negatur illic esse civile: ergo ius civile non rectè dividitur hîc in naturale & legale.

Resp.

Ius civile seu politicum in eo loco strictè non fusè sumitur, ut in 2. argumento huius quæstionis patet.

Argu-

Argumenta contra secundam quæstionem.

Opp.

Ius naturale commutari potest in legale, vt constat sæpe: ergo malè definitur in textu id esse quod commutari non potest.

Resp.

Soluitur hoc argumentum in primo cap. secundi libri Ethic. vbi docuimus aliquid esse insitū vel formaliter, quod mutari non potest, vel naturaliter, vt dextrā esse fortiorem sinistra, habere barbam, & similia, & hoc mutari potest. Cum ergo dicit philosophus ius naturale non mutari, ex parte non simpliciter & absolutè intelligit, vt exemplis ipse in textu ostendit.

Ius naturale quomodo non mutetur.

Dub.

Ius legale quomodo mutetur.

Vtrum ius legale mutari possit?

Ius legale mutari potest, sed { *Rarò ne incommodum* / *In melius ne periculum* / *Prudenter & sensim ne reipubl. naufragium* } *ex innovatione sequatur.*

Cap. VIII.

An invitè, perturbatè, ignoranter agens, iniustum aut iniuriam faciat?

An omnis læsio sit ex ignorantia passione, aut electione?

Quæst. I.

DEscripto iure nunc demum de iniuria agendum est, vt vnum oppositorum per aliud rectius intelligatur. Quęstio est an invitè, an perturbatè, an ignoranter agens iniustum vel iniuriam faciat? In primo capite tertii libri de

triplici

triplici actione disserentes obiter hanc rem attigimus: quare iam incitatis quasi passibus breuitatem pollicemur. Rectè Arist. in textu, volũtate omnem iniuriam omneq; rectè factum definiri ait: vnde primùm concludit invitum nec iniuriam cuiquam inferre, nec æquum facere nisi fortuito. Voluntariũ enim est quod quisq; in sua potestate positum sciens agit, non ignorans in singulis circumstantiis in quibus versatur actio: verbi causa, quẽ verberet, quo instrumẽto, qua de causa, &c. Cũ ergo invitè agẽs, aut ignorantia circumstantiarum, aut vi externa agat: ignorantia, vt in prælio nesciens suum patrem pulset, vi externa, vt qui per aliũ arrepta manu alterũ occidat, liquidò cõstat invitũ nec iniustum, nec iniuriam agere nisi per accidens. De perterbatè & ignoranter agentibus ante disputatum est: hoc ergo nunc solum dicimus, illos sic agentes ex parte affectus, qui vi sua nec bonus est nec malus, iniustos nõ dici, sed ex parte habitus & electionis, quæ sæpe cũ affectu & affectata ignorantia copulatur. Exempli causa, iratus Alexander, Clitum percussit gladio, iniustus est, iniuriam fecit: rediẽs à Scythis se Deum appellari voluit, impius est & sceleratus. Rationem quæris? in primo facinore furorem cũ malitia, in altero insaniam cum affectata ignorantia coniunctam videas: at tã ab est affectata ignorantia ac excusando peccato vt ipsum commissum vehementius aggravet, Sed dicis Aristotelem in textu docere ignorantem iniuriam & iniustum

Voluntarium quid.

iniustum non facere. Attende. Nam multiplex est ignorantia, scientiæ, iuris, facti. Iterum hæc triplex, nativa, crassa, & affectata. Fatuus ab vtero matris percutit patrem, iniustus non est, iniuriam non fecit: furens seu insanus demolitur ædes, latro non est, iniuriam non fecit: venator intendens ferire feram, transfigit civem, homicida non est, iniuriam non fecit. Rationem quæris? in promptu est, quia ignorans fecit. Iniuria enim voluntaria & malitiosa alicuius læsio definitur. Sed quoniam de læsione iam agitur, vno verbo de altera quæstione, quæ de ea movetur, discutiemus. Omnis ergo lęsio est, vel voluntaria, vel non voluntaria: voluntaria est quæ intenditur, vt iniuria; non voluntaria quæ non intenditur, vt patris vulneratio. Illa ex electione, hæc ex passione aut ignorantia nascitur. Rectè ergo concludit philosophus, omnem læsionem aut ex electione & voluntate; aut ex perturbatione & appetitu; aut ex ignorantia & intellectu proficisci.

Iniuria quid.

Quæst. 2.

Læsio triplex.

Distinctio prima quæstionis.

Agere iniuriam cōtingit bifariā, aut
- Strictè & per se, & sic solum à voluntate pendet: nam agere iniuriam est sponte nocere, vt patet in secundo Top. & quoque in hoc textu, vbi dicit iniuriam voluntate definiri.
- Communiter & per accidens, & sic iratus & ignorans in textu quoque dicuntur iniuriam agere.

Distinctio secunda quæstionis.

Omnis

Omnis læsio est, aut
- Voluntaria, quæ voluntatem principium habet.
- Involuntaria, quę est, vel ex
  - Passione animi.
  - Ignorantia, & hęc est
    - Iuris, quæ neminem excusat.
    - Facti, quæ excusat si non sit crassa & affectata.

Opp.

Aliquis metu extremi supplicii alium invitus interficit, sed hoc agens iniuriam facit: ergo invitus iniuriam agit.

Resp.

Non est invita actio sed magis voluntaria. In voluntate enim situm fuit agere, vel non agere.

Opp.

Perturbati agere iniuriam in textu dicuntur: ergo malè negatur.

Resp.

Passio cōsideratur, vel vt est
- *Simpliciter, & absolutè naturalis, et sic non est causa iniuriæ.*
- *Composita, quæ vsu in habitū accrescit, & sic est causa iniuriæ. Sæpe enim perturbati cum electione & malitia agunt.*

Opp.

Ignarus medicus corpori, ignarus theologus animæ iniuriā infert: ergo ignorantia est causa iniuriæ, & per cōsequēs ignorans tam iniustum quàm iniuriam agit.

Resp.

Ignorantia in his quæ tenemur scire, qualia sunt præ-

cepta artium quæ profitemur iniuriam parit: est enim ignorantia voluntaria, crassa, & affectata.

Opp.

Omnes qui peccant ignorantes peccant teste philosopho libro tertio capite primo: ergo ignorantes possunt iniuriam inferre, nam hoc est peccare.

Resp.

Ignorantia illic supina & affectata, quæ est ipsum peccatum, intelligitur.

Argumenta contra secundam quæstionem.

Opp.

Arreptâ alterius manu alter aliquando læditur: sed hæc læsio neq; à volũtate, neq; à passione animi, neq; ab ignorantia sed coactè oritur: ergo rectè hæc tria principia læsionis non assignantur.

Resp.

Ista actio non est coacti hominis omnino sed cogentis, cuius respectu voluntaria dicitur.

Dub. Vtrùm invitè agentes sint semper venia digni?

Invitè agentes sunt veniâ digni, vel respectu
- *Ignorãtia*
  - *Insitæ, ut si fatuus aut infãs aliquid mali egerit.*
  - *Fortuitæ, ut si filius mittens è castro telum in turbam hostium occidat patrem.*
  - *Violentæ, ut si moriens vi morbi otiosa loquatur.*
- *Infirmitatis, cuius lapsus comitem pœnitentiam habet.*

Vtrùm

Vtrùm iratus sit primus author iniuriæ seu læsionis, vel is qui ad iram provocavit? Dub.

Primus author mali est is qui ad iram provocat, propter { *Primam intentionem mali.* / *Primam actionẽ iniuriæ.* } Mali author qui irritat.

Cap. IX.

An sponte aliquis patiatur iniuriam?
An aliquis volens patiatur iniustum?
An omnis qui iniustũ fert patiatur etiã iniuriã?

EVripides olim à suis canib. laceratus Bellerophontem, qui suam matrem occidit, hoc carmine minus sapienter defendit:

Quæris parentem quomodo occidi meam? Quæst. 1.
Sermo est brevis, non exitus longos habet,
Volens volentem, vel volentem non volens.

Quasi verò sit aliquis mortalium qui volens ac lubens patiatur iniuriam: iniustum sæpe, iniuriam nunquam volentes patimur. Est enim iniuria nihil aliud ut supra definivimus, quam volũtaria & malitiosa alicuius læsio, vel vt definit hoc loco philosophus, Est damnum quod agens sponte contra legem inferre, quodq́ue patiens contra voluntatem sustinere dicitur. Vt n. calfactio in igne est actio, & in aqua passio, ita iniuria respectu inferentis voluntaria læsio, respectu verò patientis violẽta damni illatio & quasi impressio definitur, Et vt est pręter natu- Iniuria quid.

ram aquę, vt vim caloris sentiat, ita est cōtra voluntatē hominis vt vim ac impetū iniuriæ ferat. Erras ergo ferox &, crudelis Nero, si effosso matris corpore, & effuso sanguine te sic excuses,

Quæris parentem quomodo occidi meam?
Volens volentem, vel volentem non volens.

Mentiris tyranne: Nam in fœlix mulier hoc

Quæst. 2.

factum abhorruit, suumq; vterum, qui te monstrum gessit, secum ferre illæsum ad sepulchrum studuit. Sed ad alteram quæstionem venio, quæ

Quadrifariā aliquis potest iniustum pati.

est, an quis volens patiatur iniustū? Odo & Buridanus quadrifariam nos sponde ferre posse iniustum putant, vel cum voluntas sit tacita & nō expressa, vel cū sit ex parte & non integra, vel cum sit ex conditione & non absoluta, vel denique cum sit ligata & non libera. Exemplum in primo hoc esse potest. Si quis invidus in voto habeat rem paruam à se per vim tolli, vt alii vehementius noceat: in secundo, si quis volens aculeum & crucem pro Christo & cœlo subeat: in 3. si quis vsu pecuniarum carens edaci fœneratori se obstringat: in 4. si puer aut infirmus nocitura petens ab alio facile concessa habeat. Si rē suam perdat invidus, volens iniustum patitur: si crucem pro Christo iniquè condemnatus subeat, volens iniustum patitur: si quis se malo fœneratori obstringat, volens iniustum patitur: si quis denique infirmus venenum concessum capiat,

Quæst. 3.

volens iniustū patitur. De tertia quæstione, quæ est an omnis qui fert iniustum patiatur etiam iniuriā, nihil dico: nam si pati iniustū sit sæpe cum

volun-

voluntate coniunctũ, iniuriã verò pati sit semper à voluntate alienũ, sequitur aliquem posse iniustum ferre, interim vt non patiatur iniuriam. Verba philosophi in textu in hac re sole clariora sunt: sic enim ille loquitur, Incommodũ quis sua voluntate accipit, & rem iniustam perfert, at iniuria nemo sua sponte accipit. Rationẽ addit, quia non est in cuiusq; potestate situm vt iniuriam accipiat, cum alter sit oportet qui infert: stultus ergo Glaucus iniuriam non tulit, etsi Diomedi vt Homerus cecinit,

Pro novem centum, pro ferro tradidit aurum.

Distinctio prima quæstionis.

Nemo spõte iniuriam patitur.

Quia omne iniustum est ad alterum & non ad seipsum, sed omnis iniuria est quoddam iniustum: ergo omnis iniuria est ad alterum & non ad seipsum.

Quia id quod est malum nemo sua spõte patitur: sed iniuria est malum: ergo nemo iniuriam sua sponte patitur.

Quia iniuria definitur voluntaria & maliiosa alicuius læsio, sed nemo seipsum sponte & malitiosè lædit: ergo nemo volens iniuriam patitur.

Sponte neminem iniuriam pati.

Distinctio secunda quæstionis.

Iniustũ ferre potest aliquis 4. modis, si

Voluntas non sit expressa, vt invitus patitur liviusculum damnum, vt alteri noceat.

Volũtas non sit integra, vt martyr iniquum iudicium patitur, vt cælum lucretur.

Voluntas non sit absoluta, vt pauper volens vsuræ dentatam limam patitur, necessitati subserviat.

Voluntas non sit libera, vt puer iniustum patitur, si ferrum pro auro accipiat.

Iniustum ferre 4. modis possumus.

Distinctio tertiæ quæstionis.

Omnes qui ferunt iniustum non patiuntur iniuriam,	Quia latius patet iniustum pati quàm pati iniuriam, vt in exemplis iam demonstravimus.
	Quia voluntas aliter in patiendo iniustum, aliter in patiendo iniuriam afficitur.

Opp.

Quicunq; desperantes iugula aliorum mucroni libenter offerunt obijciunt, vi illata sponte iniuriam patiũtur, sed multi hoc agũt: ergo multi volentes patiũtur iniuriã. Maior videtur esse probabilis, quia lex interfectorẽ vt homicidã puniri iubet. Minor cõstat ex multis exẽplis et historijs, vt de Saule, &c. 1. c l. 2. Reg.

Resp.

Interfectus non patitur iniuriam, quia sponte hoc fieri iubet, naturæ tamen aut civitati factã est iniuria. Lex ergo interfectori infligit pœnã, nõ propter iniuriã illatam homini, sed propter damnum illatum naturæ et civitati.

Opp.

Multi innocentes iniquè afflicti & condemnati illatam contumeliæ & mortis iniuriam sponte patiuntur: ergo inanis est ista quæstionis constitutio.

Resp.

Est hoc iniustum sed propriè iniuria non dicitur. Alij respondent verbera & tormenta esse contra valuntatẽ innocentium respectu naturæ, quæ ista abhorret: nõ autem respectu finis, quẽ volũtas innocẽtes sibi proponit.

Opp.

Vsuram pati est pati iniuriam: sed proh dolor infiniti

volentes

volentes patiuntur vsuram: ergo infiniti volentes patiuntur iniuriam.

Resp.

Voluntas non est absoluta sed conditionata (vt aiunt) in ista passione. In voto enim est potiùs nolle quàm velle pati iniuriam.

Opp.

Opposita versantur circa idem subiectum: sed iustum pati & iniuriã pati sunt opposita: ergo versantur circa idem subiectum, nempe voluntatem: & per consequẽs volentes patimur iniuriam.

Resp.

Fatendum est vtrumq; versari circa voluntatem in essentia, sed non eodem modo: nam iustum pati in volẽdo, iniuriam pati in nolendo cernitur: velle tamen & nolle vnam voluntatem faciunt.

Opp.

Plus alijs tribuens modestius quàm sibi assumens sponte accipit iniuriam: ergo aliquis volens iniuriam patitur. Antecedens est in textu.

Resp.

Est obiectio non resolutio in discutienda definitione iustitiæ.

Opp. contra secundam quæstionem.

Nemo malum sponte patitur, sed omne iniustum est malum; ergo nemo iniustum sponte patitur.

Resp.

Iniustum est duplex, vel per se, vel per accidens, vt distinguitur in 8. capit. Aristotelis. illud est malũ semper sed hoc non est. Aliter respõdetur quòd iniustũ sit malum semper, sed pati iniustum non est malum semper.

Dubia obiter movenda ex 9. cap. Vtrum

- Qui damnum patitur metu maioris mali, in cuius necessitatem est coactus patiatur iniuriam?
- Quicunq; facit iniustum sit iniustus?
- Iudex corruptus iniqua sententia magis delinquat quàm qui iudicem pecunia corrumpit?
- Difficilius sit iustum iudicem quàm bonum medicum fieri?

Pati iniuriã dicitur bifariam,

- *Absolutè, cum sit simpliciter contra voluntatem, ut iniuste & malitiosè vulnerari ab hoste.*
- *Comparatè, cum sit uno respectu puta necessitatis voluntarium, altero verò respectu puta conditionis contra voluntatem: verbi causâ, dat aliquis suam pecuniam, aut prædoni, ne vitam tollat: aut victori, ne in hostis potestatem veniat.*

Status secundi dubii.

Iniustum fit tribus modis.

Iniustum fit, vel ex

- *Passione, quæ est, vel*
  - *Simplex & naturalis, ut timor, spes, gaudium, & secundum hanc aliquis facit iniustum, interim ut non dicatur iniustus.*
  - *Mixta & humana cum pravo habitu coniuncta, & secundum hanc nemo agit iniustum, quin sit iniustus.*
- *Electione, & sic nemo facit iniustum, quin sit idem iniustus.*
- *Ignorantia ut suprà: quæ si sit crassa vel affectata, cum electione coniungitur, & iniustum reddit hominem.*

Sta-

Status tertii dubii.

Index corruptus magis peccat, quia
- *Magis obstringitur legi, cuius iustus interpres esse debet.*
- *Magis nocet propter*
  - *Exemplum eminentis mali.*
  - *Damnum & periculum innocentis viri.*

Corrumpitur Index, aut
- *Timore mali* / *Cupiditate boni* — *respectu sui.*
- *Amore* / *Odio* — *respectu alterius.*

Status quarti dubii.

Difficilius est iustum iudicem quam doctum medicum fieri, propter
- *Repugnantiam naturæ, quæ est semper propensa ad malum.*
- *Multitudinem effectuum vitiorum, quæ arcem iustitiæ semper oppugnant.*
- *Inconstantiam fortunæ.*

Cap. X.

An æquitas rectè definiatur?
An sit distincta virtus à iustitia legali?

Mira vis est iustitiæ & magna æquitatis. Quæst. 1. Nam aqua & igne in pluribus locis non utimur quàm iustitia, maiori subsidio vita non munitur humana quàm æquitate. In iustitia acies gladii sæpe nimis acuitur, requiritur ergo æquitas boni viri, quę severitatem legis moderetur. vetus est illud, Summum ius summa iniuria.

Vt ergo, si nulla sit remissio nervi, frangitur: ita si nulla sit moderatio legis, violatur: hæc verò moderatio legis æquitas est, de qua iam disputamus. Hanc definit hoc modo Arist. Est inquit æquitas virtus, qua quis rectè legem in multis instantiis deficientem corrigit & moderatur: verbi causa: Sit lex quòd nullus peregrinus sub pœna capitis murum cōscendat, ecce hostes nocte invadunt civitatem, signo iam dato ad mœnia peregrini convolant, conscendunt murum, defendunt vrbem, nihilominus tanquam rei capitis accusantur. Si verba legis spectes sunt condēnandi, si verò æquitatem consulas non solùm laudibus sed etiam maximis beneficiis sunt cumulandi: æquitas namque relicta voce sensum legis quærit, eiusdemq; defectum in circūstantiis iustè ac moderatè corrigit: hinc ab Odone emēdatio legis definitur. Lex enim, quæ est norma iustitiæ sæpe deficit, multasq; instantias patitur: quippe fieri nō potest, vt omnino vniversales, æternæ & inconcussæ leges humanæ fiant. Nemo enim est tam perspicax, nemo tam prudens, nemo tam rerū futurarū certus & sapiens, qui omnes mutationes & vicissitudines rerum hominūq; possit perspicere. Nā voluntates hominum sunt flexibiles, actiones hominum infinitæ sunt, & supra quàm dici potest mutabiles: Quare vt nullis demonstrationum cancellis: ita nullis legum vinculis & septis cōcludi & definiri possunt. Deficiente ergo legislatore, deficiente lege, deficiente sensu & sentētia iuris, æquitas

Æquitas quid sit.

Æquitas emendatio legis.

quitas sola moderatrix & interpres haberi debet. Hinc Arist. in textu æquitatem quiddã iure præstantius & excellentius dicit. Quiddam appellat non quòd vniversam iustitiam dignitate superet, sed quod legitimã iustitiam in sensu & & defectione legis moderetur. Ex his iam positis perspicuum est æquitatem à legitima iustitia naturæ vi & specie differre. AEquitas enim aliud obiectum, aliud medium agendi, aliumq; finẽ ab illa vendicat. Obiectum enim æquitatis est legis defectio, actio est legis emendatio, finis deniq; ipsius legitimæ iustitiæ cõservatio: quippe nihil meliùs rem aliquam conservat quàm quod rei defectus corrigit & emendat.

Æquitas quiddã iure præstantius.

Æquitatis obiectum, actio, finis.

Distinctio prima quæstionis.

Iustum est duplex.
- Commune, quod notum est omnibus, vt benè mereri de benè merentibus.
- Particulare, in quo est sæpe defectio, & circa hoc versatur æquitas, aut
  - Exponendo sensum
  - Emendando defectum
  - Moderando pœnam

  Legis.

Distinctio 2. quæstionis in suppositionis calce satis perspicua est.

Opp.

Virtus moralis est omnibus communis: sed æquitas non est omnibus communis (solum enim principibus ac summis viris competit, quorũ interest moderari, corrigere ac interpretari leges) ergo æquitas non videtur esse virtus.

Resp.

Resp.

Aequitas considera-tur duobus modis, aut quoad { *Internum habitum, & sic omnibus convenit.* / *Externum actum, & sic nō convenit.* }

Opp.

Legalis iustitia est omnium virtutum nobilissima, vt docetur in 1. cap. huius lib. ergo non rectè dicitur in textu quod aequitas sit praestantior.

Resp.

Iustitia legalis duplicem respectū habet. { *Generalis perfectionis in omni virtute, & sic est nobilissima omnium.* / *Particularis defectionis in sententia aut scriptura legis, & sic hoc loco intelligitur philosophus.* }

Opp. contra secundam quaestionem.

Legitima iustitia & aequitas movent nos ad eandē actionem: ergo specie non differūt. Antecedens probatur, quia movent nos vt aequalitatem servemus, & neminem sine culpa & causa condemnari patiamur.

Resp.

Non est hoc proprium opus et officium aequitatis, nā non tam aequalitatem actionis, quàm emendationem legis considerat & intuetur.

Opp.

Aequitas imminuit legitimam iustitiam, vt habetur in textu: ergo non est virtus.

Resp.

Imminuit, vt ratio & prudentia praescribit.

Dub. An aequitas sit moderatrix iuris naturalis?

Opp.

Opp.

Depositũ reddere ius naturale iubet: sed si furiosus suum petat depositũ, id ipsum reddere æquitas omnino negat: ergo æquitas etiam ius naturale moderatur.

Resp.

Lex est naturæ, ut neminem lædas, quare restitutio depositi secundũ legem naturæ debet fieri in deponentis favorem, non cum noceat sed cum prosit maximè.

Opp.

Ius naturæ nos omnes æquales fecit, sed æquitas hoc ius mutavit: ergo æquitas ius naturale moderatur.

Resp.

Ius naturæ omnes æquales non fecit, nam alios dominos, alios servos, alios patres, alios filios fecit.

CAP. XI.

An aliquis sibi iniuriam inferat?
An consciscens sibi mortem iniuriam sibi faciat?

NErvus iustitiæ toties disrumpitur, quoties iniuria & damnum inferuntur. Vt enim discordia pacis fundamenta concutit: ita iniuria leges iustitiæ & æquitatis violat. Altiùs nec non acutiùs de inferenda iniuria hoc loco discutit Arist. ne mœnia iustitiæ tã pręclare fundata impetu ac quasi fulmine iniurię labefactata ruant. Quid sit iniuria, quid sit etiam iniustum, quid sit iniuriam aliis inferre antea ostendimus. Restat nunc denuo, ut hunc unum scrupulum soluamus, utrum aliquis sibimetipsi iniuriam inferat, Procedit philosophus in textu disserendo in

De inferenda iniuria.

Quæst. 1.

in utramq; partem, & tandem concludit negativè, nimirum neminem sibi posse inferre iniuriam. Argumenta contra statum & conditionē secundæ quęstionis sunt duo, alterum ab exemplo desperantis, qui sibi consciscit mortem, alterum ab interpretatione legis, quæ tacitè vetat tam horrendum flagitium. Quę enim lex non iubet, ea inquit philosophus, profectò vetat, sed lex non iubet quenquam sibi mortē consciscere: ergo id ipsum vetat. Si igitur quis hoc faciat, contra legem facit; si contra legem faciat, damnum & iniuriā adfert; non alteri, ergo sibi. Hic respondendum est iniuriā non solum esse lęsionem contra legem, sed etiam contra voluntatem eius qui patitur. Cum ergo hoc fiat sponte, iniuria rectè non definitur. His positis negantē partem quæstionis aggreditur, & demonstrat primùm à definitione iniuriæ, secundo à consuetudine civitatis, tertio à comparatis, quarto à contrariis, quinto à relatis, sexto à fine. A definitione iniuriæ, quę est læsio contra leges sponte illata ab agente, invitè suscepta à patiente: sed extrema Neronis desperatio non est invita sed optata? ergo non est iniuria Neroni. Est tamen iniuria civitati. A cōsuetudine civitatis, quę pœnam & notam sempiternę ignominię constituit illis, qui furiis agitati se ipsos confodiunt. A cōparatis, quia ut nemo uxori suę inferre stuprum, ut nemo suum parietem diruere, ut nemo sua furari dicitur: ita nemo sibi inferre iniuriam (etsi fauces sibi reste perstringat) iudicatur. A contrariis,

Quæst. 2.

Pro negante parte quęstionis argumenta sex.

1 (A definitione)

2 (A consuetudine)

3 (A comparatis)

4 (A contrariis)

riis, nam (hoc poſito quod aliquis ſibi inferat iniuriam) ſequetur quod idem ſit & agens & patiens, quodq; actio & paſſio ſimul eidem ineſſe
poſsint. A relatis, quia ut omnis iuſtitia ad aliud: 5
ita univerſa iniuſtitia ad alterum refertur: ergo ſi iniuria ſit quędã iniuſtitia, ut eſt, ad alterũ non
ad ſeipſum referri debet. A fine, quia iniuria ab 6
omnib. cognoſcitur eſſe malum, ſed nemo malũ appetit, ut in primo Ethicorũ demonſtratur: ergo nemo ſibi iniuriã infert. Quia ergo ſua profligãt, quia alienum thorũ violant, quia in ſeipſos delinquũt, legibus, magiſtratibus, & civitati, quę iſta vetant, iniuriã quidẽ inferunt, non ſibi: Nam quemadmodum improbus puer mandata pręceptoris palã contemnens iniuriam pręceptori facit, cui ſummã obediẽtiam debuit: ita qui legẽ ſpernens ſibi vim infert, civitati, legi, & naturę (quibus ſemper obtẽperare oportuit) magnũ iniurię vulnus imprimit & infligit. Sed quid ago? quẽ in hac theſi ac conſultatione ſequor? quàm abhorret ab omni ratione, à fide, à religione iſta oratio? quid? nemone ſibi iniuriã facit? nõ adulter? non fur? non ſui lictor & homicida. Si ſtes ſententiæ vix Chriſti diſcipulus, ſi mutes conſilium vix ſagax philoſophus eſſe videris. Pręclarè Chryſoſtomus, Nemo læditur niſi à ſeipſo Peſsimè ergo Ariſt. Nemo lęditur à ſeipſo. Siſte veſtigiũ quæſo. ſi hæc ſit ſũma cauſę, nulla famæ iactura ſequitur: hæc enim quæ obiicis Sibyllę quaſi folia ſunt, flatuq; rationis citò diſpellũtur. Quomodo ergo reconcilias iſta? uno

verbo.

verbo. Nam divus Chrisostomus vitã theoricam, magnus Aristoteles vitam politicam intellexit. Quam ineptè? imo potiùs diceres quàm appositè. Nam in theorica vita vbi mens tota defixa est in Deo, nemo quidem læditur nisi à seipso id est nisi ægrè & inpatienter ferat, quod sors attulerit. In politica autem vita quæ lege regitur, iniuria ab alio agente non à seipso patiente impingitur. Cæterum diligenter ac serio mecum de hac re considera: nam inficias ire nõ videtur Arist. quin quodam sensu aliquis sibi iniuriam inferat. Sunt quidem duplices potentiæ & facultates animę, alię compotes rationis quę imperarent, aliæ rationis expertes quæ subservirent. Inter has vires teste Arist. est quædam iuris societas & communio, Si ergo vel corpus quod est vehiculum & mancipium naturæ, vel si inferiores istæ potentiæ (quales sunt sensus, appetitus & phantasia) vim & impetum in arcẽ animi feciunt, non est dubitandum quin hoc respectu damnum & iniuriã aliquis sibi fecerit. Lex enim naturæ est vt hæ pareant, illæ dominentur. Quod si aliter fiat, ius naturæ violatur, ordo pervertitur, iniuria animi dignitati infertur.

Quomodo quis à seipso lædatur & non lædatur.

Potentiæ animæ duplices, rationales, irrationales.

Distinctio.

Iniuriam sibi neminẽ inferre.

Nemo iniuriam sibi in-

1. Nemo seipsum sponte lædit
2. Omnis iniustitia & iniuria est ad alterum non ad seipsum.
3. Idem non potest esse patiens & agens simul, quod fieret si aliquis sibi iniuriam inferat.
4. Civitas desperantibus pœnam ignomi- fert

fert, quia niæ constituit.
5. Vt nemo sua mœnia diruit: ita nemo sibi iniuriam infert.
6. Nemo malum appetit, sed omnis iniuria malum est, & ita esse ab omnib iudicator: ergo nemo illud appetit.

Secundæ dubitationis expositio in explicatione primæ est explicata.

Opp.

Aliquis fortuitò & incautè frequenter seipsum occidit: ergo aliquis iniuriam sibi inferre potest. Argumentum tenet, quia est damnum sibi illatum contra voluntatem.

Resp.

Argumentum non tenet, quia volens hoc ipsum nolenti non fecit, quod in facienda iniuria semper requiritur.

Opp.

Appetitus qui volũtas sensitiva dicitur, sæpe animo contra voluntatem intellectivam vim & damnum infert, vt patet in disperantibus: ergo aliquis sibi iniuriã infert. Argumentũ probatur quia omnes potẽtiæ animæ cõiunctæ cum corpore vnũ solũ hominem numero constituunt, qui & agit & patitur hanc iniuriam.

Resp.

Vt homo minor mundus dicitur: ita si potentias animæ & corporis consideres, quadam in seipso civitas dici potest. Est enim animi imperium in corpus, est etiam quarundam partiũ in animo vt intellectus, rationis & voluntatis quidam in cæteras partes principatus, quæ omnes vnitæ vnum hominem constituunt, vnum quasi mundum, vnam quasi civitatẽ. Cum ergo inferiores

Damnum potest fieri, interim ut non fiat iniuria.

potentiæ rebelles sunt ac conspirent in superiores, cōtra legem naturæ factum est damnum quidem, sed si verè dicam quod sentio, meo iudicio facta non est iniuria, quippe est in potestate primarum partium istas petulātes & contumaces potentias coercere. Dici ergo nō potest quòd fiat læsio contra voluntatem intellectivam, cum in ea situm sit resistere & superare, tum enim sit iniuria cum non sit in potestate resistere.

Dub.

An aliquis suæ vxori stuprum inferat?

Opp.

In debito matrimonij, si animus sit intētus meretrici, stuprum committitur: ergo illud exemplū apud philosophū nihil probat. Antecedens probatur, quia secūdum canones philosophiæ ab electione & intentione dependet peccatum, non autē semper ab actione vt patet in ignorantibus.

Resp.

Intentio istius Sardanapali nō in vxorē sed in meretricem fluens iniustū & iniuriā facit. Sed Aristot. de debita & verecunda actione loquitur.

Opp.

Non apparet cui iniuriam sic facit: ergo nō videtur esse iniuria.

Resp.

Apparet: nam & civitati cuius legem contēnit, & alteri cuius corpus maculare optavit, hoc damnum inferri videtur.

Opp.

Nullus damnum ex hac electione & intentione patitur: ergo iniuria non infertur.

Resp.

Resp.

Potest esse iniusta & iniuriosa actio sine iniusta passione.

Vtrum iniustum agere sit turpius quàm iniustum pati?

Agere iniustum est peius malum, quia
- *Est cũ malitia coniunctum: aliud verò est sine malitia.*
- *Opponitur magis bono nẽpe honesto: at pati iniustum opponitur bono vtili vel iucundo.*
- *Reddit hominem simpliciter malũ, pati verò iniustum non reddit.*
- *Digniorem partem animi inficit, nempe voluntatem.*

Opp.

Pati iniuriam non est omnino malum: ergo rectè nõ dicitur agere iniuriam esse peius malum. Antecedens patet quia est in potestate patientis, damnum vt in suum bonum commutetur: multi enim boni viri patiẽtes iniustum in Christo lucrantur cœlum.

Resp.

Pati iniuriam est malum pœnæ nõ culpæ, quod verò sic intellexerit Arist. in textu cõstat, vbi docet pati iniuriam carere malitia. Pati iniuriam caret malitia.

Vtrum lex id omne vetet quod non iubet? Dub.

Opp.

Sexcenta sunt quæ lex non iubet, vt vxorẽ ducere, hoc vel illud vendere, non tamen vetat: ergo id omne non vetat quod non iubet.

Resp.

Lex quæ non iubet mala, vetat.

Hæc propositio accipitur duobus modis, vel

Vniversim de omnibus, & sic hoc loco non intelligitur, nam multa rationi ac voluntati relinquuntur.

Speciatim de malis, & sic id omne vetat quod non iubet, vt non iubet stuprari, aut res alienas clam surripere: ergo & stuprum & latrocinium vetat.

LIBER SEXTVS.

CAP. I.

An recta ratio benè definiatur?

An medium virtutis sit signum, quod recta ratio intuens nos dirigit?

An vis contemplativa, quâ necessaria, à vi discussiva, quâ contingentia discimus, genere distinguatur?

Transitio fit à voluntate & bono, ad intellectum & verum.

VÆ sunt viæ, per quas in navicula istius vitę ad portum veræ beatitudinis transvehimur: altera voluntatem & bonum, altera intellectum, & verum respicit. De prima, id est, de voluntate & bono iam satis diximus, de secunda, id est, de intellectu & vero nunc paucula dicēda veniunt. Hinc futurum speramus, vt tam in bono quàm in vero animulæ nostræ rectè instructæ deum, qui est summum bonum & incom-

mutabile verum, discant melius sapere, & intē-tiùs contemplari. Huc enim omnis meus in prę-ceptis labor, huc omnis conatus tendit; vt per artes humanas (quæ sunt veluti lucentes divinæ sapientię stellulæ) cæcutientis nostri intellectus tenebræ magis illustrentur. Hoc autē accuratè tum fiat, cū Deo & summo bono & infinito vero per voluntatem & intellectum conemur adhærere. Sed venio ad Arist. qui in hac secunda via & ducem & comites nobis demonstrat: dux recta ratio est, Comites virtutes mentis; illa tenet normam, hæ largiuntur palmam; in illa directio, in his perfectio eminet. Est enim recta ratio quasi virtutis linea, quę ad medium secundum circumstantias omnes humanas actiones dirigit. Est quoddam, vt ait philosophus, in theatro huius vitę signū, ad quòd recta ratio vltro citroque flectendo nostra vestigia vrget. Nam vt peritus musicus suos nervos tendit & remittit, quò fiat concentus: ita recta ratio trahit & retrahit hominem, quò rectiùs in illo confirmetur virtus. Ceterum cum intellectus, qui est subiectum rectę rationis, sit duplex, practicus (vt aiunt) & speculativus: quæstio hoc loco frustra non movetur, quę ratio in hoc tractatu potissimum intelligatur. Insinuat philosophus & illam intelligi, quę in actione; & hanc, quę in contemplatione ponitur: illam consultationem de contingentibus & futuris, hanc contemplationem de certis rebus ac principiis scientiarū nominat: quæ duo genere (vt ait) differunt,

Recta ratio quid.

Intellectus subiectum rectæ rationis.

Intellectus duplex.

runt, id est, modo & officio distinguuntur,

Distinctio.

- Ratio est, vel
  - Innata, quæ sumitur, aut pro
    - Instinctu naturæ, sic apes & araneę rationē habere dicuntur.
    - Naturali habitu, & sic tantùm homines rationis participes dicuntur.
  - Acquisita, vel pro
    - Contemplatione artis, quæ recta dicitur in docendo; at hęc ab Arist. non intelligitur. Nam multi rectè docent, qui sua ipsorum præcepta non sequuntur.
    - Actione virtutis, quæ hoc loco à philosopho intellecta ad omnem, actionem virtutis requiritur, propter
      - Directionem voluntatis, est enim norma qua regitur.
      - Actionem virtutis, est enim regula qua dirigitur.
      - Perfectionem actionis, est enim moderatrix qua perficitur.

Distinctio secundæ quæstionis.

- Signum, quod recta ratio in dirigendo intuetur, est duplex, vel
  - Intentionis, & sic est ipsa beatitudo quam tanquam scopum intuens rectiùs vestigia studiosè agentis dirigit.
  - Actionis, & sic est mediū in virtutibus & perturbationibus animi, quod tanquam signum aspiciens recta nos via ad portum fœlicitatis ducit.

Distinctio tertia quæstionis.

Obiectio

Intellectus practicus & ſpeculativus differunt

- Obiecto, practicus enim rem ſingularem & opus, ſpeculativus rem universalem diſcutit.
- Officio, eſt enim practici intellectus de futuris & contingentibus ratiocinari, eſt ſpeculativi res altas & divinas, contemplari.
- Fine, eſt enim practici finis prudentia, ſpeculativi autem ſapientia.

Opp. contra primam quæſtionem.

Prudentia ut eſt in definitione virtutis circumſtantias præſcribit: ergo non rectè in textu hoc officium rectæ rationi aſcribitur.

Reſp.

Prudentia præſcribit per rectam rationem.

Opp.

Rectæ rationis definitio convenit prudentiæ, eſt enim prudentia moderatrix actionis ſtudioſæ ſecūdum circumſtantias: ergò malè definitur.

Reſp.

Latiùs patet recta ratio quàm prudentia, eſt enim duplex, practica ſcilicet, quæ nos in virtutibus moris cum prudentia: ſpeculativa, quæ nos in virtutibus mentis cum ſapientia regit. Recta ratio duplex.

Opp. contra ſecundam quæſtionem.

Nullum eſt omnino medium virtutis, ergo ſignū rectæ rationis nos dirigentis, medium virtutis rectè non dicitur. Antecedens probatur in 2. lib. Ethic. ubi virtus ipſa definitur.

Reſp.

Virtus medium, in medio, & medij coniectatrix ſeu

signum dicitur: signum autem dicitur non quòd non sit medium, sed quia intuentes virtutem, vt signum in intentione, cognoscamus eandẽ esse medium in actione.

Opp. contra tertiam quæstionem.

Intellectus practicus à speculativo ratione solùm distinguitur: ergo malè in textu genere distingui & differre dicitur. Antecedens patet in tertio de anima.

Resp.

Genere quo modo differat intellectus practicus à speculativo.

Vt patet & filius, dominus & servus specie politicâ differre dicuntur, quamvis specie dialecticâ non differunt: ita intellectus practicus à speculativo, & ratiocinatio à contemplatione genere hoc loco dicuntur deffere: non quod genere differant, sed quòd in ordine ad diversa obiecta & fines officio & ratione distinguantur.

Opp.

Aspectus idem numero existens potest percipere figurã, lumen colorẽ, quæ naturâ differunt: ergo multò magis intellectus potest apprehendere obiecta diversi generis, putâ necessario & contingentia: quare minùs considerate duæ potẽtiæ animi in textu ad hæc duo percipienda requiruntur.

Resp.

Agens intellectus & patiens, practicus & speculativus dicuntur diversæ potentiæ, non quòd in essentia intellectus differant, sed quod diversa officia sortiãtur. Est enim idem intellectus qui necessaria, est idem qui contingentia discutit, si essentiam spectes: attamen si modum & rationem spectes, diversus appellatur.

Cap.

CAP. II.

An sensus, appetitus, & intellectus sint tria in animo actionis & veritatis principia?

CVm à sensu initium, ab appetitu progressum, ab intellectu terminum & perfectionem omnes artis mentisque virtutes habeant, opportunè quidem movetur hæc quæstio, An sensus, appetitus, & intellectus sint tria in animo actionis & veritatis principia? Duo in hac thesi præcipuè considerari velim, ordinem & usum. Ordo est, ut à sensu operatio, ab appetitu actio, ab intellectu veritatis contemplatio fluat; usus est, ut per artem, quæ à sensu nascitur, Deum creantem; per prudentiam, quę à voluntate proficiscitur, Deum providentem; ut per sapientiam, quæ ab intellectu manet, Deum in seipso beatissimum contemplemur. Nam ut parva cum magnis comparemus, opus artis divinam creationem, opus prudentię divinam administrationem, opus deniq; sapientię divinam Dei in seipso comprehensionem imitatur. Hæc summa est eorum quæ in hoc textu continentur. Veruntamen ut distinctius agantur singula, in quatuor conclusiones distribuenda est hæc tractatio: Prima est, quòd sensus non sit ullius actionis humanæ principium, quia belluis inest. Secunda est quòd appetitus sit causa rectè agendi, si mentis imperio subiiciatur. Nam quam vim habent in mente affirmatio & negatio, si verum & falsum, eandem habent in appeti-

Virtutum mentis initium, progressus, terminus vnde.

Conclusiones quatuor.

1

2

appetitu adeptio & fuga, si bonum & malum spectes. Tertia est, quòd moris virtus ab appetitu, quod mentis virtus ab intellectu pendeat. quarto est, quod virtutẽ moris pręcedat electio, quod virtutem mentis sequatur contemplatio. Cum autem mens sit aut practica aut speculativa, ab illa actionem & prudentiam, ab hac contemplationem & sapientiam procreari concludit philosophus. Hinc illa est distinctio effectionis, actionis, & cõtemplationis: effectio ad artẽ, actio ad prudentiam, cõtemplatio ad sapientiam refertur: ab effectione mechanici, ab actione politici, à contemplatione theorici homines dicũtur. Postremo & in his & in illis principatum tenet electio, quæ nec præteritũ, nec olim factũ respicit. Quippe nec præterita revocari possunt, nec infecta fieri. Primũ in textu probatur exemplo: nam nemo vult Ilium expugnare: alterum testimonio Agathonis, qui dixit:

Hoc etiam ipse Deus soloq; carere videtur,
Infectum vt faciat quod factum est atq; peractum.

Indisquisitione veri considerari debent
- Principia, quæ sunt
  - Sensus,
  - Voluntas,
  - Intellectus, idemq;
    - Practicus,
    - Speculativus.
- Instrumẽta, quę sunt
  - Ars,
  - Scientia,
  - Prudentia,
  - Intelligentia,
  - Sapientia,
  - De quibus in tertio capite agetur.

Opp.

Potentia, affectus, habitus tria in animo actionis statuuntur

tuuntur principia, lib. 2. Ethic. ergo aut hic aut illic minutè egisse videtur philosophus.

Resp.

Lege illic solutionem huius argumenti: verbo sic respondere possis, illic de principiis boni, hîc de princiis veri egisse philosophum.

Opp.

Homo principium suarum actionum in hoc capite, & in secundo lib. Ethic. dicitur: ergo sunt plura principia quàm hæc tria.

Resp.

Homo dicitur principium respectu istarum facultatum. Homo quomodo actionis principium.

Opp.

Sensus in textu negatur esse actionis principium: ergo non sunt tria.

Resp.

Sensus cõsideratur, vel
- *Per se, & sic non est principium ullius humanæ actionis.*
- *Comparatè, nempe in relatione ad intellectũ, et sic est principium: Nam interni sensus agunt per phantasmata & species rerum externarum, quæ primũ sensus externos feriunt.* Sensus relatus ad intellectum est actionũ principiũ.

Opp.

Intellectus est subiectum veritatis: ergo non est principium.

Resp.

Non tenet ratio: est enim subiectum vt continet, est principium, vt ex compositione & divisione rerũ eandẽ elicit: Alij respondent non esse subiectum, nam est in

re ut in subiecto: est in oratione ut in signo, est in intellectu ut in principio.

Dubium.

Vtrùm intellectus rerum appetitum, vel appetitus intellectum in disquirenda veritate sequatur?

In disquirēda veritate spectā tur duo { *Ordo, & sic appetitus sequi debet intellectum, qui primùm praescribit.* / *Actio, & sic intellectus sequi solet appetitum, qui primùm eligit.* }

Opp.

Intellectus est nobilior pars animi quàm appetitus: ergo sequi non debet appetitum.

Resp.

Argumentum hoc videbis infirmum, si distinctionem accuratè perpendere & ponderare velis.

Cap. III.

An sint quinq; virtutes mentis?
Ac scientia eiusq; proprietates rectè assignentur?

PRincipiis iam cognitis humanæ veritatis, oracula eiusdem quasi transcurrens per theatrum digito demonstrat philosophus. Oracula appello, quia ab illis omnes contemplationis radii veluti ex tripode Apollinis ortum originemq; trahunt. Hæc vulgò quinq; mentis habitus seu potiùs virtutes dicuntur, nominatim: Ars, scientia, prudentia, intelligentia, sapientia, quibus non aliter à falso discernitur verũ, quàm Lydio lapide à scoria examinatur aurum. In harum

Virtutes mentis quinque.

rum tractatione primùm occurrit scientia, cuius non solùm vis sed etiam usus hoc loco queritur: Aliud enim est scientiam habere, aliud uti, ut ait Plato. Quippe studendum non est, ut aliis plus scire, sed ut meliùs & innocentiùs vivere possimus: hoc autem agemus, si non solum quid verum sit, per causas scire, sed etiam per scientiam summo devinciri vero studeamus. In textu de scientia quatuor proponi ab Aristotele video, materiam, essentiam, proprietatem, finem. Materia est, ut ait, certa non anceps, necessaria non contingens, vera non fallax, æterna non cadens. Essentia est, ut virtus multis demonstrationibus acquisita, ut in analyticis satis declaratur. Proprietas quadruplex est, prima quòd omnis scientia doceri possit: secunda quòd omnis scientia ex antecedente cognitione fluat: tertia quòd ratiocinatione non inductione constet: Postremò quòd principiis scientię credere oporteat. Finis deniq; est ut incognita pro cognitis, incerta pro certis, falsa pro veris, fortuita pro necessariis in disquirenda veritate non admittamus: utq; per hoc verum in rebus, quod est medium, aliud quod est in prima causa summum, infinitum, & ęternum, scire & diligere perdiscamus.

De sciẽtia.

Scientiæ materia, essentia, proprietas, finis.

Distinctio prima quæstionis.

Omnis virtus mentis
- Actionem, vel
  - Externam per opus, unde ars.
  - Internam per consilium, vnde prudentia.
- Cum causis, vnde scientia,

respicit, aut		tia, quæ est habitus demõstrandi per causas.
	Contemplationem, vel	Sine causis, vnde intelligentia, quę est habitus credendi principiis.
		Cum causis & effectis, unde sapientia, quæ est habitus cõteplandi res tam humanas quàm divinas.

Distinctio secunda quæstionis.

Scientia consideratur duobus modis, vel	Dialecticè, quoad modum sciendi, & sic in libris demonstrationum.
	Ethicè, quoad vsum & finem sciendi, & sic hoc loco.

Opp. contra primam quæstionem.

Sententia & solertia inter virtutes mentis postea ab Aristot. enumerantur, ergo sunt plures quàm quinq;.

Resp.

Reducuntur istæ ad prudentiam, vt patebit.

Opp.

Nihil in Ethicis doceri debet quod nos meliores non redderet, sed virtutes mentis nos meliores non reddut: ergo in hac scientia tractari non debent; Maior patet, quia finis huius scientiæ est summum bonum: minor constat, quia multi virtutibus mentis pollent, qui turpiter & inhonestè vivunt.

Resp.

Vt intellectus & voluntas vnum animum constituunt: ita verum & bonum vnum finẽ efficiunt, quare vt est in essentia animi illarum partium vnio: ita in essentia finis horum obiectorum coniunctio esse debet. Respondeo igitur ad argumentum, quod hæ virtutes intellectus ad bonum voluntatis secundum Ethi-

ca præcepta, vt media quædam ad suum finem referantur: hinc ait philosophus quòd omnis ars omnisq; actio bonum appetat, quare perniciosi speciem istarum virtutum non vsum, corticem non fructum habere videntur.

Opp. contra secundam quæst.

Scientia satis in primo lib. analyticorum tractatur: ergo otiosa est hæc tractatio.

Resp.

Illic modus sciendi, hic vsus quæritur.

Opp.

Non aliter hîc definitur scientia quàm illic, aliæ hîc non traduntur proprietates quàm illic: ergo eodē modo & hîc & illic tractatur.

Resp.

Verum est, sed attende quod hic alius vsus insinuetur, nempe quòd ad summum bonum referatur.

Vtrùm obiectum scientiæ sit æternum, ingenitum, necessarium? Dubium.

Opp.

Nihil est verè æternum præter Deum: est naturalis scientia de genitis & corruptis: ergo obiectum scientiæ non est æternum, ingenitum, & necessarium.

Resp.

Obiectum scientiæ cōsideratur, vel
- *Realiter, & sic non est æternum, ingenitum, & necessarium.*
- *Intentionaliter, ut refertur ad æternum & incommutabile bonum, & sic est æternum, ingenitum, & necessarium.*

Cap.

Cap. IIII.

Vtrùm Ars sit virtus mentis.

ERras ignave, imò profectò toto cœlo erras, qui Athenas sine Musis, qui Academiam sine præsidiis artium (quas tantopere contemnis) velis constare. Quid enim aliud est Academia, quàm excelsa Musarum sedes, quàm tutissima bonarum artium navis, in qua fœliciter ad portum æternæ veritatis pervehimur, in qua à Syrenum incantante harmania, à Circes fascinante invidia tutò defendimur. si artes ergo ignave ab hac navi tollas, omnes vires tollis, ipsa nautarum lumina oculosq; tollis: vires, quia sine his spirare non licet: oculos, quia sine talpa cæciores sumus. Da veniam (bone lector) si quoties de arte loquor, toties pro viribus in artium contemptores & corruptores intonem: Eorum enim ignorantiam sequuntur heu nimis multi, quo fit vt vel omnino contemptæ iaceant, vel saltem in longè minore nunc precio quam olim habeantur. Te falsum appello, nam florẽt artes. Quis tū tandem, qui inter turbas? Te falsum appello, nam florent artes: audio. Nō pudet te ergo mendacem esse? Si mendax essem, puderet nimis. Iacere artes dicis, non hoc mendacium? Si floruissent, hoc non dixissem. At florent artes, at vbi, quæro? O homo impudens non scholas vides? videre fateor, audire velim. Tu quæris artes, contemnis Christum: honoro artes, adoro Christum.

Christum. Quid iuvant verbum septem scientiæ? id probant firmius, id ornant melius. Quid verbo firmius? quid verbo melius? firmius probare dico, esse non dico. Quid, vis in arte semper moremur? Nimium non quero, requiro modum. Sed hęc hactenus ex affectu, non tamen multũ ab instituto digressus dixi: Revertor ergo ad philosophum, qui artium alias mechanicas, quarum finis est opus, alias liberales, quarũ finis est actio, esse insinuat. Hinc facta est distinctio inter effectionem & actionem, vt illa opus externum, puta domum; hęc opus internum, puta verum eliciat. Hac distinctione tradita, obiectum artis proponitur, quod est res contingens & mutabilis. Non enim tractat ars ea, quę stant vel quę eveniunt necessario. Hinc illud Agathonis, quippe ars fortunam, fortunaque diligit artem. Animadvertendum tamen est, quòd sic fortuna & ars in obiecto conspirent, vt maior sit in hac quam in illa constantia. Nam quamvis effectio artis transeat, conclusio tamen manet firmissima; verbi causa effectio artis in materiã obiectam fluit, vt ædificatio in domum; contemplatio tamen, quę ad hoc opus dirigit, certum & indubitatum pręceptum comprehendit. Si ergo vel materiam artis, quę est mutabilis; vel effectionem, quę est multiplex, consideremus, ars recte quidem assimulatur fortunę. Cæterum si spectemus vel contemplationem, qua dirigitur, vel finem, puta summum bonum, ad quod destinatur: ars & natura certior & fortuna

Artis obiectum contingens.

Ars quid.

constantior dici debet. Hinc definitur habitus mentis quo ad faciendum aliquid vera cum ratione dirigimur, cuiusq; præceptis imbuti rectiùs ad assequendum bonum in hac vita progredimur.

Artium alia est
- Ingenua & liberalis, in qua considerari solent
  - Subiectum, quod est intellectus.
  - Obiectū, quod est res multiplex & mutabilis.
  - Officium, quod est artificem in opere vera cum ratione dirigere.
  - Vsus, qui est intellectum ad summum bonum verumque referre.
- Mechanica, cuius finis est opus, ut navis; cuius instrumentum est effectio, ut ædificatio navis; de hac significatione in textu præcipuè agitur.

Opp.

Negat philosophus artem esse virtutem in fine quinti capitis huius libri: ergo non rectè hoc loco definitur.

Resp.

Intelligit philosophus illic quod non sit virtus moris, non tamen negat esse virtutem mentis.

Opp.

Nulla virtus prohiberi debet, sed quædam artes prohibentur: ergo ars non est virtus.

Resp.

Nullæ artes prohibentur ea ratione, qua sunt virtutes intellectum ad verum iudicium dirigentes, sed eâ ratione, qua per fraudem & malitiam hominis ad malos usus pertrahuntur: hoc autem vitium

non est artis, sed hominis.

Opp.

Nemo abuti potest virtute, ergo malè respondetur malitiam hominis abuti arte. Antecedens est Arist. in magnis moralibus.

Resp.

Intelligitur illa sententia in virtutibus moris per se, in virtutibus verò mentis, si in actione & opere ad summum bonum referantur. Virtute nemo abuti potest.

Opp.

Actio non est artis sed effectio solùm: ergo malè respondetur arte non posse hominem abuti, si in actione ad summum bonum referatur. Antecedens est in fine huius capitis.

Resp.

Illic nomen artis ad mechanicam solùm restringitur, hîc vero ad liberalem etiam extenditur.

Vtrùm actio & effectio differant?

Resp.

Actio & effectio sumuntur, vel
- *Fusè, & sic sunt synonyma.*
- *Strictè, & sic effectio ad artē & opus, actio verò ad prudentiam propriè refertur.*

Opp.

Actio & effectio eadem sunt in prædicamento actionis: ergo non differunt.

Resp.

Sunt re eadem, sed ratione differunt: nam actio immanens aliquando, effectio semper transiens dicitur. Actio & effectio ratione differunt.

Cap. V.

An prudentia sit virtus intellectualis, vel moralis? An temperantia sit conservatrix prudentiæ?

Doĉti multi, Prudentes pauci.

GRadatim ad summum venit Philosophus. Nam suo ordine, reliquis tractatis, iam de prudentia, postremò de sapientia disputat. Rectè olim Boëtius doctos quidem multos vidi, prudentes autem perpaucos novi: artibus enim multę consecrantur scholę, sed prudentię, quæ multis gradib⁹ omnes excellit artes, nullę. Hinc inveteratum est penè in proverbium, hominem esse probè doctum, sed parum prudentem: multis artibus ornatum, sed simplicem: bonum virum, sed malum magistratum. Non equidem hîc inficias eo, quin Thales in eremo diu multumq; versatus sit multum sapiens & parũ prudens: Sed ista iam ætas requirit certè vt Homerus artem cum prudentia, prudentiam cum providentia ad vitã tutandã quęrat: aliter fortasse, quãvis sit doctus, prę nimia charitate contabescat. Sũma huius capit. paucis cõclusionibus absolvitur: prima est quòd expediat de prudentia dicere, secunda quòd prudẽtis sit rectè consulere, tertia est quod prudens neq; de necessariis neq; de illis quę fieri nõ possunt vllo modo deliberet, quarta quòd prudentia nõ sit sciẽtia (est n. illa in contingentibus, hęc in necessariis) iterũ illa demonstratione, hæc cõiectura vtitur, quinta quòd cum arte non coincidat: ars enim externum,

Nota.

num, prudentia internum respicit: ars in opere & effectione, prudentia in consilio & actione cernitur: ars deniq; solum verum, sed prudentia & verum & bonum intellectum efficit. Est enim prudentia moderatrix morum, est etiã habitus indagandi verum. Hinc in textu definitur bona animi affectio, id est virtus, quę cum vera ratione cõiuncta vim habet ad gerenda omnia, quæ ad vitam degendam pertinent. Est enim prudentiæ consilium dare, bonum à malo, verũ à falso discernere, rectè cum aliis versari, perspicere occasiones, verbis solerter, rebus providenter vti, ad omnem consultationem & tempus & diligentiam adhibere, operam & oleũ in rebus vanis minusq; necessariis nõ perdere. Quippe duo sunt prudentiæ maximè infesta, stultitia nimirum & curiositas. Non placet hîc tacitus id præterire, quod præclarè hoc loco scribit philosophus, nempe in ulnis & amplexu veluti temperantiæ conservari prudentiam. Animus enim corruptus & depravatus perdit ingenium, delitiis mancipatus perdit consilium.

Prudentiæ munera.

Prudentiæ infesta duo.

Temperantia conservat prudẽtiam.

Distinctio prima quæstionis.

Considerari debent in prudentia:
- Subiectum, quod est intellectus practicus non voluntas.
- Obiectum, quod est res actioni & consultationi subiecta.
- Officium, quod est,
  - Virtutis moralis circumstantias præscribere.
  - Res futuras prospicere.
  - Consilium dare.
  - Totam reipub. curam suscipere.

Partes { Recta ratio } quæ præsentia, } discutit.
Solertia }
Providentia, quę futura, }
Experientia, quæ præterita }

Temperantia est conservatrix prudentiæ. {
1. Propter moderationem sensuum, qui sæpe obsunt animo.
2. Propter resignationem affectuū qui nocent ingenio.
3. Propter suppressionem voluptatum & dolorum, quæ adversantur iudicio.
4. Propter conservationem sanitatis, quam omnium maximè nutrit & tuetur temperantia.
}

Opp.

Prudentia non est in intellectu, ergo prudentia non est virtus intellectus. Antecedēs probatur, quia quicquid est in intellectu per oblivionem deleri possit, sed prudentia oblivione deleri non potest, vt habetur in fine huius capitis: ergo non est in intellectu.

Resp.

Deleri nō posse ait philosophus, nō quòd nō deleatur, sed quòd propter firmitatem habitus hoc fiat rarò & difficulter. Alij respondent deleri non posse respectu obiecti, quod semper & omnibus in quotidiano vsu vitæ obijcitur, cum aliarum virtutum obiecta sic se non habeant.

Opp.

Obiectum prudentiæ est obiectum omnium virtutū moralium: ergo non est distincta virtus. Antecedens patet, quia res agenda obijcitur prudentiæ.

Resp.

Resp.

Res agenda consideratur, vel
- *Generatim, vt ad bonum voluntatis refertur, & sic est obiectum omnium virtutum.*
- *Speciatim, vt ad verum opus intellectus refertur, & sic est obiectum prudentiæ.*

Opp.

Moralis philosophia est habitus agendi vera cum ratione circa bona humana: ergo est prudentia.

Resp.

Moralis philosophia in genere, prudentia in specie hac bona tractat.

Opp.

Prudentia vt est in textu, perficit appetitum in ordine ad bonum: ergo non est mentis virtus, quæ perficeret intellectum in ordine ad verum.

Resp.

Perficit dirigendo, non eliciendo actum, nam præscribit quid faciendum sit secundum omnes circumstantias in omni virtute morum.

Cap. VI.

An intelligentia sit virtus mentis.

QVoniam antiquus serpens insidiosè sub nomine & prætextu inanis scientiæ atram ignorantiam & cæcitatem intellectui humano obiicere contendit: necesse est inter alias virtutes mentis intelligentiam connumerari; ne dum veritatem in primis causis principiisque rerum expiscari conemur, atris densisque

fumulis in fontem intelligendi sparsis turpiter erremus & decipiamur. Multa sunt in philosophia tractata quæ demonstrationibus probantur, de quibus est scientia; multa sunt quæ demonstrari non possunt, de quibus est intelligentia. Eò enim usque in indagine veri progressi sunt olim sapientes viri naturæ lumine illustrati, donec ad primas causas penetrarunt, quas cum demonstrare non potuerint, publico quasi edicto in suis synodis statuerunt credendum esse in quavis scientia primis principiis: unde hoc unum ex illis didici, intellectum subiici voluntati, ut aliquando trahatur illis credere, quæ vi rationis probari non possunt. Tanti æstimarunt profectò hoc ipsum credere insignes philosophi, ut hoc loco eorum princeps intelligentiam virtutem credendi principiis esse definiat. Est enim intelligentia habitus flectens mentē firmiter assentiri illis, quæ demonstrari nequeunt. Hic habitus habentem perficit: hic habitus opus bonum atq; perfectum reddit: hic habitus intellectum ad summū verum bonumq; trahit, ergo est virtus. Trahit autē, non ut scientia, quia demonstratione non utitur: non ut ars & prudentia, quia mutabilibus rebus non subiicitur. Subiicitur enim principiis, quæ sunt aut cognitionis, quę cōplexa; vel constitutionis & essentiæ, quæ simplicia nominantur. Complexa sunt ut axiomata germana cuiusque scientiæ, verbi causa, omnia appetere bonum: ab ęquali demptis æqualibus relinqui æquale. Simplicia sunt, ut materia,

Intelligentia est de iis quæ demōstrari non possunt.

Credēdum est primis principiis.

Intelligentia quid.

materia, forma, deus: & his & illis credere & assentiri nos urget intelligentia, non vi demonstrationis à priore per causas, sed vi inductionis à posteriore ut aiunt per effecta: quippe effecta primarum causarum intuentes ipsas primas causas esse sine demonstratione credimus. Intelligẽtia suadet per effecta.

Distinctio.

Intelligentia accipitur, aut
- Naturaliter, pro potentia & lumine mẽtis perficiente animum.
- Moraliter, pro habitu movente hanc facultatem ad firmiter assentiendum principiis, quæ demonstrari non possunt, & sic hoc loco.

Opp.

Potentia animi est satis efficax ad assentiendum veris principiis per se: ergo non opus est talem virtutẽ ponere. Antecedẽs probatur, quia intellectus proprio suo lumine credit hoc esse verum, nempe omne totum esse maius sua parte.

Resp.

Principia sunt, aut
- *Per se perspicua, quæ lumine intellectus principiuntur.*
- *Admodum obscura, quæ acquisito habitu opus habent, quo illis assentiamur, & de his intelligitur textus.*

Opp.

Omnis virtus versatur circa difficile, sed intelligentia non versatur circa difficile: ergo non est virtus. Minor probatur, quia nihil est facilius quàm credere principia esse.

Resp.

Non solùm hoc requiritur vt credat, sed illud etiam

vt indu-

inductione ab effectis probet.

Opp.

Sapientia dicitur in proximo capite intelligentia: ergo ab aliis non distinguitur.

Resp.

Sapientia dicitur intelligentia, non quòd sit, sed quod illam comprehendat & perficiat.

Cap. VII.

An sapientia sit virtus mentis? & an sit scientia & intelligentia?

NEc Phydiam, etsi Olympicum Iovem affabrè insculpserit, nec Polycletum insignē illum artificem verè sapientē nomino: vix quidem Thaletem, qui mundum contempsit, vix Anaxagoram, qui magnifico relicto patrimonio cœlum elegit, sapientum nomine audeo definire. Fateor equidem in textu hos egregios viros sapientes dici propter summum & divinum aliquid, quod in illis luxit: cæterùm cum ab omni labe erroris & ignorantiæ liber & immunis debeat esse sapiens, quem verè sapientem in hac vita definiam, certè non intelligo. Sed vt in omni ordine graduque rerum id summum & perfectum habetur, quod ad optimum proximè accedit: ita is verè sapiens dici potest, qui Apollinis sapientiam maximè imitatur. Erravit Plato, at divinus: erravit Socrates, at sapiens dicitur. Divinus ille, quia vt aquila in altum volavit: sapiens hic, quia pro vno Deo cycutā hausit.

Nemo verè sapiens.

sit. Est ergo definiente philosopho sapientia rerum divinarum amplissima scientia. Per res divinas propriam materiam, per scientiam contemplationem sapientis intelligo. Hinc etsi cuiuslibet artis perfectio sapientia populariter & vulgo habetur: vera tamen sapientia non est, iuxta illud Homeri, Sapientia quid.

Divum munere nec fossor, nec durus arator,
Nec sapiens alia vlla nimirum extitit arte.

Is enim solùm sapiens, vt ait Seneca, qui seipso contentus est, quiq; nil agit quod non debet, & quod debet prętermittit nihil. Sed quid ago? sus Minervam doceo, asinus lyram tracto: admirari enim possum, demonstrare quidem non possum veram sapientiam. Liceat tamen quæso (studiose lector) quoniã de moribus nunc scribo, vlcus istius ætatis leviùs attingere. Vbi est tandem ille Pythagoras, qui olim interrogatus à Leontio rege quem nam se profiteretur, non ausus sibi nomen sapientiæ vendicare, philosophum respondit? vbi insignis ille & oraculo Apollinis sapientissimus iudicatus Socrates, qui se hoc vnũ scire dixit, se nihil scire? Rarę profectò aves sunt in terra. Quot.n. istis tẽporib. philautiâ turgidi immaturos fructus fundunt? quot ova vanitatis cõficientes implumes pullos nutriũt? quot nimis festinãtes ad alta cæcos pariũt catulos? quot contẽnẽtes verę sapientiæ media, se omnia tamẽ scire, se omnia sapere gloriantur? Cum simus cæci, perspicaces: cum simus talpæ, lynceos: cum simus corui, aquilas; cum simus nubes,

Quis verè sapiens à Seneca dicatur.

nubes, lumina: cum ſimus folia, robora: cũ ſimus nani, Hercules: cum ſimus Grilli, Socrates: cum ſimus omnium infantiſſimi, nos omnium ſapientiſſimos videri & haberi cupimus. Quid ita quæſo? quid ita quæris? quia radix veræ ſapientiæ exaruit, nempe vera humilitas, vera enim ſapientia afficit, ſed non inflat, non extollit: qui ergo plus ſapit quàm oportet, non ſapiens ſed inſolens, non doctus ſed ſuperbus haberi debet.

De natura ſapientię 4. ſunt probabiles opiniones:

- 1. Quòd ſapientia ſit idem habitus numero cum ſcientia & intelligentia, non tamen formaliter, ut aiunt, ſed fortuitò & adæquatè, cum ad eadem obiecta terminetur, ad quæ ſcientia & intelligentia.
- 2. Quòd ſapientia non ſit habitus ſimplex, ſed compoſitus, alios habitus mentis in ſe comprehendens.
- 3. Quòd per
  - Intelligentiam principiis demonſtrationis
  - Scientiam concluſionibus
  - Sapientiam cōnexioni utriuſq;

  aſſentiamur.
- 4. Quòd metaphyſica ſcientia ſit propriè dicta ſapientia, quia res æternas, ſeparatas & divinas tractat.

Opp.

Sapientia & intelligentia & ſcientia non diſtinguitur: ergo malè definitur. Antecedens probatur, quia utriuſq; virtutis nomine in textu appellatur.

Reſp.

Resp.

Utriusq; nomine appellatur, quia vt excellentior habitus illas comprehendit.

Opp.

Phydias insculptor, & polycletus statuarius dicũtur in textu sapiẽtes: ergo quilibet artifex in sua facultate excellens nomen sapientis mereatur, quod est contra authoritatem philosophi, qui dicit sapientiam esse solũ circa res maximè honorabiles.

Resp.

Sapientia considera-tur bifari-am, vel

Absolutè: respectu diuini & excellentis obiecti, & sic methaphysicè dicitur solùm sapientia.

Secundum quid, & ex parte, & sic dici potest aliquis sapiens mathematicus, sapiens medicus, sapiens statuarius.

Opp.

Omne maius & excellentius bonũ continet minus eiusdem generis: ergo sapientia continet prudentiam: quo concesso videtur Arist. nõ rectè Thaletẽ & Anaxagoram sapientes concludere, eosdemq; prudẽtes esse negare.

Resp.

Sapientia continet sub se prudentiam vt minus bonum non tamen necesse est, vt omnis sapiens sit prudens, quia vtriusq; officia, fines & obiecta differunt.

Opp.

Obiecto non differt à reliquis virtutibus mentis sapienta: ergo nõ est distincta virtus. Antecedẽs probatur quia veritas est obiectum earum omnium.

Resp.

Resp.

Verum cō-sideratur, vel

In opere, & sic est obiectum artis, quod verum faciendum

In contemplatione, & sic est obiectum scientiæ, quod verum demonstrandum

In actione, & sic est obiectum prudentiæ, quod verū agendum

In principijs, & sic est obiectum intelligentiæ, quod verum credendum

In fine ultimo, vel potiùs in unione rerum omnium ad primam causam, & sic est obiectū sapientiæ, quod verum honorandum & divinum

dicitur.

Opp.

Verum est obiectum ipsius mentis: ergo non est obiectum eius virtutis.

Resp.

Verum capitur, vel

Communiter, & sic est obiectum materiale intellectus.

Propriè, & sic est obiectum formale virtutis, ut in priore distinctione probatur.

Cap. VIII.

An civilis scientia & prudentia sint idem habitus?
An rectè dividatur prudentia in Politicam, Oeconomicam, privatam?

NEMINI mirum esse debet, cur singulis virtutibus mentis suo ordine tractatis;

alia de prudētia apud philosophum instituatur disceptatio, præsertim cum civilis scientia magis à prudentia, quàm ab aliis omnib. eiusdem generis dependeat: est enim prudētia moderatrix morū. Verum ne in minus necessariis nimis molestus videar, in sequentib. adiunctis & quasi annexis huius libri brevitatē polliceor. Tractantur in hoc cap. præcipuè tria: distinctio prudentiæ à civili scientia, divisio eiusdem in suas partes, enumeratio eorum quæ ad prudentiam necessariò requiruntur. Distinguitur prudētia à civili scientia in tribus, nēpe in subiecto, obiecto, & officio. Subiectū enim moralis philosophiæ est voluntas, subiectum verò prudentiæ est intellectus: Materia Ethices est bonum, obiectum vero prudentiæ est verum: Officium proprium moralis scientiæ est virtutes definire, officiū verò prudentiæ est circumstantias præscribere. Divisio prudentiæ, quæ in secundo loco traditur, est, vt alia sit politica, quæ civitatem: alia œconomica, quæ familiam: alia monastica, quæ privatum bonum respicit. Hoc autem fit non in definitione virtutis, sed in ordine & forma actionis: quippe non essentiam sed existentiam, non habitū sed actionē, non vim internam sed externum officium virtutis definit & præscribit prudentia. Tertium, quod agitur, est enumeratio eorum quæ ad prudentiam requirantur: hæc ad duo capita revocari possunt, nimirum ad experientiam & iudicium: experientia diuturnitate temporis, iudicium exercitatione efficitur.

Prudentia & civilis scientia quomodo differant.

Prudentia triplex.

Hinc in textu adolescentes mathematici & scientes dicuntur, sed physici & prudentes esse negantur. Nam in illis solùm ingenium, in aliis vero iudicium requiritur.

Divisio prudentiæ ex textu collecta.

Prudẽtia est, vel
- Vnius hominis, quæ monastica dicitur.
- Vnius familiç quç œconomica dicitur.
- Totius civitatis, quæ politica dicitur, & hęc est, vel
  - Legum effectrix, vulgò positiva, quæ consistit in universalibus per consultationem & iudicium.
  - Legum moderatrix vulgò (ut aiunt) executiva, quæ consistit in singularibus per sententiam.

Opp.

Prudentia et civilis scientia dicuntur in textu idẽ animi habitus: ergo non differunt.

Resp.

Sunt idem genere non specie.

Opp.

Idem in genere obiectũ tractat prudentia, quod tractat civilis scientia: ergo est idẽ habitus genere. Antecedens probatur: quia bonum civitatis, familiæ hominisq́ privati respicit.

Resp.

Respicit ut præscribat non ut definiat; modum enim agendi tradit non habitum.

Opp.

Architectonica prudentia quæ est regis de regno, bellica, quæ est ducis de exercitu enumeratur in textu: ergo sunt plures species prudentiæ, quàm politica, œconomica & privata.

Resp.

Resp.

Continentur istæ species sub politica & civili, ut in textu patet.

Opp.

Si tot sint species prudentiæ, tum plures sunt virtutes cardinales quàm quatuor, quod est absurdum.

Resp.

Ratio non sequitur, quia prudẽtia generatim sumpta cardinalis solùm dicitur.

Opp.

Prudẽtia versatur circa universalia, ut antea patet: ergo non debet esse privata, ut hoc loco requiritur.

Resp.

Prudentia, quæ legum effectrix dicitur, universale obiectũ respicit: at monastica, quæ propriè hoc loco prudentia dicitur, unius hominis bonum & singulare intuetur.

Cap. IX.

An consultatio sit scientia, opinio, vel coniectura? De consultatione.

An sit distincta virtus mentis?

ALiud adiunctum prudentiæ est consultatio; de quâ cum in tertio libro satis egerimus, pauca nunc admodum adiicientur. Contendit philosophus in hoc capite bonam consultationem à scientia, ab opinione, à coniectura distinguere: à scientia, quia nemo sciens quærit, at qui consultat de rebus futuris quærit & ratiocinatur; ergo consultatio non est scientia:

Cõsultatio quomodo differat à scientia, opinione, & coniectura.

tia: ab opinione, quia opinio eſt ſine ratione & quæſtione, qui enim opinatur non diſcutit, non quærit, ſed qui deliberat, primùm quæſtionis nodum proponit, tum rationis nutum & præſcriptũ ſequitur. Eſt enim cõſultatio quædã ut ita dicã conſilii linea & rectitudo: Nam ut linea manum, ita conſultatio mentem in rebus incertis dirigit. A coniectura differt, quia coniectura citò colligitur, ſed ad conſultationẽ multũ temporis & diligentiæ adhibetur. Ex his cõcludit Ariſt. nõ omnem animi rectitudinem de rebus dubiis eſſe bonam conſultationem, ſed eam ſolùm, quæ de mediis optimis ad honeſtum finem deſtinatis inſtituitur.

Conſultatio bona quæ ſit.

Diſtinctio.

Conſultatio differt
- A ſcientia, in
  - Obiecto, nam in ſcientia eſt certum & neceſſarium, in cõſultatione autem anceps.
  - Medio, nam ſcientiæ medium eſt demonſtratio, conſultationis autem opinio.
  - Fine, nã ſcientiæ finis eſt contemplatio, conſultationis verò actio.
- Ab opinione, in
  - Subiecto, nam opinionis ſubiectum eſt phantaſia, illius autẽ eſt voluntas.
  - Obiecto, nam opinio eſt circa ens & non ens, conſultatio verò non item.
  - Adiuncto, quia opinio vera aut falſa, conſultatio bona aut mala dicitur.

A con-

A coniectura,
Quòd coniectura velociter, cōsultatio deliberatè & prudenter fiat.
Quòd coniectura sit levis, consultatio gravis & ponderosa.

Opp.

In tertio libro satis egit philosophus de consultatione: ergo hoc loco nugatur.

Resp.

Aliter hîc, aliter illic de consultatione agitur, illic enim secundum Thomam de illa, ut est actio volūtatis, hîc verò de illa, ut est habitus intellectus, agitur.

Opp.

Consultatio habitus in textu non definitur: ergo de illa ut de habitu non agitur.

Resp.

Quamvis nomen habitus apertè in textu non adhibeatur, insinuatur tamen: Est enim bona consultatio (græcis ἐυβουλία dicta) habitus mentis animum inclinans ad prudenter deliberandum, optimumq́ finem per optima media attingendum.

Opp.

Quandoq́ ad malum finem bonum consilium datur, ut est in textu, ergo ad optimum finem semper non adhibetur consultatio.

Resp.

Quemadmodum in speculativis scientijs ex falsis verum aliquando sequitur: ita in practicis ex malis medijs bonum aliquando contingit propositum. Sed attendendum est, quòd ad consultationem, de qua hoc loco agitur, duo requirantur, optimorum finium intentio, Ad bonam consultationem duo requiruntur.

intentio, & mediorum non turpium sed honestorum inventio. Non est ergo vera consultatio, quæ ex malis principijs medijsq; nascitur.

Opp.

Finis optatus sæpe omittitur, cum diu ac multum de medijs deliberetur, ergo semper diuturnum tempus ad consultationem requiri non debet.

Resp.

Ne hoc fiat, alia virtus nẽpe solertia à philosopho adijcitur, quæ est habitus citò ac velociter inveniẽdi mediũ, sed de hac virtute proxima instituitur disputatio.

Opp.

Eubulia, sagacitas, & sententia sunt virtutes mẽtis: ergo sunt plures virtutes mentis quàm quinq;.

Resp.

Virtutes mentis sunt, aut { *Primariæ, quæ sunt numero quinq;* / *Minus primariæ, & sic sunt plures.* }

Cap. X

An sagacitas sit virtus mentis distincta à prudentia?

Fœlix est ingenium quod citò prompteq; rerum causas percipit: acumen sæpe ingenii quæro, consilium semper non requiro. Discrimen eminet, cave, nam mora periculum, sagax ingeniũ salutem adfert. Necesse est aliquãdo uti consilio, est etiam necessarium aliquando frui ingenio: ut ergo apud Arist. de virtute consilii, ita nunc de virtute ingenii agitur. Hæc virtus solertia est, quæ definitur habitus quasi

præ-

præsentis animi, quo citò prompteq; sine gyro deliberationis optima inveniuntur media. Huic virtuti alia affinis & cognata in textu traditur, nominatim sagacitas, quę definitur habitus mētis inclinans flectensq; hominem ad rectè iudicandum de mediis, quæ per consilium aut solertiam inveniuntur. Opponitur huic virtuti, ut ait Arist. hebetudo ingenii, quâ laborantes tardi & quasi asini dicuntur. Quid multis? hæ virtutes nempè consilium, solertia, sagacitas & sententia sunt partes & species practicę prudentiæ. Est enim prudentiæ munus deliberare, quod à consilio; promptè & ingeniosè aliquando medium invenire, quod à solertia; rectè de mediis inventis iudicare, quod à sagacitate; cum iudicio æquitatis & iustitiæ quasi vocem coniungere, quod à sententia habet & mutuatur. Vnū autem superest officium, nempe circumstantias in actione cuiusque virtutis pręscribere quod sibi ut proprium & germanum vendicat.

Sagacitas.

Prudentię munera.

Distinctio.

Actus prudentiæ sunt quinq;.
- Deliberare unde consilium, quod eubulia.
- Citò medium, si opus sit, invenire, unde solertia, quæ eustochia.
- Rectè de inuentis mediis iudicare, unde sagacitas, quæ synesis.
- Iudicium absoluere, unde sententia, quæ gnome dicitur.
- Circumstantias actionis pręscribere, unde proprium nomen prudentiæ ducitur.

Opp.

Sagacitas & sententia insunt nobis à natura: ergo

nō ſunt virtutes. Antecedens eſt Ariſtot. in 11. cap.

Reſp.

Sunt à natura inchoatè non perfectè.

Opp.

Conſtat prudentia ex iſtis virtutibus: ergo ſunt potiùs partes quàm ſpecies prudentiæ.

Reſp.

Conſtat ut totum univerſale, non ut totum integrale, nam de illis in quæſtione naturæ prædicatur.

Opp.

Sagacitas non eſt prudentia: ergo non rectè docetur quòd prudentia de ſagacitate prædicetur. Antecedens apertè eſt in textu huius capitis.

Reſp.

Prudentia conſideratur, vel	*Generaliter, & ſic ſagacitas eſt prudentia.*
	Particulariter, & ſic non eſt.

Opp.

Providentia, circumſpectio, docilitas ſpecies prudẽtiæ à multis ponuntur, ergo ſunt plures.

Reſp.

Sunt quædam potentiæ non ſpecies: aliter reſpondendum eſt, quòd ad has ſpecies reducantur.

Opp.

Prudentia dividitur in politicam, œconomicam, & privatam, ut in ſuas ſpecies: ergo malè dividitur in has ſpecies.

Reſp.

Prudentia eſt genus, & primùm in hæc genera dividitur: tum iterum in has ut in infimas ſpecies ſubdividitur.

Cap. XI.

An ſententia ſit virtus mentis diſtincta à prudentia?

VT quies motum corporis, ita ſententia mentis iudicium claudit. Eſt enim ſententia veluti prudentis anima, quæ altiora diſcutit & concludit. Nam ut ſapientia diviniora quàm ſcientia in contemplatione rerum: ita ſententia maiora quàm ſolertia in actione humana reſpicit. Sed animadvertendum hîc eſt, quòd ſententia ut comes æquitatis iudicium in defectione legis maximè ſpectet, verbi cauſâ, iubente lege ut omnis homicida mortis pœnâ mulctetur, prudens ſeriò ac diligenter conſiderat, an fortè, an ſponte, an ignoranter, an ſcienter & malitioſè ſanguinem iſte homicida effuderit. Si fortè, aut ignoranter feciſſe videatur, continuò æquitatem & ſententiam accerſit, ut illa legis defectum corrigat, ut hæc in tanto defectu legis iudicium abſolvat. Eſt enim æquitatis defectionem legis moderari: Eſt munus ſententiæ litem componere iudiciumq; conſummare. Hinc definitur habitus mentis, quo præditi rectè in defectione legis, verùm ſecundùm æquitatem de rebus dubiis iudicamus: unde in textu ipſũ iudiciũ æqui boniq; viri ab effectu dicitur. Si huius virtutis à reliquis diſtinctionẽ quæras, attende quòd duæ medium, duæ iudicium ſpectent: medium cõſultatio & ſolertia, ſed illa diu,

Comites ſunt æquitas & ſententia.

hæc citò discutit: iudicium sagacitas & sententia, sed illa veluti proponit, hæc verò perficit & absoluit.

Distinctio.

Sententia sumitur, aut { Materialiter, pro ipso iudicio secundùm æquitatem in defectu legis. Formaliter, pro habitu iudicandi benè de illis in quib. lex communis deficit.

Opp.

Secundùm solertiam probè iudicare dicimur: ergo supervacaneum est sententiã addere. Antecedẽs probatur in antecedente capite.

Resp.

Solertia, vt docuimus, inclinat ad bene iudicandum, sententia verò ipsum obsoluit iudicium. Alij respõdent solertiam commune iudicium respicere volẽte lege, sẽtentiam autem privatam iudicium lege deficiente.

Opp.

Vna virtus sufficit ad consultandum: ergo vna sufficeret ad iudicandum: valet argumentum à paribus comparatis.

Resp.

Non est par ratio, nam consultatio est de vniversis, iudicium autem est de singulis.

Opp.

Virtus est in necessarijs, sed in rarò cõtingẽtibus est sententia: ergo sententia non est virtus. Minor probatur, quia rarò contingit vt iudicium à legibus deficiat, in quo casu solùm requiritur sententia.

Resp.

Non rarò contingit, si vel obscuritatem legis, vel ignorantiam hominis considerare velis.

CAP.

CAP. XII.

An sapientia sit virtus divinior & utilior quàm prudentia?
An per se expetantur?
An nemo nisi bonus sit prudens?

QVemadmodum solis splendor omnium reliquorum syderum splendorem superat & obscurat: ita sapientiæ lumen omnium reliquarum virtutum serenitatem multis gradibus vincit & excellit. Quæ enim corporis cum anima, quæ rei mortalis cum æterna, quæ prudentię cum sapientia fieri potest comparatio? In fronte huius capitis ludit quidem philosophus vltro citroq; textis & resolutis argumentis, quibus videtur probare, nec prudentiam esse vtilem, nec sapientiam esse necessariam ad bene beateq; vivendum. Sed omissis argumentis ad rem ipsam venio: primùm ergo concludit philosophus sapientiam & prudentiam esse virtutes expetēdas propter se: rationē addit, quia vtramq; partem animi perficiunt, tam illam, quæ in contemplatione, quàm hanc, quæ in actione cernitur. Secundò probat, quòd vtraq; plurimū ad beatitudinem acquirendam conferat, ut enim medicina sanum, ita prudentia fœlicem: & vt sanitas ipsa sanum, ita quidem sapientia beatum efficit: quippe illâ vt instrumento, hâc vt principio fœlicitatis vtimur. Tertiò id solum demonstrat quod proponitur, nempe sapientiam esse longè

gẽ meliorem virtutem, quàm prudentiam: Si enim subiectum sapientiæ spectes, est mens in quiete contemplationis, non in motu actionis posita: Si obiectum proponas, est res divina, æterna & incommutabilis: Si modum probandi consideres, est in rebus honorificis & necessariis invicta demonstratio: Si finem, est ipsa longè divinissima beatitudo, quæ in sempiterna contemplatione primę causæ unioneq; rerum omnium ad eandem causam ponitur.

Sapientiæ subiectum, Obiectum, modus probãdi, finis.

Distinctio.

Sapientia est virtus excellentior quàm prudentia, ex parte
- Subiecti, quia intellectus contemplativus sapientiæ & practicus prudentiæ subiicitur.
- Obiecti, quia res æternæ, divinæ & separatæ sunt materia sapientiæ: at res mutabiles & contingentes prudentiæ obiiciuntur.
- Modi, quia sapiens demonstrãdo, prudens autem consultando de suis obiectis disputat.
- Finis, quia finis sapientiæ est contemplativa, finis verò prudentiæ est activa beatitudo.

Opp.

Finis prudentiæ est bene vivere, sed finis sapientiæ est solùm scire: ergo prudẽtia est melior sapientia: Maior est Aristot. in fine huius capitis, vbi docet prudentem esse necessariò bonum virum. Minor est in proœmio decimi libri Metap.

Resp.

Sapientia sumitur, vel pro assensu mentis in præmissis

missis et conclusione demonstrationis, et sic non est melior prudentiâ; vel pro intuitu primæ causæ, & sic melior est, non solùm quia verum, sed etiam quia bonum intellectum reddit. Sapienter enim nemo nisi bonus pirmam causam, vt suam fœlicitatem contemplatur: finis ergo veræ sapientiæ non est tantùm scire, sed benè scire, quod in se concludit bene viuere, iuxta illud, in malevolam animam non intrabit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccato. Sapientiæ duplex ratio.

Opp.

In principio huius capitis docet philosophus, quòd sapientia nulla in re versatur, quæ beatum facit: ergo ea de causa non est melior.

Resp.

Non docet, vt ais, sed dicit, non concludit, sed obijcit est enim obiectio non conclusio.

Opp.

Septimo Politicorum docet prudentiā maximè valere ad fœlicitatem, ergo est nobilior virtus.

Resp.

Illic politicam fœlicitatem intelligit, hic verò theoricam, quæ in seipsa vi sua vertitur.

Opp.

Plus prodest civitati prudentia per actionem: ergo est melior quàm sapientia.

Resp.

Argumentum non tenet, si essentiam & excellentiam virtutis spectes: Neque id verū est plus prodesse civitati, cum omnis actio à contemplatione fluat, & in illam tandem redeat & resoluatur.

CAP.

CAP. XIII.

An omnes virtutes morum sint connexæ in prudentia?

VLtima in hoc libro dubitatio est, an omnes virtutes morum aurea veluti prudentiæ catenâ devinciantur? affirmat Aristot. devinciri. Sed vt hoc dilucidiùs firmiusq; probet, primùm ostendit quasdam à natura nobis inesse virtutes, id est, virtutum facultates; ex quibus quasi ex seminibus adhibita industria ipsæ virtutes morum enascuntur, quæ sunt conservatrices naturę. His positis & pręlibatis, nec has nec illas valere quicquam demonstrat, si non sit aliqua virtus mentis nempe prudentia, quę in omni conatu naturę viam, in omni studio & actione virtutis modum ordinemq; pręscribat. Quemadmodum enim gravi corpori contingit, vt si moveatur sine aspectu, graviter offendat hoc ipso quòd careat aspectu: ita quidem evenit, vt cæco quodam impetu ferantur tum naturę tum morum virtutes, si oculo prudentię non dirigantur. Cuius lumen si accesserit, magna erit in actione distinctio, summaque laudis & virtutis perfectio. Hinc Socratem partim errâsse, partim id quod verum est dixisse ait. Nam quòd virtutes omnes prudentiam esse putavit, illum errâsse, quòd autem eas non sine prudentia esse censuerit, præclarè dixisse ait; Quęlibet enim virtus nõ est ipsa prudentia, nulla tamẽ virtus sine

Prudentię necessitas.

Nulla virtus prudentia vacat, nec tamen omnis virtus est prudentia.

ne prudentia ſpirat. Quippe vt omnes partes plantę in radice uniuntur, cum tamen quælibet pars nō ſit radix ipſa: ita omnes virtutes in prudentia vinciuntur, cum tamen inter ſe maneant diſtinctæ & ſeparatę. Mirū non eſt videre multas coniunctas vires in vno animo, multas lineas in uno centro, multas virtutes in una omnium virtutum prima, id eſt, prudentia. Sed vt hæc acutius ſubtiliusq; demonſtrentur, animadvertendum eſt prudentiam conſiderari, vel fusè, ut eſt heroica, vel ſtrictè, ut eſt diſtincta virtus: Si primo modo conſideretur, nihil aliud eſt quàm universa virtus: ſi ſecundo modo, eſt, vt antè definitur, habitus ex conſultatione, ſolertiâ, ſagacitate & ſententia conſtitutus, quo verum in rebus agendis cernitur. In hoc ſenſu accepta tria pręcipuè reſpicit, rectam rationem, multiplicem actionis circumſtantiam, mediorum optimorū electionem: hæc tria ſunt quaſi vincula quibus omnes virtutes prudentiæ aſtringuntur. Eſt ergo nihil aliud connecti omnes virtutes cū prudentia, quàm ſecundum rectæ rationis præſcriptum, electionem, & multiplicem circumſtantiarum ordinem & decorum agere. Cū ergo nulla alia virtus præter prudētiā hāc vim & proprietatē habeat, ut actum alterius virtutis eliciat, ut ordinem præſcribat, ut mediū eligat, ut motū & veluti progreſſum actionis dirigat: abſurdū nō eſt, prudentiā veluti centrū in circulo huius vitę ponere, ut omnes lineæ virtutum à circumferentia flexæ in ſe deſinant & quaſi revolvantur.

Prudentiæ conſideratio duplex.

Prudentia propriè ſumpta tria reſpicit.

Connecti cum prudētia virtutes quid ſit.

tur. Sunt hîc qui tot esse prudentias existimant, quot sunt in specie virtutes. Istorum error hinc evenit, quòd putarent fieri non posse aliter hunc nexum & unionem virtutum, nisi pro circumstantiis cuiuslibet virtutis nova crearetur prudentia, quæ novas circumstantias, novasq; agendi rationes in qualibet constitueret, quasi verò una virtus ad hoc præstandum non sufficiat. Dux bonus infinitos milites, una prudentia paucas virtutes dirigit. Fateor equidem in singulis actionibus cuiuslibet virtutis prudentem actorem esse, fateor etiam aliam aliamq; prudentiam numero huic & illi inhærere, distinctam verò specie (quod isti contendũt) inesse nego.

Prudentiarum pluriũ error.

Distinctio.

Virtutes morum sunt connexæ in prudentia quoad:
- Primam apprehensionem obiecti.
- Præscriptionem circumstantiarum.
- Directionem actionum.
- Vsum rectæ rationis & electionis.
- Consensum unionemq; veri & boni, intellectus & voluntatis in ultimo fine acquirendo.

Opp.

Obedire præcepto virtutis est actus virtutis, sed puer potest obedire virtutis præcepto sine prudẽtia: ergo potest esse actus virtutis sine prudentia.

Resp.

Vt est in puero actus virtutis inchoatè, ita est prudẽtia, quæ ad eundem actum producendum sufficit.

Opp.

Multi plebeij et infima conditionis homines liberalitatis

tatis actum sæpissimè sine prudētia præscripto faciūt: ergo malè demonstratur quòd nullius virtutis actus esse possit sine prudentia.

Resp.

Actus liberalitatis fieri potest vel { Per se, qui non contingit vnquam sine prudentia. / Per accidens. & sic potest.

Opp.

Prudentia non est ex essentia virtutis moralis: ergo moralis virtus est sine illa. Antecedens probatur, quia vna species non est ex essentia alterius.

Resp.

Consideratur virtus, vel in { Habitu, & sic prudentia non est ex essentia eiusdem. / Actu, & sic est, nam præscribit circumstantias actionis.

Prudentia quo modo sit ex essentia virtutis.

Opp.

Aliæ sunt cardinales virtutes præter prudentiam, vt iustitia, temperantia, fortitudo: ergo probabile est virtutes etiam cum illis copulari.

Resp.

Docuimus antè reliquas virtutes iustitiam quasi trutinam, temperantiam quasi habenam, fortitudinē quasi columnam, prudentiam quasi regulam vitæ intueri: hoc autem loco magis vniri prudentiæ virtutes dicuntur, quia nec hæ nec illæ sine prudentia esse possunt.

Dubium:

Vtrùm virtutes intellectuales nobiliores sint quàm morales?

Hoc dubium resoluitur in capite præcedenti, vbi osten-

ostendimus sapientiā multis gradibus dignitatis prudentiam superare: hoc ergo ad præsens institutum sufficit, si dicamus virtutes intellectus esse nobiliores moralibus, & quia nobilius subiectum nempe mentem, & quia nobilius obiectum nempe Deum, & quia nobiliorem finem, nempe æternam contemplationis quietem habent.

CONCLVSIO.

Vtrùm virtutes in animo separato maneant?

IN virtutibus tam mentis quàm moris (ut ait Thomas) considerantur duo, materia & forma: materia in illis est propensio seu inclinatio quædam animæ appetentis ad actiones & opera: forma autem est ordo rationis tendens in primam causam. Secundum materiam, ut ait, non manent, quippe non erit concupiscentia, non erit timor, non erit distributio rerum, &c. secundum formam verò manebunt perfectissimæ: omnis enim illarum ratio exactè tum dirigetur secundum rationis ordinem & decorum: erit enim in animo separato prudentia sine erroris metu, erit fortitudo sine timore mali, erit temperantia sine stimulis appetitus, erit sapientia sine ulla ignorantia mentis. Concludit ergo (etsi species & phantasmata corrupto corpore obliterentur, quæ hauriuntur à sensib.) remanere tamen puras & immobiles species possibilis intellectus: quia neq; interitu subiecti, neq; impetu

Species puræ possibilis intellectus manent in animo separato.

impetu contrarii, neq; alio quovis modo concutiuntur. Est enim intellectus immortalis, speciesq; in illo altius infixæ omnino immutabiles & perpetuę. Si dicas virtutum species non esse ipsas virtutes, indeq; concludas virtutes ipsas in animo seiuncto à corpore non manere, Respondeo non solum species virtutum sed ipsum ordinem, in quo illarum forma cernitur & consistit, post mortem in animo elucere. verumenim. vero animadvertendum est, ordinem duplicem esse: vel contemplationis ad subiectum, vel actionis ad obiectam materiam: ille est per reflexum intellectus in seipsum, hic verò fit per motũ & quasi transitum in rem externã: ille post hanc vitã manet, hic cum rebus caducis (in quas transit) tollitur. Quod verum hoc sit quod dicitur, hinc liquidò constat, quia virtutes morum non sunt in sensu, aut in aliqua corporis potentia quæ concidit, sed in animo rationis compote qui à corpore separatus secundum Aristot. in perpetuum sine ullo essentiæ suæ lapsu aut labe subsistit. Si ergo virtutes morum sint habitus animi non corporis, id est, æterni subiecti nõ mortalis, absurdum profectò esse videatur, si manente animo nullum virtutis vestigium in eo relinquatur. At dices has morum virtutes in appetitu sensitivo, qui labefactatur cum corpore, reponi: idq; confirmas ex ultimo ca. primi lib. ethicorum, ubi philosophus idipsum asserit. Si tantum sit tibi otii illuc reverte, verba philosophi lege, sententiam considera, & ni maximè

Obiectio & solutio.

Lib. tertio de animo cap. 5.

fallat hunc ſenſum invenies, quòd in appetitu inſint virtutes quidem inchoatè, at in voluntate propriè & abſolutè: inchoantur enim in appetitu, perficiūtur in volūtate. Hinc paſſim in 3. libro virtutes & illarum actiones omnes voluntariæ dicuntur: hinc etiam habitus animi non corporis aut appetitus definiūtur. Huc ergo omnia tendunt, vt alienum non eſſe vel à ratione, vel à ſenſu Ariſtot. vel à veterum opinione, vel denique ab ipſa veritate exiſtimemus: ſi morum virtutes ſecundùm formale ſuum (vt loquuntur) eſſe in animo ſeparato manere doceamus; ſecundū formale ſuū eſſe dico, quia ſublatâ materiâ externâ, in quam tranſeunt, immortalis & incōmutabilis ſubſiſtit anima, in qua magis magiſq; perficiuntur. Nā vt bonæ artes cū per ſēſus externos diſcuntur, ſunt quidem rudiores, quàm in mētem receptæ ac elaboratæ: ita virtutes morum in appetitu inchoatæ lumen quoddam habent, in animo verò ſeiuncto impreſſæ propria luce illuſtrantur. In eo enim omni vitiorum peſtilenti halitu, omniq; affectuum cōtagioſo fulmine remoto, non aliter quàm radii æternæ ſapientiæ lucent: & ita ſanè lucent, vt ſine voce loqui, & ſine corporis nexu internas & amabiles actiones quaſi exercere per ſpecies olim conceptas & nunc perfectas videantur. De virtutibus mentis hîc nihil ago. Nam de illis conſtat, quòd poſt divortium animi à corpore conſtanter maneant, cum ad verā contemplationē, quæ eſt propria veluti actio mētis, requirātur.

tur. Est tamen & in illis post separationem vis maior, & lux (ut ita dicam) longè splendidior & efficacior, quippe in corpore illarum vis retusa est, & lux nubeculis multarum perturbationum aliquantulum obscurata. Sed ut dispersis nubibus stellæ in serena nocte: ita disruptis veluti catenis corporis virtutes in libera & soluta mẽte splendent. Tũ enim simplex & sincera essentia virtutis in simplici & sincera substantia mentis cernitur, eadẽq; quasi in gyrum rationis versa, non sine incredibili voluptate & desiderio ad circumferentiam primi motoris (cuius imaginẽ mens nostra gerit) flectitur.

Distinctio quæstionis.

Duplex est essentia virtutis:
- Materialis, quæ transit, vel in
  - Externum obiectum, quale est pecunia, periculum, &c.
  - Internum affectum, qualis est voluptas, ira, &c. hoc modo accepta non manet.
- Formalis, quæ in immanente actione animi, & in ordine mentis ad primam causam versatur: & hæc simplex virtutis essentia post mortem in animo separato manet.

Opp.

Morales virtutes teste philosopho sunt in appetitu, sed appetitus perit: ergo virtutes morales pereunt. Maior est Arist. in ultimo cap. lib. primi. minor probatur, quia appetitus est potentia corporis.

Resp.

Sunt in appetitu inchoativè, ut aiunt, sed sunt in

voluntate perfectiue: quare etsi appetitus deficiat, voluntas tamen intllectiva inviolota & inconcussa manet.

Opp.

Morales virtutes solùm ad politicum vsum inserviunt, sed vsus politicus cum hac vita corrumpitur: ergo morales virtutes corrumpũtur: maior cõstat ex primo libro cap. secundo, vbi docet philosophus, quòd finis huius scientia sit actio, non contemplatio.

Resp.

Maior vera est, si considerentur virtutes morales quoad materiam in quam transeunt, non quoad formam in qua perpetuò conservantur.

Opp.

Forma moralis virtutis est in debellandis vitijs & moderandis affectibus: sed vitia & affectus post hanc vitam non sunt: ergo nec sunt virtutes morales.

Resp.

Forma virtutis quæ.

Non forma sed vis quædam virtutis in hac pugna cũ vitijs & affectibus perspicitur, eadẽq; vis ex parte non simplicitur virtuti convenit, ex parte dico via non victoria. Nã in via est pugna, in victoria est quies & perfectio. Hac verò quies tum maxime probatur cum mens separata in seipsam per veram cõtemplationem vertitur.

Opp.

Ridiculum est vt animi separati fortes aut temperantes dicantur: ergo absurdum est virtutes morũ in animis separatis collocare.

Resp.

Non magis ridiculum est fortes ac temperantes illos

los dicere, quàm eos qui castè & honestè hîc vixerint beatos appellare. Nam quamvis externus actus huius vitæ clauditur, internus tamen animi habitus, retinetur, quippe virtus politicum vsum in externis, theoricum vsum in rebus internis habet.

Virtutum vsus est vel politicus vel theoricus.

Opp.

Fortitudo ab Arist. definitur, vt periculum: temperantia vt voluptatem: liberalitas ut pecuniam spectet &c. sed sic solum in hac vita habentur: ergo manis videtur ista positio quæ æternitatem virtutum defendit.

Resp.

Nimis obtundit nos hoc argumentum, nam sæpè de obiecto externo & interno, sæpè de vsu politico & theorico, sæpè de natura composita & simplici virtutum moraliũ diximus. Quãvis ergò definiantur virtutes à philosopho per obiecta externa quoad politicum vsũ in natura composita: non tamen sequitur quin definiãtur per obiecta interna quoad vsum theoricũ in natura simplici & absoluta vt patet in libro decimo Ethicorum vbi simplicem essentiam virtutis & fœlicitatis philosophus tradit.

Natura virtutis simplex & cõposita.

Opp.

Vt lux maior minorẽ obscurat, ita virtus theorica, quæ est eminentior, politicam, quæ est inferior, tollit: sed virtutes post hanc vitam solùm theoricæ succedunt: ergò politicæ & morales tolluntur.

Resp.

Lux maior minorem obscurat quidem, sed non tollit, fateor ergò post hanc vitam diutius politicas virtutes nõ dici: ipsas tamẽ virtutes omnino tolli ac deleri

 nego

nego. Nam etsi actus et existentia concidat, forma tamen & essentia manet, quæ simplex, æterna & incommutabilis habetur.

Opp.

Beatitudo animi separati in sola contemplatione primæ causæ consistit: ergo videtur absurdum moris aut mentis virtutes adijcere ut beatiores simus. Antecedens est Aristotelis & in decimo Ethicorum, & in 12. Metaph.

Resp.

Etsi omnis beatitudo post hanc vitam à Deo est, id bonum tamen quod dederit, perire non sinit. Est enim contra naturam summi boni, id quod verè bonũ est, omnino tollere. In separatione ergo animi à corpore non delentur virtutes sed augentur potiùs, ut simpliciores ac diviniores factæ nos similiores Deo faciant: quem tanquam speculum omnium virtutum tum verè suspicimus & admiramur.

LIBER

LIBER SEPTIMVS.

Cap. I.

An sit aliqua divina virtus in homine feritati opposita?

An maximè fugienda sint in hâc vitâ vitium, incontinentia, feritas?

Voniam omnium morborum quibus contabescit animus, lõgè maximus habetur ille, qui incontinentia dicitur: Operę pretium duxit Aristot. salutaré aliquod pharmacum contra tam pestiferam labem humani generis propinare. Nunc ergo (cęteris tam mentis, quàm moris virtutibus adumbratis) satis longum sed fructuosum de continentia tractatum instituit: Cuius vis ut magis elucescat, portenta viciorum (quæ sunt tam utili affectioni opposita) in hoc quoq; libro accuratè describuntur. Sed ne longiùs abeam, decretum est in his qui sequuntur libris, veluti epitomen ac summam comprehendere: ita tamen ut singula suo ordine apud philosophũ intelligantur. In primo capite quatuor sunt cõclusiones: prima est, quòd tria sint in hâc vitâ maximè fugienda, vitiositas, cui virtus: incontinentia, cui continentia: belluina feritas, cui he- De continentia. Conclusiones quatuor.

 roica

roica & divina virtutis excellentia opponitur. Secunda est, quòd rarò inter mortales contingant hæc duo, nempe immanitas, & excelsa animi virtus, quæ homines divinos reddit. Sunt tamen aliqui insigniter barbari: sunt etiã aliqui, ut loquar cum philosopho, inter mortales divi, iuxta illud Homeri de Hectore dictum,

Non hic mortali est, sed divûm semine natus.

Tertia quòd neq; Dei, neq; belluæ sit virtus: non Dei, quia nulla affectio, nullum accidens in Deo est: non belluæ, quia mores & virtutes bellua non sequitur. Quarta est, quòd in præceptis sequuturis probabilitatem solùm persequi & expiscari contenderit. Per heroicam & divinã virtutem (quæ feritati opponitur) intelligit philosophus raram & admirabilem excellentiam morum maximè in refrænatione voluptatis & concupiscentiæ: qualis ille fuit Xenocratis, qui Phrynem nobile illud Athenarum scortum toties à suo sinu intactam & insalutatam dimisit ut coacta sit meretrix deridentibus quibusdam dicere, statuam hominis (quamvis formosa sum) movere non potui.

Distinctio.

Virtus divina dicitur, vel
- Simpliciter, qualis est in animo separato, quæ omnino vires humanas superat.
- Ex parte, qualis est in animo coniuncto, sed rarò, cum subactis vitiis, affectibus & feritate theoricam vitam contemplamur, summũq; gradũ in qualibet virtute attingimus.

Distinctio secundæ quæstionis.

Præ-

Præcipuè fugienda sunt in hac vita:

- Viciositas
  - Tam in dispositione naturę, quàm in habitu malitiæ.
- Incontinentia
  - Mentis, in cogitatis
  - Vocis, in dictis
  - Operis, in factis
  - } obscœnis.
- Feritas, quæ contingit 4. modis, vel
  - Ex consuetudine inter barbaros & efferatos, putà Cannibales aut Garamantas.
  - Ex morbo & læsione cerebri, unde insani.
  - Ex nigra & adusta bile, unde melancholici.
  - Ex magna malicia, unde tyranni dicuntur.

Opp. contra primam quæstionem.

Virtus divina humanas vires superat: ergo homini non competit. Antecedens est in textu.

Resp.

Vires humanas superare dicitur, quia paucissimi sunt qui tali virtute insigniuntur.

Opp.

Virtus divina aut idem obiectum cum aliis aut diversum habet: si idem habeat, ab illis non differt: si diversum, opus est ut explicetur, quod in textu non agitur.

Resp.

Non habitu sed gradu, non in essentia, sed in excellentia dignitatis ab aliis distinguitur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Belluina immanitas versatur circa illud quod non est naturale homini, ergo non est delectabile, et proinde homini ista morum feritas non convenit.

Resp.

Resp.

Vsus mutavit naturam, & pessima consuetudo sæpe hominem in pecudem convertit.

Opp.

Feritas & incontinentia continentur sub vitio: ergo est supervacaneum ista vt distincta tradere.

Resp.

Vitium pro habitu malitiæ, incontinentia pro affectu depravati animi accipitur.

Cap. II.

Ratio redditur cur sequentia tractantur succinctiùs.

NE in maius volumen, quàm decreverim, succrescat hoc opus, necesse est ut velis contractis orationis maximè brevitati studeam: hoc autem nunc inconsideratè fieri non videbitur, cum aut de rebus cognatis, aut de minus necessariis disputare oporteat. Propositum ergo est aliquando in sequentibus rivos claudere, & fontes petere: hoc est longiusculas præfationes rescindere, & quæstiones distinctione solùm aperire. Non tamen hoc fiet in omnibus, sed tum solùm, cùm aut rerum perspicuitas aut exilis inde comparata utilitas postulaverit: verbi causâ, in hoc capite, in quo sex dubia seu scrupuli moventur, quorum status breviter & quasi punctim hoc modo resolvitur.

Prima quæstio secundi capitis est, An incontinens sciat id esse malum quod agit?

Duo

Duo in homine incontinente considerari debent:	Vis mentis, & sic scit malum esse, quod aliquando agit; habet enim scientiam in habitu sed non in usu. Impetus affectus, & sic vis mentis & rationis hebescit, ipseq; incontinens furentius ad scelus designandum rapitur.	Incõtinens quomodo sciat vel nõ sciat id malum esse quod agit.

Opp.

Nemo contra scientiam, vt ait Socrates in textu, trahitur: ergo idem sciens & incontinens esse nõ potest.

Resp.

Non simpliciter sciens, sed potius affectu æstuans scienter ruit.

Opp.

Omnes ignorantes peccamus, ergo incontinẽs: Antecedens est in primo capite tertij libri.

Resp.

Verum est ex parte affectus non mentis.

Quæstio Secunda.

Vtrum prudentia in incontinente concupiscentiæ resistat?

Prudentia non est in homine incontinente, propter	*Defectum rectæ rationis, quæ dirigeret.* *Defectum virtutis, quæ vitã eiusdem iustiorem redderet.*	Incõtinens nõ est prudens.

Opp.

Prudentia est virtus mentis quæ in vero cernitur: ergo non est absurdum illã in homine impotente collocare: multi enim sunt incontinentes, qui rectè alijs cõsulunt, quod est opus prudentiæ.

Resp.

Virtus mentis consideratur { *Perfectè, & sic non est in malis.* *Imperfectè, & sic est.*

Quæstio

Quæstio tertia.

An idem sit continens & temperans, idemque incontinens & intemperans?

Continens & temperans differunt.

Idem non est continens & temperans,
- *Quia continens vehementes & malas cupiditates sentit & vincit, sed temperans istiusmodi non patitur.*
- *Quia continens latiùs patet, quàm temperans.*

Opp.

Temperans etiam vehementibus affectibus circa gustum & tactum resistit, ut est in tertio libro Ethic. ergo malè ponitur illud discrimen.

Resp.

Verùm est in illis duobus sensibus, sed continens in vincendis omnibus omnium sensuum tàm internorũ quàm externorum concupiscentijs sollicitè versatur.

Quæstio quarta.

An continens semper prudens, incontinens semper imprudens dicatur?

Continens semper est prudens, propter
- *Constantiam in virtute.*
- *Circumstantiarum observationem in actione.*

Quæstio quinta.

An intemperans sit deterior incontinente?

Incontinens est deterior
- *Incontinens scienter agit, intemperans non item.*
- *Incontinens magis spontè & persuasus agit, quàm intemperans.*

intem-

intemperā-te, quia { *Incontinens in pluribus peccat, quàm intemperans.* *Incontinēs difficiliùs ad honestatem vitæ revocatur, quàm intemperans.*

Burleus dicit Arist. in hoc capite non demonstrationis sed inquisitionis modo procedere: dicit enim docere philosophum huic diversum in octavo capite huius libri, nempe intemperantem esse peiorem incontinente: Sed tanti viri pace existimo in alio illic, in alio hîc sensu loqui Arist. ut postea declarabitur.

Quæstio sexta.

An continentia & incontinentia in omnibus omnium virtutum moralium obiectis versentur?

Considerantur continentia, & incontinentia, vel { *Simpliciter seu per se, & sic habent propriam materiam.* *Compositè & per accidens, & sic circa aliarum virtutum obiecta versari dicuntur, ut circa iram, gloriam, lucrum: sed hoc contingit impropriè.*

Cap. III.

An habitus scientiæ sit in incontinente?

VAldè absurdum videbatur Socrati, ut ait Arist. in præcedente capite, quòd aliquis sciens in sentinam turpis incontinentiæ rueret. Absurdum id esse hoc loco negat philosophus; sed ut hoc meliùs probet, primum quædam prefationis loco præmittit, nempe docendum esse quænam sit materia incontinentiæ: & an continentia

Sciens aliquis bifariam dicitur. Incontinẽtes scientiã habent, sed non utuntur ea.

tinentia eandem cum incontinentia materiam habeat? deinceps an continens & temperans in eodem obiecto communicent? postremò, an scientes aliquando turpiter contra scientiam agant? His propositis accedit ad refutationem Socratis, docetq; scientem sumi duobus modis, aut pro illo qui scientiam habet, aut pro illo qui utitur. Incontinens quidem habet scientiam mali, in quod præcipitantiùs aliquando labitur: procellâ tamen & veluti furore perturbationis dementatus illâ non utitur. Vt enim dormientes, insani, & vinolenti Empedoclis carmina recitant, parum aut non omninò callentes quid dixerint: ita impotentes & perturbati otiosum habitum scientiæ tenent, usum verò dum insaniunt, parum aut non omnino intelligunt. Verùm enimverò ut à somno exuscitati sciunt, ita ab affectu liberati iterum sciendi usum actumq; recipiunt. Præterea, ut multi universale rectè demonstrant & sciunt, qui parum attenti in particulari errant: ita incontinẽtes (verbi causâ) sciunt ebrietatem & venerem nocere, qui tamen perturbatione æstuantes hoc poculum, quia est dulce, hanc Laidem, quia est delicatula, persequuntur. Qui ergo particularem enunciationem aut ignorârit aut non perpenderit, is licet universalem nôrit, agendo tamen peccare poterit: Itaq; mirum non est, si sciens aliquando incontinenter vixerit.

Distinctio.

Scien-

Scientia consideratur, vel in
- Habitu, qui est aut de
  - Vniversis, & sic incontinens sciens dicitur.
  - Singulis, & sic incontinens sciens non agit.
- Actu, qui est aut
  - Liber & immunis, ut in castè viventibus.
  - Astrictus perturbationi, ut est in perniciosis.

Opp.

Scientia est virtus, ergo non est in incontinente.

Resp.

Ratio non valet, quia est virtus mentis.

Opp.

Incontinens dormienti, vinolento, & insano assimulatur, sed isti scientiam non habent: ergo nec incontinens.

Resp.

Isti non habent vsum, sed habitum tenere possunt.

Opp.

Incontinens novit hoc poculum inebriare, & hanc venerem nocere, ergo non rectè dicitur in textu, quòd vniversalia sciat, & particularia ignoret.

Resp.

Confusè non distinctè novit: mussitat enim secum hoc poculum quidẽ inebriare, sed vehemẽtiùs perturbatus solùm quàm suave sit hoc poculum considerat, aliudq; non cogitat, quamdiu durat perturbatio.

Vtrùm necessariò id agat semper voluntas, quod intellectus concluserit? Dub.

Non est necesse vt concludenti intellectui vo- *luntas*
- *Libertatem, quam habet in volendo & nolendo.*
- *Dignitatem, quam tenet in ipso in-*

luntas obtemperet, propter	*tellectu ad suum obiectum pertrahendo.*

Cap. IIII.

Vtrùm sit aliquis absolutè continens? An patiens, continens, mollis, & incontinens circa eadem obiecta versentur?

NImiùm suos liberos dilexit Niobe, ut hîc ait philosophus, quæ illis à deo occisis fureret. Stultè suum patrem dilexit Satyrus, qui nimio amore patris insaniret. Excessus incontinentes, modus studiosos facit. Voluntates sequuntur continens & patiens, mollis & effœminatus, ut docet in hoc capite Arist. sed illi frænis rationis retracti ictum scorpionis fugiunt, hi laxis voluptatis habenis usi mortifera concupiscentiæ suæ tela vulneraq; sentiunt, adeoq; sub dulci escâ & virus & hamum in suam perniciem avidè deglutientes devorant. Hinc prima conclusio huius tractatus nascitur, quòd molles & incontinentes voluptati & dolori cedant, quòd patiens & continens illis resistant. Hanc conclusionem sequitur in textu eorum, quę voluptatem pariunt, certa distinctio, nempe quod quædam sint necessaria, putà ad vitam, ut cibus; ad speciem, ut venus: quædam non necessaria, ut honor, opes, vires, victoria. Secundum illa simpliciter & absolutè molles & incontinentes dicimur: at in his versati non absolutè sed metaphoricè & cum additione, id est,

est, comparatè molles & incontinentes nominamur, Postremò altera partitio eorum quę delectant ponitur, nēpe quòd alia sint natura sua expetenda, ut lucrum, divitiæ: alia natura fugienda, ut esus carnis humani, cædes, multáq; nō nominanda scelera, quibus barbari & immanes solùm capiuntur: alia deniq; intermedia, quorum usus laudabilis ubiq; semperq; habetur.

Distinctio.

Continens dicitur, vel
- Simplex, qui simpliciter circa voluptates corporis & animi versatur, & sic absolutè continēs aliquis in textu nominatur.
- Compositus, qui prętet simplices voluptates, alias in externis rebus (putà honore & divitiis) positas moderatur; & sic continens ex adiuncto & comparatè dicitur.

Materia continentiæ, patientiæ, molliciei, & incontinentiæ est voluptas, que est vel
- Per se, eademq; necessaria aut ad
  - Vitam tutandā, ut illa quæ ex cibo.
  - Speciem conservādam, ut illa quę ex appetitu coniunctionis oritur.
- Per accidēs, eademque vel
  - Non necessaria, ut illa quę ex lucro.
  - Inusitata, ut illa quæ ex cæde alterius capitur.

Continētia & patientia quomodo eādem habeant materiam.

Opp. contra primam quæstionem.

Absolutè is continens est, qui se in omni bono rationis contra impetum affectus continet: sed hoc locum habet in aliis passionibus animi & corporis, quàm in his quæ temperantiæ subiiciuntur: ergo absolutè continens non solùm circa materiam temperantiæ versatur,

tur. Maior est à definitione cõtinẽtis. Minor est Ciceronis secundo Rhetoricæ: vbi docet, quòd continentia sit affectio, per quam cupiditas consilio regitur, sed cupiditas est maximè circa iram ad vindictam, circa ambitionem ad honorem.

Resp.

Non negat philosophus versari continentiam circa iram aliasq́; affectiones animi, sed hoc vult, quòd propriè & per se intra limites rationis versatur, cũ effrenis libido arcem mentis obsideat.

Opp.

Temperantia & continentia idem obiectum habẽt, ergo non differunt.

Resp.

Differunt modo non re ipsa, sic Boræus. Idẽ obiectũ habent non tamen eodem modo, sic Thomas.

Opp. contra secundam quæst.

Continentia & patientia sunt distincti affectus, ergo eandem materiam non haberent.

Resp.

Continẽtia & patientia quomodo eãdem habeant materiam.

Eandem habent communem, non propriam: vel dicẽdum est eandem habere, nõ tamen eodem modo acceptam. Est enim voluptas temperantiæ obiectum in relatione ad sensum, est continentiæ obiectum in relatione ad voluptatem.

Cap. V.

An incontinentia versetur in rebus, quæ sunt naturâ molestæ?

TIGRES, vultures, leones magis à feritate se aliquando continent, quàm quidam tyranni,

ranni ,barbari, & truculenti homines. Narrat hoc loco philosophus de quadam Circe, quæ excisos fœtus ab vtero solebat rabidi canis instar devorare. Narrat de populo circa Pontum, qui parentum sanguine epulantur. Narrat de Phalaride, qui Perillum, vt boantis vocem audiret, in æneo & ardenti tauro flāmis consumpsit. Narrat deniq; de horrendo contra naturam masculi cum masculo concubitu. Sed quorsum hæc, fortasse dices? certè vt intelligas voluptates, circa quas versatur incontinens, aliquando ex rebus natura iucundis, aliquando ex rebus vi sua molestis fluere & dimanare. Iucundæ autem sunt, ut ait philosophus, aut quibus vniuersa capiuntur animantia, vt cibus, venus: aut quæ aliquibus pro diversitate naturæ & consuetudinis voluptati habētur. Iam verò molestæ sunt, à quibus hominis probè & liberaliter educati animus sensusq; abhorret: iucundæ tamen sunt distortis & monstrosis ingeniis, idq; præcipuè quatuor modis; vel ex corrupta natura, vel morbo, vel insania, vel prava consuetudine, quæ altera natura dicitur. Istis rationibus depravati nō absolutè, sed ex parte incōtinētes definiuntur: ex parte dico, non quòd non sint insigniter mali, sed quòd incontinentes propriè illarum voluptatum aculeis feriantur, quæ natura iucundæ & delectabiles haberi solent. Est ergo continentia alia vulgaris, quæ in rebus natura iucundis: alia immanis, quæ in rebus vi sua molestis cernitur.

Voluptas incontinētis varia.

Distinctio.

Incontinens est
- Simplex, qui in voluptatibus eisdem cum intemperante versatur.
- Compositus, qui fit vel ex
  - Corrupta natura, ut in peccato contra naturam, quod contingit vel
    - Contra genus, si homo lapide delectetur.
    - Contra speciem, si homo cum pecude cōpuletur.
    - Contra ordinem naturę, si modus non servetur.
    - Contra seipsum, si quis sue ipsius forma capiatur.
  - Morbo, ut in pleuritide.
  - Insania, ut in phrenisi.
  - Consuetudine, ut in barbaritate.

Opp.

Nulla est delectatio in molestis: ergo incōtinens, qui solùm voluptatem venatur, in molestis non cernitur.

Resp.

Molestum capitur, vel
- *Simpliciter, sic delectationem non parit.*
- *Respectu corruptæ naturæ, & sic voluptatem quandam habet.*

Opp.

Incontinentia idem habet obiectum cum intemperantia, ut anteà probatur: ergo in aliis obiectis non consistit, ut hic definitur.

Resp.

Incontinentia propriè dicta idem cum intemperantia

tiâ obiectũ habet, sed exuperantia istius vitÿ qua immanis incontinentia dicitur, alias res obiectas babet.

Cap. VI.

Vtrùm incontinentia circa cupiditatem, deterior sit eâ, quæ circa iram versatur?

An feritas morum sit minus malum, quàm vitium?

VEnus, de qua hîc loquitur Arist. cœli filia, amorũ Dea, mater Cupidinis, Vulcani cõiux, Marti insignis meretrix à poëtis olim fuisse fingit. Huius nomen hoc loco pro insidiosa & blanda voluptate sumitur, quæ incontinentem multò deteriorem irato efficit. Sed ut omissis circumstantiis rem ipsam agam: duæ in hoc capite conclusiones texuntur: prima quòd incontinentia circa cupiditatem sit longè deterior eâ quæ circa iram versatur: secunda, quòd feritas morum sit minus malum quam vitium. Prima conclusio probatur à proportione, à proprietate, ab effectu, à signo: à proportione, quia vt servi parum attentè observantes quid domini dixerint, citò ad negotium avolant: & vt canes subitò latrantes pulsatis foribus, parum attendentes an sit amicus, an hostis qui pulsavit: ita incontinentes iræ ex parte rationis præceptum audiunt, sed repentino animi fervore ac motu sine vlla meditatione ad supplicium & vindictã ruunt. Incontinentes verò cupiditatum rationẽ nec audiunt præcipientem, nec revocantem

Incontinẽs cupiditatũ deterior est quã incontinens iræ.

 sequuntur:

ſequuntur: à proprietate, quia ira eſt magis naturalis affectus quàm immoderata cupiditas: ab effectu, quia iræ incontinens apertè invadit, ſed qui indulget cupiditati, ſophiſta eſt & fraudulentus: à ſigno, quia cupiditate æſtuantes magis odimus quàm iratos. Altera concluſio, nempe quòd feritas ſit horribilius, ſed minus malum quàm vitium, hoc argumento probatur: Id minus malum eſt, quod caret ratione, quàm quod rationem ad aliorum damna ſibi ancillari cogit: ſed feritas caret ratione, vitium autē habet, eademq; corrupta in omni ſcelere vtitur: ergo feritas eſt minus malum quàm vitium. Hoc etiam addit philoſophus, quòd animatū malū, ut vitiū, ſit multò nocentius eo ꝙ caret anima, qualis eſt belluina feritas, & quaſi lunatica vertigo cerebri.

Malum animatum inanimato peius.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Incontinentia circa cupiditatem eſt deterior eâ quę circa iram verſatur, quia
- Iratus ſubitò movetur, incontinens cum quadam deliberatione.
- Iratus eſt ſimilis incauto ſervo, ſed incōtinens eſt ſimilis inſidioſæ feræ.
- Iratus eſt ſimplex & apertus, at incontinens eſt diſſimulator.
- Iratus pœnitentiam plerumq; agit, at incontinens rarò.
- Iratus minorem iniuriam infert quàm incontinens.
- Iratus minore odio eſt dignus quàm incontinens.

Diſtinctio ſecundæ quæſtionis.

Feritatis origo duplex.

Feritas cō-
- Ex defectione ſeu læſione rationis, ut in lunaticis, & mulieribus quibuſdam gravidis, de qua feritate ſit hoc loco

tingit

tingit duobus modis, vel { comparatio.
Ex pessima consuetudine, ut in tyrannis & agrestibus sylvarum incolis: sed de hac non intelligitur conclusio. Nam ista immanitas omne vitium superat, est enim plusquàm belluina.

Opp.

Quantò difficilius est passioni resistere, tantò minus turpe est ab illâ vinci; sed difficilius est resistere concupiscentijs quàm iræ: ergo incontinentia cupiditatis est minus malum quàm incontinentia iræ.

Resp.

Negatur maior, quia quo difficilius est resistere, eo pulchrius est vincere & superare.

Opp.

Incontinentia iræ nobiliorem partem animæ inficit, quàm incontinentia cupiditatum: ergo est turpior. Antecedens patet, quia pars irascibilis est nobilior quàm concupiscibilis.

Resp.

Incontinentia cupiditatum vtramq; partem animæ sæpe depravat, nam multos ad bilem incitat ac incēdit amor.

Opp.

Deterior est illa incontinentia, quæ cum maiore rationis vsu coniungitur: sed iræ incontinentia, vt est in textu, maiore cum rationis vsu coniungitur: ergo est nocentior.

Resp.

Non dicit maiorem habere vsum, quia vtitur, sed quia iratus citiùs ad medium consilio flectitur.

Opp.

Opp.

Omnes timent & fugiunt incontinentem iræ, non autem similiter incontinentem cupiditatum: ergo maius malum est incontinentia iræ.

Resp.

Est quidem malum magis terribile quoad pœnam, non magis detestabile quoad culpam.

Opp.

Concupiscentia est magis naturalis quàm ira: ergo magis est excusanda. Antecedens est Arist. 3. Ethic.

Resp.

Ira dicitur magis naturalis, quia à corde ipsoq; vitæ principio nascitur: Concupiscentia autem minùs naturalis hîc appellatur, quia ab externo obiecto plerumq; nascitur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Feritas plus recedit à medio, quàm vitium: ergo est deterius quiddã. Antecedens probatur, quia est nihil aliud feritas quàm ipse excessus & exuperantia vitij.

Resp.

Resolvitur hoc argumentum in distinctione quæstionis, nam illa hîc feritas non intelligitur.

Opp.

Exemplum in textu de quodam filio, qui suum patrem ad ostiũ per crines traxit, planè immanem hîc feritatem intelligi demonstrat: ergò male respondetur.

Resp.

Exemplum benè docet, sed non probat semper: sed attende, quòd illud exemplum ingrati filij adhibeatur, vt doceat philosophus mores agrestes sæpe à parẽtibus in prolem fluere.

Cap. VII.

An continens, incontinens, mollis, patiens, temperans, & intemperans rectè definiantur?

An intemperans sit deterior incontinente?

NEc te Philocletes incontinentem nec te Xenophante mollem & intemperantem nomino, Vipera enim te Philocletes ad eiulatū, natura te Xenophante ad cachinnum impulit. Scio equidem hominem saxum non esse, sæpe tormentis, sępe delitiis posse permoveri scio: verùm si omni voluptati cedas, incontinens: si omnem dolorem fugias, mollis & delicatus eris. Est enim incontinens qui omni cupiditate capitur: est mollis qui levissimo dolore vincitur. Quæro à te, nitide mollisque homuncio cur vestem trahis? cur pallium perdis? estné nimis molestum tibi te vestem induere? estné molestum pallium dilapsum tollere? stertis in lucem ne frigus capiat: non prodis foras ne aspis mordeat: voculam non edis ne clamor noceat: O dulcis vita, si hoc esset laborare: excutienda est profectò ista plusquam effœminata mollicies, quę iuvenilē caniciem in mediis delitiis parit: quæ non solū Persarum regibus, quos describit philosophus, sed etiā musarū alumnis perniciem ista ætate adfert. His duobus nempe molli & incontinenti continens patiensque opponitur. Ille est, qui vincit & moderatur ille- Continens & patiens quid.

cebras

cebras: hic, qui doloris tædas sentiens non sentit, id est, constanti animo perferens omnia in virtutis usum actumq; convertit. Temperantē & intemperantem in tertio libro definit philosophus, hîc igitur iterum non definio. Sequitur nunc comparatio inter intemperantem & incontinentem, uter istorum sit deterior? In secundo capite huius libri incontinentem peiorem conclusit, hîc verò alio respectu intemperantem deteriorem putat: illic, ut quibusdam placet, arguit philosophus contra rei veritatem, hîc verò suam confirmat sententiam. Si comparationis rationes quæras, distinctionem subsequentem diligenter perpende.

Intēperans sitné deterior incontinente.

Distinctio.

Intemperans consideratur, vel respectu
- Affectus, & sic non est deterior incontinente, ob illas rationes quas antea ex Arist. recitavimus.
- Habitus, & sic est deterior incontinente, quia
  - Intemperantia est habitus, incontinentia verò est affectus.
  - Intēperantia est semper voluntaria, at incontinētia sæpe invita.
  - Intemperantia cōiungitur cum malitia & impœnitentia, incontinentia autem non item.

Opp.

Nullum vitiū est incurabile, ergo non rectè in textu dicitur, quòd intemperantia sit malum incurabile.

Resp.

Incurabile dicitur, quia difficillimè curatur & extinguitur.

Opp.

Opp.

Incontinentia est vitiũ, ergo est habitus: quo concesso, illud discrimẽ ex parte habitus nõ rectè assignatur.

Resp.

Est vitiosum sed non morale vitium, est perniciosus affectus sed non habitus, ut docet Arist.

Vtrùm continentia magis quàm constantia sit expetenda?

Opp.

Constantia perficit virtutem, ut est in secundo lib. Ethic. ergo magis est expetenda.

Resp.

Constantia illic pro perseverantia, hic verò pro patientia sumitur, quæ quidem non est magis expetenda, quia illustrius est vincere voluptatem, quod ad continentiam: quàm ferre & obsistere, quod ad constantiam pertinet.

Cap. VIII.

An intemperantia hydropi, incontinentia morbo comitiali rectè assimuletur?

An incontinentes temerarij sint minùs mali quàm infirmi?

IDEM in vestibulo huius capitis agit philosophus, quod in fine postremi egit: probat enim intemperantem esse deteriorem incontinente. Nam illum facti non pœnitet, hunc recordatio sui sceleris commissi vulnerat: illum quasi aquâ intercute & tabe laborare, hunc quasi comitiali morbo afflictari docet. Nam ut hydropici tabificique semper suum malum adesse

Intẽperans incõtinente deterior.

esse sentiunt, elephantiaci autem intervalla vicesq; habent: ita intemperantes perpetuò exhalant scelus, incōtinentes aliquando à sua vertigine liberantur. Quippe, ut pauculo epoto vino infirmi in ebrietatem incidunt, unde crapulam contrahentes vinum bibere abhorrent: ita multi incontinentes ex temeritate in voluptatē lapsi, indéq; quasi nauseam concipientes amplexum veneris execrantur. Hinc sequitur alia conclusio, quòd incontinentes ex temeritate sint minùs mali, quàm ex infirmitate peccantes. Ratio est, quia illi inconsultò, hi cum deliberatione peccant. Sunt enim infirmi, qui sæpe proponunt sibi castè & honestè vivere, voluptate tamen obiecta statim ut folia vento in contrariam sententiam distrahuntur. Postrema conclusio est, quòd incontinentia sit partim vitiū, partim affectus: hoc probat exemplo, Nam ut Milesii non sunt (ut ait Demodocus) insipientes, insipienter tamen agunt: ita incontinentes vitiosi non sunt, si habitum; vitiosè tamen vivunt; si affectum spectes.

Incontinētia est partim vitiū, partim affectus.

Distinctio.

Temerarii incontinentes sunt minùs mali quàm infirmi, quia {
- Solùm ex affectu sine deliberatione peccant.
- Faciliùs ad pœnitentiam facti revocantur.
- Rariùs offendunt.
}

Opp.

Incontinentes temerarij ex malicia sæpè offendunt, ergo nō solùm ex affectu. Antecedēs patet in Tarquinio

nio, qui oppressit Lucretiam.

Resp.

Argumentum non sequitur, quia malicia inter affectus definitur.

Opp.

Incontinens peccat in omnibus omnium sensuum obiectis: ergo est peior intemperāte, qui voluptatibus duorum sensuum obstringitur.

Resp.

Non in multitudine obiectorum, sed in magnitudine excessus consistit comparatio.

Cap. IX.

An continens in recta ratione semper persistat.
An pertinax sēper in malo proposito se obfirmet?

Continens & pertinax in hoc uno conveniunt, quod in opinione uterque persistat: sed ille in bona, hic in mala & perversa cōstare dicitur. Pertinax enim est tenax propositi; & quāvis plerumq; est indoctus & agrestis, à sua tamen sententia & falsa opinione ægrè distrahitur. Vt ergo se habet audax ad fortem, prodigus ad liberalem; ita se habet pertinax ad continentem hominem. Hinc concluditur, quòd pertinaces magis affines & cognati sint impotētibus quàm castis & moderatis viris, quorum est probè suadenti cedere & connivere. Nam obfirmato animo sic adhærere opinioni, ut ne Vlysse perorante exoreris, pertinaciam morum, non continentiam arguit. Sequitur iam alia cōclusio,

Continens & pertinax quomodo inter se discrepent.

clusio, quòd incontinens, parvus, aut intemperans non sit perpetuò dicendus qui voluptatem expetit, sed is solùm qui turpi & obscœna cupiditate ducitur: verbi causa, infirmus stomacho vinum bibis, si ex moderato haustu sequatur ebrietas, inde intemperans dici non debes: Ratio est, quia vinũ non propter dulcedinẽ ut ebriosus, sed propter sanitatẽ ut infirmus sumpseris.

Distinctio.

Continens & pertinax differunt, quia
- Continens in bona, pertinax in mala opinione hæret.
- Continens facilè rationem audit, pertinax bene suadenti non obtemperat.
- Continens in medio, pertinax in excessu aut defectu consistit.

Opp.

Neoptolemus laudatur in textu, qui propter voluptatem eandemq; honestam non permansit in sententia: ergo continens male definitur is esse, qui semper in honesta sententia manet.

Resp.

Considerantur in continente duo:
- *Intentio, quæ semper debet esse bona, ut fuit illa Noe, cum vinum biberit cuius vim antequam degustavit, scire non potuit: unde incontinens per accidens non absolutè fuit.*
- *Actio, quæ aliquando ex inevitabili ignorantia nata incontinentẽ per accidẽs non absolutè facit: hinc nõ laudatur Neoptolemus, quia est mentitus; sed quia mentiens verum se dicere existimavit.*

CAP.

Cap. X.

An fieri possit, ut idem sit prudens & incontinens? An faciliùs incontinens ex consuetudine, quàm incontinens ex naturâ curetur?

ANaxandrides satyricus ille poëta rectè incontinentem civitati illi comparavit, quæ bonas leges condit, sed nullis paret. Ingenium enim & electionem habet quidem impotēs, sed nec illud audit, nec hanc (ut decet) sequitur. Quippe ut somniantes & furiosi habitum rationis non actum & usum habent: ita incontinētes dormiunt, si usum; furunt, si affectum spectes. Idem ergo prudens & incontinens nunquā esse potest: est enim prudens semper vir bonus: est mollis improbus & flagitiosus: sed de hac quæstione anteà in secundo capite satis. Altera, nimirum an incontinens ex consuetudine faciliùs quàm ex natura factus sanetur; uno verbo sic discuti & examinari potest. Evenus gravis & sapiens poëta cecinit, Incontinēs nequit esse prudens.

Consuetudo valet longos mansura per annos,
Illaque naturam, vires si sumpserit, æquat.

Ponderosa quidem veluti moles est mala cōsuetudo, magisq; incontinentis animum, quàm Atlantis humerum totum cœlū deprimit. Cæterùm secundum Aristotelem impotens ex cōsuetudine faciliùs sanatur, quàm qui talis est à prava natura: Rationes tradit, & quia tam altas radices consuetudo non egerit, & quia

citiùs

citiùs consuetudo mutatur quàm natura. Hinc concludit, quòd melancholici molliùs & dissolutiùs viventes faciliùs curentur, quia levitate potiùs quàm pravitate peccant, & quia raró propter inconstantiam ingenii in consuetudinē diuturnamq́ incidunt.

Distinctio.

Prudens non potest esse incontinens, quia	Semper est vir bonus. Vsum rerum cognoscit.	vide supra in secundo capite.

Distinctio secundæ quæstionis.

Incontinens ex consuetudine fit duobus modis: vel	Secundùm dispositionem, quæ ex una & altera actione oritur, & faciliùs mutatur quàm natura.
	Secundùm habitum & diuturnam confirmationem, & sic cum in alteram naturam accreverit, facilius mutari non potest.

Opp. contra primam quæstionem.

Prudentis munus & officium proprium est solùm præscribere: sed hoc potest incontinens præstare, qui sæpe, vt ait philosophus, ingeniosus est: ergo idem prudens & incontinens esse potest.

Resp.

Præscribere in natura prudentiæ non est solùm circumstantias quasi digito aut virgulâ demonstrare, sed etiam easdem dirigere ageréq́.

Opp. contra secundam quæstionem.

Nemo est vitiosus à natura, ergo nemo est incontinens à natura. Antecedens est in secundo Ethic.

Resp.

Incōtinentia pro affectu propriè, nō pro vitio sumitur.

An

An melancholici incontinentes facillimè curentur? Dub.

Opp.

Melancholici sunt pravæ opinionis tenacissimi: ergo facillimè non curantur.

Resp.

Melancholici sunt, vel { *Naturaliter, & sic facilè curantur.* / *Violenter, ut ex curâ, morbo, studio, &c. & sic non facilè à sua opinione dimoventur.* }

Cap. XI.

An spectet ad moralem philosophum de voluptate & dolore disputare?

An voluptas sit bonum per se?

VNa est in hoc brevi capite conclusio opinioque philosoph. multiplex de voluptate & dolore. Conclusio est, quod officium civilis philosophi sit de voluptate & dolore præcepta tradere. Rationes istius conclusionis tres sunt: 1. quia finis ultimus humani generis coniunctus est cum voluptate: secunda, quia omnis virtus humana circa voluptatem & dolorem versatur: Postrema, quia per voluptatem & dolorem veluti per quędam signa, an actio sit bona vel mala auguramur. Opiniones quoque tres enumerantur: prima eorum, qui nullam voluptatē, vel per se, vel propter aliud in bonis; secunda eorum qui aliquot in malis; ultima eorum, qui omnes in bonis esse statuerunt. His positis à definiti- Quæstio prima. Opiniones tres de voluptate.

finitione, voluptatem nec finem, nec bonum per se & vi suâ esse contendit. Quippe si voluptas sit nihil aliud quàm delectabilis veluti pulsus, quo natura perfunditur; ut in ædificando nulla artificis actio ipsa domus; ita in progrediendo ad finem nullus motus voluptatis finis aut bonum dicitur. Quî enim fieri potest, ut concupiscentià, quam fugit temperans, quam pueri & belluæ sitiunt & persequuntur, aut finis aut boni rationem subeat?

Distinctio.

Moralis philosophi officium est voluptates & dolores cognoscere propter	Certā directionem actionis, Moderationem appetitus, Conservationē naturæ & virtutis,	quæ sine voluptate diu esse aut cōservari nequeunt.
Bonum est aut	Per se, ut virtus. Per accidēs, ut voluptas inserviēs virtuti.	

Opp. contra primam quæstionem.

Voluptas & dolor naturam spectant, ergo à naturali philosopho tractarentur. Antecedens est in septimo libro Physic.

Resp.

Considerantur vel	*Simpliciter respectu naturæ, & sic à naturali philosopho;* *Comparatè respectu virtutis, & sic à morali definiuntur.*

Opp.

Satis de istis egit philosophus in secundo libro: ergo hìc hallucinatur.

Resp.

Resp.

Illic de illis ut de cõmunibus obiectis, hîc ut de principijs agit.

An voluptas sit motus delectabilis?

Opp.

Voluptas sub nullo genere motus comprehenditur, ergo non est motus.

Resp.

Motus hîc pro affectu sumitur.

Cap. XII.

An sit aliqua absoluta voluptas?

Totus hîc est philosophus in refutatione aliarum opinionum, quæ in postremo capite de voluptate & dolore movebãtur. Sed quoniam ei placet cum illis ludere, mihi placet ea quæ sunt minùs necessaria hoc loco rescindere. Summa ergo omnium est, quòd aliquid sit absolutè vel comparatè bonum aut malum: absolutè bonum est, ut virtus; comparatè, ut post relapsum pœnitentia: absolutè malum, ut feritas; comparatè, ut febricitantibus lac aut vinum propinare. Quorsum hæc? ut intelligas voluptatem esse bonum casu & fortuitò non per se: & sic refellitur eorum opinio, qui nullam voluptatem, vel per se, vel propter aliud esse voluerunt. Sequuntur aliæ distinctiones; quarũ prima est, quòd aliquid sit bonum secundùm actum, aliquid secundùm habitum; eundemque vel moris, ut est virtus; vel naturæ, ut voluptas,

Bonum, Absolutum Comparatum.

Voluptas est bonum fortuitum.

Distinctio boni.

quæ naturam fovet & conservat: secunda quòd sit quædam voluptas simplex, quæ ictu doloris nunquam vulneratur, ut in verè contemplantibus; quædam composita, quæ fellis & doloris amaritudinem admixtam habet: illa raro in hac vita, hæc sæpe & multis contingit: Quibus concessis tertia opinio concidit, quæ omnes voluptates in bonis posuit.

Voluptas Simplex, Composita.

Voluptas omnis non est in bonis.

Distinctio.

Absoluta voluptas dicitur, vel quia
- Nullum dolorem admixtum habet, ut in fœlicitate contemplativa.
- Dolor (qui contingit) aut contemnitur, aut in bonum convertitur, ut in fœlicitate activa.

Opp.

Fortis qui est patientissimus doloris, tormenta aliquando res tristes & acerbas ducit, ergo in nullo est absoluta voluptas. Antecedens est in tertio lib. Ethic.

Resp.

Fortitudo dicitur res tristis
- *Respectu naturæ, quæ abhorret pericula.*
- *Non respectu virtutis, quæ sapienter subit.*

Dub. An prudens semper fugiat voluptatem?

Duplex est voluptas,
- *Bona, quæ est vel*
  - *Utilis,*
  - *Necessaria, & hanc non fugit.*
- *Fœda, quã fugit,*
  - *Quia impedit consilium.*
  - *Quia labefactat ingenium.*
  - *Quia generat morbum:*
  - *Quia parit infamiam.*

CAP.

CAP. XIII.

An voluptas sit summum bonum.

QVid tibi nunc vis Philosophe? voluptatē summum bonum hîc putas, quam olim malorum radicem definiveras? Si bonum est, cur malum? Si malum est, cur bonum, imò cur summum bonum nominas? Dolor natura iudice est malum: quid tum? ergo voluptas necessariò est bonum: fateor. Si id fatearis, necesse est, ut summum bonum esse concedas. Quid ita? quia bono nil melius. Profectò sophistam agis: parum attendis: siquidem cum voluptatem summum bonum definio, neutiquam foelicitatem humanam intelligo. Quid aliud? certè nil aliud, quàm voluptatis gradum: at quis hic voluptatis gradus? perpetuus sanè pulsus & motus animi constantis in bono. Vis igitur voluptatem esse summum bonum, id est, inter bonas voluptates animi esse unam in summo gradu optimam, quæ perpetuò beatam vitam sequitur? Rem tenes; si sic teipsum explices nihil absurdi video; id ipsum volo: at dicis voluptatem expeti propter se; verum id quoq; est respectu naturæ quam dolor conterit. Sed audi, in textu doces neminem beatum esse, si eculeo, si fame, si gladio pereat. Non est negandum si impatientiùs ista tormenta ferat.

Voluptas quomodo dici possit summum bonum.

Tormenta quem minùs beatū faciant.

Distinctio.

Volup-

Voluptas dicitur summum bonum trifariam, vel respectu
- Naturæ quę omnem dolorem in hominibus & belluis ut summũ malum fugit.
- Opinionis, quæ voluptatem ut summum bonum expetit.
- Gradus, quia ut est aliqua voluptas bona, ita erit aliqua optima.

Opp.

Omne bonum habet rationẽ finis, sed voluptas nulla habet rationem finis: ergo nulla voluptas est bona: & per consequens nulla est summum bonũ. Maior probatur, quia finis est ipse terminus ad quem, sed voluptas, quæ est motus, est in termino à quo, vt aiunt.

Resp.

Omne bonum habet rationem finis, si sit per se bonũ, aliter per accidens & bonum & finis dicitur.

Opp.

Docet Arist in textu, quòd voluptas sit finis, ergo rationem finis habere potest.

Resp.

Docet quòd sit finis non per se, sed respectiuè & comparatè.

Opp.

Dolor non est quoddam malum, ergo argumentum illud à contrarijs in textu non tenet, scilicet quòd voluptas sit bonum. Antecedens probatur, quia officiũ est iusti dolore malos affligere: officium est amici pro suo amico aliquando dolere.

Resp.

Dolor sumitur, vel pro
- *Malo culpæ.*
- *Malo pœnæ, & sic conceditur, quòd vir studiosus possit & debeat aliquãdo dolere, & etiam dolorem inferre.*

CAP.

Cap. XIIII.

An voluptates corporis magis expetantur quàm voluptates animi?
An difficile sit tenere rationem & modum in voluptate?
An Deus una & simplici in perpetuum voluptate perfruatur?

Bestia multiceps quidem est corporis voluptas, si turma malorum affectuum comitata mentis arcem invaserit. Est ergo huic malo in ipso primo impetu & acie occurrēdum; si diutius tecum ludere patiaris, à portu, ut aiunt, in syrtem incides. Audi philosophum, difficile est modum & rationem in vino, venere, epulisq; tenere. Omnes quidem voluptatem expetunt & venantur, sed pauci admodum reperiuntur, qui in mediis delitiis rectam rationem audiūt. Sunt, inquit Aristoteles, voluptates quędam corporis fortuitò bonę, sunt etiam necessariæ (illas intelligit, quę vitam & speciem conservant & tuentur:) At in his immodicè & sine ordine volutare pecudis potiùs quàm hominis haberi debet. Causæ, cur istæ corporis voluptates magis à nobis expetuntur, tres sunt: prima, quia dolorem, (quem fugit natura) ut medicinę tollunt & diminuunt; secunda, quia scintillulis istius affectus magis quā aliis accenditur natura; tertia, quia sine voluptate nec species augetur, nec conservatur vita. Hinc illud cōcluditur,

Voluptatū initiis obstandū est.

Modum in voluptatibus tenere difficillimum est.

Voluptates corporis cur magis expetuntur quam animi voluptates.

tur, quòd omnium sit difficillimũ, rationem & modum in cupiditate tenere; Ratio est, quia voluptas ab utero suscepta, adeoque nobiscum enutrita naturam veluti captam & captivam tenet: Non tamen una & simplici voluptate quisquam capitur: Est enim satietas rerum omnium: Est unius & eiusdem voluptatis nausea. Lege Arist. in textu: Res, inquit nulla nos semper eadem delectat, quòd non sit natura nostra simplex: siquidem habet in se quiddam admixtum & dispar, suiq; dissimile. Itaque concludit solum Deũ una eademque simplicissima voluptate perfrui & gaudere, Quippe (vt ait) est eius essentia simplex, vna, & incommutabilis, cui vna simplex & essentialis voluptas sufficit. Vt enim coelum ab eodẽ puncto in idẽ volvitur: ita Deũ in circũferentia naturæ suæ, id est in seipso delectatur. Extra Deum nihil est satis dignum, nihil satis excelsum, nihil satis divinũ, quo caperetur: Placet tamen ei ex immensa bonitate seipsum nobis in puncto quasi habitantibus sic communicare, ut si illo solùm delectemur, cœlum pro terra, æternitatem pro isto incolatu & miseria commutemus.

Voluptate simplici solus Deus perfruitur.

Distinctio.

Magis expetuntur corporis voluptates, quia { Dolorem fugant. Magis naturam demulcent. Speciem vitamq; conservant.

Distinctio secunda.

Difficile est modum tenere in voluptate, quia est { Naturalis, Delectabilis, Insidiosa & subtilis, unde Homer.

Fraus

Fraus animos quæ prudentum insidiata fefellit.

Distinctio tertia.

Simplex voluptas est duplex: vel
- Essentialis & absoluta, quæ est in Deo.
- Accidentalis seu fortuita, quæ in fœlici contemplativo cernitur, qui voluptatem unam, simplicem, & perpetuam in summo bono collocatam habet.

Opp.

Qualibet potentia maximè fertur ad suum propriũ obiectum: sed bonum animi est proprium obiectum voluntatis: ergo ad bonũ animi maximè fertur: quo concesso sequitur, quòd magis voluptatem corporis nõ expetat, quæ est tantùm bonum per accidens. Maior est Aristotelis in tertio de Anima: Minor est Aristotelis in tertio Ethic. cap. 4.

Resp.

Voluntas consideratur, vel
- *Separatim & absolutè, & sic fertur maximè ad bonum animi.*
- *Coniunctim cum corpore, sic maximè naturam & voluptatem corporis propter vnionem & consensum expetit.*

Opp. contra secundam quæstion.

Non est difficile continenti & temperanti voluptatem refrænare, ergo non est difficile modum tenere in delitijs.

Resp.

Ratio est fallax, nam ducitur à secundùm quid ad simpliciter.

Opp. contra tertiam quæstion.

Deus est secundũ Aristo. primus motor septimo Physic.

sic. sed primus motor non solùm seipso, sed etiam infinito motu sua sphæra delectatur: ergo vnâ, simplici, & incommutabili voluptate non fruitur.

Resp.

Delectatur ratione, ordine, conservatione omnium quæ finxerit: Hinc tamẽ non sequitur, quòd vnâ & simplici voluptate nõ perfruatur, quippe ab illo hæc sũt & ad illũ redeũt: ita vt rectè cõcludat philosophus, Deum solùm seipso, & propter seipsũ delectari, quem si in contemplatione summi & æterni boni imitemur, dubium non est, quin in illo vna, simplici, & incommutabili voluptate ipsi nos etiam perfruamur.

LIBER OCTAVVS.

Cap. I.

An amicitia sit virtus distincta ab alijs.

De amicitia. Ratio ordinis. Amicitiæ necessitas & usus.

Causam si requiras, cur Arist. amicitiam non minimam omnium virtutum in ultimũ locum distulerit; hanc præcipuè inter multas reddunt interpretes: quòd tam insignis, tam utilis, tam necessaria virtus ampliorem dicendi copiam segetemq; postulet. Si enim nec igni, nec aqua, ne sole utamur in pluribus locis quã amicitia: verè philosophantis est, non solùm multa eiusdem genera, sed etiam vires, officia, dignitates, & usus consignatis quasi tabulis demonstrare.

re. Cæterùm quid littus aro? cur de non ente disputo? fabulæ & figmenta sunt de Vlysse & Diomede: de Achille & Patroclo: de Pylade & Oreste: de Damone & Pythia. Est certè nomen sine re, umbra sine corpore, & planè somniantis quasi phantasima hæc de qua agimus amicitia. Nam si sit, appareat ut videam, loquatur ut audiam, in vrbem veniat vt odorem. Non est, non est profectò in civitate vera amicitia: quippe ni fallor olim è Pandoræ manu in sinũ Iovis avolavit: successit invidia, quæ tot angues ex nigro gutture, vbiq; tot aspides evomuit, vt docente proverbio, nusquam tutò vivas: sed ô miserã civitatẽ, in qua discordia regnat. Huic malo latiùs serpenti remediũ vnum est idemq; solum amicitia, de cuius summo gradu, qui non est in rerum natura, cum Arist. nunc disserẽtes sapientem Solonem imitabimur, qui sublimiora in suis legibus proposuit, vt cives ad summa laboriosè contendentes, mediocritatis viam vestigiis premerent. Frustra de perfecto oratore non egit orator, quamvis nunquam apparuit; ineptè de perfecto amico nunc non disputat philosophus, quamvis in Vtopiam abiit. Procemium huius libri totum in laude amicitiæ ponitur, declarat namq; Aristoteles in eo dignitatem, necessitatem, usum eiusdem: dignitatem, cum aut virtutis comitem aut ipsam virtutẽ esse definiat: necessitatem, cum neq; res prosperas delectabiles, neq; res adversas tolerabiles sublata benignitate esse ostendat: usum, cũ iustitiæ consor-

Cur amicitiam, qualis inter homines non reperitur, describat Aristoteles.

Amicitiæ dignitas, necessitas, Vsus.

consortem, naturę vinculum, civitatis præsidiũ, senectutis solatium, vitæ humanæ portum esse insinuet. Quid plura? omnia amicitiâ constant, discordiâ cadunt. O quot & quanta civitatũ cadavera, quot hominum sepulchra fecit discordia? Somnias Heraclite, qui omnia ex discordia fieri & procreari asseris. Laudo te Empedocles, qui omnia ex concordia nasci & fabricari sapienter defendis. Nã quamvis ex contrariis principiis naturæ effecta, quamvis ex disparibus vocibus dulcissima harmonia constituitur: Est tamen numen quoddam amicitiæ in omnibus, cuius admirabili vi ac influentia cõservantur omnia. Hoc sapienter probat philosophus à testimonio Euripidis, qui luculentius id ipsum hoc modo cecinit,

Amicitiæ commoda, discordiæ incommoda.

Siccata tellus imbre rigari cupit:
Cum turget æther, imbre cum cœlum tumet,
Affectat ut telluris in sinum cadat.

Vt ergo res singulæ naturæ utero conceptæ partæq;, mutuis suarum virium ac proprietatũ veluti officiis cohærẽt: ita homines (quorũ causa res omnes fiunt) sine vinculis amicitiæ in lubrica & lacunosa præcipitia ruunt.

Distinctio.

Amicitia
- Impropriè, pro naturali cõnexione & sympathia rerum, & sic in omnib. naturę effectis est quædam amicitia, sine qua cohærere non possunt.
- Minùs propriè, pro amabili affectu & appetitu societatis in belluis, quæ à natura societatem desiderant.

su-

sumitur, aut

- Propriè seu moraliter pro amore mutuo, hæc autem consistit aut in
  - Actu interiori solùm, quæ vulgò benevolentia dicitur: multi enim bene optant illis, quos nunquam viderint.
  - Actu externo, & hæc est triplex, ob
    - Bonum delectabile.
    - Bonum utile.
    - Bonum honestum, quæ verè & simpliciter virtus haberi debet.

Opp.

Amicitia maximè quietē civitatis ac reipub. respicit: ergo spectat ad politicum de illa disputare.

Resp.

Respicit amicitia vel
- *Naturam, sic physicus*
- *Domum, sic œconomicus*
- *Civitatem, sic politicus*
- *Vitam hominis ad summum bonum dirigendam, sic ethicus*

de illa disputat.

Opp.

Multi in votis habuerūt sine amicis vivere, ut Thales et Pythagoras inter philosophos, ut Antoni⁹ et Hilariō inter Christianos: ergo falsum id est, quod in textu habet Arist. ꝙ nemo vivere expeteret sine amico.

Resp.

Vitam politicam non theoricam hoc loco tractat Aristot.

Opp.

Amicitia non est in potestate hominis, cum in se situ͂ non sit, ut ab alio redametur: ergo non est virtus.

Resp.

Resp.

Amicitia tã in amare consistit quam in amari.

Amicitia est in potestate hominis. Nam quamvis in Socrate situm non est ut diligatur à Platone, si tamen Platonem diligat Socrates propter virtutem, amici officium præstat. Amicitia enim non tam in amari quàm in amare consistit.

Opp.

Amicitia versatur circa eadem obiecta cũ iustitia: ergo ab ea non distinguitur. Antecedens est in textu.

Resp.

Idem est obiectum materiale vtriusq; nempe bonum alterius: sed idem non est formale, nempe proportio arithmetica in damno & lucro posita.

An legumlatores magis circa amicitiam quàm circa iustitiam studeant?

Opp.

In iustitiâ omnia legum præcepta ac instituta civitatis continentur: ergo legumlatores magis iustitiæ quàm amicitiæ studere debent.

Resp.

Iustitia duplex est: { *Legalis, cui magis student.* / *Particularis, cui minùs, & sic intelligitur textus Philosophi.* }

CAP. II.

An obiectum amicitiæ sit bonum amabile?
An rectè definiatur amicitia?

Diligenda in quibus est causa diligendi.

OBiectum amicitiæ vulgò amabile dicitur, quod est aut propter se, vt bonum animi: aut propter aliud, vt id quod vtile vel iucũdũ habetur:

betur: bonum animi est ut virtus, quam studiosi viri propter se in aliis diligunt: bonũ utile & iucundum, quod ad aliud, id est, ad honestatem vitæ referri debet: quippe non omnia sunt diligẽda, sed ea duntaxat (ut hîc ait philosophus) in quibus inest causa diligendi: hinc concluditur, quòd rerum inanimatarum nulla sit cum homine amicitia: ratio est, quia in illis non est reciprocus mutuusq; amor; quem inter amantem & rẽ amatã fluere & refluere, non aliter quàm mare ad motum & influentiam lunæ, oportet. Vt ergo intelligibile est obiectum intellectus, & sensibile sensus: ita amabile (id est, res talis quæ in se causam amandi habet) est quidem obiectum amicitiæ, quæ ad hunc modum ab Arist. hîc definitur, Amicitia est mutua & non latens benevolentia inter illos qui se ultrò citroq; bonis afficere student conantur. Animadvertendũ hîc est amicitiam in genere non in specie definiri. Est enim amicitia in specie virtus, qua solùm boni & studiosi inter se propter similitudinem morum conglutinantur.

Amicitia in genere quid sit.

Amicitia specialis & propriaquę sit.

Distinctio prima quæstionis.

Obiectum amicitię est duplex:
- Externum & per accidens, ut utile & iucundum.
- Internum & per se, ut honestum
  - Simplex, ut virtus.
  - Mixtum, vt virtus cum utilitate coniuncta.

Distinctio secunda quæstionis.

Amicitia est duplex, vel
- Propria, quæ postea definitur.
- Communis, quæ hîc describitur.

Opp.

Opp.

Virtus virtuti non est obiectum: ergo virtus seu bonum animi non est obiectum amicitiæ.

Resp.

Virtus consideratur, vel { *Absolutè, ut est habitus: & sic non est obiectum.* / *Comparatè, ut est relatio: & sic obiectũ amicitiæ dicitur.* }

Opp.

Utile & iucundum ut fines sequimur: ergo propter aliud non expetuntur. Antecedens est Arist. in textu: Argumentum est in primo Ethicorum.

Resp.

Sequimur aliquando ut fines apparentes non per se.

Opp. contra secundam quæstionem.

Cap. 5. lib. 9. negat Arist. amicitiam esse benevolẽtiam: ergo malè hic definit.

Resp.

Illic strictè, hîc fusè nomen benevolentiæ sumpsit.

Opp.

Latebras & recessus alterius animi nemo scire potest; quippe nemo mortaliũ novit an verè quis diligat, an odio habeat: ergo non est necesse ut sit nota certáq; benevolentia sicut definitio postulat.

Resp.

Scientia hîc pro coniectura seu opinione in experientia fundata sumitur: quæ sæpe fallax non est si modo salis, ut aiunt, condiatur.

CAP.

CAP. III.

An rectè dividatur amicitia in tres species.

DEfinitionem amicitiæ divisio eiusdem sequitur, nempe ut alia sit per se, alia per accidens: illa studiosa & firma, hæc utilis vel iucũda dicitur. Vt ergo est triplex obiectũ amicitiæ, honestum, utile, iucundum: ita tres species amicitiæ assignantur, quarũ prima ab honesto, secũda ab utili, tertia à iucundo fluit. Hæc duo postrema genera scilicet ab utili & iucundo nihil firmitatis, nihil constantiȩ habent. Qui enim utilitatis causa amicitias sequuntur, suis cõmodis; & qui delectationis causa, amorem sua ipsorum voluptate metiuntur: quippe alios non colunt, quia boni sunt, sed quia utiles & iucundi: ubiq; & passim reperiuntur tales amici, qui fluentibus divitiis deliciisq;, præstò adsunt: qui refluentibus, celeriter & procul avolãt: qui veluti araneæ se filo librant donec prędam ceperint, at naufragio facto in scapham, ut aiunt, periclitantibus amicis fugiunt. O quot sunt istis temporibus qui circũlinunt sua labra amoris nectare? quot sunt qui alios fallũt & irretiunt amicitiæ nomine? os semper rosam, mens semper spinam habet. Tales quidem amici talesq; amicitiæ (ut hîc docet philosophus) facillimè dissolvuntur. Rectè Ovidius de primo istorum genere,

Amicitiæ tres species.

Amici ficti plurimi reperiuntur.

Ficta amicitia facilè dissolvitur.

Lib. de tristibus.

Donec eris fœlix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Sapienter etiam de secundo in 1. lib. de Ponto queritur:

Illud amicitiæ quondam venerabile nomen
Prostat: & in quæstu pro meretrice sedet.

Valeant ergo senes, qui Pluto propter divitias: valeant iuvenes, qui Veneri propter suas Laidas mancipantur. Quippe nec hi, nec illi verè amici haberi debent. Restat igitur illam esse solùm perfectam amicitiam, qua boni viri pari virtute præditi inter se consociantur; cuius tam stabilis & firma est possessio, ut re nulla alia prę terquam morte (quę est ultima rerum omnium linea) dirimatur. Hęc non temerè, sed consultò; non ad diem, sed in perpetuum suscepta accrescit quasi in robur, ut nullo lubricæ fortunæ statu labefactari posit. Hæc definitur virtus qua ab alio propter similitudinem morum in consensione virtutis alter idem fiat. Quid enim est amicus nisi alter ego? quid amicitia nisi unius amici in alterius naturam veluti commutatio?

Quę perfecta amicitia.

Distinctio.

Causæ amandi tres.

Causa amandi est, vel { Fortuna, unde amicitia propter utile; Affectus, unde amicitia propter delectabile; Virtus, unde amicitia propter honestum } ducitur.

Opp.

Et in hoc tertio, & in quarto capite dua priores species

cies amicitiæ fortuita & fucata dicuntur: ergo amicitia vt genus in species veras non dividitur.

Resp.

Est ista divisio analogi (non vnivoci) in sua significata.

Opp.

Amicitia propter honestũ, teste philosopho in textu, est etiam propter vtile & iucundum: ergo mẽbra istius distinctionis non sunt opposita.

Resp.

Absurdum non est concedere nobilissimam illam amicitiam propter honestum, vtile, & iucundum esse: non tamen sequitur hæc membra inter se confundi. Nam vt linea & superficies materialiter constituunt corpus, à quo tamen formaliter differũt & distinguuntur: ita amicitia vtilis & iucunda secundùm materiam in honesta amicitia, non autem secundùm formã continentur.

Opp.

Pater sæpe amat prodigum & contumacem filium, non propter vtile, quia exhaurit omnia; non propter iucundum, quia dolorem incutit; non propter honestum, quia est perniciosus: ergo ista divisio omnia genera amicitiæ non comprehendit.

Resp.

Amat pater malum filium propter iucundum, non quòd sit malus, sed quòd in filio sui partem, nomen, vitam, & imaginem videat: quódq; in illo spem habeat naturalis & perpetuæ successionis.

Pater filium pravum quomodo amet.

CAP. IIII.

An amicitia vera sit tantùm inter bonos?
An sit obnoxia calumniis vel iniuriis?

amicitia vera est tãtùm inter bonos.

NVlla est floris cum fructu, nulla paleę cum grano comparatio. In iucunda amicitia florem, in utili paleam videas; flos cadit, palea flatu tollitur: si vadat species Helenæ, Paris nõ amat; si desit rerũ copia, Gnato nõ diligit; quippe ille amavit venerem non Helenâ, hic dilexit pecuniã non hominem. Sapienter ergo primùm concludit in hoc capite Arist. amicitias propter utile & iucundũ diutiùs non manere quàm res subiectas, id est, quęstum & voluptatẽ quib. nutriuntur. His enim sublatis dissolvitur amicitia, evanescunt amici. Est tamẽ alia species amicitiæ tam stabilis, tam firma & excellens, ut tanquam aurũ in flãmis, hoc est, in rebus asperis & adversis luceat. Hæc illa est quæ per se & absolutè amicitia dicitur, quæq; solùm inter bonos & studiosos versatur; hæc est, quæ ex duobus unũ in consensione virtutum & animorum efficit; hæc contumeliam ignorat, iniuriam nescit, inter bonos solùm est, nã sceleratos fugit, virtutẽ colit, constantiæ & stabilitati in actione studet, ad beatitudinem omnia dicta, facta, cogitata amici causa refert. Non tumet superbiâ, non marcescit invidiâ, irâ non accenditur nisi erret aut peccet amicus, quem tum consiliis non calumniis, exemplis virtutis non iniuriis corrigit.

Distin-

Distinctio primæ quæstionis.

Amicitia probatur tantùm esse inter bonos.

- Propter constantiam actionis, quæ sola in bonis cernitur.
- Propter consensum morum & studiorum in virtute.
- Propter finem amicitiæ, quæ est vera quies & consolatio vitæ in charitate, quæ plures in unum trahit & commutat.
- Propter prudentiam, quæ veros amicos in omnibus dirigit & moderatur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Amicitia non est obnoxia calūniis & iniuriis, quia

- Amicorum sunt omnia (ut est in proverbio) communia.
- Nemo sibi aut calumniam aut iniuriam infert, sed amicus est alter ego.
- Amici officium est potiùs bene credere & sperare de amico quàm malè iudicare.
- Amici proprium est bonis non malis amicum afficere, sed hæc sunt mala.

Opp. contra primam quæstionem.

Fieri potest ut Lælius lapsus in turpitudinem verè diligatur à Scipione: ergo potest esse amicitia inter malos. Antecedens probatur, quia absurdum est à Lælio Scipionis amicitiam ita pendere, ut quâvis labecula vitæ deleatur. Præterea Lælius potest esse liberalis etsi sit vitâ mollior, sed ut est liberalis, potest esse verè amicus in consensu virtutis: ergo inter malos potest esse amicitia.

Resp.

Amicus non est temerè deserendus.

Aliud est labi, aliud est ruere in peccatum: si labatur amicus, potest diligi et emendari; si ruat, ei valedicere oportet. Ad alterā partē argumenti respondeo aman-

mandum esse Lalium propter liberalitatem, non esse fugiendum propter mollitiem, si spes sit vt ad virtutem redeat.

Opp.

Omne vitium animi obnoxium est reprehensioni & calumniæ: sed est in amico aliquando vitiū animi: ergo amicus est calumniæ aliquando obnoxius. Maior est Aristot. in secundo libro Ethicorum. Minor in vltimo responso conceditur.

Resp.

Quamvis amicus aliquando vitio non caret, in eo tamen non est calumniæ obnoxius, nisi obfirmato animo in scelere persistat.

Cap V.

An locorum intervalla tollant amicitiam?
An senes non sint idonei ad amicitiam?

Conclusiones quatuor de amicitia.

QVatuor sunt conclusiones huius capitis, prima à divisione, secunda ab exemplo, tertia à proprietate, postrema à distinctione amoris & amicitiæ: à divisione quòd alii sint amici habitu, alii usu & actione; ab exēplo, quòd senes & morosi sint minùs idonei ad amicitiā; à proprietate, quòd nihil sit tam amicorū propriū quàm vitæ societas & cōmunio; à distinctione, quòd amor sit similis affectui, habitui verò amicitia. A prima conclusione emergit hęc quæstio, an locorum intervalla tollāt amicitiam? docet philosophus in textu non tollere sed labefactare; non penitus extinguere, sed quodāmodo

Loci intervallum labefactat amicitiam, non tollit.

do oblivioni tradere: intelligit amicitiã in actu usuq; vitæ, non in habitu animi, quæ semel confirmata nec solo nec salo nec cœlo (vt aiunt) tollitur: virtus enim locorum spatiis hominũq; absentiâ non definitur. Rectè Horatius, Cœlum non animum mutant qui trans mare currunt. Rectè alibi philosophus, Valde ab amici officio alienum est, si existimes res posterorum ad ipsos defunctos non pertinere; si defunctos amicos putes, absentes esse cur negas? fateor equidẽ verum esse proverbium nempe multas amicitias diremisse silentium: firmas tamen & fideles eas fuisse nego, quę tam levi de causa dissolvuntur. De 2. quæstione hoc solum dicam, quòd philosophus senes naturæ infirmitati mancipatos intelligat, istos enim, ut in Ethicis docet, duo plerumque sequuntur vitia, morositas & avaritia: quibus redduntur minùs apti ad communionẽ & amicitiam. Quippe cum illorum mores nullo condiantur sale, cum illorum mores nullo delectationis sensu demulceantur, rigidi, severi, molesti fiunt, in quibus tui imaginem, id est, veram amicitiam insculpere non possis; sunt autem senes quos non natura sed sapientia fecit, horum canities veneranda est, horũ amicitia maximè optanda & amplexanda est. Nihil enim est firmius, nihil utilius, nihil optatius & iucundius experti senis amicitiâ. Dicam hîc planè quod sentio, nullam esse apertiorem causam nutantium rerumpublicarum quàm quòd adolescẽtes voluptuosos amicos quærãt, senes verò doctos,

Confirmatam amicitiã loci distantia non infirmat.

Quæstio secunda.

Senes cur inepti sint ad contrahendam amicitiam.

Senum duplex ratio.

Senum sapientũ ambienda est amicitia.

 fideles

fideles & sapientes deserant.

Distinctio prima quæstionis.

Amicitia considera-tur, vel in
- Habitu, & sic non deletur locorum intervallo hominumq; absentia.
- Actu usuq; quotidiano vitæ, & sic absentiâ dirimitur.

Distinctio secunda quæstionis.

Senex consi-dera-tur, vel
- Quoad propensionem naturæ, sic est minùs aptus ad societatem, propter
  - Morositatem
  - Avaritiam
  - Melancholiam
  - Caloris spiritusq; defectū: quæ plerumque hanc ętatem sequuntur.
- Quoad educationem, & sic est aptissimus ad amicitiam, quia est
  - Constans,
  - Sapiens,
  - Delectabilis. Nulla enim est maior delectatio quàm virtutis.

Opp. contra primam quæstionem.

Amicitia est mutua benevolentia non latens inter bonos: sed nec mutua est nec patens inter diu absentes: ergo absentia videtur amicitiam dirimere.

Resp.

Dirimit actum non habitum & essentiam amicitiæ, quæ semel parta, inviolata & perpetua in animo manet. Præterea existimo in absentibus nō latere, sed toties aliis veluti charitatis euripum ab uno ad alterū transfluere, quoties facultas & occasio detur.

Opp.

Locorum intervalla proprium amicitiæ tollunt: ergo ipsam amicitiam. Antecedens probatur, quia locorum intervalla vitæ societatem & communionem tollunt; sed nihil est tam proprium (ut ait philosophus in textu) amicitiæ quàm vitæ societas & communio.

Resp.

Resp.

Tollunt externum officium & actionem, non habitum & essentiam, ut diximus: nam sic loquitur Arist. Amici qui loco separantur, ita sunt affecti animo, ut proprio amicorum munere fungantur: & iterum, locorum intervalla funditus non tollunt amicitiam, sed officia & actionem.

Opp. contra secundam quæstion.

In omni sene est defectio spirituum & excessus melancholiæ quæ tristem & morosam naturam reddunt: ergo omnes senes sunt minùs apti ad amicitiam.

Resp.

Hæc tristem & morosum senē naturalem reddunt, non autem moralem, qui studio virtutis & sapientiæ defectum naturæ moderatur.

Cap. VI.

An amicitia absoluta sit solùm inter duos?

An amicitia propter iucundum suscepta sit similior veræ quàm quæ propter utile colitur?

An reges summiq; viri perfectos amicos habeant?

IN aditu istius capitis (ut antea) severi & senes difficiles ab amicorū cœtu exploduntur, inq; scenam illorum loco leves & ventosi adolescentes quasi nimis prompti ad amorem admittuntur: ad amorem dico, quia voluptatis aut utilitatis causa suscepta benignitas, potiùs amor quam amicitia dici ac definiri debet. Post hunc ingressum sequitur alia conclusio, nempe quòd perfecta amicitia sit tantùm inter duos. Rationem

Amicitia perfecta est tantùm inter duos. Pluribus probatur non esse inter plures veram amicitiam.

nem addit philosophus, quia hoc genus amicitiæ est in summo gradu amoris, qui non cũ multis sed cum uno intercedere videtur. Huc addi potest, quòd ad perfectam amicitiam diuturnitas temporis, experientia rerum, morum similitudo, summa virtutum consensio & conspiratio requirantur: quæ omnia rarò aut nunquam contingunt pluribus, rarò igitur aut nunquam est vera amicitia inter multos; benevolos multos multis esse cõcedo, perfectè amicos nõ agnosco. Postremò arcana mẽtis cui cõmittas vide, cui dico nõ quibus. Nam unus amicè tacet, sed plures effluunt & effundũt omnia. At dices, reges, imperatores, summiq; viri habent multos amicos: Alexander quidem multos Aristippos, sed unum Callisthenem, unum Clitum habuit. Respondeo igitur cum Arist. quòd reges plerunque disiunctis amicis disparibusq; utuntur, si dignitatem; paribus verò, si ipsam virtutem spectes. Attende ergo quid sibi velint philosophi in hac thesi, hoc nimirum si tantũ superetur princeps virtute ab excellenti viro, quantum vir ille dignitate superatur à rege, tum inter regem & illum fieri potest proportio, adeoq; vera & perfecta amicitia. Amicitia enim ut iustitia commutans non personam & dignitatem, sed rem subiectam & virtutem respicit. Postrema dubitatio (An amicitia propter delectabile similior sit veræ amicitiæ, quàm quæ propter utile appetitur) uno verbo in textu conclusa est & demonstrata, nempe quòd humana natu-

Pares Dignitate, Virtute.

Amicitia virtutem hominis respicit, nõ dignitatẽ.

ra magis indigeat, diutiusq; conservetur delectatione quàm rerum copia, quodq; beati solatium magis quàm utilitatem desiderent & aucupentur. Est ergo amicitia delectationis causa suscepta similior veræ amicitiæ, quàm quæstuosa illa quæ sublata spe habendi tollitur & deletur.

Distinctio prima quæstionis.

Amicitia perfecta est solùm inter duos, quia
- Excellens gradus amoris non in multos, sed in unum transit.
- Inpossibile est perfectè placere multis diu propter diversitatem morũ.
- Periculosum multis cõmunicare consilium, uni verò fideli tutum.
- Similitudo morum, ut sit idem velle idemque nolle, rarissimè multis contingit.
- Relatio est inter amanté & amicum, qui sunt tantùm duo.

Opp.

Omne bonum quo communius eo melius: sed amicitia est bonum: ergo quo communior est amicitia eo melior, & proinde non ad duos solùm sed ad plures vis eiusdẽ diffunderetur.

Resp.

Conceditur consequentia in eo sensu, quòd optandũ sit vt multi amici fiant: sed an natura huius vel illius boni patiatur hoc modo diffundi, quæstio est: nos quidẽ negamus relationem pluribus quàm relato & correlato, amicitiam pluribus quàm amanti & amato convenire.

Opp.

Omnis studiosus virtutis perfectè amari debet: sed multi

multi sunt verè studiosi virtutis: ergo multi perfectè possunt amari, & ex consequenti, multi possunt esse verè amici.

Resp.

Amicitia perfecta ab interpretibus duo ponuntur gradus,
- *Summus, qui est per excellētiam amoris ab vno ad alterū, & sic est tantùm inter duos.*
- *Medius, qui extendi potest ad plures, & sic multi studiosi possūt esse perfectè amici, non in summo sed in medio gradu amicitiæ.*

Opp.

Medius gradus amicitiæ, qui est inter plures, est perfectus: ergo perfecta amicitia potest esse inter plures, quod est contra Arist.

Resp.

Vt liberalitas est perfecta virtus, quam tamen multis gradibus excellit magnificentia: ita est perfecta amicitia inter plures studiosos, quæ longè superatur ab hac quæ inter duos ponitur: hæc enim est ipsa excellentia, summusq; gradus huius virtutis, quem in omni virtute ponit philosophus 7. Ethicorum: verbi causa, si quis sit insigniter liberalis, magnificus; si quis sit insigniter doctus, sapiens; si quis insigniter aliū propter virtutem diligat, verè amicus dicitur: at talis amicitia non ad plures, sed ad vnum solum, vt interpretes aiunt, diffunditur.

Distinctio secundæ quæstionis,

Summus conside-
- *Gradū authoritatis, & sic quia est persona civitatis nemo ei adæquatur, nemóq; hoc respectu absolutè amicus dicitur.*

ratur,

ratur, vel quoad { Habitũ vsumq; virtutis, & sic inter regem & consulem potest esse proportio & amicitia.

Opp.

Aequalitas & proportio requiritur inter amicos: sed inter regem & subditum nulla est proportio: ergo nulla est perfecta amicitia.

Resp.

Est proportio virtutis non dignitatis, amoris non quæstus, morum non rerum externarum, quæ ad perfectam amicitiam non requiruntur. Proportio virtutis.

Distinctio tertiæ quæsti.

Amicitia propter delectabile est similior veræ amicitiæ, { Quia natura delectabili potiùs quàm vtili conservatur.
Quia beatus magis iucũdis amicis quam vtilibus indigeat.
Quia certior et diuturnior est delectatio quàm rerum affluentia.

Opp.

Voluptas maximè opponitur virtuti 1. Ethicorum: ergo amicitia propter voluptatem suscepta non est similior veræ.

Resp.

Voluptas illa fœda hîc non intelligitur, sed ea quæ in communi vsu vitæ humanæ requiritur.

Cap. VII.

An sit amicitia patris cum filio, viri cum uxore, principis cum subdito?

An hæ amicitiæ specie differant?

HAEC est secunda pars huius libri, in qua philosophus incipit disputare de variis generibus Secunda pars huius libri.

Amicitia duplex.

neribus amicitiæ, quæ in dispari gradu ordineq; dignitatis consistunt: hinc orta est illa vetus & satis barbara distinctio, quòd alia sit amicitia æquiparentiæ inter æquales, puta Lælium & Scipionem: alia disquiparētiæ inter inæquales, puta patrem & filium, virum & uxorem, regem & subditum. Certum est naturæ vim magnam & incredibilem esse, quæ veluti fax accensa ardere facit amorem patris in filium, domini in servum, viri in uxorem: cui posteaquam accessit industria, novum genus amicitiæ nascitur. Quid multis? natura has species amicitiæ & concepit & peperit: sed audi; industria aluit, consuetudo vitæ in habitus civiles commutavit. Pater enim non solùm affectu naturæ, sed habitu prudentię suum filium diligit, sic vir uxorem, sic princeps subditum. Hę species amicitiæ naturâ, ut est in secunda cōclusione textus, differunt; natura, id est, specie politica pro diversitate officiorū quæ in triplici hac societate vitæ exercentur: nō est ergo eadem patris in filium, quæ est viri in uxorem amicitia. Nam aliud est patris, aliud coniugis munus & officium. Patris namq; est filio alimentum: viri est uxori castam fœcunditatem: principis est subdito securitatis portum concedere. Coram filiis abstineant patres à malis. Nā maximè corrumpunt vitiorum domestica exempla, ut

Si damnosa senem iuvat alea, ludit & hæres.

Filii enim frequentissimè parentum vestigia imitantur, iuxta illud Mantuani.

Qui

Qui viret in foliis venit à radicibus humor,
Et patrum in natos abeunt cum semine mores.

Abstineant viri à nimia asperitate & zelotypia, nam uxor est dimidiũ tui. Abstineant principes à malis exemplis vitę: nam Regis ad exemplar totus componitur orbis. Reverentiam filius patri, coniunx fidem & amorem viro, subditus honorem regi debet persolvere: Sic in hac tripartita amicitia erit proportio, nō ea quæ est iustitię ad dignitatem, sed quę est perfecti amoris ad consensum & charitatem: quippe sic docet Aristot. in postrema conclusione istius capit. cui attexitur hoc adiunctum, quòd maxima distãtia personarum, puta regis & civis, impediat amicitiam, rarò enim Cęsar aliquem amicum nominat.

Distinctio.

Amicitia est, vel
- Æqualium, de qua antea.
- Inæqualium, quæ est, vel
  - Oeconomica, ut
    - Patris in filium, & hæc est mutua benevolentia, quã partim natura, partim industria peperit.
    - Viri in uxorem, & hæc est mutua benevolentia, per quam duo cohabitãtes in unum tam corpore quàm animo veluti commutantur.
  - Politica, ut principis in subditum,

ditum, & hæc est mutua benevolentia reipubl. conservandæ causa suscepta, aucta, & confirmata.

Opp.

Requiritur ut sit in amicitia æqualitas: sed in hac triplici amicitia non est æqualitas: ergo non est amicitia.

Resp.

Aequalitas considera-tur, vel re-spectu { *Personæ, & sic non est, nã personæ sunt inæquales.* / *Materiæ, i. rei amabilis, & sic est in hac tripartita amicitia æqualitas.* }

Opp.

Ridiculum est vt filius patrem suum amicũ appellet, &c. ergo absurdum est tales amicitiæ species instituere.

Resp.

Filius patrẽ cur amicũ non vocet.

Non de nomine sed de re ipsa hoc loco disputatur, filius, vxor, subditus, patrem, virum, principem, amicos non vocãt: non quòd non sint, sed quòd in altiore gradu dignitatis collocentur.

Opp.

Amici officium est suum consilium amico cõmunicare, sed in hac triplici amicitia id non fit: ergo non est amicitia.

Resp.

Est illud proprium amicitiæ absolutæ inter pares & æquales.

Opp.

Idem est officium filij in patrẽ, subditi in regem, nempe honorem tribuere: ergo hæ amicitiæ specie non differunt.

Resp.

Resp.

Amor patri, honor regi propriè debetur. Respōdēdū ergo est quòd non sit idem officium, neq; idem formale (vt aiunt) obiectum. Nam quamvis amor est obiectū omnium, amor tamen paternus est alius formaliter ab amore principis & vxoris, vt amor pecuniæ ab amore honoris.

An liceat amico velle & optare optima amico suo. Dub.

Opp.

Licet optare amico ea quibus dignus est: sed amicus si sit studiosus virtutis, dignus est optimis: ergo licet amico optare optima.

Resp.

Optimum consideratur, vel { *In nostra potestate sitū, & sic optima optare studiosis amicis licet.* / *Extra nostram potestatē, vt Deum esse, & sic non licet optare.* }

Optima amicis anoptare debeamus.

Cap. VIII.

An præstantius sit amari quàm honorari?

An amare sit magis propriū amicitiæ quàm amari?

Siticulosi honoris, nullum dedecoris adhuc lapsum experti, ardentiùs gloriæ sceptrum quàm amicitiæ fidem desiderant. Ambitiosus enim ad Saturni aut Iovis orbem laboriosiùs scandens, pluris æstimat vocem faventis Cæsaris, quàm laudem virtutis. Sed assentator est, vt ait philosophus, qui se plus honorari quā

diligi contendit: ſiquidem hoc ipſum honorari eſt bonum nō propter ſe, ſed propter aliud expetēdum. Hoc probat in textu ab exemplo eorum, qui expetunt ſe à viris in imperio conſtitutis honore affici, inde ſperantes futurum tandem, ſi qua re egeant, vt ab illis conſequantur. Hinc verum eſt illud Senecæ,

Cupit hic regi proximus eſſe,
Claruſq́; latas ire per vrbes.

Præſtat amari quàm honorari.

His poſitis ſequitur alia concluſio, quòd melius ſit amari quàm honore affici. Ratio eſt, quia amari propter ſe, honorari verò propter aliud expetitur. Eſt enim amor internū virtutis initium: eſt autem honor externum bonæ opinionis ſignum. Tertia cōcluſio eſt, quòd amare ſit magis proprium amicitiæ quàm amari. Hoc verò probatur ab exemplo, à proprietate, ab effectu: ab exemplo matrum, quæ mirificam voluptatē & delectationem capiunt in amplexu infantulorū, à quibus viciſsitudinē amoris propter defectum rationis nō poſtulant: à proprietate virtutis, cuius officium eſt potius agere vt amare, quā pati vt amari: ab effectu, quia laudē maiorē actio virtutis quàm paſsio habet, ſed dilectio eſt propria actio amicitiæ ſine qua omnino concidit & diſſolvitur. Ad hæc in poſtremo loco accedunt duo annexa & correlata in textu, vt loquūtur veteres: primū eſt, quòd vera amicitia ſit æqualitas quædam & ſimilitudo virtutis: alterum, quòd ſit aliquod genus amicitię quod à contrariis coaleſcit, ſic pauperes amant divites, ſic

Amicitia cōſiſtit potiùs in amare quàm in amari.

sic ignari sapientes, sic ægroti medicos, sic miseri & avari liberales; sed ista amicitia fucata est, & velociùs quàm umbra in rebus adversis transit.

Distinctio primæ quæstionis.

Amari est præstantius quàm honorari, quia

- Est bonum propter se in amicitia.
- Est bonum minùs subiectum fortunę & mutationi quàm honor.
- Est bonum sine quo honor in odium, gloria in ignominiam citò mutatur.
- Est bonum quod maiora commoda adfert quàm honor, qui semper in scala fortunæ cernitur.

Distinctio secundæ quæstionis.

Magis est proprium amicitiæ amare quàm diligi, quia

- Virtutis proprium est agere, sed amare est agere.
- Maior laus actum dilectionis quàm passionem sequitur.
- Actus amandi dignioribus, ut parentibus & benefactoribus convenit, passio verò contrariis.
- Actus amandi est magis voluntarius quàm amari.

Opp.

Honor est signum virtutis, & præmium fœlicitatis, vt docetur in primo Ethicorũ: sed nihil est melius quã laudari propter virtutẽ & honore affici propter beatitudinem: ergo non rectè hìc demonstratur quòd amari sit melius quàm amare.

Resp.

Honor illic firmus in constantia virtutis, hìc verò levis ille in manu fortunæ positus intelligitur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Amari Deo, regi, heroicisq; viris convenit: ergo est nobilius quàm amare.

Reſp.

Ratio non ſequitur, quia & illi etiam amare ſolent. Praterea hîc fit comparatio virtutis non hominis.

Opp.

Maius bonum evenit nobis ſi amemur puta à rege, quàm ſi amemus ſolùm: ergo amari eſt melius.

Reſp.

Argumentũ non ſequitur quòd ſit melius, ſed quòd aliquando ſit vtilius, idq; ſolùm in bonis fortuna.

An mater plus diligat filium quàm pater?

Amare ſolemus, vel
- *Conſtantiùs, & ſic pater plus diligit filium quàm mater.*
- *Ferventiùs, ſic mater plus filium diligit quã pater: hoc verò contingit propter*
  - *Certitudinem prolis.*
  - *Dolorem & difficultatem partus.*
  - *Participationem ſanguinis.*
  - *Inclinationem appetitus.*
  - *Duplo maiorem delectationem conceptus.*

Opp.

Maxima eſt vnio inter primariã cauſam & proprium effectum: ſed pater eſt primaria cauſa filij, cum ſit principiũ gignendi: ergo eſt maxima vnio inter patrẽ & filium: quo poſito & conceſſo, ſequitur quòd pater plus diligat quàm mater.

Reſp.

Maior illa intelligitur in proximis nõ in remotis cauſis, at pater eſt reſpectu matris remota cauſa filij.

CAP.

Cap. IX.

An amicitia & iustitia circa idem obiectum commune versentur?

An partes amicitiæ rectè cũ partib. reip. comparẽtur?

FIT in hoc cap. amicitiæ cum iustitia brevis comparatio, nimirum ut intelligas utramq; virtutem in eadem materia, id est in societate & communione hominũ versari. Est ergo duplex obiectum amicitiæ: proprium, quod in se diligendi causam habet, ut amabile: cõmune, quod naturam & amicitiam spectat, ut sociabile. Ab hoc semine pullulascit vis illa & instinctus naturæ, quo non solùm homines sed etiam belluę animantes societate & consortio delectantur. Hinc fluunt in omni congressu & communicatione vitæ humanæ multa & varia amicitiarum genera, unde cives, nautæ, fratres, milites, &c. inter se consociati amicorum nominib. insigniuntur. Quot ergo sunt societatum vincula, tot etiam sunt amicitiarum genera, in quibus si ius æquitatis violetur, gravius iniuriæ vulnus infligitur: quippe gravius est (ut ait philosophus) socio pecuniam adimere quàm civi, sceleratius est fratri non opitulari quàm alieno, truculentius est patrem verberare quàm ignotum. Ius enim unà cum amicitia crescit, idemq; cum illa labefactata concidit. Concludit ergo Aristot. partes speciesque amicitiæ cum partibus reipubl. rectè comparari. Nam ut partes civita-

Eadem amicitiæ iustitiæq; materia.

Obiectum amicitiæ duplex.

Partes amicitiæ cõferuntur cum partibus reipubl.

tis sunt civis, domus, & beata multitudo hominum: ita partes amicitiæ sunt his finitimæ, quibus quasi nexibus societatis uniuntur, nec non in florenti statu conservantur.

Distinctio.

Amicitia & iustitia cõparantur diverso respectu, in { Obiecto, quod est societas humana. Medio, quod est proportio seu æqualitas rei & amoris. Fine, qui est societatis conservatio. }

Opp.

Amicitia idem obiectum, idem medium & finem habet cum iustitiâ: ergo non est distinctio virtus ab illa.

Resp.

Non habet propriè sed communiter: sociabile enim non est formale obiectum amicitiæ, vt antea probatur, sed amabile.

Opp. contra secundam quæstionem.

Plures recensentur partes amicitiæ quàm reperiũtur in textu: ergo malè comparantur.

Resp.

Plures enumerantur in specie non in genere.

Cap. X.

An tres sint species reipubl.

Digreditur ad explicãdas reipubl. partes seu species.

Modò in comparatione amicitiæ cum iustitiâ incidit philosophus in sermonem de partibus reipublicæ, quibus partes amicitiæ comparavit: siquidem nulla est societas in civitate, quæ quodamodo amicitia dici non potest: sequi-

ſequitur ergo nunc proximè nõ inutilis de partib. reipublicæ tractatio, in qua non ſolùm optimę civitatis conſtitutiones, ſed etiam illarum defectiones & vitia demonſtrantur. Hæc ideo fiunt, ut cuivis pateat quanta & quàm incredibilis ſit vis & influentia amicitię in omnes partes vitę diffuſa. Sed quoniã in politicis hãc cauſam pluribus diſcuſsimus, ſatis erit hoc loco in ſequenti tabula ſummã rei comprehendere.

Diſtinctio.

- Conſtitutio reipubl. eſt in qua principatum tenent, vel
  - Vnus, qui tendit, aut ad
    - Bonum publicum, & ſic eſt iuſtus princeps, unde eſt regnum ſeu monarchia, quæ optimus ſtatus reipubl. in textu dicitur.
    - Bonum privatum, & ſic eſt iniquus princeps, unde tyrannis, quæ peſſima civitatis conſtitutio in textu definitur.
  - Plures, qui ſunt aut
    - Divites, iidemq; qui ſtudent
      - Bonis communibus, unde Ariſtocratia, quæ eſt per optimos viros adminiſtratio civitatis.
      - Bonis ſuis, unde oligarchia, quę eſt ſeditioſa factio paucorum, penès quos gubernatio reipublicæ verſatur.
      - Bonis totius civitatis, unde cenſuum poteſtas ſeu timocratia, quæ vulgò reſp.
    - Pauperes,

 qui

qui sese accommodant, vel { & popularis civitatis administratio dicitur.

Bonis privatis, unde democratia, quæ est popularis factio & quasi furor multitudinis.

Opp.

Plato rectè posuit mixtas aliquas constitutiones reipubl. ex istis: ergo rectè non divisit Arist. Antecedens patet in statu Venetorum, qui constat ex regno & cõsulatu, qui authoritatem deponendi ducem habet, si rempub. laceret & depopuletur.

Resp.

Arist. hic solum de simplicibus civitatis constitutionibus agit.

Opp.

In aristocratia maior vis consilij & prudentia requiritur: ergo monarchia non est optimus status reipubl. ut hic docet philosophus.

Resp.

Non est maior vis consilij, si consules assistentes regi in suo imperio spectes.

An in familia sint expressæ imagines trium istarum constitutionum in republ.

Familia civitati similis.

Sunt: nam si pater præsit filijs, si vir uxori in bonis, ut natura postulat, regni quædam imago & imitatio dicitur. Vetus enim est illud, Rex quisq; in propriâ dicitur esse domo: Si verò sibi non illis consulat, in tyrannidem patris regnum commutatur, & sic in reliquis in textu fit per philosophum comparatio.

CAP. XI.

An amicitia regis in subditum sit melior amicitiâ patris in filium?

NE inanis & otiosa videretur ista de constitutionibus reipublicæ digressio, omnia quæ de illis dixit Arist. ad usum fructumq; amicitiæ hoc loco accommodat. Primumq; probat regiam amicitiam in subditos cum paterna in filios aptissimè posse comparari. Hinc patris amicitia quædam veluti monarchia, fraternus amor quasi sociorum consensio, viri in uxorem benevolentia quędam veluti aristocratia in textu dicitur. In tyrannide aliisq; vitiis reipublicæ nulla, ut inquit philosophus, fieri potest cum amicitia comparatio. Nam in illis vis ac metus (qui sunt pessimi custodes civitatis) principatum tenent. Sed de his quæ minùs ad institutum spectant longiorem orationis telam contexere, esset in re minus utili & fructuosa laborare. Quamobrem cum Thoma & aliis classicis interpretibus ad graviora festinamus.

Amicitia considera- tur, vel quoad { Verum & internum obiectum amicitiæ, & sic paterna amicitia est maior in filium quàm regis in subditum.
Externum beneficium, & sic amicitia regis est melior quàm amicitia patris. }

Opp.

Pater est causa essendi, nutriendi, sciendi in filio: sed hæc sunt longè optima beneficia: ergo patris beneficia meliora sunt quàm regis beneficia.

Resp.

Resp.

Et esse, & bene esse habent subditi à rege. Nã est pater patria & pastor gregis, ut docet philosophus in textu.

Opp.

Fit solùm comparatio constitutionum publicarum cum domesticis in textu: ergo distinctio tradita minùs apposité videtur assignari.

Resp.

Ratio non sequitur, quia in illa comparatione de excellentia beneficiorum in omni statu disputatur.

Cap. XII.

An gradus amicitiæ rectè assignentur? An paterna amicitia erga filium sit maior quàm filij erga patrem?

Amicitia quævis gradus quosdam habet.

Gradus quidam sunt amicitiæ, sive à naturæ utero sit parta, sive temporis successione sit confirmata. Inter species amicitię quæ vi naturæ coalescunt, prima est patris in filium, secunda viri in uxorem, tertia fratrum inter se, quarta cognatorum & affinium, qui ab eadem stirpe quasi palmites ab una radice enascuntur. In primo gradu pater plus filium diligit, quàm filius patrem: hoc probatur à causa, quia pater dat esse filio, est enim filius pars quædam patris; ab effectu, quia pater nutritionem, educationem, scientiam filio concedit; à subiecto, quia est excellentior persona; à tempore, quia priùs & diuturniùs amat; à fine, quia eò diligit pater quò filium beatũ efficiat. De amore matris (qui hoc

Amicitiæ naturalis quatuor gradus.

loco

loco obiter ab Arist. attingitur) in octavo capite satis diximus. Sequitur ut de aliis remotiorib. amicitiæ gradibus nunc disputemus, inter quos primus est sociorum, secundus hospitalium, tertius civium, quartus simul educatorum, quintus benè merentium. In primo gradu æqualitas, in secundo beneficentia, in tertio æquitas, in quarto morum similitudo, in postremo grati animi officium amicitiam parit. Socii enim æquales, hospitales benefici, cives iusti, simul educati vitâ & moribus similes, benè merentes gratiosi esse debent. Huc addi possunt multi alii gradus amicitiarum: quot enim sunt hominum inter se nexus & societates, tot gradus speciesq; imperfectæ amicitiæ constitui & asignari possunt: quos quidem si per hoc quasi exemplar feceris, vitam tuam in omni loco omniumq; congressu hominum rectiùs institueris.

Remotiores amicitiæ gradus quinque.

Distinctio primæ quæstionis.

Gradus amicitiæ sunt, vel	Naturales, unde amicitia	Patris & filii, Viri & uxoris, Fratrum, Cognatorum,	Quæ sanguinis coniunctionem vinculumq; spectat.
	Civiles, unde est amicitia	Propinquorum, Concivium, Sociorum, Hospitalium, Benè merentiũ, & aliorum, ut simul navigãtiũ, simul militantium, &c.	Quæ civilem pacem & communem reipublicæ quietem respicit.

Distinctio secundæ quæstionis satis liquidò in suppositione constat.

Opp.

Omnes amicitiæ gradus ad enumeratos ab Arist. revocari possunt.

Ridicula videtur ista tot graduũ enumeratio: ergo hallucinatur Arist. Antecedens probatur, quia hinc sexcenta amicitiæ genera oriri possunt, unde confusio sequeretur.

Resp.

Primarios omnes gradus amicitiæ enumerat Arist. ut rectiùs sciamus in omni societate vitam secundùm normã amicitiæ instituere. Quare etsi alij multi gradus oriantur si singulas hominum actiones spectes, omnes tamen ad hæc cap. revocentur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Pater est melius obiectũ amicitiæ quàm filius: ergo pater à filio magis diligi deberet; præterea filius plura beneficia à patre recipit: ergo eum magis patrẽ amare oportet.

Resp.

Ratio non sequitur, quia quodlibet obiectum, quod est melius, non à quolibet magis diligi debet, sed ab illo solùm qui tenetur rationis lege diligere; sed recta ratio non respicit obligationem solùm, quâ tenetur filius amare patrem, sed etiam naturam filij quâ ab hoc officio impeditur.

Cap. XIII.

An querelæ & criminationes in vera amicitia fiant?

Nullæ rixæ inter veros amicos oriuntur.

CErtatim in vera ac præstanti amicitia contenditur, vter amicorum (qui in duobus

bus corporibus unam quasi mentem habent) alterum magis ac vehementius diligeret. Hic amor constans non levis, iudicio confirmatus nō affectu vacillās, virtutis non voluptatis aut quęstus causa susceptus, pacem sine bello perpetuā, utriusq; sympathiam sine ulla discordia nutrit. Amici namq; verè sunt turtures sine bile, sunt homines sine splene, in quibus ut in gemellis Hippocratis tanta inest morum & studiorum similitudo, ut inter illos nulla acerba fieri possit contētio. Si rideas gaudeo, si plores doleo, in rebus secundis tecum delector, in rebus asperis à tuo latere non divellor. Amici hæ voculæ tantam in vera amicitia amoris proportionem, tantū concentū & harmoniā inesse arguunt, ut criminationibus & querelis nullus in ęa relictus videatur locus. Sapienter ergo Aristoteles in primâ conclusione huius capitis demonstrat in hoc genere perfectæ amicitiæ nullum dissidiū, nullum divortium emergere ac eminere. Quippe si perpetua sit animorum consensio, si in officio bene merendi ultro citroq; sit vehemens æmulatio, si in studio virtutis sit magna proportio, quæ fieri potest querela? quæ criminatio? Sed attende quòd hîc non negemus, quin aliquādo inter summos amicos adhibeantur consilia, siquidem Deos ex hominibus amicis non constituimus, homines enim sunt, errātq; & labuntur sępe. Iurgare ergo licet, ut ait orator, sed sine felle; irasci licet, sed sine vulnere. Amicus nāq; infuso vino curandus, non infixo gladio fodiendus

dus

dus esse videtur. Sequitur in textu alia conclusio, in qua probat philosophus, quòd in amicitia propter voluptatem rarò, in amicitia verò propter utilitatem propemodum semper contingat querela: rarò in amicitia propter voluptatem, quia licet illam, si sit molesta, disrumpere & violare: semper autem in amicitia propter utilitatem, quia tota vitæ victusq; ratio necessariò in proportione utilitatis ponitur, quâ labefactatâ, continuò atrox & immanis contentio nascitur.

Distinctio.

Querelæ inter perfectos amicos non contingunt, propter
- Similitudinem morum.
- Consensum virtutis.
- Constantiam & proportionem amoris.
- Fructum quietis, quæ est effectus veræ amicitiæ.

His causis contrariç sunt illæ quç in amicitiis propter voluptatẽ & utilitatẽ assignantur: ergo in illis sunt perpetuç criminationes & querelæ. Nam in illis non est similitudo morum sine tædio, non est consensio virtutis sine vitio, non est constantia amoris sine levitate, non est fructus quietis sine contentione.

Opp.

Negat in textu philosophus quòd in amicitiâ voluptatis causâ susceptâ fiat querela: ergo malè distinguitur.

Resp.

Negat respectu quodam (ut ostendimus) non simpliciter & absolutè.

Opp.

Opp.

Licet amicum reprehendere: ergo licet de illo querelam facere. Antecedens est philosophi, & Ciceronis.

Resp.

Licet amicum errantem reducere, peccantem reprehendere; sed illud docendo, hoc monendo quidem fieri oportet.

Cap. XIIII.

An defectio proportionis sit causa querelarum in disparibus amicitijs?

An liceat patri abdicare filium?

Pergit philosophus in hoc capite de querelis quæ in disparibus amicitiis contingunt disputare, sagaciterq; docet omnem contumeliam, omnem iniuriam, omnem contentionē & querelam in illis ab hac potissimùm causa provenire, quòd uterq; plus sibi tribui debere, quā tribuatur, æquum esse censeat. Si namq; qui melior est sibi maiorem dignitatē, si qui inferior est sibi maiorem commoditatem deberi putet quā datur; statim languescit amicitia, succedit querela. Est enim nihil tam germanū, nihil tam propriū amicitię, quàm ęqualitas & proportio; quæ si defecerit, necesse est ut sequatur contentio, quippe natura humana est impatiēs iniuriæ. Vt ergo sit amor sine odio, amicitia sine invidia, animorū conspiratio in disparibus personis sine querela, Si Cæsar sit, plus honoris; Si Irus sit, plus utilitatis detur. Virtutis enim & beneficentiæ merces est gloria, inopię & indigentiæ præsidiū quæstus.

Dispares amicitiæ querelis nō vacant.

Dispares amicitiæ quomodo diuturnæ reddi possint.

quæstus. Huc illud accedit quòd sint aliqua genera amicitiarum, in quibus tanta est excellentia dignitatis, tanta vis & magnitudo meritorum, ut quocunq; officio & observatione adæquari satisq; remunerari non possint. Intelligit philosophus in textu Deum, regẽ, patrem; quis satis religiosè Deum, quis satis officiosè regem, quis satis studiosè patrem colit & veneratur? à Deo essentiam, à rege patriam, à genitore victũ & existentiam habes, quæ profectò tanta & tã immensa sunt beneficia, ut eisdem satis pro officio nunquam respondere possis. Si ergo patrẽ offendas, impius; si regem, sceleratus; si Deum, scelestus & facinorosus haberi debes. Hinc illud quod postremo loco agitur, nempe quòd liceat patri ingratum & perniciosum filium abdicare, filio verò patrem abnegare omniq; subsidio destitutum relinquere non liceat. Pater potest exhæredare filium, si sit ingratus, si sit ad omne facinus & licentiam vitæ præceps: Filius non potest negare patrem, quia par ei pro vita, pro victu, pro cura & educatione referre non potest. Pater ergo morali iustitia non obstringitur filio, si sit perniciosus. Filius autem & morali & legali iure obligatur patri, quia fuit eius vitæ & educationis studiosus patronus. Idem hoc loco de officio in regem, idem de amore & pietate in Deum rectè dici potest.

Patri licet filium abdicare, filio patrem non licet.

Filius patri magis obstrictus est quàm pater filio.

Distinctio primæ quæstionis.

Duplex

Duplex est proportio:
- Rei, quæ semper in disparibus amicitiis nō servatur, neq; servari potest, ut patet in beneficiis principum & parentum.
- Rationis, quæ semper servari debet, cuius defectio est sola causa omnis querelæ ac contentionis.

In disparibus amicitiis proportio rationis & potest & debet servari.

Distinctio secundæ quæstionis.

Ius est triplex:
- Naturale, & sic nō licet patri abdicare filium, quoniam filius est semper pars & imago patris.
- Legale, & sic tenetur pater providere filio, illumq; aliquando quamvis impiū in possessionem usumq; rerum substituere.
- Morale, & sic ei licet abdicare, si in scelere furentiùs persistat, consilioque sanari non possit.

Quo iure liceat patri filium abdicare, quo non liceat.

Opp.

Docet philosophus quòd proportio in quibusdam amicitijs servari non possit: ergo defectio proportionis non debet esse causa querelæ. Antecedens patet, ubi docet filium non posse satisfacere Deo, regi, patri.

Resp.

Proportio est duplex:
- *Externa, quæ in his rependi nō potest.*
- *Interna, quæ potest.*

Opp.

Abdicare filium est contra naturam: ergo patri non licet. Antecedens probatur, quia abdicare filium est sui imaginem delere, & partem sui veluti abscindere.

Resp.

Pater & filius non naturaliter sed moraliter hic intelliguntur. Est autem tam diu filius moralis, quàm diu patri benè suadenti obtemperat, morumq; præcepta sequitur.

Opp.

Qui magis diligit, minùs debet relinquere dilectum: sed pater magis diligit, ut est concessum: ergo non debet filium relinquere.

Resp.

Hæc omnia de amore naturali non de morali intelliguntur.

Opp.

Potest pater fieri impius in Deum: ergo licet filio aliquando abnegare patrem.

Resp.

Patrem, qui à deo penitus descivit abnuere potest filius

Licet, si à Deo penitus desciverit. Nam hoc non negat philosophus, cum omnes homines Deo & regi subijci debere pluribus ubiq; demonstret.

LIBER NONVS.

Cap. I.

An proportio redamationis conservet, & an inæqualitas dissolvat amicitiam?

An dantis potiùs quàm accipientis sit pretium rei æstimare, ut proportio in civili amicitia observetur?

An philosophorum amicitia æquari possit?

Connectit sequentia cum superioribus.

Voniam homo, domus, civitas, omniaq; ipsius naturæ effecta amicitiæ fibris nexa cohærent, discordiæ fulmine concussa ruunt: latior adhuc tela quasi texitur, filumq; longius in quæstionibus de amicitia retexendis non sine fructu studiosi lectoris nectitur. Multa in priore libro amici-

amicitiæ genera, multa amicorũ officia, multas vires, multa eventa definivit philosophus. Supersunt tamen pauca adhuc non minus fructuosa de proprietatibus amicitiæ & amicorũ collimanda problemata. Horum primum re idem est cum discussa modò quæstione, nimirum, An defectio proportionis dissolvat amicitiam? An illam sola conservet amoris proportio? Constat quidem omnes partes reipub. iustitia & amicitia (quæ in æqualitate quadam & proportione consistunt) veluti in uno corpore coniungi & conglutinari: illa civitatem & bonum publicum, hæc societatem & bonum privatum tractat: illa per iniuriam & damnum civium, hæc per discordiam & odium amicorum concidit. Quemadmodum ergo membra eiusdem corporis alia aliis inserviunt ad salutem, quamvis omnia non sunt eiusdem dignitatis & excellentiæ: ita se res habet in civitate, in qua per amicitiam ex dissimilibus partibus in unum quasi corpus coactis magnus consensus nascitur. Et ut est in fabula, sicut manus negantes cibum ventri dare, ipsæ inedia pereunt: ita detrahentes proportionem amoris suis amicis, ipsi discordia vulnerantur. Hoc probat textus ab exemplis civilis, amatoriæ, & perfectæ amicitiæ: in civili sutoris & textoris, in amatoria amantis & amasiæ, in perfecta studiose se invicem diligentium proponuntur exempla: textor sutorem, id est, artifex artificem amat, si observetur proportio: amator amasiam colit, si par utriusque

Amicitiæ amat æquale.

meritorum fiat relatio: philosophus studiosum virtutis diligit, si morum ac studiorum habeatur consensio. Tum verò inter istos dissidium oritur, cum proportionis regula violatur: violatur enim si par pari non referas, ut suprà ostenditur: vel si ad indigentiam amici opus & actionem non dirigas: verbi causa, Si citharœdo expectati mercedem voluptatem rependas, cum is quæstum quo caruit, non delectationē quam dedit est aucupatus. Sed hîc nova dubitatio oritur, An dantis potiùs quàm accipientis sit pretium rei æstimare, ut proportio in civili amicitia observetur. Si germanum huius quæstionis sensum queras, opinor equidem moveri sic posse, utrùm æstimationem facere accepti beneficii & retributionis faciendæ ad dantem potiùs quàm ad accipientem pertineat. Resolutio Arist. est quòd magis ad accipientem spectet. Rationes huius sententiæ in textu quatuor sunt: prima à consuetudine bene merentium, qui æstimationem suorum meritorum suis alumnis solent permittere: secunda ab authoritate Protagoræ, qui cum docuisset quidlibet, iubebat eũ æstimare qui didicisset, quanti videretur quod didicerit, hoc est quasi diceret, da tantum præmii & honoris quantum me meritum fuisse putas: tertia ab eventis, quia multi ut sophistæ aureos montes pollicentur: iuxta illud Ovidianum,

Artifex amat artificem.

Pollicitis dives quilibet esse potest.

Qui tamen acceptâ mercede nihil aut parum prestant,

Vir bonus sollicitus est de retribuenda gratia.

præstant, penès quos æstimationem rerum ponere valde absurdum esse videretur: quarta est ab officio veri amici gratique hominis, qui accepto beneficio impensè sollicitus est, quantum amico debeat, continuoque se accommodat, ut vel rerum servata proportione, vel grati animi testata observātia pro viribus respondeat. Grati animi testata observantia dico, quia multa sunt beneficia, ut opes & mysteria philosophiæ, quæ nulla aut pecuniarum copia, aut honorum cumulo compensari & exæquari possunt. Hinc in textu videtur mihi insinuari ista beneficiorum distinctio, quòd alia sint externa, ut honos & pecunia: alia interna, ut virtus & scientia: illa affluentia rerum & officio ponderari quidem possunt, hæc verò propter excellentiam animi arithmetica proportione rependi non possunt. Si tantum hîc Aristo. suæ philosophiæ professoribus tribuat, ut non aliter erga illos nos geramus quàm erga Deos (sic enim loquitur) qui in mentes nostras divina beneficia infundunt & instillant: quot & quantis beneficiis sacrorum oraculorum interpretes, & legatos nostræ salutis coleremus, cuivis liquidò constare debet. Errant, errant profectò, qui suis doctis & sedulis præceptoribus, qui suis sanctis & castis verbi professoribus, mortali aliquo beneficio dato satisfactum iri somniant, quasi verò virtus, & salus animi levis fortunæ manu remunerari possit. Quæ hæc est rerum æternarum cum perituris cōparatio? quę proportio? quid ergo requiritur?

Aliqua beneficia rependi non possunt.

Nulla est Proportio rerum mortalium cum æternis.

 tur?

tur? certè ut labores utriusq; beneficio manus, virtutes autem officio mentis adæquare coneris. Labores enim docentis amplum fortunæ præmium, artes & virtutes perpetuum animi officium postulant.

Quales nos erga sedulos præceptores præstare debeamus.

Distinctio prima dubitationis in ultimo cap. prioris lib. absolvitur.

Distinctio secunda quæstionis.

Æstimatio accepti beneficii & retribuendi potiùs ad accipientem spectat quàm ad dantem:

- Quia bene merentes non solent, nec debent quanti sit datum beneficium æstimare.
- Quia hoc modo accipientes magis grati, & dantes magis gratiosi redduntur.
- Quia dantes beneficia remunerationem expectare non debent, nedum pretium constituere.
- Quia fraudem & avaritiam arguit, si datores præscriberent quantum acceptores retribuerent.
- Quia protrudentes suas merces ut avari mercatores, & gloriosè profitentes ut sophistæ hoc hominum aucupio utuntur.

Distinctio tertia quæstionis.

Beneficia bene docentis aut philosophantis æquari non possunt, propter

- Excellentiam animi quam ornant.
- Dignitatem sapientiæ quam continent.
- Infinitam rerum varietatem quam explicant.
- Bonum incommutabile & divinũ ad quod nos referunt.

Opp. contra primam quæstionem.

In præcedenti capite probatur, quòd pater magis diligat filium, quàm filius patrem: ergo exacta redamationis seu delectionis proportio ad conservandam amicitiam non requiritur.

Resp.

Proportio exacta dicitur, vel { *Respectu rei, & sic æqualiter filius non diligit patrem.* / *Respectu rationis, & sic vtrinq. amoris esse debet proportio: nã aliter dissolveretur amicitia.* }

Opp.

Docetur in hoc capi. quod philosophi rectè docentis amicitia satis renumerari non possit: ergo est amicitia in qua servari non potest proportio.

Resp.

Philosophantis amicitia compensari non potest quoad rem, sed quoad rationem. Remuneratio enim non philosopho sed labori cõceditur, & hoc satis est sapiẽti, si agrum voluntatis pro grano facultatis recipiat. Compensatio rei & rationis.

Opp. contra secundam quæstionem.

Vt est in commutante iustitia, ita est in amicitia: sed ad vendentem pertinet rem suam æstimare: ergo ad dantem spectabit æstimationem suiipsius beneficij facere.

Resp.

Simpliciter vera est hæc quæstio in amicitiâ propter honestum, non autem semper in amicitiâ propter vtile suscepta. Illa enim ad electionem recipientis omnia re-

fert, hac retributionem alterius beneficij intendit & expectat.

Opp. contra tertiam quæstionem.

Nummus est medium iustitiæ & amicitiæ, vt est in textu, quo omnia adæquãtur: ergo amicitiæ philosophi pecunijs adæquari possunt.

Resp.

Omnia in amicitia vtili nummis adæquari possunt: sed non omnia beneficia mentis quæ ab vberibus philosophiæ hauriuntur.

Cap. II.

An patri obtemperandum sit in omnibus?

Quæstiunculæ complures explicantur.

Minutiores quæstiunculæ hîc cursim proponuntur multæ, scilicet, An obtemperandum sit patri in omnibus? An ægrotus medico debeat credere potiùs quàm patri? An filius potiùs patrem imperatorem belli quàm expertum militem eligeret? An potiùs subveniendum sit amico indigenti quàm viro bono nobis ignoto? An bene merenti potiùs sit reponendum beneficium quàm dandum socio, si vtriq; postulanti respondere non possis? Horum (inquit philosophus) omnium dubiorum nõ est facilis explicatio, præsertim cũ magnę in iis dissimilitudinis & differentiæ versantur. Cæterùm ne nimis frigida & ieiuna interpretatione languescat studiosus lector, summam omniũ quasi volans per theatrum philosophiæ brevissimè ostendam. Et vt ad primum primo in loco veniam,

niam, dico cum Arist. omnia non esse tribuenda patri, inq; omnibus non esse obtemperandum. Nam ut Iovi non omnia sacrificia, ita nec patri omnia officia inserviunt: optima Iovi, iusta & honesta patri debentur. Aequum est ut illum colas, nam te genuit: ut alimentũ præbeas, nam te nutrivit: ut ab hoste captivum redimas, nam te protexit: ut in omnibus legitimis & honestis obedias, nam te ad hoc officium educavit & instruxit. Cimon Atheniensis ille, qui Xerxẽ terrestri navaliq; bello ter superavit, tanta in patrẽ Miltiadẽ nomine pietate olim fuisse dicitur, ut eius proiectũ cadaver & insepultũ trãslatis in se vinculis religiosè redemerit. Pauci sunt hodie Cimones, Nerones multi, i. pauci qui cũ Scipionibus sustentant patres, multi qui patrũ funera & sepulchra cupiunt. Sed attẽde, hic iubet philosophus te patrem ut Deum colere, non tamẽ eodem modo: siquidem alius Deo, alius regi, alius patri debetur honor. Deo adoratio, regi subiectio, patri naturalis amor & affectio. Si dicas nimis adhuc confusè & generatim delineari hanc quęstionem, respondeo subtiliùs accuratiusq; sic posse tractari: nempe quòd in omnibus legitimis, utilibus, & honestis non sit obtemperandum patri: verbi causa, Si iubeat te pater virginem, quam non diligis, in uxorem sumere, quamvis sit casta & honesta virgo, quamvis non sit inhonesta petitio, deliberandũ tamẽ est, necnon urgenti resistendum, si animus & natura reluctentur. Iterum si te præsente pater

Prima dubitatio.

Patri in omnibus non est obtemperandum.

Cimonis pietas in patrem sepultum.

Obiectionis tacitæ solutio.

ter & magistratus simul periclitentur, petente utroq; opem, quid quæso facies? pater honestè subsidium vitæ ab illo quærit, cui vitam dedit: si magistratum nũc deseras, te patrię proditorem: si patrem perire sinas, te monstrum naturę præbes: sed adverte, patriæ non patri obediendum censeo. Est enim & tui & omnium communis patens. Concludo ergo in omnibus honestis (Nam inhonestum non est ut pater à filio in vitæ discrimine auxilium petat) patri non esse obtemperandum. Sexcenta sunt alia exempla quæ ab interpretibus adducuntur: sed hîc brevitatis memor sisto vestigium, illudque tandem concludo, patri in omnibus legitimis & honestis semper obsequendum, si Deo, naturæ, & patriæ eiusdem postulata non repugnent. De aliis motis quæstionibus summatim dico, primùm quòd oporteat ægrotum potiùs medico credere quàm patri. Nam ut artium principiis, ita artium magistris credendũ esse arbitrãtur philosophi. Tertia dubitatio facilè resolvitur: nempe potiùs expertum militem quàm ignarum & inexpertum patrem bello (in quo salus reipub. agitur) præficiendum. In quarta censeo potiùs subveniendum amico quàm bono viro ignoto, idque propter officium, propter experientiam, propter charitatem, mutuamque utriusque dilectionem. In postrema concludo potiùs opem indigenti socio quàm gratiam bene merẽti tribuendã esse. Ratio est, quia socius est comes vitę & alter ego, at quilibet sibi proxi-

mus

mus esse debet, ut est in proverbio.

Distinctio.

Omnia sumuntur, vel
- Confusè, pro omni actione vitæ, & sic in omnibus non est obtemperandum patri, quia frequenter impia & iniqua suadet.
- Definitè, idque vel pro
  - Omni officio utili, iucundo, honesto, & sic etiam semper sine adhibitis circumstantiis obedire non oportet.
  - Certo officio lege Dei, naturę, & civitatis præscripto, & sic oportet filiũ in omnibus suo patri reverenter obsequi & obtemperare.

Opp.

Maximè sumus obstricti & obligati patri: ergo in omnibus ei obtemperare debemus. Antecedens patet, quia à patre vitam, victum, cultumq; ingenij habemus. Argumentũ probatur à maiore ad minus. Nam si vita patri debeatur, in qua omnia continentur, consequens est quòd omnia debeantur.

Resp.

Officia sunt, vel
- *Civilia, in quibus plus principi quàm patri obedire debemus.*
- *Domestica, in quibus, si iustè & honestè imperetur, patri obtemperare oportet. Respondeo ergo quòd vitam, in qua omnia officia vita continentur, debemus patri, sed sub conditione virtutis.*

Virtutis cultus vitæ cõservationi præponendus est.

Opp.

Seneca iubet ut obediamus parentibus per omnia: ergo in omnibus obtemperandum est.

Resp.

Resp.

Per omnia intelligit solùm ea, quæ in iure paternæ potestatis sunt & collocantur.

Opp. contra tertiam quæstionem.

Pater magis curat salutem filij quàm medicus: ergo magis credendũ est patri quam medico, si ægrotet.

Resp.

Quamvis magis curat salutem filij pater vi naturæ impulsus, non magis tamen curat quàm sciens & fidelis medicus, qui secundũ artẽ salutaria præscribit.

Opp. contra quartam quæstionem.

Plus prodest vir bonus respubl. quàm amicus vtilis aut iucundus: ergo potius opitulandum est viro bono quàm amico.

Resp.

Argumentum non tenet, quia comparatio philosophi est inter amicum notum & virum bonum ignotum illi qui opem daret.

Cap. III.

An moribus mutatis repentè sit dissolvenda amicitia?

An dirimenda sit bonorum amicitia, si alter alteri insigniter præluxerit?

Non debemus amare tanquam subitò osuri.

SOlonis illud dictum: Sic hodie ama quasi cras osurus, Aristoteli non vehementer placet: Est enim potius dissuenda quàm dirũpẽda amicitia. Nam vt repentina mutatio legis inter cives

cives bellum & discordiam: ita violenta amicitiæ dissolutio inter amicos odium & insaniam parit: Multi sunt fugaces amici, multi fallaces & ementiti, à quibus (cum fraudem videris) discedendum est. Isti sunt, ut docet in textu philosophus, qui inhiantes suis commodis, suasq; delitias persequentes, omni flatu, nō aliter quàm pulvis & palea vento, huc atque illuc distrahuntur. Sed ut convulsio nervorū in corpore maximum dolorem efficit: ita talium amicorum subitanea & inconsiderata distractio magnum sępe periculum minitatur. Quare suadet philosophus ut sensim ac pedetentim potiùs reptes, quàm avoles ab istorum consortio. Quippe si perspecta eorum malitia statim classicum caneres & ad bellum provocares, verendum sanè est, ne odio conflato in ungues vulturum præceps non sine damno rueres: capitalior enim non est malitia quā quæ ex dissoluta amicitia nascitur. Sed hîc alia emergit dubitatio, An in vera amicitia permittenda sit dissolutio, si alter amicorū (qui diu cū amico honestè vixerit) turpis & sceleratus fiat? Quid multis? duo in tali eventu facienda videntur: alterū, ut consilio aliisq; modis omnibus emendetur amicus; alterum, si à scelere revocari nō potest, ut cōsultò nō subitò deseratur: nam malorū cum bonis firma nec potest nec debet esse amicitia. Postrema quæstio est, An dirimenda sit amicitia, quæ est inter duos studiosos viros, quorum alter alterum in excellentia virtutis multis gradibus excellit. Quāvis vide-

Fucati amici deserēdi sunt, sed nō temerè & simul.

Amicitia dissoluta capitalis fit inimicitia.

Boni & mali firmi diu esse amici nō possunt.
Quæst. 2.

videtur quidem philoſophus affirmanter concludere, quia amici tales iiſdem rebus nec capiuntur, nec offenduntur: tamen in eam demum propendet ſententiam, quòd illa inæqualitas in perfectione virtutis vires amicitiæ nō diſſolvat. Poteſt enim fortis cum magnanimo, liberalis cū magnifico, mediocriter ſtudioſus cū inſigniter excellenti viro fœdus inire amicitiæ, officiumq; amici exercere: quippe nō eſt diſſimilitudo moris, ſed intentio & amplitudo gradus; non eſt diſtractio animorum, ſed in ſtudio virtutis ardens quædam æmulatio, quæ ſæpe ſine invidia inter amicos evenit.

Diſtinctio prima quæſtionis.

Repentè non eſt diſſolvenda amicitia ſemel ſuſcepta, propter
- Periculum, quod omnem repentinā mutationem ſequitur.
- Spem reducendi amici, qui conſilio aliquando potiùs quàm divortio corrigitur.
- Notam infamiæ, quæ plerumq; diſiunctis & ſeparatis amicis inuritur.
- Scandalum malumque exemplum, quod infirmis & inconſtantibus præbetur.

Diſtinctio ſecunda quæſtionis.

Nō eſt bonorū diſſolvenda amicitia etſi alter alterū magnitudine virtutis ſuperet, quia
- Obiecto, nēpe amabili honeſto
- Medio, nēpe delectabili conſortio
- Fine, nempe fideli vitæ officio ac virtutis ſtudio

Conſpirāt: diſſentiunt verò ſolum, in
- Gradu nō habitu.
- Perfectione non conſenſu virtutis.

Opp.

Opp. contra primam quæstionem.

A vitio citò fugiendum est ne repat latius: ergo à vitioso amico repentè est discedendum ne noceat periculosiùs.

Resp.

Oportet citò vitium fugere & tamen virum diligere. Si ergo amicum peccantem videris, statim à vitio avola, sed sensim à viro (si corrigi non possit) declina. Nam hoc tutum est & laudabile.

Opp.

Non est malum exemplum in discedendo à malorũ consortio: ergo illa causa malè traditur.

Resp.

Non est malum discedere à malis, sed subitò descedere ab amico, est illis qui causã ignorãt occasio mali.

Opp. contra secundam quæstionem.

In verâ amicitiâ debet esse æqualitas: sed inter illos quorum alter alterum longè virtute superat, nõ est æqualitas: ergo non est amicitia. Minor probatur, quia tales septimo Ethicorum Dÿ vocantur.

Resp.

Est æqualitas in essentia non in existentia, in habitu non in gradu virtutis, quod satis est.

Cap. IIII.

An vera amicitia incipiat à seipsa?
An benevolentia, concordia & beneficentia sint proprietates veræ amicitiæ?

VT vetus illud est quòd charitas incipiat à seipsa: ita verum quoq; est (ut hic pluribus Charitas incipit à se.

pro-

Amicitia oritur ex iis quæ ad se quisq; facit.

probat Aristot.) quòd amicitia ex iis, quæ ad seipsum quisq; facit, oriatur. Nihil sanè homini optatius est, charius nihil, quàm ut ipse bene & beatè vivat. Hinc illud sapientis elogium, Proximus sum egomet mihi. Sed quę tandem illa sunt in homine, quibus, ut ita dicam, homo in seipsum vertitur? Tria hîc insinuantur, & postea distinctè tractantur ab Aristotele, nimirũ benevolentia, concordia, & beneficentia: benevolentia ut seipsum diligat, concordia ut sibi constet, beneficentia ut sibi consulat. Hæc quidem dicuntur respectu unionis & amicitiæ, quę est mentis cum corpore: unde tria sunt pręclara dicta philosophi in hoc capite: Primum, quòd viri boni sit in votis habere se bonis affici, sic sibi benevolus: alterum, quòd conetur sibi constare, sic secum concors & unanimis: postremũ, ut mentis suę causa hęc omnia agat, sic sibi beneficus esse videtur. Est, inquit, vir bonus sibi norma vitę, est mens sua quisq;: quid enim aliud est res quęlibet quàm forma? quid homo nisi mens sua? quid aliud mentis unio cum corpore quàm animi eiusdem facultatum cum potentiis corporis quędam amicitia? Ex his constat charitatem & amicitiam à seipsa incipere & inchoari, ex qua etiam in alium (qui alter idem est) fluente vera & perfecta amicitia oritur, cuius vis & proprietas est duos in unum veluti transformare. Nam ut surculus pomi aut alterius plãtę in piri trunco insitus & insertus, unam eandemq; naturam cum piro per influentiam à radice

Tres proprietates veræ amicitiæ.

Tria præclara dicta philosophi.

Amicitia duos unit.

dicē suscipit: ita unus homo diu associatus alteri tandem per mutuum animorum consensum ac benevolentiam, eandem mentem sic induit, ut alter in alterum omnino quasi commutetur: quod cum fiat, tum amicum ut seipsum diligit, tum cum amico ut secum concordat, tum amico ut sibi consulit, id est, benevolus, constans, & beneficus suo fideli amico semper existit. Sic vides à te ipso amicitiam ortam, & in alterum, qui est alter idem, vi quadam amoris sic tandem transfusam, ut tu in alium versus ab alio diversus non videaris. Hinc illud rectè,

Amicus in amicū versus ab eo non videtur esse diversus.

Alter ego nisi sis, nec eris mihi verus amicus,
Ni mihi sis ut ego, non eris alter ego.

His positis & confirmatis, sapienter concludit philosophus, quod nefarii ac scelerati hoc modo non possint esse amici, quia, ut inquit, secum discordant, quia sibi non student, quia se non diligunt, imò hoc unum addam, quia se odio potius quàm amore prosequuntur. Nam ut concludam cum Aristotele, audi ipsum loquentem, Qui multa & gravia scelera admiserunt, improbitate victi & se oderunt ipsi & vitam fugiunt, mortemq; sibi ipsis sæpissimè consciscūt. O quantę sunt furię scelerum, quibus tam miserè conscientia cruciatur. Concludit ergo, quod tales nemini officium amicorum persolvant, qui seipsos oderint, quiq; propter improbitatē morum secum dissident & discordant: qui enim alium diligat qui seipsum non diligit? De altera quæstione quoniam in tribus sequentibus capitibus,

Amicitia cur nequeat esse inter malos.

Improbi se oderunt, & propterea alios diligere non possunt.

pitibus, tres illas proprietates amicitiæ definit Aristoteles, plura hîc quàm quæ disputata sunt non dico.

Distinctio primæ quæstionis.

Probatur q amicitia vera incipiat à seipsa, propter
- Occultam vim naturæ, quæ sibi in omni animante primùm salutem & bonum quærit.
- Legem rectæ rationis, quæ idipsum præscribit.
- Vnionem animi cum corpore, quæ perfectę amicitię speciem habet.
- Proprietates veræ amicitiæ, quæ hominē maximè in seipsum flectunt.

Distinctio secundæ quæstionis.

Proprietates sunt, vel
- Primariæ, ut
  - Bene velle,
  - Consentire,
  - Bene facere.
- Minus primariæ, ut
  - Simul vivere,
  - Eisdem rebus studere,
  - Labentem amicum consilio emendare.

Opp. contra primam quæstionem.

Amici est beneficia tribuere: sed nemo potest sibi beneficia tribuere: ergo nemo potest sibi esse amicus.

Resp.

Istæ tres proprietates, bene velle, sibi constare, & bene facere considerantur vel naturaliter, & sic homo sibi est maximus amicus; aut moraliter, & sic ad aliud dicitur amicitia, quæ tamē ab ipsâ naturâ vim ortúq; petit. Respondeo igitur ad argumētū, quòd homo sibi beneficia tribuat, id est, vt natura et lege rectæ rationis id sibi quod est optimum meditetur efficere.

Opp.

Amicitia se habet vt iustitia: sed iustitia est sēper ad aliud:

aliud: ergo & amicitia.

Resp.

Verum est, si moraliter & perfectè intelligas, at si naturaliter & inchoatè consideres, non item.

Opp. contra secundam quæstionem.

Multæ sunt aliæ proprietates præter istas enumeratas: ergo malè tres solùm hîc recensentur.

Resp.

Tres sunt primariæ, sed minùs primariæ multæ; vt antea in distinctione ostenditur.

Opp.

Benevolentia dicitur in secundo capite principium amicitiæ: ergo non est proprium.

Resp.

Naturaliter sumpta est principium, moraliter sumpta est quoddam consequens & proprium.

Cap. V.

An benevolentia, amor & amicitia re & naturâ differant?

Ordine nũc agit philosophus de tribus potentiis veræ amicitiæ, ac primùm de benevolentia, per quam amicitia superiùs definitur. Dividitur hoc caput in quatuor conclusiones, quarum prima est, quòd benevolentia sit affectio similis & cognata amicitiæ, non tamen est ipsa amicitia: Secũda est, quòd nec sit amor nec actus amandi: Tertia, quòd sit principiũ amicitię: Quarta, quòd aucta diuq; cõfirmata benevo- *De potentiis tribus verę amicitiæ.* *Caput dividitur in quatuor conclusiones.* *De benevolentia.*

Benevolētia in quib. differat ab amicitia.

lentia fiat tandem amicitia. Prima conclusio probatur à loco cōparationis, quia benevolētia est sæpe inter ignotos, est autem semper inter notos amicitia. Porrò benevolentia est plerūq; repentina, amicitia verò leviter non est suscepta. Postremò benevolentia est inter multos, est autē amicitia inter paucos. Secunda conclusio probatur à loco definitionis, quia amor est affectus, benevolentia verò quidam habitus. Tertia confirmatur à loco antecedentium, quia nemo potest esse verè amicus, nisi antè sit alteri cōiunctus benevolentia, & ex consequenti, benevolentia est principiū amicitiæ. Postrema munitur à loco finis, quia perfectio benevolentiæ est ipsa amicitia. Hinc sūmatim concludo, quòd benevolentia sit vel affectus, vel habitus; vt est affectus, sic re & natura ab amore non distinguitur; vt est habitus bonum volēdi, sic amicitia per illā definitur. Est ergo benevolentia habitus flectens & inclinans hominem ad bene volēdū. Est amor affectus naturalis transiens in alium cum opinione boni. Est amicitia habitus verè & perfectè diligendi alterum propter similitudinem morem & virtutum.

Benevolētia est & affectus & habitus.

Benevolentia sumitur, vel
- Pro affectu, cui opponitur malevolentia: & sic non ab amore sed ab amicitia re & naturâ differt.
- Pro habitu, & sic realiter ab amore, sed nō ab amicitia distinguitur: idque propter rationes superiùs in suppositione allatas.

Opp.

Opp.

Benevolentia est nihil aliud quàm habitus inclinãs ad bene volendũ: sed õnis amicitia est habitus inclinãs ad bene volendum: ergo omnis amicitia est benevolentia, & per consequens re non distinguitur.

Resp.

Benevolẽtia consideratur bifariã: vel vt nomẽ h·bet { *A bono, quasi diceres benevolus est qui bonum velit, & sic non differt ab amicitia.* / *A bene, & sic benevolentia aliquo modo differt ab amicitia.* }

Opp.

Omnis amicitia est benevolentia: ergo aliqua benevolentia est amicitia: tenet consequẽtia in conversione per accidens.

Resp.

Conceditur consequens & consequentia. Nam primo modo accepta benevolentia eadem reipsa est cum amicitia, quamvis paulò latiùs pateat.

Cap. VI.

An concordia sit virtus? & an potiùs in actione quàm in opinione consistat?

SVpersedendum est minùs utilibus & fructuosis veterum digressionibus in hoc tractatu de concordia, causam iam solùm expendere mihi currenti licet. Perspicuum est igitur concordiam esse amicorum vinculum, quo ad idẽ sentiendũ efficiendũq; in studio utilis aut honesti pertrahũtur. Errãt ergo qui concordiã idẽ penitus cum consensu in opinione esse existimant: est

Concordia quid.

Concordia differt à consensu.

est. n. consensus sæpe inter ignotos, at concordia tantùm ad notos pertinet. Præterea non sunt cōcordes secundùm philosophū qui de re qualibet idē sentiunt: utputa de motu cœlesti, de motu terræ: Siquidem talis consensus nihil aut parum ad amicitiam spectat: sed illi propriè & per se concordes dicuntur, qui circa ea conspirant quæ in actionem cadunt, quiq; id agunt & exequuntur de quo in consultatione consenserunt, veluti, ut utar verbis Aristot. civitates tum demum concordes sunt, cum placet omnibus magistratus esse diligendos, aut ineundam cum Lacedæmoniis societatem, aut Pittacum unum de septem sapientibus imperatorem esse eligēdum. Porrò concordare non est semper idē velle, aut idem intelligere. Hoc probat philosophus ab exemplo. Nam sæpe tam populus quàm optimates eidem volunt præesse civitati, unde potiùs seditio quàm concordia nascitur. Postremò concordia inter flagitiosos & sceleratos non viget: quippe illi Euripum in levitate morum imitantur. Ex his constat concordiam esse quasi annexum & adiunctum amicitiæ, adeoque in actione potiùs quàm in opinione hominum consistere & manere: sed plura de hac re in proxima distinctione vide.

Concordare non est semper idē velle aut intelligere.

Scelerati nequeunt esse cōcordes.

Distinctio primæ & secundæ quæstionis.

Concor- dia { Fusè, pro quocunq; consensu hominum, sive in actione sive in contemplatione rerum, & sic non est virtus sed affectio quædam, quę in unanimi opinione cernitur.

dia sumitur, vel Propriè idq; bifariam, vel ut est

- Affectus consentiendi in rebus agendis, & sic est, ut antea diximus, proprium amicitiæ.
- Habitus movens & inclinans homines ad idem sentiendũ idemq; faciendum in studio utilis aut honesti : & sic pro virtute habetur, quia malis non convenit.

Opp.

Concordia definitur mutuus hominum consensus ad bona opera exercenda: sed talis consensus est effectus virtutis nempè amicitiæ: ergo non est ipsa virtus.

Resp.

Consensus accipitur, vel pro

- *Actu consentiendi, & sic est effectus virtutis.*
- *Habitu, & sic est virtus, ut antea docetur.*

Opp. contra secundam quæstionem.

Consensus opinionum in consultatione magnam sæpe amicitiam gignit: ergo concordia quæ est comes amicitiæ in opinione aliquando cernitur.

Resp.

Non negatur quin sit concordia in opinione, si communiter sumatur: sed propriè sumpta in rebus agendis potiùs versatur.

Cap. VII.

An benefici vehementiùs diligant quàm diligantur?

An beneficentia rectè definiatur?

TRitum est perire quod facis ingrato, si verò bonis quid benefiat certè non perit. Qui

benè merenti non rependit gratiā, illum (quod satis est) ingratum nomino. Vitam tibi, Nero, tua mater dedit, cur vitam tollis? cultum animi dedit præceptor, cur occidis? humanum quidem non est si accepto beneficio mens & manus obrigescant: canes, tigres, omnesq; immanes & truculentæ feræ agnoscunt beneficium, solus ingratus viperino prognatus semine non agnoscit patronum. Sed hæc obiter: nam de beneficis, nō de ingratis movetur quęstio. Petit enim philosophus, An bene merentes magis diligant quàm redamentur? Affirmat quidem eos magis diligere. Hanc assertionem primùm à simili probat: Nam ut creditores sperantes lucrū, suorum debitorum vitam & salutem optant: ita benefici expectantes gratiam suos alumnos vehementiùs diligunt. Huic rationi alia succedit non absimilis: quòd quemadmodum artifices suis ipsorum operibus, & poëtæ suis ipsorum carminibus mirum in modum delectantur: ita benefici incredibili amore prosequuntur illos quibus arcam suæ liberalitatis reserârunt. Præterea cum is cui datur beneficium sit quasi opus bene merentis viri, quanto hic gaudio afficitur in animato hoc suo opere adornando, facilè quidem dici non potest. Nam quamvis remunerationem quidē non expectat cum dederit, reflexio tamen voluntatis in memoriā benefacti mirificè reficit & consolatur. Beneficiū enim dando accipit (ut ait Seneca) qui dignis dedit. Adhuc benevolentis actio est honesta,

Beneficium accepit qui dignis dedit.

acceptio

acceptio verò beneficii solùm utilis aut iucũda: sed honestum vir bonus vehementiùs diligit: ergo ardentiùs amat quã redamatur. Quid moror? amor benefici est melior, est longior, est cõstantior quàm accipientis redamatio. Est ergo melior, quia à virtute fluit: est longior, quia in mente boni viri sedet: est constantior, quia adversæ fortunę ictu non cadit. Postremò ut labore acquisita magis diliguntur, sicuti liquidò cõstat in amore matris erga filios (quos cum dolore peperit) ita quoniam laboriosius est benefacere quàm amari, non mirum est si bene merentes intentiùs diligant: Labor enim & dolor rem dulcem & pretiosam reddunt. Altera quęstio, nempe, An beneficentia rectè definiatur? uno verbo resolvitur. Est ergo beneficentia, vel motus appetentis animi ad bene merendum de illis quos diligimus: vel habitus voluntatis, quo movemur ad benefaciendũ alicui, cuius amore non sine prudentia & deliberatione capimur. Quæst. 2. Beneficentia quid.

Distinctio prima quæstionis.

Probatur quòd beneficus magis diligat,
- Similitudine creditoris bene optantis suo debitori.
- Comparatione artificis suo multum ascribentis operi.
- Comparatione matris, quæ labore susceptum filium ardentiùs diligit.
- Comparatione benefici qui bonum facit, cum alumno qui bonum accipit.
- Effectu & fine, quia beneficus intendit bonum solidum quod amatur propter se, accipiens verò intendit bonum utile aut iucundum quod amatur per accidens.

Distinctio

Distinctio secundæ quæstionis in calce suppositionis liquet.

Opp.

Consumere pecunias non est amabile: sed beneficus consumit: ergo non est amabilis, quo concesso magis non diligeret.

Resp.

Non consumit sed utitur.

Opp:

Omne excellẽtius est amabilius: sed beneficus est excellentior eo qui beneficio donatur: ergo est amabilior, & proinde magis diligeretur.

Resp.

Cōceditur ratio, non tamen sequitur, quòd alũni suos Mecænates per se & primariò vehementiùs diligant.

Opp.

Beneficio cumulatus bene merenti gratiam & honorem (quæ sunt omnium externorũ bonorum optima) rependit: ergo magis diligit.

Resp.

Hæc non sunt maiora bona quàm virtus, quam beneficus in dando beneficio respicit: nam hæc propter virtutem tribuuntur, præterea hæc ex occasione per accidens accepto beneficio non primariò & per se persolvuntur.

Cap. VIII.

An philautia vel dilectio sui præ alijs sit licita in bonis & studiosis viris.

PROBATVM antè fuit à se charitatem in alium fluere, & in se tandem quasi refluere

ac revocari. Nam ut sphæra in se revolvitur: ita amicitia veluti per circularem amoris motũ in se reflectitur. Otiosa ergo hoc loco non existit quæstio, utrùm vir bonus & studiosus maximè seipsum diligat. Primùm hoc ipsum negare, tũ affirmare videtur philosophus. Negat, quia amor sui multis probro ducitur: quia delicatulis & flagitiosis solùm obiicitur: quia nemo sibi tãtùm nascitur: quia deniq; amico ęqualis amoris pars debetur: quę sanè omnia non ita essent, si in bono viro amor sui maximè probaretur. Sed omissis istis obiectionibus quasi indignis solutione, ad affirmantem partem quæstionis accedit Aristot. probatq; virum insigniter bonum seipsum posse maximè sine culpa & ulla offensione diligere. Nam quorsum aliter (inquit) sunt hæc singula proverbia? Amicus sum egomet mihi: Vnusquisq; est nihil aliud quàm mens sua: Amicus est alter ego: Vnus animus: Tibiâ genu propius: Omnino non sapit qui sibi non sapit. Mille sunt alia loca, quę palàm arguunt maximam dilectionis flammam in ipsis pręcordiis naturæ quasi prunam sub cineribus scintillare. Primum hunc sui amorem cuivis animanti natura dedit, ratio suasit, Philosophia, quæ est rationis norma, approbavit. Sed an vir studiosus se maximè diligeret, hoc loco quęrit: agè, de illo sit dubitatio. Is aliis ut patriæ, patri, amico magis quàm sibi consulit: fateor equidẽ si fluxa & caduca fortunę aut naturę bona cõsideres: imò pro patria vitæ discrimen libenter suscipit: quid

Contra statum quæstionis argumenta philosophi.

Vir bonus quomodo seipsum patriæ pręferre dicitur.

tum?

tum? ergo magis patriam quàm seipsum diligit: rationem nego: quid ita? quia hac una virtutis actione seipsum maximè dilexit. Itáne, se obiiciendo morti? quomodo quæso id suades? facilè. Quandoquidem quicunque aliquid honestè, piè, ac studiosè agit, mentis suæ causa idipsum agit: Sed qui mentem suam maximis virtutibus excolit, is quidem teste philosopho se maximè diligit: ergo vir bonus & studiosus seipsum præ aliis maximè quidem diligit. Quare etsi vir insigniter bonus rempublicam, amicum, Principem, aliaque multa suæ ipsius vitæ anteponit, libenterque mortem ne illa periclitarentur oppetit: non tamen sequitur, si verè de amore philosopheris, ut indè concludas, magis hæc quàm seipsum diligere: cũ hæc quidem diligat solũ prout sunt gloriosa obiecta, in quibus tutandis immortalitatis nomen & laurum quærit. Sed dices, impius est qui non magis patriam quàm seipsum diligit: verũ est, si in hoc sensu capias, ut magis patriam quàm seipsum, id est quàm vitam, quàm honorẽ, quàm opes fortunæ diligat: sed ut magis patriam aut regem diligeret vir bonus quàm mentem, quæ est ipse sapiens, penitus inficias eo.

Distinctio.

Amor sui est, vel
- Apparens in malis, qui potiùs nimia indulgentia, quàm verus amor dicitur. Mali enim seipsos (ut docet in hoc textu Arist.) potiùs oderunt quàm diligunt.
- Verus in bonis,
  - Ab optimo principio fluit, nimirum à mente.

nis, qui ideò maximus dicitur, quia
- In optimo obiecto laborat, scilicet in virtute.
- In optimo fine quiescit, nempe in fœlicitate.

Opp.

Amor sui ut probrum malis obycitur, &c. ergo bonis inesse non potest.

Resp.

Non est verus amor sed effaminata mollities, quæ malis obycitur.

Opp.

Si amor sui esset licitus in bonis, tum sibi solùm nasci viderentur boni: sed hoc est absurdum: ergo amor sui in illis non est licitus.

Resp.

Viri boni nati sunt patriæ aliysq; partibus civitatis, si vitam, si naturam, si fortunam spectes: at si mentem mentisq; animam, id est, virtutem spectes, magis eas quàm totam civitatem diligere deberet. Nã etsi vitã & opes pro civitate effundere oportet, peccare tamẽ, hoc est (vt docet philosophus) mentem occidere pro patria, nec decet, nec omnino licet.

Virtus mentis anima.

Peccare nõ licet patriæ causâ.

Peccare est mentem occidere.

Opp

Docet philosophus in hoc capite quòd vir bonus mortem oppeteret pro patria: ergo magis patriam quàm seipsum diligeret.

Resp.

Dat vitam patriæ, vt docet philosophus, sed sibi virtutem (quod est maximum bonum) servat.

Opp.

Amicus verus non minùs amicum quàm seipsum diligeret,

diligeret, ut antè probatum est: ergo magis seipsum non diligeret.

Resp.

Id intelligitur in æqualitate consensus, non in æqualitate ordinis: respectu virtutis, non respectu mentis.

Cap. IX.

Utrum fœlix indigeat amicis?

AMicitia ad vivos & defunctos, ad miseros & beatos pertinet. Alienum (inquit philosophus) est ab amici officio nullam defunctorum curam habere. Absurdũ est omnium bonorum affluentiã beatis tribuere & tamen ipsam amicitiam pernegare. Opportunè ergo hic movet quæstionem, An fœlix omnino indigeat amicis. Primùm arguit ad oppositum, tum pluribus argumentis institutum probat. Arguit hoc modo: Fœlix omnibus bonis est cumulatus, seq; ipso est omnium maximè contentus: ergo amicos non desiderat. Præterea, fœlix est quem Deus diligit: ergo verum est illud,

Contra statum quæstionis.

Quid est amicis, cum Deus faveat, opus?

Postremò fœlix est nihil aliud quàm mens sapiens omnibus virtutis luminibus adornata: ergo perituris amicorum subsidiis non eget. His prelibatis rem ipsam agit, firmisque rationibus affirmantem quæstionis partem defendit: Prima ab incommodo, secunda à comparatis, tertia à difficili, quarta à simili, quinta ab effectu amicitiæ, postrema à natura studiosi viri ducitur.

Pro statu quæstionis. Fœlix indiget amicis.

Ab

Ab incommodo, quia absurdum est ut fœlix amicis careat, cum omnibus bonis abundare debeat. A comparatis, quia magis beati in rebus secundis, ut de aliis bene mereantur, quàm miseri in rebus adversis, ut adiuventur, indigent amicis. Quippe melius est (ut ait Seneca) bene mereri quàm alterius accepto beneficio libertatem perdere. A difficili, quia arduum est fœlici monasticam & solitariam vitam degere, præsersertim cum natus sit ad societatem, & (ut ita loquar) ad civitatē factus. A simili, quia ut musicorum aures suavibus sonis permulcentur, offenduntúrq; contrariis: ita fœlices honestis amicorum actionibus delectantur, turpemq́ue malorum vitam oderunt & execrantur. Ab effectu amicitiæ, quia ex vita victuq; communi inter bonos exercitatio quædam virtutis secundùm Theognidem optimum illum Dei contemplatorem oritur: is enim sic ait,

Bonorum consortio efficimur boni.

Virtutem ex doctis disces, verumq́; laborem:
Improbus inficiet teq́; animumq́; tuum.

A natura boni & studiosi viri, quia & se conservari suiq; simile vi naturę coactus quęrit. Sed quid melius te conservat quàm amicitia? quid tibi similius esse potest quàm amicus? Est enim amicitia possessio tui. Est amicus tui imago vel potiùs alter ipse. Caret ergo fœlix seipso si amico careat, hoc est, si amicus desit. Nam in amico seipsum quasi videntem videt, loquentē audit, sapientem colit. In hac vita ergo beatus non est, qui non amicis eget. Non nego tamen

quin

Contemplativus hominum amicitiam non quęrit.

quin aliqui in hac vitâ sint quasi non essent, iidemq́ue in contemplatione virtutis beatissimi: qui sanè excelsius diviniusq́; quiddam meditantes natura humana, non tam homini amicitia, quàm Deo charitate adiungi & copulari student. Sed de his in decimo lib. Ethic. pluribus disputabitur.

Distinctio.

Fœlix est, vel

- Verè contemplativus, qui absolutè suis ipsius internis bonis est contentus, perpetuò studens (omnibus istius vitæ curis lepositis) Deo summo & incommutabili bono adhærere.
- Verè activus, quem amicis egere probat philosophus in textu sex argumentis,
  - Ab incōmodo,
  - A comparatis,
  - A difficili,
  - A simili,
  - Ab effectu,
  - A natura boni viri.

  Horum rationes in suppositione ordine perspicuæ redduntur.

Opp.

Fœlicitas est sufficiens bonum per se: ergo amicis non indiget.

Resp.

Est sufficiens bonum internè, non tamen externè semper. Alij respondent argumentum non tenere, quia amicitia est quoq; internum bonum fœlicis. Est enim amicitia virtus, quâ fœlix ornari debet.

Opp.

Arist. in primo Politicorum Heremitas et solitarios homines in contemplatione totos defixos omnibus mortalibus videtur anteponere: Nam illic meliores illos a cunctis hominibus nominat: sed tales sunt beati, & amicis

micis non indigent: ergo verè fœlices amicis non indigent.

Resp.

Respondet Boëtius, tales vix homines propter raritatem & excellentiam virtutis secundum philosophũ appellari: splendor enim & quasi divinitas virtutis homines divos reddit. De his, ut ait, non agit Arist. Sed si placet respõde quòd duplex sit actio amicitiæ: immanens quæ potest esse in beato erga omnes bonos, quamvis cum illis non versetur: transiens, & sic relicta externa specie curâq; istius mũdi, amico vitæ suæ externo socio non eget.

Opp.

Probat philosophus ab essentia boni viri, quòd fœlix indigeat amicis: sed essentia boni viri ab essentia contemplativi fœlicis non differt: ergo si secundum essentiam suam vir bonus indigeat amicis, fœlix contẽplativus indigebit.

Resp.

Et si vis huius argumenti retundatur, si dicam virum bonũ activè hic solùm intelligi: Respondeo tamẽ contemplantem beatum omnes bonos verè diligere, eisq; ut obiectis interna sua amicitiæ uti ac delectari.

Opp.

Omnes bonos contemplativè fœlix non novit: ergo eos nec ut amicus diligit, nec illorum amicitia delectatur.

Resp.

Non nomine sed animo, non facie sed specie tales esse novit, & hoc satis est ad internam amicitiã, sæpè enim illos charitate amplectimur quos nunquam vidimus.

Opp.

Amicitia est tantum inter duos: ergo non videtur fœlix amicis seu potiùs amico indigere.

Resp.

Aliud est de numero & existentia, aliud est de natura & essentia amicitiæ agere. Natura enim eiusdē hoc modo accepta ad plures diffundi potest, ad duos tamen spectare dicitur. Quia et si myriades invidorū per forum vbique volent, rarissimè tamen amicorum reperiuntur paria.

Cap. X.

An in quovis genere amicitiæ plurimi sint conciliandi amici?

Probat in omni amicitiæ genere pluribus amicis opus nō esse.

ACtum agere molestium, idem sæpius disputare tædium studioso lectori parit: ne ergo nimis multus ac molestus videar, hanc quæstionem, quam antea obitur discusseram, nūc paucis attingā. Quæritur, An in quovis genere amicitiæ plurimi sint conciliandi amici? hoc est, si rectè interpreteris, An inter plures quā duos amicitia existat? In amicitia propter utile paucos parandos esse docet Arist. & quia damnosum est elargiri multis, & quia laboriosū est plurimis inservire. In amicitiâ propter voluptatē susceptа idipsum ostendit, quia iucūdis amicis rarò non secus ac condimentis in splendidè apparatis epulis & conviis vti oportet. In amicitia denique propter virtutem fieri, inquit, non potest, vt plurimi simul colantur amici: difficile

cile enim est & rebus prosperis gaudere, & adversas gravitur cum multis ferre. Hoc probat experientia, quia si magna & excellens sit amicitia, ea vnicum paucis intercedat necesse est: numerosam enim amicorum turbam virtutis excellentia negat, amoris etiam gradus & vehementia negat. Reperiuntur tamen multi qui multis placent. Reperiuntur quidem, sed hi potiùs affabiles & placidi quàm fideles & amici nominantur.

Distinctio huius quæstionis antè traditur libro octavo capite sexto.

Opp.

Antè tractatur hæc quæstio: ergo otiosè hîc iterum de illa agitur.

Resp.

Antè tractatur solùm speciatim quoad amicitiam absolutam & per se, hîc verò generatim quoad omnes species amicitiæ.

Opp.

Concensum est in amicitia vtili & amatoria plurimos esse posse, qui vtile & iucundum quærunt, sunt enim multi parasitorum greges & armenta: ergo malè hoc loco contrarium docet Arist.

Resp.

Non docet, sed hoc suadet, ne plures propter incommoda sequutura admitterentur.

Opp.

Quò bonum communius eò melius, & vis vnita fortior, ut docet proverbiũ: sed si plures sint veri amici bonũ est communius, visq́; charitatis vnita fortior: ergo

in verâ amicitiâ plures sunt conciliandi amici.

Resp.

Bonum quo cõmunius eo melius. Vis unita fortior.

Quò bonum communius eò melius, si fieri id quidem potest commune: unita vis fortior in bonis, si talia sint quæ uniantur, at hoc excellens bonum amicitiæ in summo gradu positum, sic plurimis communicari non potest, ut plurimi amici inter se excellentes fiant. Est tamen in verâ amicitiâ boni influentia quædam multis utilis & fructuosa: nam ut solis splendor multis syderibus: ita fructus amicitiæ multis hominibus cõmunicatur. Sed ut solis splendor tantùm essentialiter soli inest, quamvis eiusdem vis in multa fluat: ita excellens amicitia essentialiter paucis convenit, quã-vis eiusdem fructus in multos tendat: vir enim insignitur bonus ut modò docuimus omnes bonos vehemẽter diligit.

Cap. XI.

An magis in adversis quàm secundis rebus desiderentur amici?

An præsentia amici sit semper iucunda in utraq; fortunâ?

Amici desiderantur magis in secundis rebus quã in adversis, si virtutem spectes: cõtra verò, si necessitatem respicias.

REctè Terentius, omnes (inquit) cum secundæ res sunt, tum maximè secum meditari oportet, quo pacto adversam ærumnam ferant. Risus enim fortunæ sæpe magis quàm fletus nocet, quippe securitatis crepundia incautos fallunt, somniantes perdunt. Quæstio ergo haud facilis hoc loco movetur, An magis in adversis quàm secundis rebus desiderentur amici? cũ con-

constet quidem in utrâque fortunâ desiderari illos, si necessitatem spectes, magis in miseris; si virtutem ac honestatem, magis in prosperis rebus amicos requiri hîc ait philosophus: siquidem cadentes subsidium vitæ, florentes ornamentũ virtutis quærunt. Agnosco equidem flebilẽ statum miseri & deiecti hominis amicis indigere: Nescio tamen an in regno voluptatum positus vehemẽtius eisdem egeat. Celsæ graviore casu decidunt turres: nam alta ruunt præcipitantiùs: inflata fortuna superbiam, humilis prudentiam gignit; magis ergo ut mihi videtur amici in amœnitate quàm in procellâ & tempestate fortunæ desiderantur. Cum enim aureus Nilus fluit, cum sol splendet, animus plerumque humanus periculosè dormit: tum quidem opus est fide, opus consilio, ne per dulcem quasi soporem cum tui oblivione pereas. Quorsum quæso assistunt regibus tot sapientes & vigilantes consules in omni imperio? nonnè ut fidelium amicorum loco, de florente statu & fastigio rerũ principes admonerent? quòd si principes maximè in summâ affluentiâ omniũ amicitiâ egeant propter consilium, non est dubitandum, quin omnes & singuli in rebus fortunatis potiùs quàm adversis amicos peterent propter virtutẽ; propter virtutem dico, partim ut beneficè agant & delectabiliter vivant cum illis, partim verò ut illorum ingenio, fide, consilio freti suâ ipsorum fœlicitate certiùs perfruantur. De altera quæstione pauca admodum sunt adiicienda, nempe

 quòd

Amici præsentia plurimùm iuvat in utraque fortuna.

quòd præsentia amici sit semper in utraq; fortuna delectabilis: nam cum amicus sit alter ipse, incredibile est quanta vis delectationis à sensu in animum præsente amico fluat. Præterea cum amicus sit pars tui, & particeps tecum tam boni quàm mali, monstrum esset lugere si verus amicus adsit. Postremò amicus est custos consilii, animique quasi possessor tui, quo an aliquid sit iucundius in hac vita, nemo ut opinor potest definire.

Dubitatio.

At quæris, an magis in adversis quàm prosperis rebus amicus nos consoletur? Stoicè hîc nihil defendam, existimo tamen maiorem in secundis quàm in adversis consolationem ex præsentia amicorum percipi. Nam etsi amicus certus in re incerta cernitur, & Nullus ad amissas ibit amicus opes, si tamen iucundam virtutis non necessitatis actionem expenderis, invenies quidem hanc ab illa multis gradibus superari: Nam in afflictis rebus oppressus præsente amico solùm reficitur, idque quia opem sperat: cæterùm in serena fortuna uterque amicorum incredibili voluptate afficitur, idque solum virtutis causa.

Ad res adversas amicos ne invites.

Vt ergo serenior dies est lucente sole, si omnis removeatur nubes; ita amœnior consolatio est præsente amico, si res adversæ dispellantur, ad quas ut in textu docet philosophus rarissimè amicos invitare oportet.

Distinctio prima quæstionis,

In

In vita amicorum spectantur duo,
- Necessitas rerum, & sic magis in adversis requiruntur amici,
  - Vt opē ferant.
  - Vt consilio iuvent.
  - Vt dolorem leniant.
- Securitas & vitæ honestas, & sic magis in secundis rebus indigemus amicis, quia
  - Prosperitas fortunæ plerūq; superbos & incautos facit.
  - Summam rerum affluentiam invidia sequitur.
  - Actio virtutis magis in secundis, quando uterque agit, cernitur.

Distinctio secunda quæstionis.

Præsentia fidelis amici in utrâque fortunâ iucunda est, vel
- Necessitatis causa, & sic magis nos consolatur in adversis.
- Securitatis & virtutis causa, & sic delectabilior in rebus prosperis habetur, quia uterq; amicorum, quanta sit in virtute delectatio, sine ullo dolore & luctu percipit.

Opp.

Magis desiderari amicos docet philosophus in rebus adversis quàm in rebus secundis: ergo contrariũ hoc loco malè defenditur.

Resp.

Intelligit quoad necessitatem non quoad securitatem vitæ: nam minùs tuta & secura est alta quàm humilis, prospera quàm abiecta fortuna.

Opp.

Lugere debet amicus cum oppresso amico: ergo eiusdem præsentia nō videtur esse in rebus adversis iucũda,

da, nisi gaudium & luctus simul uni & eidem conveniant.

Resp.

Quamvis luget amicus in rebus asperis cum amico, delectatio tamen ex præsentia utriusq; magis internè augetur.

Opp.

Non minùs spectatur honestas in asperâ fortunâ quã in secundâ: ergo illa distinctio necessitatis & honestatis malè intextu excuditur. Antecedens probatur, quia in calamitate amicitia maximè probatur.

Resp.

Virtus consideratur, vel quoad
- *Essentiam, & sic non minùs cernitur in rebus aspiris quàm secundis.*
- *Existentiam, & sic magis lucet in rebus prosperis,*
  - *quia est*
    - *Liberior, nam nullam necessitatem habet.*
    - *Communior, nam utrique convenit.*

Opp.

Præsentia amici non tollit causam doloris, putà morbum aut mortem patris: ergo non consolatur.

Resp.

Etsi extrinsecus non tollit, intrinsecus tamen diminuit. Nam efficit ut amicus minùs de obiecto tristitia cogitet.

Opp.

Lachrymis præsentis amici alterius amici vulnera recrudescunt: ergo præsentia amici in calamitate potiùs auget quàm tollit dolorem.

Resp,

Resp.

Vulnera amici potiùs alterius lachrymis curantur, propter mirificam voluptatem quam ex præsentia amici concipit.

Cap. XII.

An maximè sit expetendum unà cum amico vivere?

Maxima vis amicitiæ (ut rerum omnium) in usu ponitur, hic verò usus est ut serenissimam amici frontem (in qua mens pingitur) sæpe contempleris. Ferunt ex oculis amantem; concludit hîc philosophus ex aspectu amicum plurimùm recreari: oculi. n. amicorũ sunt quasi fenestræ, per quas apertas omnes animi latebras & recessus nõ secùs ac si essemus illic intuemur. Absurdum ergo illud non est, quo tanquam epiphonemate concludit hunc librum Arist. nimirum quòd in vera amicitia maximè sit expetẽdum unà cum amicis vivere. Nam ut periti gubernatoris præsentia navem in portum ducit, absentia periculum naufragii facit: ita aspectus & consolatio amici summam animi quietem, distractio verò metum ac oblivionem parit. Hoc probat philosophus primùm ab ipsa natura amicitiæ, tum à proprietate cuiusque hominis, postremò à consuetudine vitæ: A natura amicitiæ, quia est quædam unius cum altero cõmunitas: A proprietate cuiusq;, quia suus cuiq; est in seipso optabilis sensus, ergo etiam in amico qui est alter

Cum amico unà vivere, summopere expetendum est.

alter idem: A consuetudine vitę, quia ut sapientes cum philosophis, ut vinolenti cum bibulis, ut stulti cũ otiosis, omnesq; deniq; id genus alii cum sui similibus peroptant totos dies & ætates conterere: ita studiosi amici cum suis amicis discupiunt vitam sine ullo divortio in perpetuum transigere. Hoc docet Arist. non quòd non possit esse fidelis amicus, loco si absit; sed quòd inter vota omnia & optata hoc unum vel maximum esse debeat, ut si fieri possit, amicus sub eodem quasi tecto amico perfruatur. Vnũ nunc superest, ut cum philosopho lectorẽ moneamus nullum malorum consortium esse amicitiam: vitanda ergo est pravorum consuetudo, nam labem & contagium habet. Aspidem sub lingua, venenum sub hamo dissimulator offert: si retigeris dormiendum, si gustaveris pereundum erit. Est enim in tali amicitia frõs sine corde, fraus sine fide. Quid multis? sit ergo hęc conclusio: malorũ amicitia amicitia non est: nã levis est, fraudulẽta est, perniciosa nũc est & sẽper erit.

Consortiũ malorum non potest esse fida amicitia.

Distinctio.

Duplex delectatio ex amicitia nascitur, vel
- Interna, quæ aspectum amici semper non requirit, ut antea probavimus.
- Externa, quæ præsentiam amici maximè desiderat, quia
  - Amicitia quoad existentiam est communicatio unius cum altero.
  - Amicus est alter idem, in quo est mixima delectatio.
  - Amicus præsens magis quam absens iuvat & consolatur.

Opp.

Opp.

Fœlicitas est maximè expetenda: sed vivere cum amico non est fœlicitas; ergo vivere cum amico non est maximè expetendum.

Resp.

Per maximè expetendum, maximè iucundum & delectabile hoc loco intelligitur, & sic est maximè expetendum cum amico vivere, si existentiã & necessitatem vitæ, non si essentiam & perfectionem virtutis & fœlicitatis spectes; quæ per se & vi suâ maximè expetuntur.

Opp.

Magis est expetendum habere longè absentem amicum quàm cum amico miserè & fortunatè simul vivere: ergo vivere unà cum amicis non est maximè delectabile.

Resp.

Argumentum non sequitur, nam fides amicus necessitatem amici respicit, maximeq; tum cum opus est reficit ac consolatur. Nã quãvis, vt anteà docuimus, præsentia amici sit maximè iucũda in rebus prosperis, si libertatem actionis in utroq; consideres: premente tamen necessitate medici loco est verus amicus, qui pharmaca consilij & solatij prudenter & opportunè propinet. Sed satis hæc dicta sint de amicitia.

LIBER

LIBER DECIMVS.

Cap. I.

An nihil latiùs pateat in humana vita quàm voluptas?

An falsa & periculosa sit oratio veritatis si vita non respondeat?

Summa horum decem librorum succinctè & præclarè explicata.

Enatus philosophorum in hoc uno consentiunt, quòd sit unũ in moribus summum bonum, cuius intuitu mens humana, ut cœlum motu perficeretur. Hoc bonum in primo libro quasi signum currentibus stadium istius vitæ sapienter propositum fuit, ut omni sudore omnique periculo alacriter suscepto, virtutis tandem palma, id est, verâ beatitudine perfrueremur. Maior enim virtus est in fine alliciendi hominẽ, quàm in magnete attrahendi ferrum. Hoc fine proposito subiectum & medium discutiuntur. Subiectum homo est, medium virtus: Summa ergo omnium Ethicorum in his tribus consistit, nempe in obiecto, quod est fœlicitas: in subiecto, quod est capax fœlicitatis: in medio, quo hæc demùm fœlicitas comparatur. In obiecto considerantur duo: actio de qua in primo, contemplatio de qua in hoc lib. agitur. In subiecto præcipuè spectantur tres animæ potentiæ: appetitus,

tus, qui affectibus: voluntas, quæ virtutibus moris: & intellectus, qui virtutibus mentis subiicitur. In medio explicantur ordine singulæ virtutes cum illarum oppositis & extremis, ut illis utendo, hæc fugiendo fœlicitatem de qua nunc agimus perfectiùs contemplemur. Hinc fœlicis memoriæ patres ordinem tractandi sacra oracula meo iudicio didicerunt, qui primùm de Deo qui est obiectum sacræ philosophiæ: tum de subiecto, nempe homine lapso: postremò de medio, id est, de gratia in Christo disputant: ut in sententiarum magistro & Thoma miraculis certè eius ætatis in qua scripserũt, constat. Sed quorsum est hæc digressio? certè si sit digressio, huc tendit: ut intelligas uno verbo & res & rerum ordinem quæ in his libris Ethicorum pertractantur. Sed quæris quid agat philosophus in hoc postremo libro? definit tandem nobilissimam illam beatitudinem, quæ in sola contemplatione rerum divinarum lucet. Cæterùm anteaquàm ad illum scopum disputationis venit, fructuosa quædam de voluptate præcepta tradit, de qua agendum esse accuratiùs, in 1. hoc cap. quatuor rationibus concludit philosophus: Primùm, quia est coniunctissima naturæ humanæ: secundò, quia vis maxima in ea est ad virtutem, si honestis rebus lætari instruamur: tertiò, quia latissimè per omnes partes vitæ diffunditur: nam quæ sunt iucunda sequuntur omnes, molesta fugiunt: postremò, quia de re nulla inter philosophos maior

Argumentum huius decimi lib.

De voluptate cur hic fusius agendum.

maior

maior aut vehementior est contentio: quippe aliqui crediderunt esse summum bonum, aliqui verò esse summum malum, aliqui iterum nec bonum nec malum, postremò aliqui diverso respectu, & bonum & malum esse defendunt. Inter istas opiniones secunda hoc loco ab Arist. reprehenditur. Nam si doceas voluptatem esse summum malum, vivendum est inquit sine voluptate ne vita sermoni non respondeat. Quis enim mortalium est qui voluptatem non sequitur? Hoc certe si fiat, id est, si facta tua dictis nō respondeant, rapis imperitam multitudinem ad scelus, cuius ingeniū exemplo vitæ potiùs quā sermone commovetur. Oratio tamen si vera sit, vt ait philosophus, non solum ad intelligendū, verum etiam ad vivendū plurimùm valet: vera autem tum quidem videtur multitudini, cum id facias quod docueris.

Voluptas nō est summum malū. Voluptatē omnes sequimur. Factis potiùs quam dictis vulgus ducitur. Oratio quę vera.

Distinctio primæ quæstionis.

Nihil latiùs patet in humana vita quàm voluptas, quia est
- Insita à natura,
- Per omnes partes diffusa,
- Sine voluptate nec mens virtutem nec corpus affectum habet.

Distinctio secundæ quæstionis.

Falsum & periculosū dicitur aliquid
- Opinione multitudinis, & sic oratio veritatis si vita non respondeat falsa & periculosa videtur: ratio est, quia multitudo plerumque sensum sequitur, cuius non est (ut in textu ait Arist.) de rebus subtiliùs iudicare.
- Constitutione rei, & sic oratio veritatis duobus

duobus modis, vel non est falsa, nam sæpè flagitiosi id voce & lingua docent, quod facto & vita negant.

Opp. contra primam quæstionem.

Multa, ut oratio, sensus, affectus æquè latè patent in vita humana: ergo voluptas quæ sæpè dolore tollitur latissimè non patet.

Resp.

Latissimè patere dicitur non quòd non aliquando minuatur, sed quòd inter affectus naturales ea una est quam ipsa maximè natura sequitur.

Opp. contra secundam quęstionem.

Verum & falsum à rebus quæ sunt in oratione dependent, ut docet philosophus in antepredicamentis: ergo non à vita ut hoc loco docetur.

Resp.

Patet solutio huius argumenti in distinctione, si diligentiùs expendatur.

Cap. II.

An summum bonum per additionem alterius boni fiat melius?

EVdoxus vir quidem præstanti & singulari temperantia voluptatem summum bonum (ut hîc ait Arist.) constituit, suamq́ue opinionē quatuor syllogismis sic confirmavit. Quicquid omnia appetūt idipsum est summum bonum: sed omnia voluptatem appetunt: ergo voluptas est summū bonū. Pręterea id sumū bonū est in quo omnia quiescunt: sed omnia quiescunt

Eudoxi rationes pro voluptate, nempe quòd sit summum bonum.

escunt in voluptate: ergo illa est summum bonū. Adhuc quicquid opponitur dolori, quod est summum malum, idipsum est summū bonum: sed voluptas opponitur dolori, quod est summū malum: ergo voluptas est summum bonum. Postremò quicquid perfectum bonū & excellētius reddit per sui additionē, idipsum est summum bonum: sed voluptas perfectum bonum excellentius reddit per sui additionem: ergo est summum bonū. Hîc introducit Arist. Platonem vires istarum ratiocinationum enervantē. Sed quoniam copiosiùs de iisdem in septimo libro disputaverim, lectorem diutius in hac quæstione non morabor. Vnum tamen est in hoc textu quod Eudoxus asserit & Plato negat, nimirum summum bonum per additionem alterius boni melius fieri. Eudoxus ut probet voluptatem suam esse summum bonum hanc intrivit sententiam, quòd quicquid faciat tale illud ipsum est magis tale: sed voluptas in omni gradu facit bonum: ergo voluptas est magis bonum. Hęc ratio per Platonem invertitur ab exemplo, quia prudentia est magis expetenda quàm voluptas, etiamsi cum prudentia illa quidem sit copulata. Videas hîc Aristot. ludentem cum umbra pręceptoris sui: nam potiùs quàm Platoni cederet hoc loco Eudoxi sententiam & paradoxum aliqua ex parte defendit. Siquidem dicit accessione alterius boni summum excellentius fieri, probabiliusq; Eudoxum in sua assertione quàm Platonem in negatione posse defendi.

Aristoteles ne Platoni cedat, cum Eudoxo paradoxum affirmat.

Melius

Melius fit bonum duobus modis: aut

- Essentialiter, accessione alterius interni boni: & sic summum bonum melius non fit, quia est omnium ultimum & perfectissimum.
- Contingenter, additione alterius externi boni: & sic summum bonum melius, id est, ornatius & splendidius redditur per accessionem voluptatis & fortunæ.

Opp.

In primo, secundo, tertio, & septimo libro multa egit philosophus de voluptate: ergo otiosa videtur nunc alia de illa instituta disputatio.

Resp.

In primo probat Arist. quod non sit fœlicitas activa, quia est communis hominib. cum belluis. In secundo probat quod sit commune obiectum virtutũ, in cuius moderatione versantur omnes virtutes. In tertio materiã tẽperantiæ esse ostendit. In septimo ad cõtinẽtiã & incontinẽtiã comparat. In hoc deniq; ad contemplationem mentis necessariam esse concludit. Non est ergo otiosa eiusdem in tot libris tractatio, cũ in singulis locis tractationis habetur distinctio.

Opp.

Si addas prudentiæ in Socrate sapientiam, bonũ illud prudentiæ essentialiter fit melius: ergo accessione alterius boni bonum melius fiat.

Resp.

Summo bono ad existentiã multa, ad essentiam nulla addi possunt.

Hæc ratio non concludit propositum. Nam quæritur, An summum bonum additione melius fiat? quod negatur ideo quia est summum, cui ad existentiã multa, ad essentiam vero nulla addi possunt ut fiat melius.

Cap. III.

Utrùm voluptas sit motus?
An dolor sit indigentia eius quod est secūdum naturam?
An voluptas sit expletio eiusdem?
An voluptas obscœna sit delectabilis per se?
An voluptates specie differant?

Miraris fortasse & non iniuria, cum videas ex vno eodemq; cap. tot quæstiones moveri: scrupulus autem hic nullus erit, si ex singulis penè conclusionibus, vnam eximi studiosiùs attenderis. Simul quidem omnes proposui, quia simul tractatur: paucissimus ut vides explicui, quia refutatione, quam apud philosophum aliquando suspicor; non demonstratione, quam semper in illo admiror, descutiuntur. Refellit hîc divinum Platonē: cui, etiamsi magister fuit, togam philosophi excellētis invidet. Prima conclusio huius cap. est, quòd voluptas non sit idcirco mala, quia qualitas non est, vt quidam dixerunt: quippe tū sanè actiones virtutum essent malæ, cum inter qualitates non numerantur. Secunda est, quòd ideo voluptas non sit prava quia intentionem capit ac remissionē, tum enim virtutes ipsæ essent malę quæ intenduntur ac remittuntur. Tertia est, quòd voluptas non sit motus, quia neq; velocitas neq; tarditas, quæ sunt propriæ affectiones motus voluptati cōpetūt. Quarta est, quod neq; dolor sit defectio,

Quòd voluptas non sit motus.

defectio, nec voluptas sit expletio eius quod est secundùm naturam. Ratio est, quia ambo sũt affectus naturæ convenientes quamvis voluptas magis quàm dolor eidem conveniat. Quinta est, quòd obscœnæ voluptates non sint per se & vi sua iucundæ & delectabiles. Nam vt ægrotis amara dulcia, & lippis alba nigra apparẽt: ita quæ sũt verè delectabilia hominibus depravatis & corruptis maximè tristia, quę verò sunt obscœna maximè iucunda esse videtur. Postrema est, quòd voluptates inter se ut voluptatum obiecta specie differant: alia enim est voluptas tẽperãtis, alia liberalis, alia cuiusq; prout quisq; rerum studio ac desiderio trahitur. Iuxta illud, Voluptates specie differunt.

Natura sequitur semina quisq; sua.

Harum omnium quæstionũ distinctiones sigillatim ne expectes, nam satis antè in 7. lib. discutiuntur hęc omnia.

Distinctio primæ quæstionis.

Voluptas considera- tur, vel:
- Materialiter, pro obiecto voluptatis.
- Formaliter, idq; vel
  - Pro affectu, & sic non est motus.
  - Pro actione, quæ delectatio dicitur, & sic motus animi in Rhetorica Arist. definitur.

Opp. contra primam quæstionem.

Omnis affectus est motus animi: sed voluptas est affectus: ergo est motus.

Resp.

Omnis affectus est motus fuse sumptus nõ strictè, vt hic in tertio physicorum sumitur, vbi actus entis in potentia

tentia definitur.

Opp. contra secundam & tertiam.

Deficiente eo quod naturæ est accommodatū dolemus, præsente autem eo gaudemus: ergo dolor est defectio vel indigentia eius quod est secundū naturā, voluptas verò eiusdem expletio & abundantia.

Resp.

Non cohæret ratio. Nam quamvis dolor indigentiam delectabilis, voluptas copiam eiusdē sequitur: non tamen rectè concluditur quòd sint ipsa indigentia vel expletio, sed potiùs affectus animi sequentes ista.

Opp. contra quartam.

Voluptas obscœna expetitur à multis: ergo est delectabilis. Nam triste & acerbum nemo expetit.

Resp.

Aliquid est delectabile, vel
- *Per se, & sic vera bona animi sunt solùm iucunda.*
- *Per accidens, & sic turpes voluptates apparent delectabiles, quæ tamen propter nigram (vt aiunt) caudam exitumq; miserabilem reverà acerbissima habeantur.*

Cap. IIII.

An voluptas mentis sit perfectissima?
An voluptas actionem impediat vel perficiat?

Voluptatē non esse motum.

IDipsum in fronte huius capitis agit philosophus, quod in calce alterius egerat: probat enim voluptatem non esse motum, idq; ab affectione, multipliciq; exēplo motus. Ab affectione,

one, quia omnis motus fit in tẽpore, quod in voluptate non cõtingit: à multiplici exemplo motus nempe visionis, structuræ, atque ambulationis, in quibus succesſio partium eſt, quæ in voluptate non cernitur. Sed ut hîc ipſe ait, multo ſubtiliùs in libris Phyſicorum quàm hoc loco de motu agitur. Omiſſa igitur omni cum aliis philoſophis contentione gradatim ad ſublimiora feſtinandum nunc eſt. Quæſtio ergo hîc non inutilis movetur, An voluptas mentis ſit omnium perfectiſsima? verbo reſpondetur eſſe. Probatur verò à divinitate, ut ita loquar, ſubiecti; ab excellentia finis; à perpetuitate ſimplicis, puræ, & immixtæ actionis, in qua pulcherrima hæc voluptas continetur: ſubiectum eſt mens ipſa divinitus data, virtutibus exculta, æternæ rerum divinarum contemplationi, ut ita dicam, conſecrata: finis eſt ſuprà quàm dici poteſt delectabilis illa primæ cauſæ veræq; fœlicitatis contemplatio: Actio eſt nõ corporis ſed mentis, eadẽq; non fluens ſed conſtans, non tranſiens ſed immanens, non ad tempus ſed æterna & immortalis. O quanta & quã incredibilis eſt verè contemplantiũ voluptas? qui relicto hoc gyro fluentis & refluentis fortunæ, ſe totos in ſtudio tã divinæ beatitudinis abdiderunt. Sed heu nimis multi ſunt hodie qui etſi alas mentis habent, cũ domeſticis corpulentis & ſaginatis avibus ſemper deorſum cadunt, ſomniantes quidẽ plus voluptatis percipi in ſenſu quàm in mente, plus in aureo fortunę ſtercore quã in ſplendido virtutis

Voluptas mentis eſt omniũ perfectiſsima, idq; probatur variis argumẽtis.

ſtudio, plus deniq; in veneris palæſtra quàm in veræ fœlicitatis arce & pallatio. Sed cæcutientes toto cœlo errant: nam ut hîc docet philoſophus, illa voluptas eſt perfectiſſima, quę ad pulcherrimum obiectum animi refertur: ſed mentis probè affectę talis eſt voluptas: ergo mentis voluptas eſt perfectiſſima. Altera quæſtio, quæ agitata eſt, ab hac nunc diſcuſſa quodammodo dependet, ſcilicet, an voluptas perficiat actionem? Si enim voluptas ſit quaſi pulſus in omni actione humana, eademque comes & ut ait philoſophus, aliquo modo finis, neceſſe eſt ut actionem perficiat; nam pulſus eſt ut movet, comes eſt ut conſervat, finis denique eſt ut allicit & conſummat actionem: voluptatis enim cauſa aguntur omnia. Sed cautè intelligi hîc debet philoſophus, cum voluptatem aliquo modo finem eſſe concludat. Non inquit, voluptas perficit actionem ut habitus, ſed ut quidam finis. Adde id quod in textu ſequitur, nam ut externa pulchritudo quæ eſt quodammodo finis actionem naturæ: ita delectatio actionem humanam perficit: quaſi diceret, voluptas eſt bonum cōcomitans fœlicitatem: voluptas eſt finis non per ſe & vi ſua, ſed aliquo modo, quia in actione beati hominis aliqua ex parte intenditur, ipſumque fœlicem perpetuò ut lux ſolem concomitatur. Alii reſpondent voluptatem finem quidem eſſe, non autem animi ſed naturæ.

Voluptas quomodo dicatur actionem perficere.

Diſtinctio primæ quæſtionis.

Mens

Mens cōfideratur, velut est

- Bene affecta, & sic eius voluptas est perfectissima, propter
  - Divinitatē naturæ suæ quæ ei à Deo conceditur.
  - Excellentiam finis, quam contemplatur.
  - Simplicitatem actionis, quæ rerum divinarum studio innititur.
  - Perpetuitatem ipsius delectationis, quâ homo fœlix afficitur.
- Corrupta & depravata, & sic eius delectatio pessima habetur, ut in peccato & ignorantia.

Distinctio secundæ quæstionis.

Voluptas dicitur perficere actionē, quia ut

- Efficiens causa movet ad agendum.
- Instrumentalis causa actionem continet.
- Finis fortuitus actionem absolvit.

Perfectio accidentalis.

Opp.

Perfectior est ea voluptas quæ in perfectiore subiecto & medio ponitur: sed voluptas volūtatis in perfectiore subiecto & medio ponitur quàm voluptas mētis: ergo voluptas voluntatis est perfectior voluptate mentis, et proinde voluptas mentis non est perfectissima. Minor probatur, quia voluptas voluntatis habet ipsam voluntatem pro subiecto, & charitatem pro medio in relatione ad summum bonum.

Resp.

Negamus voluntatē esse perfectius subiectū mente,

aut charitatem perfectius medium sapientiâ in relatione ad fœlicitatem contemplativam, de quâ hîc agitur: quippe mens quid sit faciendum in hoc bono acquirendo præscribit, eamq; secundùm normam rectæ rationis dirigit.

Opp. contra secundam quæstionem.

Illud quod impedit prudentiam omnium actionum moderatricem, actionem non perficit: sed voluptas impedit prudentiam, vt probatur in 6. Ethic. ergo actionem non perficit.

Resp.

Nihil movet hæc ratio. Nam Arist. illic de mala, hîc de studiosa voluptate disputat.

Opp.

Actio studiosa est perfectior voluptate: ergo voluptas eam non perficit, Nam sic perfectius ab imperfectiore perficeretur.

Resp.

Perfectio accidentalis.

Non est absurdum vt perfectius ab imperfectiore perficiatur fortuitò & extrinsecùs. Nam sic accidentia perficiunt substantiam.

Cap. V.

An voluptas vnius virtutis aut potentiæ voluptatem alterius tollat vel impediat?

An voluptates illæ solùm veræ habeantur quæ actionem studiosi & beati perficiunt?

VOluptates hîc distinguit Philosophus in bonas, malas, & medias: bonæ sunt quæ virtutem, malæ quæ pravitatem naturæ, mediæ quæ

quæ necessitatem ortus & nutritionis spectant. Has specie inter se pro diversitate rerum & actionum, quibus insunt, differre in principio huius capitis demōstrat. Sed quoniam sępe de hoc voluptatum discrimine diximus, quæstiones eas solùm discutiemus quæ nunc proponuntur. Prima est, An voluptas unius potentię voluptatem alterius tollat aut diminuat? Vt probet Arist. voluptates specie differre, quia obiecta, actiones & potentiæ quibus insunt specie distinguuntur, hoc addit; quòd voluptates aliquando inter se adeo pugnent, ut una alteram sæpè excellat: Verbi causa, qui tibiarum cantu tenētur non possunt verba, quæ interim fiunt, advertere, maximè cum tibicinem modulantē audiant: quippe maiorem voluptatem ex numeris capiunt quàm ex præsenti actione: voluptas igitur, quam parit tibiarum numerus, eam labefactat voluptatem, quæ in oratione versatur. Similiter nimiæ voluptates corporis omnem delectationem virtutis tollunt. Non minus ergo voluptas voluptatem aliquando quàm dolor delectationem concutit. Hoc tamen tum propriè fit (quod est animadvertendum) cum potentia, in qua concitatur voluptas, fit admodum & vehemēter intenta in rem ex qua voluptatē concipit; quæ sic infixa impedit quo minus homo ad aliud (quamvis sit illud quidem delectabile & iucundū) se omnino vertat & inclinet. Alteram quæstionē in tertio cap. huius libri attigimus, nempe, An voluptates illæ solùm veræ habeantur,

Voluptas alia aliam tollit vel minuit.

Quæstio secunda.

Voluptates quæ veræ quæ falsæ sint.

habeantur, quæ actionem studiosi & beati perficiunt? Certum est malorum illecebras esse insidiosas & fallaces quasi meretriculas, quarum frontes gratæ & serenæ sunt, mentes autē plenæ veneno. Nihil ergo simpliciter & absolutè iucundum, nihil per se delectabile præter solam virtutem eiusdemque constantem actionē. Quare concludit philosophus hominum perditorum voluptates esse tanquā laqueos & aculeos quibus semel capti intus & in conscientia miserrimè torquentur. Sic tamen est corrupta & depravata natura hominum, ut cum cane vomitum potiùs quàm salutarem cibum, cū Panthere stercus humanum potiùs quàm dulce alimētum, id est, vanas delicias corporis potiùs quàm veras divitias mentis exoptemus.

Distinctio primæ quæstionis.

Voluptas vnius potentiæ diminuit aut tollit voluptatem alterius, propter
- Vehementem intentionem in rem obiectam sibi.
- Distinctionem potentiarum & voluptatum, quæ specie differunt.
- Multitudinem rerum diversarum quibus sollicitè mens occupari non potest.

Distinctio secundæ quæstionis in tertio capite huius libri post tertium argumentum reperitur.

Opp.

Voluptas vnius potentiæ non est contraria voluptati alterius: ergo una alteram non corrumpit.

Resp.

Corrūpitur
- *Interitu subiecti, ut corrupto igne corrumpitur calor.*

aliquid

aliquid, vel ex { *Conflictu contrarij, ut lucente sole fugantur tenebræ.*
Principatu, sic maior flamma minorem; sic intentior voluptas remissiorẽ extinguit.

Opp.

Voluptas visus sæpe auget voluptatem tactus, ut patet in libidinosis; voluptas auditus auget voluptatẽ intellectus, ut patet in bonarum literarum studiosis: ergo falsum est quòd voluptas vnius potentiæ voluptatem tollat alterius.

Resp.

Delectatio sive voluptas diversarum potentiarum est, vel { *Circa idem obiectum in quo utraq; perfunditur, & sic unius voluptas potiùs auget quàm diminuit alterius voluptatem.*
Circa diversa obiecta, et sic diminuit.

An actio iucunda, concupiscentia, & delectatio reipsa differant?

Definitione differunt nam { *Concupiscentia est desiderium boni adhuc in possessione non existentis.*
Delectatio est dulcis motus animi fluens in obiectum quod expetitur.
Actio iucũda est delectabilis alicuius potentiæ operatio circa rem in possessione positam.

An rei dilectio & delectatio naturâ differant?

Voluptas seu delectatio na- { *Delectatio dilectionem sequitur.*
Ali quando augetur dilectio cum non augeatur delectatio.

turâ

tur â differt à dilectione, quia { *Odium non est tristitia, & per consequens dilectio non est delectatio. Dilectio est in nostra potestate, delectatio verò non est.*

Opp. contra postremum dubium.

Omnis complacentia est dilectio: sed omnis delectatio est cõplacentia: ergo omnis delectatio est dilectio, & proinde dilectio & delectatio re non differunt.

Resp.

Omnis complacentia propriè non est dilectio, neq; õnis delectatio per se est complacentia, sic tamen sæpè dicuntur, non quia ita sunt, sed quia hæc duo nempe dilectio & delectatio complacentiã & beneplacitũ natura concomitantur. Siquidem concupiscentiã primũ illum naturæ pulsum complacentia, complacentiã dilectio, dilectionem delectatio, delectationẽ actio seu operatio sequitur.

Cap. VI.

An in habitu, affectu, aut ludo consistat fœlicitas?
An fœlicitas humana potiùs in actione voluntatis quàm in actione intellectus constet?

Anacharsidis dictũ de uva triplici.

ANacharsis Scythicus ille philosophus, cuius laudabilis hîc mentio facta est, olim dixisse fertur vitam humanã tres uvas habere; primam voluptatis, secundam ebrietatis, tertiam mœroris & luctus. Primam ad pueritiam, in qua fomites vitiorum nutriuntur: secundam ad mediã ætatem, in qua faces libidinis ardent ac inflãmantur: tertiam ad senectutem, in qua serò

serò plerumq; abhibētur remedia, retulit: Qui n. ad sepulchrū bene vivēdi studiū differūt, rarissimè illi quidem salutis asylum inveniunt. Hic Anacharsis non in uva voluptatis, id est, puerilibus ludis & iocis, non in uva ebrietatis, id est, voluptatibus corporis, nō in uva mœroris, id est, luctuosis spectaculis & tragœdiis istius vitę consistere beatitudinē humanā voluit. Nā sicut edēdum ut vivas, non vivendum ut edas: ita inquit ludendum est ut virtuti studeas, non studendū est ut in delitiis & amænitate per totū vitæ spacium ætatem ducas. Huius opinionem hîc probat Aristot. nam neq; in otioso habitu, neque in levi & voluptuoso animi affectu, neque in iucundo histrionum theatro & gestu fœlicitatem ponendā esse censet. Non in habitu, quia multi habentes habitum dormiunt, nec non in somnio horribiles umbras, id est, miserias huius vitæ sentiunt, quod beatis non contingit: non in affectu, quia nullus affectus propter se expetitur; sed fœlicitas, quæ est virtutis actio, in se versa & reflexa, vi sua expetitur: nō denique in histrionico & iocoso theatro, nam etsi principes (qui ludis & nundinationibus deliciarum capiuntur) multis videantur beati, tamen quia plus nocent ista quàm prosunt, quia semper fluunt non constant, quia solam voluptatem redolent & non virtutem sapiunt, stultum esset in eis fœlicitatem collocare. Nam dic mihi sodes (inquit philosophus) quàm puerile & ridiculū est multum studii curæque in seriis rebus ponere, multumq;

Neq; in habitu, neque in affectu, neque in ludo consistit fœlicitas.

tumque laborem sustinere, ut ludas tandem & in otio vivas? Quare licèt quies & cessatio summis viris Atlantis onere penè confectis sit aliquando necessaria; beata tamen vita, ut est in calce huius capitis, nō in otio & ludo, sed in sola virtute consistit: in virtute inquam, quæ in divinissima parte animi, id est, in mente reponitur. Hæc autem est, si contemplativam fœlicitatem de qua nunc agitur consideres, ipsa omniū virtutum augustissima, nempe sapientia, in cuius arce beatitudo lucet. Sed quoniam in prima exordia veluti retexere causas, primaque præcepta, ut antè satis discussa, hic solùm repetere videtur Arist. ad alia quæ sequuntur iam properabit oratio.

Sapientia virtutum augustissima.

Distinctio et explicatio prima quæstionis in primo libro satis patet.

Distinctio secunda quæstionis.

Fœlicitas contemplativa in intellectu solo reponitur, propter

- Divinam & incommutabilem essentiam eiusdem partis, cui divinum & incommutabile bonum tribuitur.
- Excellentiam sapientiæ in ea parte repositæ circa quam versatur beatitudo.
- Cohærentiam & proportionem veritatis, quæ proprium obiectum intellectus dicitur.

Opp. contra primam quæstionem.

Fœlicitas contemplativa non est actio: ergo videtur esse habitus, & proinde fallitur Arist. qui habitum esse negat.

Resp.

Resp.

Non est actio voluntatis transiens & externa, sed est actio intellectus immanens & interna.

Opp.

Infans novit fœlicitatem non esse reponendam in ludis: ergo hîc ludit & nugatur Arist.

Resp.

Infans non novit, imò multi in rebus levioribus summum bonum posuerunt.

Opp.

Videtur hîc Arist. theatrum histrionum contēnere quod olim laudavit: ergo parum sibi constat.

Resp.

Non contemnit sed in illorum theatro habitare fœlicitatem negat.

Opp. contra secundam quæstionem.

Bonum est obiectum voluntatis: sed fœlicitas est summum bonū: ergo est obiectum voluntatis; quo cōcesso sequitur quod non sit in intellectu, vt hîc cōcluditur.

Resp.

Fœlicitas hoc loco vt summum verum in contēplatione intellectus consideratur.

Cap. VII.

An mens sit subiectum contemplativæ fœlicitatis?
An beatissima sit vita quæ mente sola & sapientia regitur?

SI solùm hæc vna tractatiuncula esset apud Arist. in qua quodammodo religiosè de sapientiæ immortalitate & excellentia intellectus disserit:

disserit: satis esset meo iudicio ad minuendã & omnino terendam illorum opinionem, qui ęternitatem mentis ex Arist. probari non posse somniant. Nam hîc mentem quinquies rem divinã appellat: hîc æternę simplicis ac divinę beatitudinis eam subiectum esse confirmat: hîc immortales & sapientes nos eam reddere, vitamq; beatissimam secundùm eam nos vivere acutè demonstrat: hîc & in calce octavi c. in ea nos Deo similimos, in ea rectè affectos nos Deo charissimos disertè docet. Quid, estné res divina, & tamen cadit? estné subiectum simplicis, æternę, ac divinæ beatitudinis, & tamen ruit? estné sic in ea vita beatissima ut tamen concidat? estné sic in ea similitudo & dilectio Dei ut prorsus in nihilum aut pulverem commutetur? nihil hîc ex libro de mũdo, nihil ex primo de cœlo, nihil ex tertio de animo, nihil ex metaphysicorũ libris postremis adfero. Tædium esset si adducerem, ulcus esset si attingerem. Sed quorsum hęc? certè ut intelligas (studiose lector) sic agi hoc loco de theorica fœlicitate, ut rectè quid sit non scias, si mentem, quæ est eiusdem sedes & subiectum, divinam & immortalem esse non pręscias. Conclusiones, ut sunt apud Aristotelẽ de hac re distinctè & ordinè recitabo. Prima est, quòd fœlicitas contemplativa sit actio interna eius partis, quæ cæteris animi partibus & potentiis imperat, quæque scientiam rerum honestarum ac divinarum comprehendit: Sed mens quę divinitus homini conceditur est certè hæc pars animi:

Mentis æternitatem ab Arist. probari.

Theoricam fœlicitatem ignorat, qui mentẽ eius subiectum immortalem esse nescit.

Conclusiones Aristotelis.

Fœlicitas contẽplativa est actio mentis.

nimi: ergo fœlicitas contemplativa in hac parte reponitur. Secunda conclusio est, quòd fœlicitas verissima sit hæc de qua agitur speculativa. Hanc conclusionem sex rationib. confirmat in textu philosophus. Prima est à dignitate subiecti. Secunda est à perpetuitate actionis. Tertia ab adiuncta fœlicitate. Quarta ab essentia eiusdem. Quinta à proprietate. Postrema ab effectu seu consequenti. A dignitate subiecti hoc modo; intellectus est omniũ, quę nobis insunt, divinissimum: sed contemplatio est propria actio intellectus: ergo fœlicitas in intellectu posita debet esse contemplatio. A perpetuitate actionis sic; Actio, in qua consistit vera beatitudo, debet esse perpetua: sed contẽplatio mẽtis est solũ perpetua: ergo cõtẽplatio mẽtis est solũ completa beatitudo. Ab adiuncto ad hãc formam; Simplici ac veræ fœlicitati adiũgi debet simplex & perpetua delectatio, eademq; secũdũm perfectissimam virtutẽ: sed hæc solùm in contemplatione & sapientia (quæ vt hîc ait admirabiles delectationes parit) reperitur: ergo verissima fœlicitas in sola contemplatione cõsistit. Ab essentia beatitudinis talis ducitur syllogismus; Ea verissima habenda est beatitudo, quę satis ampla in se est, & ut loquũtur veteres, maximè per se sufficiens: sed ea quæ in mente sapiẽtis reperitur est satis ampla in se, maximéque sufficiens: ergo ea quæ in mẽte sapientis reperitur est verissima habenda beatitudo. A proprietate hæc ratio petitur; Nihil expeti debet in

Cõtẽplativa fœlicitas verissimè dicitur fœlicitas.

in vera fœlicitate præter ipſam fœlicitatem: ſed nihil in vera contemplatione præter ipſam cō-templationem expetitur: ergo vera contemplatio eſt fœlicitas. Poſtremò ab effectu hęc ratiocinatio formatur; In quiete & tranquillitate maximè conſiſtit fœlicitas: ſed contemplatio inter omnia opera humana eſt maximè quieta & tranquilla: ergo in ea abſoluta conſiſtit fœlicitas. Aſſumptio huius ſyllogiſmi à ſimilibus & exemplis in textu probatur. Nam ſicut negotia ſuſcipimus ut in otio, & bella gerimus ut in pace vivamus: ita operam navamus difficili praxi politicæ virtutis, ut in portu & quiete theoticæ fœlicitatis triumphemus. Hinc infert philoſophus politicam vitam laborioſam ſemperq; in motu quaſi anhelantem eſſe: quòd ſi verum ſit (ut eſt veriſſimum) ſequitur id quod in poſtremo loco tractatur, eam vitam eſſe beatiſſimam, quæ ſola mente & ſapientia regitur. Hæc autem vita, ut hîc ait Ariſtot. melior eſt quàm ut attribuere eam ſibi homo debeat. Eam enim agit, non quia homo eſt, ſed quia in eo divinum quiddam incluſum eſt (mentem intelligit) quod quantò pręſtat ei quod concretum eſt (puta corpus) tantò eiuſdem actio ei, quæ à voluntate proficiſcitur, antecellit. Quis hæc legit & non fatetur Ariſtot. animi immortalitatem ſapuiſſe? Sed addat quæ ſequuntur. Sic enim loquitur, Vt ergo divinum quiddam mens eſt, ſic vita ei congruens divina eſt, Omnes ergo debemus quoad poterimus

Politica vita laborioſa eſt.

Quæſt. I. Beatiſſima vita eſt quā regit mens: eā verò nullus homo ſibi debet arrogare.

niti ad immortalē gloriā, omniaq; perficere ut vitá ex eo, id est, formato intellectu degamus, quo nihil est in nobis prestātius. Indignum enim est, si quis nō suā sed alienā vitā agat, quasi diceret, vita hominis ea maximè dicenda est quę est secundū formā hominis, quæ mens est: ergo is solùm vivere videtur qui secundùm mentem vivit. O utinam efficaciter audirent hæc præcepta ab Ethnico scripta nostrorum temporum epulones, qui ad communem sensum, ad appetitum & volūtatē suas vitas dirigunt, suas dixi? non. Certè alienas dico. Nam una vita propria est quæ sola mente & sapientia regitur: quā etsi in hoc brevi curriculo perfectè non assequimur: ad eam tamen, ut hîc suadet philosophus, dies noctesque contenderemus, ut per eā homines cum simus non humana sed divina, non caduca sed æterna contemplemur.

Egregium philosophi dictum de mente, & de vita illi cōgruente.

Vita nostra quæ sit dicenda.

Vitam contemplativam sequi debemus, licet assequi non possimus in hoc seculo.

Distinctio prima quæstionis in suppositione satis dilucidè perspicitur.

Distinctio secunda quæstionis.

Vita mentis beatissima est, quia
- Pars illa divinissima est.
- Dirigitur sapientia,
- Incommutabilis & æterna est.
- Deus, qui est infinitus, est eiusdem obiectiva materia, ut in proximo cap. probabitur.

Opp.

Voluntas est nobilior intellectu: ergo fœlicitas, quæ est nobilissimū obiectū, in volūtate nō in intellectu reponeretur. Antecedēs probatur: quia voluntatē reginam omnium potentiarum in animo definit Arist.

Resp.

Fœlicitas consideratur, vel
- *Activè sub nomine summi boni, & sic in sola voluntate,*
- *Contemplativè sub nomine summi veri, & sic in sola mente reponitur.*

Opp.

Fœlicitas activa à contemplativa secundùm essentiam non differt: ergo in diversis subiectis reponi non debent. Antecedens probatur, quia utraq; ex bonis animi consistit quoad essentiam.

Resp.

Fœlicitas activa & cõtemplativa quomodo cõveniant, quomodo discrepent.

Vt voluntas, intellectus, et memoria tres animi potentiæ secundùm essentiam unam animam: ita hæ duæ fœlicitates secundùm naturam unam fœlicitatē constituunt; & ut illæ potentiæ distinctæ sunt actione & officio: ita hæ duæ beatitudines disiunctæ sunt ratione & subiecto. Hoc autem fit cum secundùm diversa cõsiderentur.

Opp contra secundam.

Hortatur nos Arist. in fine huius ca. ut divina & immortalia semper contemplemur: sed hoc fieri non potest dū sumus homines: ergo ad impossibile nos movet, quod est absurdum.

Resp.

Hortatur, non quòd putet immortalitatē esse in hac vita, sed ut tendentes ad sepulchrum exornemus eam partem animi, quæ edacem temporis aut corruptionis dentem non sentiet. Est enim mens ut ait tertio Phys. ingenita, æterna, & separabilis.

Dubium à tertia ratione secundæ conclusionis decerptum.

Vtrùm

Vtrùm delectatio mentis sit perfectissima maximéq; secundùm naturam hominis?

Delectatio mentis est, aut

- *Simplex, & sic est perfectissima, quia eius*
  - *Materia, nēpe Deus, est æterna.*
  - *Actio est incommutabilis & perpetua.*
  - *Virtus est maximè delectabilis, nēpe sapientia.*
- *Mixta, cū sit circa idē obiectū, in quo sensus delectatur, & etiam est perfectior, quia*
  - *Mens est potentia excellentior.*
  - *Modus percipiendi in mēte est simplicior.*
  - *Cognitio eiusdem est distinctior.*
  - *Ipsa delectatio mentis est diuturnior.*

Opp.

Id mgis naturæ cōsentaneū habetur, a quod pluribus secundū naturā cōvenit: sed plurib. cōvenit voluptas corporis quā mētis: ergo voluptas corporis magis secūdùm naturam esse videtur quàm voluptas mentis, quod tamen a philosopho in textu negatur.

Resp.

Quamvis pluribus cōvenit voluptas corporis quā mentis, eademq́3 videtur esse suavior, illis tamen hoc solùm contingit, qui voluptates mentis non gustârunt. Ut ergo omnes à natura scire desiderant, sciunt tamē pauci, quia difficultatem sciendi fugiunt: ita omnes expetunt delectabilem vitam mentis, perpauci tamē consequuntur, quia laboriosam contēplandi rationem in tenera ætate non didicerunt. At verò qui nectar

Mentis voluptates nō gustârunt, qui voluptates corporis illis anteponunt.

& ambrosiam voluptatum in vera mentis contemplatione semel perceperunt, tanto rapiuntur affectu in bonum, ut semper cum aquilis in altum volantes apertis oculis bonorum solem videant. Quanta autem sit & quàm incredibilis hac delectatio mentis, mente si possis cogita.

Cap. VIII.

An vita contemplativa sit melior activa?
An rerum affluentia impediat verè beatos?
An deus moraliter agat? An res humanas curet?
An studiosis & beatis delectetur?

Divitiæ beatum non faciunt.

Nimis sollicitus es de tuis reb. Crasse, quid animi te excrucias? cur nimiùm te maceras, si minùs prosperè succedant omnia? vitam miseram profectò vivis: Nam audi, Crœsi divitiæ beatum non faciunt. Si credas philosopho, hanc unam sententiam disce. Non in rerum omnium affluentia sufficientia posita est, vel iudicium, vel actio: possunt enim ii, qui terra mariq; non imperant, res magnas & dignitate plenas gerere. Nam cui adsunt modicæ & moderatę opes, is potest ea efficere & præstare omnia, quæ virtuti congruunt. Siquidem privati homines nihilò minùs ac multò etiam magis virtutem colunt quàm hi qui in magistratu vivunt: hactenus Arist. Ex his videas quò tendit vir sapiens, eò nimirum, ut te doceat vitam beatissimam nugis & tricis fortunæ contemptis vivere. Hanc vitam in simplici & æterna contempla-

Virtutem exercere potest qui opibus non affluit.

Vita contẽplativa melior est activa.

templatione Dei ponens, cum politica hoc loco comparat, eandemq́; infinitis gradibus perfectionis anteponit. Punctis agam, & quæ in oceanū orationis hinc fluere & emanare possunt ad summa capita revocabo. Primùm ergo præfert philosophus vitam theoricā & cōtēplativā, quia ad divina per sapientiam solùm contendit: politica verò ad humana per prudētiā fertur. Præterea hęc in mente reposita tantùm excelsa, interna, & divina obiecta tractat: illa autē in volūtate sita, humana, externa, & mutationi subiecta discutit. Deinde hæc, de qua nunc agitur, æterna est; illa verò cū vita hac mortali cōcidit. Porrò delectatio contemplationis omnem actionis vitæque activæ voluptatem superat. Adhuc in cōtemplativa pauciora quam in activa desiderantur. Magis enim hæc vita est sufficiens suoq́; bonorum cumulo contenta. Adde quòd vita theorica magis per se diligatur, nam ad hanc politica refertur. Insuper hæc vita in maiore animi otio & quiete consistit. Nam vita activa passionibus subiicitur. Non erras si huc adiicias, quòd vita contemplativa nos Deo similes & amicos faciat: vita autem practica homines hominibus tantùm conciliat. Postremò vita contemplativa in homine est (ut habet Aristot. in textu) ipsum exemplar vitæ & actionis in Deo, qui in æternum vivit & agit: non enim ut Endymion in monte Lydiæ dormit, sed vigil & consul ex alto coelo videt & curat ōnia. Deus bone quantum est hoc lumen naturæ in philosopho,

Rationibus confirmat theoricam activæ præstare.

Divina Aristot. sapientia.

qui hæc sapuit, quę multi lumine gratię illustrati non intelligunt? Infinitum esset, si de singulis huius comparationis gradibus gradatim ac speciatim dicerem. De uno & altero tamen tuâ veniâ pauca subscribam. Docet enim Aristot. in hac comparatione rerum externarum affluentiam aliqua ex parte impedire theoricè beatos. Sed quid ita quæso? certè quia à vera contemplatione mentem humanam distrahunt: qui enim solliciti sunt de iis quę sunt mundi, potius centrum deorsum quàm coelum sursum intuentur. Alterum est quod proposuimus. An Deus moraliter agat? Hoc dubium ideo movetur, quia Aristot. in textu nec iustitię, nec fortitudinis, nec magnificentię officia Deo inesse affirmat, quod quidem verissimum est, si habitus acquisitos istos intelligas. Sunt tamen hęc omnia in summo gradu perfectionis & essentiæ Deo attributa: in summo gradu perfectionis & essentiæ dico: quia secundum Aristot. in Metaphysicis nihil in Deo est imperfectum, nihil commutabile, nihil non simplex, ęternum, & essentiale. Item quęritur, An res humanas curet? curare dicet philosophus, quia diligit. Sed plura de hac re quæstionibus metaphysicis Deo adiutore dicemus, cum de providentia, quę est veluti singularis rerum omnium directio, ordo, & cura, disputandum erit. Postremum dubium est, An Deus studiosis, & beatis delectetur? Audi quęso de hac re ipsum loquentem Arist. Vt (inquit) quisque rationem vitæ actionisque ducem maximè sequitur

Quæst. 2. Externorũ copia contemplãtib. impedimẽto est.

Quæst. 3.

Quæst. 4. Deus res humanas curat.

Quæst. 5. Optimus quisq; Deo charissimus.

sequitur & colit, estque optimo animo constitutus; ita est ille quidem Deo charissimus. Etenim si Deus res curet humanas (sicut curat profectò) illud quidem est consentaneum, ut illis delectetur qui secundùm mentem & sapientiã vivunt, quiq; rectè facta sequuntur.

Distinctio prima quæstionis.

Vita cótemplativa est præstantior activa, propter
- Excellentiam subiecti, nempe intellectus, in quo reponitur.
- Divinitatem obiecti, nempe Dei, in quo versatur.
- Æternitatem contemplationis, qua perficitur.
- Simplicitatem delectationis, qua conservatur.
- Præstantiam dilectionis, qua per se expetitur.
- Constantiam quietis, qua fruitur.
- Vacuitatem affectuum, quibus liberatur.
- Nobilitatem sapientiæ, qua dirigitur.
- Similitudinem & charitatem, qua infinito Deo adunitur.

Distinctio secunda quæstionis.

Affluentia rerum verè beatos impedit, quia
- A contemplatione rerum externarum ad res mortales distrahit.
- Affectibus & curis animum humanũ distringit.

Distinctio tertia quæstionis.

Virtutes considerantur, vel
- Moraliter, ut industria acquiruntur, & sic Deo non insunt.
- Essentialiter, ut natura conveniunt, & sic Deus iustè, fortiter, & benignè agere nobiscum dicitur.

Distinctio quarta quæstionis.

Deus

Deus curat res humanas, quia est erga hominem { Infinita lenitate, qua diligit | Infinita sapientia, qua perficit | Infinita providentia, qua regit } omnia.

Distinctio quintæ quæstionis.

Deus delectari beatis dicitur, { Quia vitam mentis, qua similes Deo reddimur, vivunt beati. | Quia sapientiam, quæ in Deo maximè cernitur, colunt beati. | Quia ad Deum, qui verum obiectum mentis dicitur, tendunt beati.

Opp. contra primam quæstionem.

Illa vita est præstantior quâ homo magis unitur Deo: sed per vitam activam homo magis unitur Deo: ergo vita activa est præstãtior. Minor probatur, quia charitas est virtus voluntatis, non intellectus, quâ Deo summo bono adhæremus.

Resp.

Charitas seu amor voluntatis inservit sapientiæ mentis: hæc enim præscribit ut Domina, illa ut ancilla sequitur.

Opp.

Vita activa fertur in obiectum sub ratione melioris quàm vita contemplativa: ergo est melior. Antecedens patet, quia fertur ad Deum sub ratione boni, hæc verò fertur sub ratione veri: sed bonum est præstantius vero.

Resp.

Bonum & verum in Deo æqualia sunt.

Bonum & verum in Deo nullam rationẽ inæqualitatis habent, nam utrũq; essentialiter Deo convenit: vita tamẽ ea melior dicitur quæ simplicior est, adeóq; à commercio rerum caducarũ liberior, qualis est hæc

quæ in contemplatione ponitur.

Opp.

Contemplatio ſibi ſolùm prodeſt, ergo eius vita non eſt præſtantior.

Reſp.

Non ſibi ſolùm prodeſt. Nam eſt charus Deo, ut ait Ariſt. plus ergo theoricè vivens ſæpe reipub. prodeſt quàm politicè in luce & corona hominum. Deus enim ſæpe unius pauperis oratione vincitur, cùm mille cohortum manu non flectatur.

Opp.

Vita activa eſt magis neceſſaria civitati, quæ ſine ea concidit: ergo eſt excellentior.

Reſp.

Ratio non ſequitur. Nam non de neceſſitate, ſed de dignitate hoc loco agitur. Philoſophari, inquit philoſophus in tertio Top. eſt melius quàm fortunæ opibus abundare: homini tamen inopia preſſo melius eſt ditari, ſi temporis neceſſitatem & non rei dignitatem expenderis.

Opp. contra ſecundam quæſtionem.

Docet philoſophus in textu verè beatos indigere bonis fortunæ: ergo affluētia rerū verè beatos nō impedit

Reſp.

Docet indigere rebus neceſſariys ad vitam, victū, & cultum: affluentiam tamen potiùs impedimento quàm ſubſidio eſſe affirmat.

Opp. contra ultimam quæſtionem.

Deus eſt in ſe omniſufficiēs bonū: ergo abſurdè videtur Ariſt in textu dicere, quod ſit conſentaneū, ut ſtudioſis & beatis delectetur. Nam hoc eſt aliquantu-

lum

lum de eius divina maiestate detrahere.

Resp.

Deus est agens liberrimum.

Cum dicit philosophus, consentaneũ esse, vt Deus secundùm mentem et sapientiam viventes diligat, nullam Deo necessitatem inponit: nã illum in 7. phys. omnium agentium liberrimũ appellat. Sed hoc vult, quòd Deus, qui res humanas curat, eos maximè diligat qui simplici & purâ mente eius numẽ maximè venerentur, non tamẽ coactè sed sponte, nec necessariò, quia aliter non potest, sed voluntariò, quia aliter non velit, quin animi humani ad suum æternum & incommutabile bonum pertrahentur.

Cap. IX.

An in morali philosophia satis sit præcepta virtutis scire, aut docere, & non agere?

An educatio legibus præscribi debeat?

POstremũ hoc caput est, in quo philosophus præcedentia concludit omnia, viamq; struit ad nova, quæ de rebus politicis inscribuntur præcepta: hoc ideo agit ni fallor, vt transiens ad alia humaniter valediceret, suumq; lectorẽ de sequentium ordine sapienter prẹmoneret. In prima parte ca. movetur hæc quẹstio, An in Ethica disciplina satis sit virtutis prẹcepta scire? Quanquam in postremis duobus capitibus (quæ omnium in Ethicis maximè Aristotelis divinum ingenium arguunt) vitam eam ad cœlos extulit, quæ solâ mente & sapientia regitur: hîc tamen, vt in eodem à quo suscepta est,

est, terminetur oratio, hanc vitam laudibus extollit, quæ re id præstat quod voce profitetur. Nam quod medicina est in sinu, id est morum scientia sine virtutis vsu. Omnes enim nō vivūt, qui spirant: sed vt olim Galenus dixit vitam nō esse vivere, sed valere: ita nunc quidem docet philosophus vitam nō esse hac luce frui, sed laude virtutis aliis prælucere: Quippe vita sine virtute mors est & vivi hominis sepultura: hoc probat Arist. Primò à fine moralis scientiæ: Secundò ab authoritate Theognidis: Tertio à difficili: & quartò ab enumeratione. A fine moralis sciētię, qui nō in cognitione positus est, sed potiùs in actione singulorum: nō enim satis est habere cognitam virtutem quasi gladium in vagina, aut fructū in semine: sed danda opera est, vt ad exemplum aliorum in lucem prodeat. A testimonio Theognidis, qui solitus est dicere, parū aut nihil virium esse in verbis ad virtutem; nam loqui de virtute perniciosi possunt, qui tamen (vt lippi solem) virtutis vim & splendorē fugiunt. Hinc rectè nos admonet Mantuanus:

De virtute loqui minimum est, virtutibus vti
Hic labor, hoc opus est.

A difficili, quia multi sunt ita mancipati sceleribus ac perturbationibus suis, vt sermone (sit idem efficacissimus) à facinorosa vita traduci nō possint: Qui enim passionibus inserviunt, plerumq; verbis non credunt. Isti, vt inquit philosophus, si semel verecundię fines sic trāseat, pœna à turpitudine vetæ flecta & deterreri debēt: pleriq;

Præstandū est re quod voce profitemur.

Vita non est vivere, sed virtutē colere.

Vita virtute vacua mors est.

Moralis scientiæ finis non est nuda cognitio, sed ei coniuncta actio.

Qui passionibus inserviunt, verbis monitorum non moventur, & proinde pœnam ad officium præstandū impellendi sunt.

pleriq; enim, vt verbis textus vtar, vi potius quã ratione, & pœna magis quàm honestate ad officium impelluntur, iuxta illud:

Oderunt peccare boni virtutis amore,
Oderunt peccare mali formidine pœna.

Non tã efficimur boni oratione sciẽtia, natura, quàm consuetudine vitæ, industria & educatione.

Ab enumeratione, quòd neq; oratio (sit illa meliflua) neq; scientia (sit illa eximia) neq; natura (sit illa divina) nos bonos faciat: relinquitur ergo, vt cum his adiutricibus causis alia coniungantur media, quæ sunt, et hîc doc vt philosophus, Consuetudo vitæ, industria, & studiosa educatio: sed de istis in primo libro satis: quare ad alteram quęstionem festinabit oratio: quę est An educatio legibus pręscribi debeat? In educatione iuventutis est spes & seminarium civitatis: nam vt neglecta radice sterilescit plãta; Ita nulla adhibita educationis cura, Resp. diu florere non potest. Oculatius ergo rem nullam in civitate intueri debet magistratus quàm educationem. Nam etsi parentes in id studii maximè incumbant, vt virtutum imagines in suorum liberorum mentibus forment & insculpant: Est tamen maior vis in publico edicto ac lege cogendi nos ad officium, quàm in præcepto patris alliciendi ad virtutem. Paternum enim imperium, (vt ait philosophus) nec cogit, nec vim aut necessitatem affert, siquidem natura hoc ipsum non patitur. Lex verò vim habet ad cogendum idoneam, suaq; minaci voce improbos & contumaces aut cautius vivere, aut suos antiquos mores deponere impellit; quod si non fecerint,

Quæstio secunda.

Reipubl. seminarium educatio bona puerorum.

Leges ferẽdæ sunt pro educatione puerorum.

neq;

neq; à perversa vita detorqueri ullo modo possint, ex corpore reipub. õnino exterminare illos iustissimè prescribit. Preterea lex publica nõ est invisa, quippe quæ bonũ æquumq; decernit, at improbi quidam eos plerumq; oderũt qui ipsorum vlcera levissimo, vt aiũt, digito attingunt. Cõsideratis ergo his circumstantiis, quod in honesta educatione sit fundamẽtum & seminarium reipub. quod parentes negligentiùs, molliùs & effœminatius suos filios instruant, quod multi callum facinorosæ vitæ contrahentes sanum consilium non audiant, quod in publicis edictis ac legibus sit vis cogendi malos sine invidia, vis resecandi sceleratos sine periculo, sequitur consentaneum esse quòd educatio legibus prescribi debeat. Multùm hic laudatur Lacedemoniorum civitas, in qua hæc prima educationis ac disciplinę ratio curaque fuit. Postremũ quod in hoc capite agit philosophus, est, vt ostendat se proximè de rebus politicis scripturum. Hîc magistratum, hîc legem, hîc experientiam requirit: Magistratum, vt regat; legem, vt præscribat; experientiam, vt moderetur omnia. Sed de his postea dicemus pluribus. Nunc autem hoc vnum observari diligenter velim, quòd eò potissimum omnia in his libris Ethicorũ tendãt precepta, vt id conemur, quod hic prescribit philosophus, nempe vitam hanc nostram bene beateq; traducere. Et certè (studiose lector) si vita hæc nostra sit nihil aliud quàm ad portum via, vt ait Plato; quàm indefessus labor, vt ait Solon;

Lacedæmonii summam disciplinæ curã habuerunt.

Via struitur ad libros politicorũ.

Hortatur autor ad bene vivendum.

Solon; quàm brevis hora, ut dixit Thales: quàm transiens umbra, ut dixit Cato; eam non in otio & vitiis consumere, sed studio virtutis exercere oportet. Data enim non est, ut vivamus solùm, nam vivere cuiusvis est, sed ut viventes bene tandem moriamur beati: Quippe hoc unū disce, qui vixit bene non morietur malè.

Vita nostra est via ad portum, indefessus labor, brevis hora, trāsiens umbra.

Vita nobis ideò conceditur, ut viventes bene moriamur beati.

Bonam vitam sequetur mors non mala.

Distinctio prima quæstionis.

Virtutis præcepta scire in morali philosophia satis non est, quia
- Finis huius scientiæ est operatio,
- Scientia est æquè in malis & bonis.
- Scire bene non sufficit ad beatam vitam.
- Sermo de virtute non est tam efficax quàm exemplum vitæ.

Distinctio secunda quæstionis.

Educatio legibus præscribi debet, propter
- Salutem Reipublicæ: quia in ea seminarium est civitatis.
- Incuriam nimiamq; indulgentiam parentum in educandis liberis.
- Contumaciam multorum, qui potiùs vi quàm consilio ad virtutem pertrahūtur.
- Excellentiam legis, quæ bonis præmium sine invidia, malis pœnam sine periculo præscribit.

Opp. contra primam quæst.

In præcedentibus capitibus docuit philosophus beatissimam vitam in mente & sapientia consistere: ergo malè hîc negat.

Resp.

In præcedentibus de beatitudine theorica, hîc verò de politica egit.

Opp.

Scire est melius; quia excellentius subiectum, nēpe mentem,

mentem, & excellentius obiectum, nempe Deum, habet: ergo scire est satis.

Resp.

Non negatur, si vitam contemplativam, solamq; virtutem spectes: cæterum si vitam activam & necessitatem societatis humanæ consideres, agere aliquo modo præfertur.

Opp. contra secundam quæstionem.

Natura facit bonos: ergo non opus est lege. Antecedens probatur, quia natura hoc docet, Quod fieri tibi non vis, alteri ne feceris.

Resp.

Natura generatim & confuse docet; lex vero scripta definitè ac distincte, quid agendum, quid fugiendũ sit, demonstrat.

Opp.

Actio virtutis, ut docetur tertio Ethicorũ, debet esse semper voluntaria: ergo nemo lege, aut pœnâ ad virtutis studium cogi & impelli debet, ut hîc demonstratur.

Resp.

Acquisitæ virtutis actio semper est voluntaria, sed inchoatæ vel contemptæ virtutis actio aut consilio imprimi, aut vi pœnæ insculpi debet. Nam ut pueri nunc leni præcepto, nũc duro flagello docti reddũtur: ita perniciosi aut sapienti consilio, aut acri supplicio aliquãdo efficiuntur boni. *Actio virtutis quomodo sit voluntaria, vel minus.*

Opp.

Id malum est cuius causa est mala: sed legis destinata ad educationẽ causa est mala: ergo lex ipsa educationis est mala; & per consequẽs, præscribi nõ debet.

Minor patet, quia mali mores sũt causæ legũ. 5. Eth.

Resp.

Causa legũ ferẽdarum quæ sit.

Mali mores sunt causæ legũ, non simpliciter et absolutè; propria enim causa est ordo & cõservatio civitatis: hinc lex, anima reip. et norma magistratus dicitur.

Opp. contra id quod in postrema parte suppositionis additur.

Morales philosophi fuerunt ethnici & gentiles, lumine naturæ solùm illustrati: ergo illorũ præcepta efficaciter ad bonos mores, vitamq; studiosam nõ valent. Argumentum probatur, quia ignorantes verũ finẽ, media ad finem ignorarunt: sed ignorabant verũ finẽ, nempe Deum: ergo media ad hunc finem nescierunt. Assumptio probatur, quia hic finis solo lumine naturæ non apprehenditur.

Resp.

Lumen naturæ quid sit.

Vt solvatur hoc argumẽtũ, quod multos infantulos à cognitione & studio huius tam excellentis scientiæ distrahit, animadvertendũ inprimis est quid sit lumen naturæ. Lumen naturæ est (definiente Thoma) Cognitio recta, qua homo ex propria industria non sine generali Dei influentia dirigitur: secundùm hoc lumẽ, primùm didicerunt philosophi unum esse primum motorem, eundemq; simplicem, infinitum, verum, & incõmutabilem, qui omnia ordine disposuit, & per media ad proprios suos fines direxit: hoc patet in octavo Phys. & in Metaph. duodecimo. Huc addo, quòd sic illustrati id quoq; vi rationis noverint, huic æterno & incõmutabili bono sũmũ honorẽ tribuẽdũ esse. Hoc etiã constat in primo Ethicorum, ubi docet philosophus maiorem

maiorem honorē Deo quàm homini fœlici deberi: Et quoq; in praecedente cap. huius lib. ubi secundùm mentem & sapientiam viventes, charissimos Deo esse demonstrat: Et demq; in lib. de mundo, ubi Deum expansis manibus in cœlos venerandum esse existimat. Ex his ergo concludo, & naturaliter novisse antiquos philosophos, Deum esse; & moraliter illorum nonnullos secundùm rectam rationem vixisse: & proinde illos (licet Ethnici fuerint) de virtutibus multa sapienter ad institutionem vitæ humanæ tradidisse. Incredibile ergo non est hunc nostrum Arist. omnium philosophorum principem, morientem se Enti Entium commendâsse. Sed hîc finem impono, obsecrans te (studiose lector, quoniam tui solius causâ hoc opus suscepi,) ut me per charitatem, qua fratrem diligis, in assiduis tuis precibus Christo commendes.

Lumine naturæ quid assequuti fuerint Ethnici.

Laus Deo.

Consilium aultoris de po iticis cur nimirum in aliud tempus eorum tractationem distulerit, secus quàm olim promiserat.

POllicitus sum nuper (benigne lector) me de Ethicis et Politicis quæstionibus librum in lucem editurum: & sanè iam, ut vides, partem officij mei pro viribus absolvi: Partem dico, quia Politicas quæstiones, ut decreveram, amicorum consilio persuasus non attigerim. Cum enim animadverterint ibi me vigilantiùs & laboriosiùs in singula capita Ethicorum potiùs commentariolos scripsisse, quàm breviter ac perfunctoriè quæstiunculas attigisse, ne precium gravius, aut volumen maius, aut deniq; ipsum opus confusius esset, oppidò persuaserunt, ut Politica ab Ethicis, sicut Aristo. olim fecit, distinguerem: utq; illorũ editionem in aliud differrem tempus. Rationem mutati consilij vides: unum nunc superest, ut id etiam intelligas, quosnam authores in hisce meis lucrubrationibus sequutus fuerim. Horum nomina recensere nõ gravabor: In prima ergo classe Thomam, Eustatiũ, & Boetium nomino: In secunda Fabrum, Buridanũ, & Borreum: In tertia Odonem, Burleum, & suum Donatum: In postremâ Iohannem de Celaia, Iohannem Scotum, & unum satis amarum fortasse nomine, subtilem tamẽ ingenio, Gilbertum Crab: His ex recentioribus ac neotericis Petrum Martyrem, Danaum, & Theodorum Zuingerum addidi. Si mireris, cur tot spinosos, barbaros, & obscuros, qui in primo nominantur loco, perlegerim, respondeo ut olim Lucius Crassus de Ennio (quem semper manibus trivisse dicitur) me in istorum stercore aurum invenisse. Nam ut sub aurea veste aliquando simiam; ita sub sordido pallio aliquando gemmam sapientiæ videas. Mallem ergo virum carentem voce, quàm vocem carentem arte.

Quos hic noster autores habuerit.

Cur non reiecti fuerint spinosi scriptores.

arte. Non enim in verborum sono, sed in rerum ipsarum sensis vera consistit sapientia: at sapientiam profecto tenuerunt isti. Quare vt laboriosi artifices non sunt contemnendi, qui non in suum sed in totius Reipub. usum ex altissimis visceribus terræ aurum adhuc rudius, gemmasq; luto fortasse obsitas effoderunt: ita quidem isti literatissimi viri, qui in studio exhaustis proculdubio viribus effossas nobis gemmas bonarum artium dederint, pro asinis & mancipiys naturæ certissimè non haberentur. Multi hodie cum audiunt nomen Thomæ, supercilia statim contrahũt, & distorquent labia: sed si isti seriò vnam vel alteram quæstionem in illo sine præiudicata sentẽtiâ legerint, detracta palea purissimum granum, sublato scorio aurum splẽdidissimum forsan se invenisse dixerint. Ex illo & alijs quos notavi, ut vides (studiose lector) summã omnium quæstionum in Ethicis contraxi, & ut gemmarius rudiore lima ne rubigo appareat, perpolivi: Omnes equidem nervos pro otio, quod mihi datum fuit, nõ sine aliquâ valetudinis iacturâ contendi, ut tibi prosim: hoc vnum à te solum atq; iterum peto, ut sicut in hoc opere laborem me non effugisse senseris, ita tuam erga me charitatem languere non patiaris.

Malo artem eloquentia, quã eloquentiam arte indigentem.

Thomas defenditur.

LAVDES DEO.

RERVM IN HOC OPERE CONTENTARVM
INDEX.

A.

G.

Q.

R.

Ratio

Virtu-

FINIS.

REFLEXVS
SPECVLI MORALIS
QVI COMMENTARII VICE

esse poterit in Magna Moralia Aristotelis: auctore JOHANNE CASO, in Medicina Doctore, Collegij Divi Iohannis Præcursoris Oxon. olim socio.

Consilium.

Adolescentes Speculum consulant, quo ad bonum incitentur. Socrates.

Consilij ratio.

Breves virtutis labores æterna voluptas sequitur. Plato.

Vsus rationis.

Non de virtute multa scire sat est, sed enitendum est ipsam habere. Aristoteles.

Finis.

Nunquam stygias fertur ad umbras Inclyta virtus. Seneca.

Morum studium.

Æquè pauperibus prodest, locupletibus æquè,
Æquè neglectum pueris, senibusq; nocebit. Horatius.

OXONIÆ,
Ex officina IOSEPHI BARNESII. 1596.

DIGNISSIMO VIRO BOnarum literarum in primis studioso RICHARDO PHETIPLACIO armigero amico suo singulari *S. P.*

Vltum, ac sæpè mecum cogitans (vir amicissime) quodnam tandem symbolũ veri amoris, gratiq; animi, pro tuis in me beneficiis, iam senex apud te relinquam; aliud sanè te dignius nullum invenio, quam aliquod monumentum ingenij, quo maximè tu quidem delectaris. Rectè quidem ille:

Quam libri faciunt, fama perennis erit. Ovid. am.

Vt ergo æterna tui nominis, tuæq; illustris, et antiquæ familiæ memoria habeatur, monumẽtum parvum ingenij, de magnis Moribus conscripsi, quod Phetiplaciorum nomine, & patrocinio, iam primum in lucem edo. De magnis Moribus dico, quia magnus Aristoteles,

teles, quem interpretor, magnorũ moralium hos libros nominavit; et rectè ſanè, nam in ijs veluti in theſauris maximorum hominũ veriſſimæ opes, arma, & inſignia fortunæ inſunt (mentis morumq́ virtutes intelligo) ex quibus vera nobilitas, et honor conſtat. Accipe ergo (vir inſignis) teſſeram ſenectutis, & voluntatis meæ. Accipiat etiam parvulus Phetiplacius tuus, familiæ flos, ſpes magna poſteritatis tuæ. Meminerit olim hoc adoleſcens, ſenem patri, et ſibi dediſſe ſpeculũ, in quo reflexum virtutum videat. Et fortaſſe ut reflexi radij ſolares in vitro oppoſito ſoli maiorem flammã & calorẽ excitant: ita quidem virtutum imagines, in hoc ſpeculo ab illo conſpectæ ardentius deſiderium, et ſitim bonarum literarum efficient: hoc ſaltem docebunt illum, pluris æſtimare virtutis ſtudia, quam inſignia honoris, tametſi illa à multis, magnis, & antiquis familijs duxerit. Nam ſi me audias minorem Laudem meritus non eſt Gulielmus Phetiplacius Armiger ille atavus tuus, qui Reginæ collegio Oxonij, litteris et literatis iam florentiſſimo Benefactor fuit: quam alij tui nominis, & domus, qui vitam pro patria oppignorârũt.

O quam pauci hodie armigeri benefactores literis & literatis sunt! Sed tu optimum exemplum habes quod imiteris. Quid urgeo? currenti non addam calcar. Novi enim in hac re consilium tuum, animum propensum novi. Pergam. Donum quod tibi nunc offero (vir generose) veluti granum est, parvi fortasse ponderis, magni amoris tamen: qui amor parem amorē postulat. Si ergo me ames mihi satisfactum est. Nam præter amorē nihil quæro. Vale 20. Septembris 1596. ab ædibus meis Oxonij.

Tui studiosissimus
Io: Case.

Ad Lectorem, Benevolum.

NNO abhinc undecimo (perbenigne lector) in Ethica Aristotelis librum conscripsi, quem idcirco morale Speculum tũ nominavi, quoniam in eo expressę formę, & imagines virtutum facilè conspiciuntur. Ab illo equidem tempore promissi memor, otiosus non fui. Sed quantum in me erat operam dedi, ut (oraculis universæ philosophiæ editis) tibi (cui omnes Lucubrationes meas & studia destinavi) tandem pro viribus satisfacerem. Sed spe penitus fallebar mea. Nam postquam perfeci opus, Typographus negavit prælum,

causa iusta, ut ait, negandi fuit, ne volumine alibi forte impresso, ipse suarum rerum magnam jacturam faceret, ut in Politicis bis, terue impressis fecit. Admisi causam, opus occului, et oportunè quidem: tum quia meis ipsius sumptibus rem tantam non potui perficere, tum quia nova sidera philosophiæ exorta sunt, Pererium, Zabarellam, Pacium, Collegium Conimbricense, aliosq; doctissimos viros intelligo, qui de eadem materia disserentes, omnes huius ætatis interpretes facilè superârunt. Ne ergo lucernam, ut aiunt, in sole accenderem, aut noctuas ducerem Athenas, libenter mihimet imperavi iustum silentium. Cæterum contra spem, amicorum tandem assiduis & importunis precibus devictus, nec non propemodum coactus iterum in lucē prodeo, et ut agricola novos fundos iam colo, quos alij, ut ita dicam, agricolæ hactenus non coluerunt: Per hos fundos libros œconomicorum, et magnorum moralium intelligo: in quibus exponendis perpauci, aut nulli omnino interpretes desudârunt. Major hinc mihi certe

certe labor et sudor fuit, sed uberior iuti spero tibi fructus erit. Opusculum autẽ hoc novum (studiose lector) speculi moralis mei reflexum nomino: Reflexum dico, quia eædem imagines et formæ virtutum in his libris intuentibus offeruntur quæ in libris Ethicorum olim apparuerunt. At mentis tuæ radijs in centro Speculi quasi collectis; maiorem fortasse vim & æstum virtutis ex reflexu senseris, quam ex primo Speculi intuitu antea percepisti. Contendo etenim in hac Epitome flammulas in animis adolescentum accendere, et non tam ornatas ipsas proponere virtutes, quàm ad illarum osculum & amplexum exemplis pertrahere. Hoc equidem idcirco iam ago, quia ubiq; has castas virgines, id est virtutes languentes video. Sed quid mens sine virtute? Poeta te docet:

Mens virtutis inops, mare piscibus, alite cælum,
Sideribus mundus, gramine terra carens. Mantuanus.

Quid

Quid ergo moraris? Cur pedem à limine virtutis retrahis? Tempora quidem luctuosa sunt, vulnera vitiorum lethalia: morandum ergo non est: audi alium poetam,

Ovid.rem. am.lib.1.

Vidi ego quod fuerat primo sanabile vulnus,
Dilatum, longa damna tulisse mora.

Si hîc urgeas non opus esse omnino isto reflexu Speculi, cum ipsum Speculum virtutum intuearis, erras sane. Nam ut ex reflexu naturali species rerum multiplicatæ sunt, altiusque in sensibus impressæ, & infixæ manent: ita imagines virtutum vi huius reflexionis, & numerosiores, & efficaciores factæ, multò vehementius animos humanos movent. Multæ enim in hoc quasi medio multiplicantur species, id est, multæ leges, multa præcepta virtutum, quæ in Ethicis à Philosopho omittuntur. *Sit ergo* hæc morum tractatio media inter Ethica, & Politica, quasi Thebis Athenas via. Quid multis. Si me audias iter hoc morum suscipe, viam hanc

morum, si placet, sequere. Si delecteris præceptis, præcepta imitare. Præcepta optimarum virtutum sunt, te ergo decet imitari. *Vale 26. Novemb. Oxonij ab ædibus meis.* 1596.

Tui semper studiosus,
I. C.

